

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Az ország Háza

GYETVAINÉ BALOGH ÁGNES –
KELECSÉNYI KRISTÓF

A budapesti Országház művezetőségének
tagjai

B. MÜLLER TAMÁS

A jograblók fellegvárától
a Tanácsköztársaság házáig

SAMU NAGY DÁNIEL

Vendéglősök a képviselők szolgálatában

HEINCZ ORSOLYA

Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)
karikatúra gyűjteménye

DÚZSI ÉVA

Műalkotások az Országházban 1945 előtt

FEITL ÍRISZ

36. évf.

2021

3. szám

Az eltörölt múlt. Adalékok az Országgyűlési
Múzeum és 116 halálra ítélt műtárgy
sorsához

36. évfolyam

2021. 3. sz.

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

A kiadványt szerkesztette:

PELYACH ISTVÁN

A kiadvány

az

Nemzeti Kulturális Alap

a Nemzeti Együttműködési Alap,

a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara,

a Szegedért Alapítvány és

Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata

támogatásával jelenik meg.

Szerkesztők:

DEÁK ÁGNES
(főszerkesztő)

VAJDA ZOLTÁN
(főszerkesztő-helyettes)

BENCSIK PÉTER
GALAMB GYÖRGY
HUNYADI ZSOLT

KOSZTA LÁSZLÓ

PAPP SÁNDOR
PELYACH ISTVÁN
SZÁSZ GÉZA
TAMÁS ÁGNES
TOMKA BÉLA
TÓTH HAJNALKA
TÓTH SZERGEJ
VUKMAN PÉTER

HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL MÁRIA
(olvasószerkesztő)

Tartalom

Tanulmányok

GYETVAINÉ BALOGH ÁGNES – KELECSÉNYI KRISTÓF A budapesti Országház művezetőségének tagjai	5
B. MÜLLER TAMÁS A jogablók fellegvárától a Tanácsköztársaság Házáig. Az Országház jelképpé válása és szimbolikus felhasználása a 20. század eleji szocialista mozgalomban és a Tanácsköztársaság időszakában	25
SAMU NAGY DÁNIEL Vendéglősök a képviselők szolgálatában. Az Országház éttermei és üzemeltetőik	42
HEINCZ ORSOLYA Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949) karikatúragyűjteménye	67
DÚZSI ÉVA Műalkotások az Országházban 1945 előtt	84
FEITL ÍRISZ Az eltörölt múlt. Adalékok az Országgyűlési Múzeum és 112 halálra ítélt műtárgya sorsához	107

Műhely

NÓGRÁDI-KERÉKES MARGIT – KELECSÉNYI KRISTÓF Németh József 1944-es országgházi fotósorozata. Dokumentatív célú színes fotózás a törvényhozás épületében	126
VILLÁM JUDIT Az Országgyűlési Múzeum vezetői (1923–1949)	130

Kitekintés

N. PÁL JÓZSEF Tanúságtétel – aranyak nélkül. Iharos Sándor életének titkai	140
---	-----

Múltidéző

Megtört sorsok a Magyar Köztársaság Elnöki Hivatal Néphivatalához benyújtott útlevélkérelmek tükrében. 1949. január – augusztus (Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta <i>Dán Vanda</i> és <i>Makra Mónika</i>)	152
---	-----

Figyelő

Körkapcsolás ötszáz év távlatából: az európai haderők és fejlődésük a 15–16. században (<i>Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. Szerkesztette B. Szabó János – Fodor Pál. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.</i>) KISS MÁRTON	173
--	-----

Lehet-e egyedül tekézni? (Körmendy Lajos: <i>A közösség nélküli ember. Ad Librum Kft., Budapest, 2020.</i>)	
KOVÁCS GÁBOR	177
A „nagyszerű halál”, és ami utána jött (Süli Attila: <i>Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról. F&F International Kiadó, Gyergyószentmiklós, 2019.</i>)	
KEMÉNY KRISZTIÁN	180
Megért egy havannát! (Az Országház építése és művészete. Szerkesztette Sisa József. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.)	
BODÓ PÉTER	185
Lángoló könyvtárak: a kultúra elleni támadások anatómiája (Richard Ovenden: <i>Burning the Books: a History of Knowledge Under Attack. John Murray Publishers, London, 2020.</i>)	
ZÁGONI-BOGSCH GERGELY	190
Rabszolgák, kereskedelem, Észak-Amerika (Lévai Csaba, <i>Förtelmes kereskedelem. A rabszolga-kereskedelem és a rabszolgatartó rendszerek kialakulása a kora újkori Észak-Amerikában. L'Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alap, Budapest, 2020.</i>)	
VAJDA ZOLTÁN	195
Számunk szerzői	201

A budapesti Országház művezetőségének tagjai*

1885-től 1902-ig állt fenn a budapesti Országház Steindl Imre vezette építési irodája. A kor-szak talán legnagyobb létszámú magyarországi művezetősége harminchárom tagját Csányi Károly, Steindl tanársegédje közlése révén ismerjük, az iroda mindennapi életére Foerk Ernő rövidített gépiratként fennmaradt naplóján keresztül láthatunk rá, továbbá Sisa József 2004-ben már részletesen feldolgozta a témát.¹ Írásunk első részében az azóta eltelt időszak monografikus kutatási eredményeivel kívánunk további adalékokat közreadni elsősorban az iroda tagjainak előmeneteléről és csatlakozásuk körülményeiről, másrészt röviden pályájuk későbbi alakulásáról. A tanulmány második részében a művezetőség tagjai terveinek és megvalósult épületeinek elemzésével keressük a választ arra, hogy Steindl Imre hatása mennyiben élt tovább beosztottjaivá váló tanítványainak munkásságában.

A rendelkezésre álló egykorú közlésekből Steindl Imre több mint harminc építész és építészeti rajzoló munkatársát lehet azonosítani. Fontos forrás továbbá, hogy az építkezés során kötött szerződéseken rendszerint a művezetőség tagjai szerepeltek tanúként. A tervezők és rajzolók az építési iroda Steindl tervei szerint megvalósult, dísztelen, kétemeletes épületében dolgoztak a mai Kossuth Lajos tér déli részén. A művezetőség a Steindl Imrével 1885. március 5-én megkötött szerződés nyomán alakult meg, melyet az építésznek juttatott 450 000 forintos honoráriumból kellett fenntartani mind személyi, mind eszközállományát tekintve.²

Steindl Imre, a budapesti Országház tervezője

Steindl Imre tanári pályája 1860-ban a budai József Politechnikum magyar nyelvű oktatásának megkezdésével egy időben indult el. Bár a Bécsben töltött következő néhány év alatt ez megszakadt, az évtized végén Steindl újra az intézmény oktatói között volt, majd 1870.

---

* Írásunk az *Architektúra & Urbanizmus* című szlovák lap 2018. évi 1-2. számában angol nyelven megjelent cikk bővített és frissített változata. Gyetvainé Balogh Ágnes – Kelecsényi Kristóf Zoltán: *Did a Steindl School Exist? Members of the Design and Technical Management Team of the Parliament in Budapest*. *Architektúra & Urbanizmus*, 52. (2018) no. 1–2. 98–113.

¹ A legfontosabb források az iroda tagjaira és működésére nézve: Galgóczy István: *Az új országház ünnepéhez*. *Ország Világ*, 15. évf. (1894) 19. sz. 314.; n. n.: *Az állandó országház – a honalapítás ezredéves emlékének megünneplésekor*. *Építő Ipar*, 20. évf. (1896) 24. sz. 193.; Csányi Károly – Birchbauer Károly: *Az új Országház*. Budapest, 1902. 33.; Sisa József: *Az Országház: épület és műalkotás*. *Ars Hungarica*, 32. évf. (2004) 6. sz. 323–340.; MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeum, Foerk Ernő naplója, ltsz. n.

² Nyitott maradt a belső berendezéssel, díszítéssel és bútorozással kapcsolatos építészeti munkák kérdése, azokra 1894 nyarán újabb – lényegében változatlan tartalmú – szerződést kötöttek Steindl-lel 1902. december 31-ig bezárólag. Az 1885-ös szerződés teljes szövegét közli: Zámorszky Ilona: *A magyar országház*. Budapest, 1937. 35–40.; az 1894-es szerződés lelőhelye: Országgyűlés Hivatala Műszaki Osztály tervtára: Végrehajtó Bizottság iratai (a továbbiakban: OH: VB) 1893-497., 1894-453.

október 1-jétől rendes tanári kinevezést kapott, és haláláig tanított az intézményben és annak jogutódjában, a Magyar Királyi József Műegyetemen.³ Steindl a historizmus számos építészét oktatta középkori alaktanra, és jelen volt pályájuk indulásánál. Mesteréhez, a bécsi Friedrich von Schmidthez hasonlóan a gyakorlatorientált képzést részesítette előnyben. A Wiener Bauhütte mintájára került sor az ország számos középkori emlékének hallgatókkal közös felmérésére 1874–1882 között.⁴

Bár 1870–1875 között Steindl tervei szerint épült fel a pesti Váci utcai Új Városháza, és 1880–1882 között egyszerre dolgozott a Műegyetem új, Múzeum körüti és az Állatorvosi Tanintézet István úti épületegyüttesein, a budapesti Országház tervezési megbízásának elnyerésével addig nem látott méretű feladat előtt állt. Steindlnek az egyetem mellett saját irodát fenntartania valószínűleg felesleges volt, megbízásait egyetemi beosztottjai és hallgatói közreműködésével, az egyetem eszközállományának használatával teljesíthette a kor szokásainak, sőt elvárásainak megfelelően.⁵ Az Országház esetében ezt már nem tehetette meg.

A Steindl-féle építési iroda működése

Az építési iroda mindennapjairól annak tagja, Galgóczy Sándor így számolt be, bizonyára kissé idealizáltan: „Az új országház nagy kiterjedésű telkének alsó végén van a művezetőség külön háza. A második emeleten, jól világított, fehér falú, barátságos teremben folyik a serény munka. A mint benyit ide az ember, kellemes, barátságos képpel találkozik. Éppenséggel nem komor s még kevésbé öreg urak járnak-kelnek a nagy táblákra szegezett rajzok, tervek közt s a míg a komoly munkával foglalkoznak, pattog a tréfa, mosoly mosolyra kél, mint akármelyik művésztelepen vagy jókedvű írótanján.”⁶

Az iroda egy másik tagja, Sándy Gyula önéletírásában inkább konkrétumokat idézett fel: „A hatalmas irodában akkor [1890 nyarán járunk – a szerzők] 15-en dolgoztunk, reggel 8-tól 12-ig és délután 2-től 5 óráig volt a hivatalos óra. [...] Itteni működésem közben írták ki [a] budapesti Rózsák terén (akkor Szegényház tér) építendő Erzsébetvárosi templomra a tervpályázatot, aug. 20-i határidővel. Steindl a szép országház építő feladata dacára ambicionálta, hogy Budapesten egy templomot is építsen. Beállította tehát két hétre hatalmas irodája felét – köztük engem is – hogy segítsünk neki a tervpályázaton részt venni. [...] Steindl évenként egyszer vendégül látta egész kiterjedt irodaszemélyzetét svábhegyi nyaralójában.”⁷

Sándy visszaemlékezései szerint nemcsak Steindl, de az iroda tagjai is használhatták magáncélokra a felszereléseket. Az építési iroda tagjai közt a tanítványok mellett gyakran a belőlük lett műegyetemi tanársegédek is megjelentek. Sándytól tudható az is, hogy ők általában a vezető tanárok építészeti magánmunkáiban is részt vettek: „Mínthogy pedig egy oly gyakorlati tudománykörben, aminő az építészet, az előadó tanár csak akkor marad a kor színvonalán és tud a gyakorlati ismeretekből kellő színvonalú előadásokat tartani, ha ő maga is gyakorolja a tervezést [...], egészen természetszerű, hogy meg van engedve, sőt elvárva, hogy

³ Sisa József: *Steindl Imre*. Budapest, 2005. 11–15.; Salamon Gáspár: A „Steindl-füzetek” – Egy forrás a dualizmus kori építészképzés történetének historiográfiai megközelítéséhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 66. évf. (2017) 1. sz. 69–70.

⁴ Foerk Ernő: *Steindl Imre emlékezete*. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 61. évf. (1927) 49–50. sz. 305.

⁵ Vö. Sisa: *Steindl Imre*, 15, 19.

⁶ Galgóczy: *Az új Országház ünnepéhez*, 314.

⁷ Fehérvári Zoltán et al. (szerk.): *Sándy Gyula: Hogyan lettem és hogyan voltam én templom-építő, -tervező és művezető építész? Lapis Angularis VI. – Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. Budapest, 2005. 16., 151.

mint gyakorló építész is működjék [...] Ehhez [...] elsősorban a hozzájuk beosztott tanársegédek használatát fel.”⁸

Az építési iroda működésére vonatkozóan azonban a leggazdagabb forrás kétségtelenül Foerk Ernő gépírásos formában fennmaradt, leginkább tömondatokból álló naplója az 1898 és 1902 közötti időszokról. Ebből kiderül, hogy Foerk az irodán belül több kollégájának is segített párhuzamosan zajló munkáik tervezésében és művezetésében egyaránt. Hogy indulhasson a lipótvárosi zsinagóga tervpályázatán, három hónapnyi délutáni szabadságot is kapott. Steindl e terv későbbi zsűrizési folyamata során több ízben is szívárogtatott neki híreket arról, hogy a végül valóban 1. díjjal kitüntetett pályamunka jól áll.⁹ Máskor Steindl szűkebb körű pályázatra is beajánlotta. Foerk a mester egészségi állapotának romlásáról is tudósít, 1900 januárjában például rosszul lett az irodában, az év során később viszont, amikor Foerk volt hónapokig tartóan komolyabban beteg, Steindl meglátogatta őt, és október folyamán hiába kérte, nem engedte vissza az irodába dolgozni. 1901 elején ismét Steindl volt beteg, akivel április végén felmondásig menően összevesztek valamilyen hiba miatt, amelyért az iroda más tagjai Foerköt okolták. Egy másik kolléga, Wigand Ede közvetítésével ugyanakkor Zala György Kossuth Lajos téri Andrassy-szobra talapzatának tervezési munkáihoz és a szoborállítási műszaki felügyeletéhez is hozzájutott, miközben az e munkákra Steindl-től kapott hatheti szabadság alapján még mindig az építési iroda alkalmazásában állt.¹⁰ Az 1901 nyarán a zágrábi főposta épületére kiírt pályázat megnyerése nyomán már erősen önállósdó tervezőtől már csak azt kérte Steindl, „néha” látogassa meg az irodát ellenőrizni a terveket, és egyúttal buzdította, hogy a hangsúlyt helyezze már saját építkezésére. Az irodán belüli feszültségekre utal, hogy röviddel ezt követően ismét összevesztek, Foerk szerint Steindl-t mások fordították ellene.

E töredékek alapján, ha nehéz is objektív képet kapni, a közös vonásokból valamelyest megérthető, miként működött az Országház építési irodáján a művezetőség a mindennapokban. E csapat gerincét az az 1850-es években született generáció adta, akik az 1870-es években voltak Steindl diákjai, és akik közül utóbb a kibontakozóban levő magyarországi műemlékvédelem néhány jelentős alakja is kikerült.

Steindl helyettese, Tandor Ottó

Tandor Ottó (1852–1913) már hallgató korában Steindl Imre közelébe került. Ezt mutatják az oktató által szervezett nyári felméréseken keletkezett rajzai az 1870-es évek második feléből.¹¹ Tandor 1878-ban ugyan Hauszmann Alajos ajánlására lett a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet (a továbbiakban: MMÉE) tagja, de ettől az évtől 1882-ig Steindl tanársegédje is volt.¹² Az Országház pályatervének kidolgozásában játszott szerepét több forrás is említi,

⁸ Fehérvári et al.: *Sándy*, 17., 29–30.

⁹ Bővebben lásd: Gábor Eszter: *A lipótvárosi zsinagóga pályázata*. Budapesti Negyed, 5–6. évf. (1997) 4/1. sz. 5–47. A Foerk-napló lelőhelye: MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeum, ltsz. n.

¹⁰ Bővebben lásd: Borovi Dániel: „*Lovon vagy gyalog*” – *Az Andrassy-emlékmű felállítása és bontása a források tükrében*. Aetas, 32. évf. (2017) 4. sz. 63–97.

¹¹ 1875, Zólyom (ma Zvolen, Szlovákia) BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajztára (a továbbiakban: BME ÉMTR): 102368., 102469., 102374., 102376.; ugyanazon év, Besztercebánya (ma Banská Bystrica, Szlovákia). Forster Gyula: *Magyarország műemlékei*. 1. köt. Budapest, 1905. 439.; 1876, Lucska (ma Lúčka, Szlovákia). Forster: *Magyarország műemlékei*, 221.; 1878, Garamszentbenedek (ma Hronský Beňadik, Szlovákia). Forster: *Magyarország műemlékei*, 218.

¹² MMÉE Közlönye, 12. évf. (1878) 5. sz. 198.; Sisa: *Steindl Imre*, 15.

már az első vázlatok készítésében is tevékenyen részt vett.¹³ Helyettes művezetőként – távolléte, betegsége esetére – Steindl 1886. október 15-én nevezte meg őt, de Tandor vélhetően a kezdetektől fogva helyettesként működött.¹⁴ 1887-ben az ő jelenlétében – Steindl távollétével – tették le ünnepség nélkül az Országház alapkövét, 1891-ben pedig a vezető tervező mellett ő képviselte a művezetőséget Károly Lajos főherceg látogatásakor.¹⁵ 1894. május 5-én a bokréta-ünnepkor Steindl mellett a művezetőségből egyedül Tandor kapott helyet a díszemelőnyen, és a zárókő elhelyezési ünnepségen is ő volt az egyedüli, aki a vezető tervező mellett felszólalt.¹⁶

A millennium évére, 1896-ra kívülről szinte teljesen befejezték az épületet, majd Tandor Ottó októberben kilépett a művezetőségtől.¹⁷ Távozásának oka nem ismert. 1895 őszétől a szintén Steindl tervezte erzsébetvárosi plébániatemplom helyettes műépítésze is volt.¹⁸ Tervpályázatokon indult, és néhány önálló munkája is megvalósult, továbbá részt vett a formálódó magyar műemlékvédelemben. 1896. február 3-ával a középítéstan nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki a Műegyetemen.¹⁹ Nekrológja szerint elsősorban az oktatói és műemlékfelmérési munka vonzotta.²⁰ Mindkettőben alkalma nyílt kiteljesedni, mivel 1897-ben egyrészt a nyilvános rendes tanári kinevezést is megkapta, másrészt pedig a Műemlékek Országos Bizottságának (a továbbiakban: MOB) is tagja lett.²¹ Az Országház körüli szerepvállalása azonban 1896-tal biztosan nem ért véget. A Foerk-naplóból tudjuk, hogy Tandor 1898 és 1902 között is biztosan az építési irodán tevékenykedett, és a fiatalabb építész írásából szerepe továbbra is meghatározónak látszik, az utód helyettest lényegében alig említi.

Az új helyettes, Santhó István

Tandor lemondása után Steindl Santhó Istvánt (1858/59–1908) nevezte meg új helyettes művezetőként.²² Ő szintén a már említett nyári hallgatói műemlékfelmérések résztvevője volt az 1870-es évek végén.²³ 1881-ben már „Steindl [...] irodájának” tagjaként hivatkoztak rá, más források szerint viszont 1888-tól tevékenykedett az Országház építése körül műszaki

---

¹³ Az egymástól független említések részvételét jelzik a folyamat korai szakaszában is: „A parlament pályatervének első vázlatát Tandor készítette, Steindl távollétében.” *Tandor Ottó műépítész*. Művészet, 12. évf. (1913) 7. sz. 282. Egy másik szerző visszaemlékezése szerint az Országház dunai homlokzati megoldásának első vázlatát Tandor egyetlen éjszaka alatt rajzolta meg pesti, Kőfaragó utcai közös albrétletük udvari szobájában. Etelvári Alajos: *Az országház születése*. Zalai Közlöny, 36. évf. (1917) 42. sz. 1–2.

¹⁴ OH: VB 1886-210., 1886-220.

¹⁵ *Az új Országház alapköve*. Fővárosi Lapok, 23. évf. (1887) 237. sz. 1746.; *Károly Lajos főherceg látogatásai*. Pesti Hírlap, 13. évf. (1891) 155. sz. 7.

¹⁶ *Az állandó országháza*. Pesti Hírlap, 16. évf. (1894) 115. sz. 5.; *Az új országház*. Pesti Napló, 45. évf. (1894) 125. sz. 4., *Ünnep az új országházban*. Pesti Napló, 46. évf. (1895) 134. sz. 6.

¹⁷ Sajnos a kilépésről szóló levele az iktatott ügyiratból hiányzik. OH: VB 1896-477.

¹⁸ *Az erzsébetvárosi templom alapkövének letétele*. Pesti Hírlap, 17. évf. (1895) 289. sz. 2–3.

¹⁹ Hivatalos Közlöny, 4. évf. (1896) 6. sz. 103.

²⁰ *Tandor Ottó műépítész*. Művészet, 12. évf. (1913) 7. sz. 283.

²¹ *Új egyetemi professzorok*. Budapesti Hírlap, 17. évf. (1897) 246. sz. 6.; *A műemlékek orsz. bizottságának új tagjai*. Magyar Iparművészet, 1. évf. (1897–1898) 8. sz. 372.

²² OH: VB 66. ülés jegyzőkönyve (1896. október 22.), 4. napirend; 71. ülés jegyzőkönyve (1897. július 2.), 13. napirend.

²³ 1878, Szászsebes (ma Sebeș, Románia), Besztercebánya római katolikus templomok. BME ÉMTR: 102544, 102812, 102817, 102818.

rajzolóként.²⁴ „[E]zermester; nincs olyan dolog, a mihez ő nem ért. A múlakatosi rajzokban specialista s a mérnök és építészegylet már nem is mer kisebb pályadíjat kifizetni, mert többnyire ő vágja zsebre a díjat. Ő páratlan a dekoratív-munkában s ezen kívül elvégez mindent, a mi csak némi csekély összefüggésben van a műépítészettel.”²⁵

Santhó az apróbb tárgyval bíró pályázatokra szakosodott: nyert ékszerszekrény-, ajtóvasalat-, cserépkályha-, kandeláber- és zászlóterveivel.²⁶ Sőt az *Építő Ipar* címlapjának 1890-es pályázatán is ő lett az első, az építészeti-műszaki folyóirat 1891–1913 között az ő grafikájával jelent meg.²⁷

Az építési irodában Santhó feltehetően az ornamentális részlettervek kidolgozásával foglalkozott, majd 1902 júniusától – Steindl állapotának súlyosbodásától – gyakorlatilag ő irányította az építkezést: az ekkortól keletkezett építési iratokban már ő képviselte a művezetőséget. Steindl augusztus 31-i halálát követően Santhó azonban csak ideiglenesen lett megbízott művezető, mivel az elhunyt építész örökösei októberben Tandor Ottót kérték fel, hogy a szerződés szerint még hátralevő három hónapban művezetőként felügyelje az épület befejezését.²⁸ 1903 első hónapjaira, az elszámolás idejére Szilágyi János másodépítésszel együtt az Országház alkalmazásba vette őket.²⁹ Santhó a borító és egyes grafikai elemek megtervezésével részt vett az Országház-díszalbum létrehozásában is.³⁰ 1906 januárjában az Országház építése körül szerzett érdemeikért az uralkodó koronás arany érdemkereszttel tüntette ki – Szilágyival együtt –, decembertől pedig a képviselőház elnöke által megbízott országházi főépítésszé lépett elő.³¹ Szilágyi Jánosról (1863–1925) kevés adat ismert: 1888-ban már biztosan a művezetőség alkalmazásában állt.³² 1890-ben a pesti belvárosi plébániatemplomban megkötött házasságánál maga Steindl Imre volt a tanúja.³³ 1894-ben az építési iroda korábbi tagjának, Steinhauz Lászlónak ajánlásával lett a MMÉE tagja.³⁴ 1896 végén építőmesteri képzettséget szerzett, a 20. század első évtizedében részt vett a szegedi vízmű és a Baumhorn

²⁴ 1882 és 1889 között neve nem bukkan fel a forrásokban, talán külföldi tartózkodás miatt. (*Az orsz. m. iparegyesület – építészeti és építő-ipari szakosztályának 1880. évi működése*. Műszaki Hetilap, 1. évf. (1881) 6. sz. 43.; *Gyászrovat – Santhó István*. Budapesti Hírlap, 28. évf. (1908) 179. sz. 11.; *Az országház műépítője meghalt*. Pesti Hírlap, 30. évf. (1908) 179. sz. 11.)

²⁵ Galgóczy: *Az új Országház ünnepéhez*, 314.

²⁶ *Az Országos Ipartestület pályázata*. Fővárosi Lapok, 18. évf. (1882) 241. sz. 1497.; *A MMÉE 1890. évi kispályázata*. *Építő Ipar*, 14. évf. (1890) 11. sz. 110., 145., 4., 5. rajzmelléklet; *A MMÉE 1890. évi kispályázata*. *Építő Ipar*, 14. évf. (1890) 18. sz. 191.; *A MMÉE 1891. évi kispályázata*. *Építő Ipar*, 15. évf. (1891) 9. sz. 83.; *A MMÉE ipartestületi zászlópályázata, 1893*. *Építő Ipar*, 17. évf. (1893) 19. sz. 92.

²⁷ *A MMÉE pályázata az Építő Ipar című műszaki hetilap címlapgrafikájára*. *Építő Ipar*, 14. évf. (1890) 51. sz. 534.

²⁸ OH: VB 1902-613.

²⁹ OH: VB 1902-760.

³⁰ Neő Béla: *A magyar országház – Steindl Imre alkotása*. Budapest, [1906]; *A magyar Országház monografiája*. *Építő Ipar*, 30. évf. (1906) 18. sz. 171.

³¹ *Kitüntetések*. *Építő Ipar*, 30. évf. (1906) 4. sz. 35.; *Kinevezés*. *Építő Ipar*, 30. évf. (1906) 51. sz. 485.

³² Az első szerződés, amin Szilágyi tanúként szerepel, ebből az évből származik. OH: VB Eredeti szerződések: Ney Ede és társa szerződése (1888. június 20.).

³³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Római Katolikus Anyakönyvek 43. köt. 1887–1891 – Budapest Belvárosi Plébánia. 1890 – 185. főló.

³⁴ *Az egyesület tárgyalásai*. MMÉE Heti Értesítője, 13. évf. (1894) 1. sz. 8.

Lipót által tervezett szegedi új zsinagóga kivitelezésében is, majd helyben és Debrecenben is építőmesterként tevékenykedett.³⁵

Az építési iroda további munkatársai

Steindl hallgatóiként a nyári műemlékfelmérések résztvevői voltak az 1870-es években Sztehlo Ottó (1851–1923) és Steinhausz László (1854–1908) is.³⁶ Sztehlo már 1872 őszén együtt mért fel mesterével, majd 1876 és 1878 között Steindl műegyetemi tanársegédje lett.³⁷ A kassai (ma Košice, Szlovákia) Szent Erzsébet-templom helyreállításánál Steindl javaslatára rajzolóknak nevezték ki, az egész építkezést végigkísérte, sőt 1901 után ő fejezte be.³⁸ Mestere segédje volt a pesti belvárosi plébániatemplom 1889–1894 közötti restaurálásánál is, és a bártfai (ma Bardejov, Szlovákia) Szent Egyed-templomon folyó munkákban is részt vett.³⁹ Önálló tervezési munkái már az 1890-es években voltak, többször indult pályázatokon, azonban 1895-től már mint a MOB másodépítészé működött.⁴⁰ Országközi szerepvállalása ezzel párhuzamosan csökkenhetett, tevékenysége inkább a műemlékvédelem irányába tolódott el, melynek meghatározó alakja volt az I. világháborúig.

Steinhausz szintén műemlékes kötődésű volt. 1879-től Schulek Frigyes mellett a budapesti Mátyás-templom építési irodájának alkalmazásában állt, és részt vett a szegedi református templom tervezésében is.⁴¹ Az 1880-as évek elején már Steindl alkalmazta a kassai Szent Erzsébet-templom restaurálásánál, majd 1882–1888 között művezetésével valósult meg a máriafalvi (ma Mariasdorf, Ausztria) Mária mennybemenetele templom helyreállítása. Ezt követően lett az országközi építési iroda tagja.⁴² 1890 tavaszáig építésvezetőként részt vett az Országközi terveinek kidolgozásában és a kivitelezés megindításában.⁴³ Az 1880-as évek végétől gyakori tagja volt a MMÉE pályázati zsűrijeinek, sőt az 1888/89. évi nagypályázatuk programját ő készítette elő.⁴⁴ 1888 végétől 1890 tavaszáig a mű- és középítési

³⁵ *Hivatalos közlemények.* Építő Ipar, 20. évf. (1896) 52. sz. 389.; *Szeged vízvezetéke.* Építő Ipar, 29. évf. (1905) 10. sz. 85.; *Megszűnt iparok.* Építő Ipar, 29. évf. (1905) 11. sz. 98.; *Az ipartestületbe új tagokul beléptek.* Építő Ipar, 33. évf. (1909) 50. sz. 474., 51. sz. 487.; *Megszűntek tagok lenni.* Építő Ipar, 38. évf. (1914) 20. sz. 213.

³⁶ 1872, Óraljaboldogfalva (ma Sântămăria-Orlea, Románia) ref. templom. Közösen: 1878, szászsebesi r.k. templom (ma Sebeș, Románia). BME ÉMTR: 102547., 102810., 102811. Az 1880-as műemléki felmérési rajzkiállítás szerint Steinhausz és Sztehlo együtt vettek részt még a garamszentbenedeki plébániatemplom felmérésében is. További közös felmérési munkáik: *A Magyarországi Műemlékek Ideigl. Bizottsága által hazai műemlékek rajzaiból rendezett kiállítás kalauza.* Budapest, 1880.

³⁷ *A királyi József-műegyetem programja az 1877/8. tanévre.* Budapest, 1877. 38.

³⁸ *Hivatalos közlemények.* Archaeológiai Értesítő, 2. évf. (1882) 46.; *Hivatalos közlemények.* Archeológiai Értesítő, 3. évf. (1883) 3.; Sisa: *Steindl Imre*, 88., 93.

³⁹ Nagy Virgil: *A budapest-belvárosi plébániatemplom új főoltára.* Építő Ipar, 18. évf. (1894) 2. sz. 17.; Galgóczy: *Az új Országgház ünnepéhez*, 314.

⁴⁰ *Magyarország tisztí címtára* (a továbbiakban: Tisztí címtár), 14. évf. (1895) 373.

⁴¹ Farbakyné Deklava Lilla: *Schulek Frigyes.* Budapest, 2017. 42.; Galgóczy: *Az új Országgház ünnepéhez*, 315.

⁴² *Mérnökök kirándulása.* Fővárosi Lapok, 26. évf. (1889) 238. sz. 1761.; Szepes Megyei Történeti Társulat Évkönyve, 5. évf. (1889) 191.

⁴³ Galgóczy: *Az új Országgház ünnepéhez*, 315.

⁴⁴ *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztály.* Építő Ipar, 12. évf. (1888) 4. sz. 39.; *A festőműterem pályázatának bírálati jegyzőkönyve.* Építő Ipar, 12. évf. (1888) 14. sz. 148–150.; *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok ülése.* Építő Ipar, 12.

szakosztály jegyzője is volt, e tisztségétől azonban – az építési irodában betöltött pozíciójával együtt – királyi mérnöki kinevezése miatt megvált.⁴⁵ Rövid kolozsvári kitérő után 1891 tava-szától az Országház építésénél a műszaki ellenőrség tagjaként felügyelhette a megvalósulást a befejezéséig.⁴⁶ 1896-ban már Neß Béla helyettes műszaki ellenőre volt. 1892-től királyi főmérnöki, 1900-tól pedig királyi műszaki tanácsosi pozícióban tette mindezt.⁴⁷ 1895-től lett a MOB tagja.⁴⁸ Néhány műemlékes munkától eltekintve önálló tervezőként nem működött, ellenben rendszeresen írt az *Építő Ipar* hasábjain, elsősorban szülővárosa, Lőcse műemlékeiről⁴⁹ és az Országházzal.⁵⁰ A fotózást a műemlékek dokumentációja miatt sajátíthatta el, írásait rendszerint saját fényképeivel illusztrálták. Neki köszönhető az Országház építési folyamatáról fennmaradt kevés felvétel néhány darabja.⁵¹ A Pilisi Neß Béla-féle 1906-os díszalbum első helyen említett közreműködője volt, az Országház építése körül szerzett érdemeiért ugyanekkor megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.⁵²

Lange Keresztély⁵³ korábban a hannoveri építész és tanár, Conrad Wilhelm Hase alkalmazásában állt. August Essenwein karlsruhei születésű és iskolázottságú bécsi, majd nürnbergi építész-építészettörténésszel való munkakapcsolata is ismert, akinek 1862 és 1879 közötti lébenyi munkái jelenthetnek magyarázatot Lange Magyarországra kerülésére.⁵⁴ 1889-ben Jákon Möllert segítette rajzolóként, a következő év nyaratól kisebb megszakítással a vajdahunyadi (ma Hunedoara, Románia) vár felújításánál alkalmazták.⁵⁵ Kauser Józseffel közösen indulva 2. díjat nyert 1892-ben a budapesti Fazekas (ma Szilágyi Dezső) téri refor-

évf. (1888) 23. sz. 249.; *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 1888/89. évi nagy pályázata a mű- és középépítészeti köréből*. *Építő Ipar*, 12. évf. (1888) 35. sz. 382–383.; *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középépítészeti szakosztályok ülése*. *Építő Ipar*, 13. évf. (1889) 45. sz. 500.

⁴⁵ *Meghívó*. *Építő Ipar*, 12. évf. (1888) 51. sz. 559.; *Meghívó*. *Építő Ipar*, 14. évf. (1890) 18. sz. 187. *Kinevezések*. *Építő Ipar*, 14. évf. (1890) 18. sz. 190.

⁴⁶ *Hivatalos rész*. Vasuti és közlekedési közlöny, 21. évf. (1890) 53. sz. 515.; *Tiszti címtár*, 10. évf. (1891) 231.; *Tiszti címtár*, 11. évf. (1892) 239.

⁴⁷ n. n.: *Az állandó országház*, 193.; *Budapesti Közlöny*, 28. évf. (1894) 51. sz. 1.; *Kinevezések*. *Építő Ipar*, 18. évf. (1894) 12. sz. 143.; *Hivatalos rész*. *Budapesti Közlöny*, 34. évf. (1900) 121. sz. 1.

⁴⁸ *Hivatalos rész*. *Budapesti Közlöny*, 29. évf. (1895) 223. sz. 1.

⁴⁹ Steinhausz László: *Egy lőcsei „Thurzó-ház” udvara*. *Építő Ipar*, 17. évf. (1893) 52. sz. 245–246.; Steinhausz László: *Reneszánsz építárium a lőcsei szent Jakab-templomban*. *Építő Ipar*, 20. évf. (1896) 51. sz. 382–383.; Steinhausz László: *Részlet a szent Jakabhoz címzett lőcsei plébániatemplomból*. *Építő Ipar*, 21. évf. (1897) 35. sz. 231–233.; Steinhausz László: *A lőcsei városház*, 1. rész. *Építő Ipar*, 22. évf. (1898) 18. sz. 124–126.; 2. rész. 19. sz. 131–134.; 3. rész. 20. sz. 139–142.; Steinhausz László: *A szent Jakabhoz címzett lőcsei plébániatemplom szöszéke*. *Építő Ipar*, 24. évf. (1900) 2. sz. 7–10.; Steinhausz László: *A lőcsei városház*. *Magyar Építőművészet*, 5. évf. (1907) 7. sz. 7–15.

⁵⁰ Steinhausz László: *Kapitélek és képszékek (fries) majolikából az állandó országház épületén*. *Építő Ipar*, 18. évf. (1894) 7. sz. 75.; Steinhausz László: *Az állandó országház építése*, 1. rész. *Építő Ipar*, 18. évf. (1894) 19. sz. 225–226.; 2. rész. 20. sz. 239–240.; 3. rész. 21. sz. 251–253.; Steinhausz László: *Az állandó országház kupolacsarnoka*. *Építő Ipar*, 19. évf. (1895) 1. sz. 1–5.

⁵¹ *Az új országházzal*. *Vasárnapi Ujság*, 43. évf. (1896) 23. sz. 385.

⁵² „*A Magyar Országház, Steindl Imre alkotása*.” *Építő Ipar*, 30. évf. (1906) 6. sz. 54.; *Hivatalos rész*. *Budapesti Közlöny*, 40. évf. (1906) 10. sz. 1.

⁵³ Lange Krisztiánként is említik.

⁵⁴ Borsos Béla: *A magyar műemlékvédelem hivatala Henszlmann halálától a millenniumig 1888–1891*. In: *Magyar Műemlékvédelem – Az Országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve IX*. Budapest, 1984. 47.

⁵⁵ D. Mezey Alice: *Möller István és „Jaák” – A templom helyreállításának ügye 1889–1895 között*. In: *Bardoly István – László Csaba (szerk.): Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára (Művészet-történet – műemlékvédelem 10.)*. Budapest, 1998. 477.

mátus templom tervpályázatán, majd 1894-ben rajzokat készített a Steindl vezetésével zajló kassai dóm-restauráláshoz.⁵⁶ A bártfai Szent Egyed-templom szintén Steindl vezette restaurálásába csak az utolsó évben, 1898-ban kapcsolódott be.⁵⁷ A művezetőségen vélhetően rajzoló szerepet betöltő Lange a századfordulón még feltűnt a Bártfa és Eperjes (Prešov, Szlovákia) közötti helyiérdekű vasút létesítése körül, további sorsa ismeretlen, vélhetően visszatért szülőhazájába.⁵⁸

Foerk Ernő (1868–1934) Friedrich von Schmidt – azaz Steindl mesterének – tanítványa volt Bécsben 1889–1891 között, majd egy évig Victor Luntz mesteriskoláját is látogatta.⁵⁹ A nyári szünetek alkalmából már ekkor Steindl országházi irodájában dolgozott, majd 1892-es hazatérésekor ott helyezkedett el.⁶⁰ Foerk azon kevesek közé tartozik, akinek aláírása az Országház belsőépítészetre és felszerelésre vonatkozó számos tervlapján is szerepel. Enteriőrök, tárgyak viselik keze nyomát, így az épületbelső kialakításában komoly szerepe volt. Vélhetően elsősorban neki köszönhető az 1900-as párizsi világiállításán bemutatott Zsolnaykerámia betétes miniszterelnöki bútorgarnitúra, valamint a ház századfordulós építészeti törekvéseket mutató részletei.⁶¹ 1894–1898 között Steindl tanársegédje volt,⁶² így 1895-ben részt vett az egy évre újraélesztett nyári műemlékfelmérésen Gyulafehérváron (ma Alba Iulia, Románia).⁶³ 1898-ban a budapesti Felső Építő Ipariskola tanára lett, ahol 1928-as nyugdíjazásáig oktatta a leendő építőmestereket építési alaktanra és építészettörténetre.⁶⁴ Műemlékes irányultságának jele az 1899-es felvidéki útja Bártfa, Késmárk (ma Kežmarok, Szlovákia) és Eperjes gótikájának tanulmányozására, utóbb Kalocsán és Bácsón (ma Бач, Szerbia) is készített felméréseket.⁶⁵ 1911-ben a MOB tagja lett, egy évvel később pedig az Ipariskolában élesztette újra a nyári felmérések hagyományát.⁶⁶ Tervezése során gyakorta társult, egyik első önálló munkáját, a pozsonyi Postapalotát is Sándy Gyulával közösen valószínűsítették meg 1902–1905 között. Utóbb Petrovác Gyulával társult, számos templomépítkezést és felújítást megvalósítva. A világháborút követően az ő tervei szerint fejezték be Schulek Frigyes szegedi fogadalmi templomát.⁶⁷

⁵⁶ Róka Enikő: *Pecz Samu Szilágyi Dezső téri református temploma és a protestáns centralizáló templomépítészeti hagyomány*. *Ars Hungarica*, 24. évf. (1996) 2. sz. 145.; Marosi Ernő: *Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez*. Művészettörténeti Értesítő, 18. évf. (1969) 1. sz. 40–41.

⁵⁷ *A bártfai templom fölszentelése*. *Pesti Napló*, 50. évf. (1899) 154. sz. 2.; Sisa: *Steindl Imre*, 97.

⁵⁸ *Hivatalos rész*. Vasúti és közlekedési közlöny 30. évf. (1899) 140. sz. 1189.; *Hivatalos rész*. Vasúti és közlekedési közlöny, 32. évf. (1901) 144. sz. 1479.

⁵⁹ Fleischer Gyula: *Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián*. Budapest, 1935. 42.

⁶⁰ Sisa: *Az Országház*, 330.; Sisa József: *A Schmidt-iskola Budapesten*. In: F. Dózsa Katalin (szerk.): *Az áttörés kora: Bécs és Budapest a historizmus és az avantgárd között, 1873–1920*. Budapest, 2004. 139.

⁶¹ Kelecsényi Kristóf: *Az Országház bútorművészete és famunkái*. Budapest, 2021. 73–87.

⁶² *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1894/95. tanévre*. Budapest, 1894. 10.; *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1898/99. tanévre*. Budapest, 1898. 11.

⁶³ A MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeum tulajdonában álló felvételt közli: Sisa: *Steindl Imre*, 17.

⁶⁴ Hadik András: *Foerk Ernő, az építész*. In: Hadik András – Pusztai László: *Foerk Ernő (1868 – 1934) építész emlékkiállítása*. Budapest, 1984. 5.

⁶⁵ Pusztai László: *Foerk Ernő műemlékvédelmi munkásságáról*. In: Hadik–Pusztai: *Foerk Ernő (1868–1934) építész emlékkiállítása*, 14.

⁶⁶ Bővebben: *A Magyar Királyi Állami Felső Ipariskola szünidei felvételei, 1912–1942*. Budapest, 2002.

⁶⁷ Hadik: *Foerk Ernő*, 5.

Schömer Ferenc (1859–1925) 1877–1880 között a bécsi Akadémiát szintén Friedrich von Schmidt tanítványaként látogatta, ám ekkor már részt vett az apja, Martin Schömer irányításával Schmidt tervei nyomán zajló klosterneuburgi gótikus apátsági templom helyreállítási munkáiban. Legkésőbb 1887-ben költözhetett Bécsből Budapestre.⁶⁸ 1893-ban a pesti erzsébetvárosi plébániatemplom építésénél tűnt fel.⁶⁹ Steindl az Országház mellett aligha vállalta el egy másik, viszonylag nagyleptékű munkának az irányítását is, ezért a templomnál Tandort jelölte ki helyettes műépítésznek, a művezetést pedig rábízta Schömerre, ami valószínűvé teszi, hogy a fiatal építész von Schmidt ajánlásával rögtön Steindl alkalmazásába léphetett. A templom 1900-ra készült el.⁷⁰ Schömer országközi közreműködését közvetlenül bizonyítják az építési iroda más munkatársaival – például Foerk Ernővel – közös tervpályázati részvételei 1896-ban és 1899-ben.⁷¹ Önállósodási törekvéseit jelzik a kutatás előtt ismeretlenül maradó, korabeli forrásokban említett magánépületei, valamint a neszmélyi plébániatemplom.⁷² 1898–1899 folyamán szintén az ő tervei alapján építették fel a Máriaremetei Kisboldogasszony templomot. A fővárosi építési engedélyek megszorodott száma alapján az Országház befejezését követően, 1902-ben önálló építészirodát nyitott Budapesten, az I. világháborúig tartó időszakban néhány bérház és villa viselte keze nyomát. Az 1907-ig tartó időszakban elsősorban a gótika jegyeit viselő épületek kerültek ki tervezőasztaláról.⁷³

Az Országház építési iroda tagjai közül Kovrig Tivadar (1862–1906) tartozott még a Schmidt-tanítványok közé, igaz, az erdélyi születésű, földbirtokos családból származó építész csak 1889–1890 folyamán látogatta az osztrák mester óráit, előtte, 1884–1889 között a pesti Műegyetem hallgatója volt.⁷⁴ Az 1891–1892. tanévben már a MMÉE tagja, 1891–1894 között Steindl tanársegédje, 1893-tól pedig a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei államépítészeti hivatal királyi mérnöke volt, majd a következő év nyaratól úti és középítészeti műszaki ügyekben királyi főmérnök a központi államépítészeti hivatalban, a századfordulót követően pedig a magasépítési ügyosztály tanácsosa lett.⁷⁵ Egyetlen ismert megvalósult épületét a Kereskedelemügyi Minisztérium felügyelete alatt álló tisztségének köszönhette, ő tervezte a millenniumi kiállítás posta-, táviró- és telefonpavilonját.⁷⁶ Az Országház körüli tevékenysége

⁶⁸ Bede-Fazekas Janka: *Id. Schömer Ferenc neogótikus építészete*. Műemlékvédelem, 60. évf. (2016) 1–2. sz. 41.; Bede-Fazekas Janka: *Id. Schömer Ferenc (1859–1925) – Életmű a máriaremetei bazilikán innen és túl*. In: Rozsnyai József (szerk.): *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*. Budapest, 2018. 121.

⁶⁹ K. M.: *Az erzsébetvárosi új templom*. Pesti Hírlap, 17. évf. (1895) 288. sz. 419.; Cs. T. B.: *A budapest-erzsébetvárosi templom*. Építő Ipar, 20. évf. (1896) 2. sz. 10.

⁷⁰ Csányi Károly: *A Budapest erzsébetvárosi templom*. Építő Ipar, 24. évf. (1900) 46. sz. 281.

⁷¹ *A szolnoki kaszinó*. Építő Ipar, 20. évf. (1896) 15. sz. 121.; *Pályázat eredménye*. Építő Ipar, 23. évf. (1899) 10. sz. 72.

⁷² Galgóczy: *Az új Országház ünnepéhez*, 314.

⁷³ Bede-Fazekas: *Id. Schömer Ferenc (1859–1925)* 125–135.; *A Mária-Remete-i Boldogasszony-kápolna*. Építő Ipar, 23. évf. (1899) 9. sz. 57.

⁷⁴ Fleischer: *Magyaroki* 60.; *A m. kir. József Műegyetemen oklevelet, abszolutoriumot, vagy oklevél-honosítást nyert építészek névjegyzéke. 1873 – 1928-ig*. Építő Ipar, 55. évf. (1931) 9–10. sz. 42.

⁷⁵ *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok ülése*. Építő Ipar, 15. évf. (1891) 11. sz. 99.; *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1891/92. tanévre*. Budapest, 1891. 8.; *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1893/94. tanévre*. Budapest, 1893. 9.; *Kivonat a hivatalos lapból – Kinevezések*. Pesti Napló, 44. évf. (1893) 25. sz. 4.; *Kinevezés*. Építő Ipar, 18. évf. (1894) 32. sz. 395.; *Tiszti címár* 14. évf. (1895) 256.; *Hivatalos rész*. Vasuti és közlekedési közlöny, 33. évf. (1902) 133. sz. 1113.

⁷⁶ Matlekovits Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezredéves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*. 3. köt. Budapest, 1897. 83.

közelebről nem ismert, vélhetően a Steindl melletti tanársegédsége idején működött közre, Galgóczy 1894-es cikkében azonban már nem említi.

Toroczkai Wigand Ede (1869–1945) az Iparművészeti Iskola festő szakára járt. 1886–1889 közötti tanulóévei során díszítőfestészetet is hallgatott, építészeti rajzra, alaktanra Schickedanz Albert tanította.⁷⁷ Önéletrajza szerint tíz éven keresztül működött közre az Országház építésénél, ami arra enged következtetni, hogy 1892-ben Foerk Ernővel együtt a belső részletek kidolgozása céljából került a művezetőség alkalmazásába, és ott dolgozott az építkezés befejezéséig.⁷⁸ Az asztalosmunkák és bútorok tervezésén túl a különféle ornamentális fal- és üvegfestmények megalkotásában is részt vett. Wigand aláírása Foerkhöz hasonlóan szintén azonosítható néhány tervlapon.⁷⁹ Később bútor- és enteriőrtervezőként, majd az Erdélyben töltött évek alatt építésként és szakíróként, 1914 után pedig az Iparművészeti Iskola tanáraként egyaránt tevékeny volt.

A fiatalon elhunyt Monaszerly Szilárd (1860–1892) divatszalon tulajdonos édesapja 1875–1876 folyamán saját házukat Hauszmann Alajossal tervezette meg, sőt a budapesti Zöldfa (ma Veres Pálné) utcában álló házban volt 1877-től 1892-ig a professzor lakása és irodája is.⁸⁰ Monaszerly 1880–1883 között volt műegyetemi hallgató, 1884-ben a frissen végzettek számára kiírt városháza-pályázaton neogótikus tervvel indult.⁸¹ Az 1880-as évek második felében Hauszmann Alajosnak dolgozott, ő volt a budapesti Technológiai Ipariskola és Múzeum kivitelezésének művezetője 1887–1889 között.⁸² A MMÉE 1887–1888-as festőműteremház pályázatán ismét neogótikus tervvel indult.⁸³ 1889–1891-ben Steindl tanársegédje lett,⁸⁴ vélhetően ekkor kezdett el az Országház építési irodájában tevékenykedni, amelynek kolerában való elhunytáig tagja volt.⁸⁵

Schweiger Gyula (1846–1930) iskoláit vélhetően német területen végezte, majd 1867–1871 között települt át Pest-Budára. Eleinte építészeti rajzolóként működött, majd az 1880-as évek elején kezdhette meg önálló tervezői pályafutását.⁸⁶ Az 1880-as évek első feléből egyedül saját családjának tervezett nyaralója ismert.⁸⁷ Több megvalósult épülete – köztük egyedi stílusú saját villája és műteremháza is – már az évtized utolsó harmadára tehető.⁸⁸ Schweiger életművének steindli hatásokat mutató épületei egy kivétellel mind 1890 körüliek,⁸⁹ ezeket megelőzően, önálló pályája első évtizedében működhetett közre az Országháznál, mivel az 1890-es évek elejétől több nagyobb megbízása is akadt.

⁷⁷ Keserű Katalin: *Toroczkai Wigand Ede*. Budapest, 2007. 15.

⁷⁸ Keserű: *Toroczkai Wigand*, 16.

⁷⁹ Kelecsényi: *Az Országház bútorművészete*, 69–72.

⁸⁰ Seidl Ambrus (összeáll.): *Hauszmann Alajos naplója – építés a századfordulón*. Budapest, 1997. 48.; Gerle János (szerk.): *Hauszmann Alajos*. Budapest, 2002. 145.

⁸¹ *Megosztott pályadíj*. Budapesti Hírlap, 4. évf. (1884) 65. sz. 6.

⁸² Ybl Ervin a Monaszerly Konstantint (!) említő Lechner Jenőre hivatkozva említi őt. Gerle: *Hauszmann*, 179., 181.

⁸³ *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok*. Építő Ipar, 12. évf. (1888) 13. sz. 140.

⁸⁴ *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1889/90. tanévre*. Budapest, 1889. 8.; *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1890/91. tanévre*. Budapest, 1890. 8.

⁸⁵ *Monaszerly Szilárd*. Építő Ipar, 16. évf. (1892) 44. sz. 313.

⁸⁶ Havas Gyöngyvér: *Schweiger Gyula (1846–1930) – Egy kelet-porosországi építőművész töredékes életműve*. In: Rozsnyai (szerk.): *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*, 36–37.

⁸⁷ Havas: *Schweiger*, 38.; *Magánépítési engedélyügyek*. Építő Ipar, 7. évf. (1883) 40. sz. 375.

⁸⁸ Havas: *Schweiger*, 38–42.

⁸⁹ *Magánépítési engedélyügyek*. Építő Ipar, 15. évf. (1891) 13. sz. 117.; Havas: *Schweiger*, 43–48.

Sándy Gyula (1868–1953) életművében az Országház tervezésében való részvétel margiális volt. 1886–1891 között járt a budapesti Műegyetemre, 1890 nyarán „bekéredzkedett” az Országház építési irodájába, amit Steindl jóváhagyott. A kőfaragó munkák megrendelési rajzait készítette összesen két hónapig.⁹⁰ Sándy 1891-ben Pecz Samu felkérését fogadta el a műegyetemen tanársegédi posztra, majd 1899–1914 között a Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipar Iskola tanára lett. 1914-től 1939-es nyugdíjazásáig a Műegyetem nyilvános, rendes tanára volt, számos tankönyv, cikk szerzője. A MMÉE titkáráként, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház főépítészeként is tevékenykedett. Több hazai és nemzetközi pályázaton vett részt, többnyire egyedül vagy Foerk Ernővel együtt. Foerk naplójában is megjelenik Sándy, azonban az időbeli eltérés miatt valószínűleg nem az építési irodában ismerkedtek meg. Műemlék-felújítások mellett sok köz- és magánépületet tervezett, köztük számos evangélikus templomot.⁹¹

Nagy Károly (1870–1939) 1895-ben szerzett oklevelet a Műegyetemen. 1897–1900 közt Tandor Ottó tanársegédje volt a középítéstan tanszéken, majd adjunktus lett.⁹² E kapcsolatnak köszönhetően fordulhatott meg rövidebb ideig az Országház-építés környékén, szerepe azonban nem ismert. Nagy – Sándyhoz hasonlóan – utóbb Pecz Samu körébe és alkalmazásába került: részt vett a Műegyetem budai kampuszának tervezésében, művezetői közreműködésével valósult meg Pecz pesti városligeti fasori evangélikus főgimnáziuma és temploma 1906-ra.⁹³ Bár Nagynak önálló épületei is ismertek, Pecz adjunktusa és tervezőirodai munkatársa maradt, munkáin elsősorban az ő hatása érzékelhető.⁹⁴

Jablonszky Ferenc (1864–1945) 1885–1889 között végezte a Műegyetemet, majd egy évig a pesti belvárosi plébániatemplom Steindl vezette restaurálásában vett részt.⁹⁵ Az 1890-es évek elején a MMÉE kispályázatainak gyakori indulója is volt.⁹⁶ Országházi közreműködése szintén epizódyszerű lehetett, mivel az 1890-es évek során Hauszmann Alajos alkalmazásában állt. 1894–1897 között az ő művezetésével épült a fiumei kormányzói palota, majd a budai királyi palota északi szárnyának tervezésében is részt vett.⁹⁷ 1900 után önállósodott,

⁹⁰ Fehérvári et al.: *Sándy*, 16., 151.

⁹¹ Életéről, munkásságáról részletesebben: Bodó Péter: *Sándy Gyula (1868–1953) – A pártázatok mestere*. In: Rozsnyai József (szerk.): *Építőművészek Ybl és Lechner korában*. Budapest, 2015. 264–291.

⁹² *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1897/98. tanévre*. Budapest, 1897. 11.; *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1899/1900. tanévre*. Budapest, 1899. 12. *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1900/1901. tanévre*. Budapest, 1900. 12.

⁹³ *Az új műegyetem*. Építő Ipar, 33. évf. (1909) 51. sz. 480.; Pecz Samu: *A budapesti evangélikus új főgymnasium és templom*. Építő Ipar, 30. évf. (1906) 25. sz. 235.

⁹⁴ Műveinek összefoglalása: Fábíán Gáspár: *Új műegyetemi építész tanár*. Építő Ipar, 47. évf. (1923) 33–34. sz. 111. Lásd még: Gyetvainé Balogh Ágnes – Kalmár Miklós: *Functional thinking in the architecture of Samu Pecz and his followers*. Periodica Polytechnica Architecture, 44. (2013) No. 2. 62.; Gyetvainé Balogh Ágnes: *Pecz Samu élete és munkássága*. In: Armuth Miklós – Lőrinczi Zsuzsa (szerk.) *A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem történeti campusa*. Budapest, 2013. 264–277.

⁹⁵ *Jablonszky Ferenc építés*. Építőmesterek Lapja – A munkaadó, 22. évf. (1935) 36. sz. 215.

⁹⁶ *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok ülése*. Építő Ipar, 15. évf. (1891) 2. sz. 13.; *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok ülése*. Építő Ipar, 3. sz. 21.; *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok ülése*. Építő Ipar, 16. évf. (1892) 10. sz. 66., 11. sz. 74.

⁹⁷ Seidl: *Hauszmann*, 58., 116.; Gerle: *Hauszmann*, 245., 286–292.

törvényszéki, bírósági épületek specialistája lett.⁹⁸ A Steindl mellett töltött idő rövidege ellenére a középkori stílusok iránti vonzalma néhány épületében testet öltött.

Az Országház vasszerkezeteinek tervezése miatt vehetett részt a munkákban Richter Károly (1850-es évek – 1914 után). 1879-ben szerzett mérnöki diplomát a Műegyetemen,⁹⁹ majd évekig Kherndl Antal tanársegédje volt hídépítéstanból. 1881-től a MMÉE tagja,¹⁰⁰ részt vett a budapesti Keleti pályaudvar szerkezeteinek tervezésében,¹⁰¹ majd a Magyar Királyi Államvasútnál lett előbb segéd-, majd 1897-től főmérnök.¹⁰²

1. kép

Az építési iroda fontosabb tagja. Wigand Ede (b3), Foerk Ernő (b4), Steindl Imre (j4), Tandor Ottó (j3) 1896., fotó: Erdélyi Mór. Forrás: MÉM-MDK Magyar Építészeti Múzeum, ltsz. nélkül

⁹⁸ Pusztai László – Hadik András – Fülöp Csilla: *Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában*. Budapest, 1986. 77.

⁹⁹ *A királyi József-műegyetem programja az 1880/81. tanévre*. Budapest, 1880. 67.

¹⁰⁰ MMÉE Közlönye, 15. évf. (1881) 2. sz. 222.

¹⁰¹ *A magyar királyi államvasutak központi személy-pályaudvara Budapesten*. Építő Ipar, 8. évf. (1884) 34. sz. 345.

¹⁰² Tiszti címtár, 5. évf. (1886) 276., 7. évf. (1888) 297., 12. évf. (1893) 250., 16. évf. (1897) 377.

Építési rajzolók

Az építési irodát bemutató 1894-es cikkében Galgóczy István önmagára a „Steindl-irodában tanult”, festészetet is művelő tervezőként hivatkozik. Más alkalommal is ő állt kapcsolatban a sajtóval,¹⁰³ neki köszönhető az építési iroda tagjairól 1896-ban készült fotó első publikációja is (1. kép).¹⁰⁴ Önálló tevékenysége nem ismert. Müller Károly építőmester és építőanyagkereskedő volt, a Magyar Betonépítkezési Vállalat, Első Magyar Márvány- és Cementárugyár vezetője. Telephelyein agyagsövek, asztalosmunkák, cement, mozaiklemezek, múmárvány alapanyagok, sírkövek, tetőpala értékesítésével, de nedves falak kiszárításával is foglalkoztak.¹⁰⁵ Valószínűleg már a kezdetektől fogva, de 1893-tól az építkezés végéig biztosan a művezetőség tagja volt.¹⁰⁶ Lohr József építőmesterként működött a fővárosban az 1870-es évek végétől, jellemzően bontások, kis méretű épületek, gépészeti berendezések kivitelezője.¹⁰⁷ 1885 után feltételezhetően az Országház Építési Irodájához való csatlakozása miatt felhagyott az iparral. Rajzoló volt továbbá Reiter Ferenc,¹⁰⁸ akinek további tevékenysége nem ismert. Említhetjük még a Felső Építő Ipariskolát 1900-ban elvégzett, 1905-ben építőmesteri iparendélyt nyert Németh Lipótot,¹⁰⁹ akinek nevéhez néhány budapesti bérház köthető a rákövetkező évekből. Freckay Dezső¹¹⁰ utóbb az V. kerületi előljáróságon lett hivatalnok.¹¹¹ Stahl József 1904-ben építőmesteri engedélyt kapott,¹¹² majd 1905-ben megnyerte a győr-kiskúti parkvendéglő, majd három évvel később Magyar Edével társulva a kaposvári színpark tervpályázatát is.¹¹³ Ez utóbbi meg is valósult. Birchbauer Károly¹¹⁴ elsősorban mint Csányi Károly szerzőtársa ismert, akivel magánvállalkozásban 1902-ben kiadták *Az új Országház* címet viselő könyvet, melyhez Birchbauer készítette a fotókat. E kötet közölte a műszaki vezetőség 3 tagjának és 30 közreműködőjének nevét. Ez alapján az építési iroda további, az előbbiektől szintjén sem azonosítható tagjai voltak: Csikós István, Endrődi István, Komlóssy István, Korompay Ernő, Melles Géza, Schneider Ferenc, Tóth Béla és Vásárhelyi Dezső.¹¹⁵

A Steindl-féle építési iroda hatása

1891-ben az Országházon dolgozó építészek, ipar- és képzőművészek, iparosok havi rendszerességgel találkozóiból született meg a századfordulót követően a Steindl cég néven ismerté

¹⁰³ Galgóczi István: *Az erzsébetvárosi új templom alapkő-letétele*. Vasárnapi Ujság, 42. évf. (1895) 43. sz. 711.; *Az új országházról*. Vasárnapi Ujság, 43. évf. (1896) 23. sz. 385.

¹⁰⁴ *A hét halottai*. Uj Idők, 8. évf. (1902) 37. sz. 218., 222.

¹⁰⁵ Aláírása az építési iratokban szerepel: OH: VB 1902-760.

¹⁰⁶ Budapesti Czim- és Lakjegyzék 7. évf. (1891–1892) 309., 327., 343., 345., 382., 385., 386., 393., 398.

¹⁰⁷ *Fővárosi ügyek – A középítési 7-es bizottságnak*. Építő Ipar, 1. évf. (1877) 42. sz. 873.

¹⁰⁸ Aláírása az építési iratokban szerepel: OH: VB 1902-760.

¹⁰⁹ Aláírása az építési iratokban szerepel: OH: VB 1902-760.; *Budapesti Építő-, Kőműves-, Kőfaragó- és Ács mesterek Ipartestülete – új iparendélyek*. Építő Ipar, 29. évf. (1905) 20. sz. 183.

¹¹⁰ Aláírása az építési iratokban szerepel: OH: VB 1902-760.

¹¹¹ *Személyi ügyek – V. kerületi elüljáróság*. Fővárosi Közlöny, 22. évf. (1911) 99. sz. 3938.

¹¹² *Az Építőmesteri Képzettség Megvizsgálására Szervezett Bizottság*. Építő Ipar, 28. évf. (1904) 27. sz. 205.

¹¹³ *Hazai Krónika – A győr-kiskúti parkvendéglő*. Művészet, 4. évf. (1905) 2. sz. 126.; *Tervpályázat eredménye*. Építő Ipar, 32. évf. (1908) 28. sz. 284.

¹¹⁴ Aláírása az építési iratokban szerepel: OH: VB 1902-760.

¹¹⁵ Csányi–Birchbauer: *Az új Országház*, 33.

vált szervezet.¹¹⁶ Az egyesülés elnöke Alpár Ignác volt 1903-tól haláláig, aki szerint az első összejövetelekre Steindl vezetésével került sor, más források alapján viszont a névadó egyetlen alkalommal sem jelent meg a gyűléseken.¹¹⁷ Foerk Ernő naplójának egyik bejegyzéséből inkább ez utóbbi állítás helyességére lehet következtetni, Steindl ugyanis kifejezetten kérte tőle az Országháizról szóló monográfia előkészítése során, hogy abba lehetőleg a céh ne legyen bevonva. Céljuk eleinte az építkezésen kialakult szakmai kapcsolatok ápolása és az önképzés volt. Steindl halála után ez kiterjedt a mester emlékének ápolására is, majd 1907-től a nyilvánosság elé lépve, pályázatok útján a hazai művészeti törekvések támogatására is. A céh Alpár előtti elnökei Tandor Ottó, Szezhlo Ottó, majd Santhó István voltak.¹¹⁸ Működésük nyomán jöhetett létre a mester 60. születésnapjára az úgynevezett Steindl-album, mely az Országház körül közreműködő 130 személy,¹¹⁹ köztük az építési iroda tizenhárom tagjának fényképét tartalmazza.¹²⁰ Steindl hatása azonban nemcsak e szervezetben nyilvánult meg, hanem az országközi építési iroda tagjainak az építkezéssel párhuzamosan és a későbbiekben készült munkáit vizsgálva is érzékelhető.

Tandor Ottó két pályamunkája, az Iparművészeti Múzeum és Iskola 1890–1891-es, valamint az ezredéves kiállítás történelmi csarnokának 1893-as tervei mutatják leginkább Steindl hatását. A múzeum tervpályázati zsűrijében nemcsak Steindl Imre, de Szezhlo Ottó is részt vett.¹²¹ Bár a pályázat titkos volt, nehezen képzelhető el, hogy ne ismerték volna Tandor tervét, vagy ne ismerték volna fel a bírálatkor munkatársuk keze nyomát. Tandor 2. díjat kapott Lechner Ödön és Pártos Gyula terve mögött, azonban a bírálók a díjazottak körében egy újabb, második forduló megtartására tettek javaslatot elsősorban Steindl Imre nyomására.¹²² Kipattant egy kisebb botrány is Tandor terve körül, mivel nagyobb telekre készült, mint a pályázati kiírásban szereplő terület. A MMÉE ez ügyben tartott 1891. július 17-i ülésén maga Steindl védte meg helyettese tervét, amit végül nem zártak ki, mivel az eltérés nem volt számottevő mértékű, áttervezéssel orvosolható lett volna.¹²³ A megbízás kiadásával tovább késlekedtek. Az *Építő Ipar* 1893 tavaszán rövid közleményt közölt Steindl Imrétől, aki a pályatervek publikálását tűzte ki célul, azonban végül csak egyetlenegy jelent meg: Tandor terve, szöveges ismertetésével, ábrákkal.¹²⁴ Az ekkor még meg sem indult kivitelezés miatt a tervek publikációjával azok alternatívaként való szerepeltetése lehetett a cél, ám ekkor a Lechner–Pártos társulást már nem lehetett elűzni a megbízástól.

Tandor pályaterve egészen nyilvánvaló hasonlóságot mutat az Országház homlokzatképzésével, annak ellenére, hogy számos olyan elemet is alkalmazott a homlokzaton, amelyek a törvényhozás épületén nincsenek jelen. A lekerekített saroktorony kivételével a tömegforma

¹¹⁶ Az alapítás éve a céh serlegére 1910-ben kiírt pályázat leírásából ismert. *Pályázat serlegre*. *Építő Ipar*, 34. évf. (1910) 7. sz. 69.; *Alpár Ignác követeli, hogy engedjék dolgozni*. *Esti Kurir*, 3. évf. (1925) 14. sz. 4.

¹¹⁷ *Huszonötéves a Steindl-céh világhírű tanyája*. *Lantos Magazin*, 2. évf. (1930) 4. sz. 296–300.

¹¹⁸ *Két ünnep*. *Építő Ipar*, 37. évf. (1913) 51. sz. 558.

¹¹⁹ Szakács Margit: *A Steindl album*. *Történelmi Múzeumi Közlemények*, 5. évf. (1984) 1–2. sz. 38.

¹²⁰ Ezekon szerepel: Birchbauer Károly, Csikós István, Foerk Ernő, Freckay Dezső, Lange Keresztély, Müller Károly, Reiter Ferenc, Santhó István, Schömer Ferenc, Szilágyi János, Szezhlo Ottó, Tandor Ottó, Toroczka Wigand Ede.

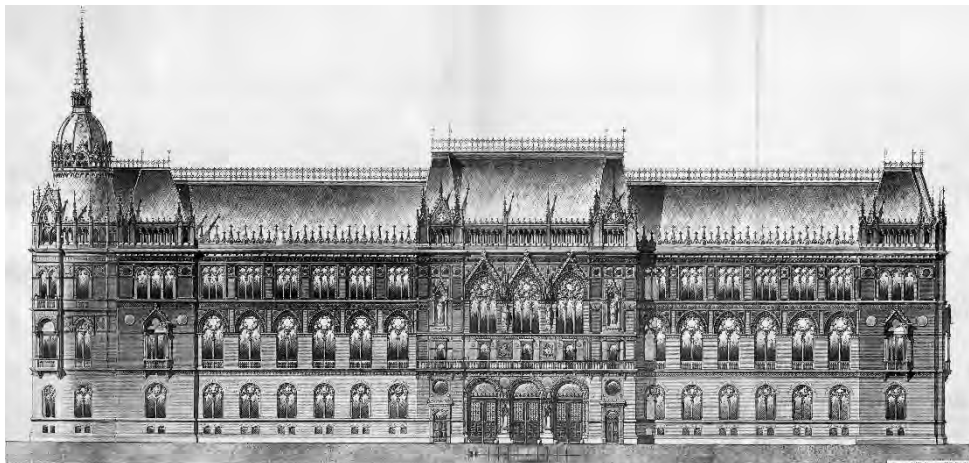
¹²¹ *Az orsz. iparművészeti palota*. *Építő Ipar*, 15. évf. (1891) 20. sz. 185.

¹²² Ács Piroska: *Az Iparművészeti Múzeum palotájának építéstörténete*. Budapest, 1996. 19.

¹²³ *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet – A mű- és középítési szakosztályok ülése*. *Építő Ipar*, 15. évf. (1891) 29. sz. 263–264.

¹²⁴ St[eindl Imre]: *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és Iskola*. *Építő Ipar*, 17. évf. (1893) 17. sz. 65.

és az arányok a Duna-parti épület szárnyait idézik, a középrizalit kompozíciója mintha csak az Országház főbejáratának egyik tervváltozata lenne, hiába a félköríves nyílások sokasága a földszinten és a félemeleten. Tandor bátrabban alkalmazta a csúcsíves nyílások filigrán mérművekkel való kitöltését, a főpárkány feletti törpearkádok és a pártázat, a meredek esésű tetőformák, a rizalitok első emeleti vimpergás lefedésű erkélyei együttesen az Országház erős hatását mutatják. A saroktoronynál a fedés módján – a tizenhatszög alaprajzú kupolaformán – is látható a mester hatása. (2. kép)

2. kép

Tandor Ottó 2. díjas pályaműve az Iparművészeti Múzeumra, 1891. Forrás: *Építő Ipar* 17. évf. (1893) 15. sz. melléklet 27. tábla

Az ezredévi kiállítás történeti csarnokára a négy pályázó közt egyenlő arányban megosztott megvételt nyert a Tandor által beadott pályamű.¹²⁵ Az épület legmarkánsabb eleme, a négyzetes alaprajzú tér fölé ültetett kilátóteraszos kupola volt, melynek tetőszerkezete szintén tizenhat cikkelyes. A vimpergás oromzatokkal koronázott nyílások itt ugyan nem érnek össze, de a dob párosablakokkal való megnyitása az erzsébetvárosi plébániatemplom Steindl-féle, C-változatú pályatervével mutat rokonságot. Itt is megjelennek a nagyméretű ikernyílások felső mezőjét kitöltő filigrán, rózsablakszerű motívumok, azonban a tető esése már jelentősen kisebb.

Nemcsak Steindl támogatta Tandort a pályázatokon, fordítottjára is akadt példa. 1889–1890 folyamán a MMÉE nagypályázata és az erzsébetvárosi plébániatemplom pályázata egymással időbeli átfedésben zajlott. Tandor állítólag a már elkészült pályamunkáját a plébániatemplom helyett az MMÉE pályázatra nyújtotta be.¹²⁶ Bár a határidők miatt az állítás cáfolhatónak tűnik, Tandor láthatólag ambicionálta egy nagyméretű neogótikus templom tervezését, azonban a Steindl-lel való konkurálást kerülte. 1. díjas tervén egyszerre jelentek meg mesterének hatásai és gótikájának önálló vonásai. A mellékhajók elől oldalirányba kitolt főhomlokzati toronypár Klosterneuburgot, illetve Kassát idézi, az utóbbit különösen a

¹²⁵ *A millenniumi kiállítás tervpályázatai*. *Építő Ipar*, 17. évf. (1893) 23. sz. 109.

¹²⁶ A cikk szerint a terv visszatartására az „utolsó pillanatban” került sor. *Tandor Ottó műépítész*. *Művészet*, 12. évf. (1913) 7. sz. 283.

tornyoknak a főhajó homlokzatával való áthidalásos összekötésével. Számos részletében – például a toronytesteknél – a francia gótikát használta fel Tandor.

Az erzsébetvárosi plébániatemplom pályaterveinek kidolgozásában tudhatóan a „fél iroda” részt vett 1890 nyarán.¹²⁷ Az építkezés művezetője Schömer Ferenc lett. A pályázatra készült négy tervváltozat fényében érdemes pillantást vetni Schömer ebben az időszakban tervezett templomaira.¹²⁸ Neszmélyi plébániatemploma kis méreténél fogva kevés karakteres elemet visel, tornya viszont az A-jelű pályaterv tornyának redukált és a falusi mérethez igazított változata. Máriaremetei templomának tornyán pedig a B-változat azonos részén alkalmazott, sarok-támpillérre állított baldachinos szoborfülke jelent meg. Szilágyi János 1895-ben épült, korai gótikus formákkal dolgozó zentai római katolikus templomának viszont nincs ennyire jól megragadhatóan steindli hatást mutató részlete.

Steinhausz László 1893-ban készült pótlólagos diplomatervét Steindl mutatta be az *Építő Ipar* hasábjain.¹²⁹ Az eltérő funkció ellenére nagyfokú hasonlóságot mutat Steindl 1868-ban Nemes Ábrahám részére készített sírkápolna tervével.¹³⁰ Az épülettömeg, az alaprajzi forma is rendkívül hasonló. (3. kép) Valószínű, hogy Steinhausz ismerte vagy egyenesen felhasználta Steindl évtizedekkel korábbi tervét. Ez a terv első látásra hasonlít az iroda másik tagjának, Sztelho Ottónak 1895-ben felavatott szolnoki református templomára.¹³¹ Sztelho az épületre 1890 nyarán pályázott, a zsűri előadójaként Steindl segítette beosztottja győzelmét.¹³² A főhomlokzat kompozíciója – a lépcsőtoronypár közé zárt keskeny főhomlokzat és a belső tér fölé magasodó torony – valóban hasonló, azonban Sztelho egészen eltérő alaprajzi formát választott, mely elsősorban Pecz Samu 1888-ban publikált ötszögű templom-ideáltervével hozható összefüggésbe.¹³³ Szintén viszonylag független tervezői attitűd sejlik fel a vingai (ma Vinga, Románia) római katolikus templom 1887-es, 1. díjas pályaterve és az 1896 körüli ceglédi evangélikus templom mögött.¹³⁴

A két Schmidt-tanítvány, Foerk Ernő és Schömer Ferenc közös terve 1898–1899-ben 1. díjat nyert a lipótvárosi zsinagóga tervpályázatán.¹³⁵ (4. kép) Steindl Imre ennek a bírálóbizottságnak is tagja volt. A zsinagógához jól illő, sajátos neogótikus és mór elemeket keverő stílusa ellenére az épület kupolája és tornyai révén az országházi tervezőiroda hatását mutatja. Különösen a tizenhatszögű kupoladob architektúrája mutat szoros rokonságot az Országházzal. A dob felületén megjelenő rózsablakok, innen a háromszögű oromzatok sora még inkább az erzsébetvárosi templom C-változatának kupolamegoldásából lehetnek ismerősek.

¹²⁷ Fehérvári et al.: *Sándy*, 16.

¹²⁸ Galgóczy: *Az új Országház ünnepéhez*, 314.; *A Mária-Remete-i Boldogasszony kápolna*. *Építő Ipar*, 23. évf. (1899) 9. sz. 62., további ábrák: uo. 63., 64., 68., 69., 78., 79., 86.

¹²⁹ St[eindl Imre]: *Ágostai evang. templom*. *Építő Ipar*, 17. évf. (1893) 7. sz. 9.

¹³⁰ Sisa: *Steindl Imre*, 37.

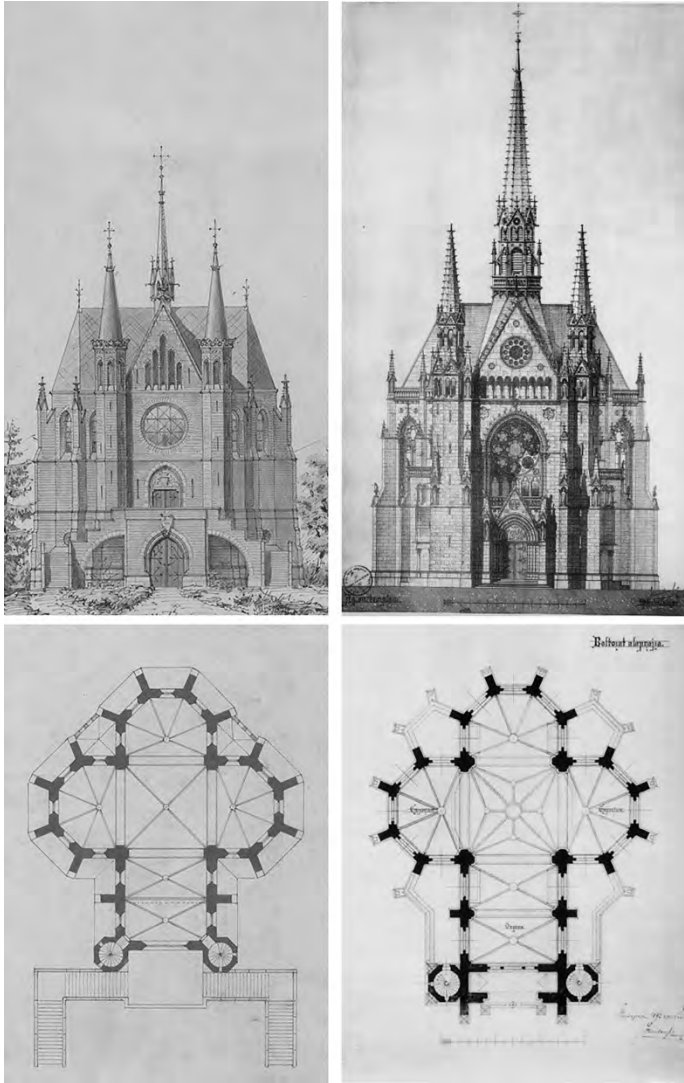
¹³¹ *A szolnoki evang. ref. templom*. *Építő Ipar*, 16. évf. (1892) 45. sz. 317.

¹³² Fehérvári et al.: *Sándy*, 40.

¹³³ Vö. Róka: *Pecz Samu*, 137.; Krähling János: *Pecz elmélete és a templomépítés gyakorlata – Utóhatása a magyarországi evangélikus templomépítészetben*. *Architectura Hungariae*, 16. évf. (2017) 1. sz. 22–23.

¹³⁴ Németh Nóra – Marótyz Katalin: *A bolgárakjku magyarok legnagyobb temploma: a vingai római katolikus templom építészeti tervpályázata*. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*, 20–21. évf. (2015–2016) 1. sz. 159–180.

¹³⁵ *Pályázat eredménye*. *Építő Ipar*, 23. évf. (1899) 10. sz. 77–78.; lásd még: Gábor: *A lipótvárosi zsinagóga pályázata*, 5–47.

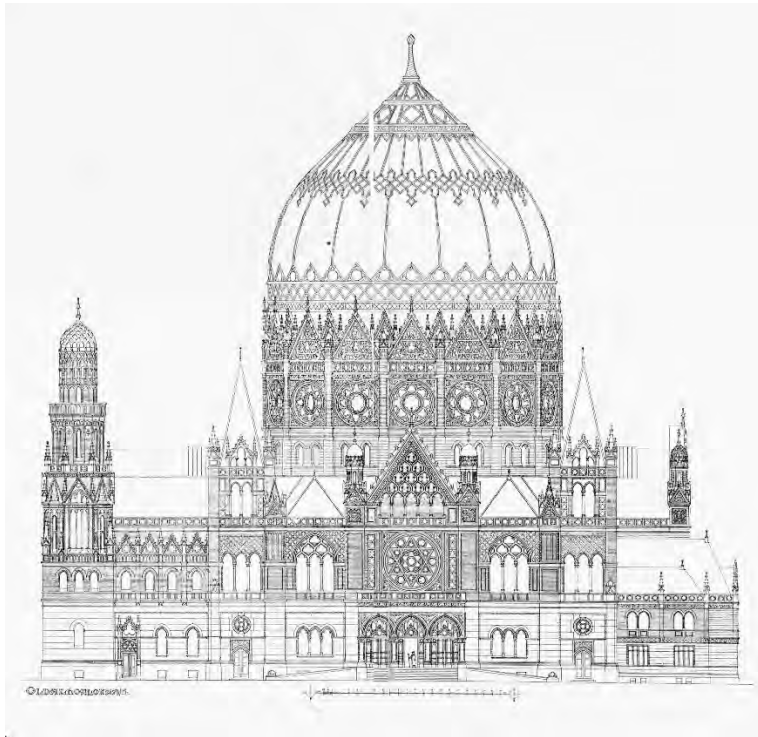
3. kép

Steindl Imre sírkópna terve 1868-ból és Steinhausz László diplomaterve református templomról 1893-ból. Forrás: Budapest Főváros Levéltára XV.17.i.1 PM16/1-2., Építő Ipar, 17. évf. (1893) 7. sz. melléklet 15., 16. tábla

Az építési iroda tagjai együttműködésének másik példája a szolnoki kaszinó 1. díjas pályaterve és megépítése 1896-ban Szehlo Ottótól és Schömer Ferenctől.¹³⁶ A neoreneszánsz épület az Országházzal aligha rokonítható, azonban a steindli életművel való kapcsolata kiutatható. A mester az első volt az 1870-es évek közepén, aki az itáliai eredetű reneszánsz formák alternatíváit keresve a német és francia reneszánsz elemeit alkalmazta. A szolnoki

¹³⁶ A szolnoki kaszinó. Építő Ipar, 20. évf. (1896) 15. sz. 121.

épület két karakteresen egyedi jegye is ezekhez a törekvésekhez kapcsolható: a sarokhoz eső tengelyek oromzatai, valamint a főhomlokzat két szélső tengelyének keretezése Steindl kocscóci (ma Kočovce, Szlovákia) kastélytervével, valamint pesti Lyka-házával állhat összefüggésben. Schömer Ferenc további életművében a középkori építészet formakincse is szerepet kapott, bérházain, villáin és középületein is megjelentek a neogótikus stílusjegyek.¹³⁷

4. kép

Foerk Ernő és Schömer Ferenc 1. díjas pályaműve a lipótvárosi zsinagógára, 1899.

Forrás: MMÉE Közlönye 33. évf. (1899) 4. sz. 126–127.

Az iroda munkatársai által alkalmazásuk időszakában vagy azt követően készített néhány további világi épület és terv is ismert. Monaszerly Szilárd 1888-as festőműteremház terve bár neogótikus, architektúrája egyáltalán nem a Steindl által használt forrásokból merít, hanem a reneszánszban is valamelyest tovább élő német polgári gótika világából. Schweiger Gyula 1889-ben saját maga számára építtet pesti villája még e szabadabb műfajban is igen egyedi stílust képviselt. 1890 körül megvalósult két budapesti bérháza még a késő historizmus sokszínűségében is könnyen azonosítható. Az épületek polikróm téglahasználata és a színes, mázas betétek alkalmazása Steindl Újvárosházájának és műegyetemi épületeinek hatását mutatja. Schweiger 1891-es Budapest József utcai (ma Mikszáth Kálmán tér) bérháza homlokzatán alkalmazott először neogótikus díszeket. Nem tartotta magát azonban szigorúan ehhez a stílushoz, ugyanakkor életműve során vissza-visszatért hozzá. Az 1890-es

¹³⁷ Részletesebben lásd: Bede-Fazekas: *Id. Schömer Ferenc (1859–1925)*, id. mű.

évek második felétől neobarokk épületekkel jelentkezett.¹³⁸ Wigand Ede 1899-es, Balatonalmádiba tervezett fachwerker Baróthy-villája és saját „kunyhó”-ja már jóval inkább az iparművész-építész későbbi, népi motívumokra támaszkodó stílusát előlegezte meg.¹³⁹ Az utóbb bírósági épületeiről ismertté vált Jablonszky Ferencről – rövid országházi közreműködése és a Hauszmann Alajossal való hosszabb kapcsolata ellenére – nem voltak idegenek a középkori stílusjegyek, ez azonban már inkább a kései historizmus stíluspluralizmusának volt köszönhető, és annyiban köthető csak Steindlhez, hogy ezekről tőle tanulhatott első ízben. Jablonszky 1905-ös pesti Egyetem téri épületcsoportja, valamint fő műve, az 1916-ra elkészült Budapesti Központi Királyi Járásbíróság épülete született e stílusok hatása alatt. Az irodában hosszabb ideig tevékenykedő Foerk Ernő és Toroczkai Wigand Ede futották be utóbb a legjelentősebb pályát. Alkotó egyéniségüket talán az mutatja legjobban, hogy az Országházra gyakorolt hatásukról is lehet beszélni a belsőépítészeti munkákban megjelenő századfordulós irányzatoknak köszönhetően.

„[N]em mondhatjuk-e, hogy Steindl Imre részint tanári, részint magán működésével valószínű magyar gothikus iskolát teremtett? [...] Látjuk azt a gárdát, a mely mellette fölnőtt, a mely az ő vezetése alatt hazánk számos műemlékét restaurálja: a melynek egyes tagjai hol egyik, hol a másik pályázattól kerülnek ki győztesen s már a vidéket számos kisebb-nagyobb, de iskolájuk irányába vágó építészeti sikerült alkotással gazdagították. [...] Ez csak kétségtelenül bizonyos irányban dolgozó iskola, a mely – ha kevés is még ma a sajátos tulajdonsága – kétségenkívül mindinkább erősödni fog.”¹⁴⁰ Nendtvich Gusztáv 1891-ben közölt sorai – és különösen az idézet utolsó szavai – utóbb csak korlátozottan bizonyultak igaznak, a magyar építészettörténet-írás is óvatosabban fogalmaz a kérdés kapcsán.¹⁴¹ Steindlnek ugyan sokirányú működése révén kulcsszerepe volt a neogótika polgárjogának helyreállításában, azonban mestere, Schmidt iskolateremtését nem tudta idehaza megismételni. Erre aligha volt lehetősége egy végóráit élő stíluskorszakban, ahol az építészeti progresszió már más irányokat vett.

---

¹³⁸ Részletesebben lásd: Havas: *Schweiger*, id. mű.

¹³⁹ *Jelen számunkban közlünk*. *Építő Ipar*, 23. évf. (1899) 42. sz. 309–312.

¹⁴⁰ Nendtvich Gusztáv: *Budapest építőművészete 1. rész*. *Építő Ipar*, 15. évf. (1891) 3. sz. 18.

¹⁴¹ Vö. Sisa: *Az Országház*, id. mű; Sisa: *Steindl Imre*, id. mű.

BALOGH ÁGNES GYETVAINÉ – KRISTÓF KELECSÉNYI

The Foremen of the Construction of the Parliament in Budapest

The construction office of the Parliament in Budapest led by Imre Steindl was located in a puritanical, two-story building on the current Kossuth Square between 1885 and 1902, coordinating the work of architects, draftspersons, designers, and foremen. Contemporary sources allowed us to identify more than thirty people working on the project. The first section of the study attempts to demonstrate how the office functioned as a workplace. To do so the results of our monographic research regarding these individuals is also presented here, in more or less detail depending on the significance of the person's role in the project. The careers of Steindl's two deputies, Ottó Tandor and István Santhó are discussed in detail. We examine how they joined the construction of the Parliament, and how their careers progressed after its conclusion. The core of the construction office was formed by the generation born in the 1850s, who were Steindl's students at the Budapest University of Technology in the 1870s. Many of them had become significant figures of the nascent Hungarian heritage preservation, while others took on office positions or worked as prolific designers. Besides Ernő Foerk and Ede Toroczkai Wigand, other like Ferenc Jablonszky, Gyula Sándy, Ottó Sztehlo, Ferenc Schömer, and Gyula Schweiger also deserve to be mentioned. The final section of the study examines the unrealized projects of Steindl and his associates, to see if the office serving this huge construction project also functioned as a think tank. How did it influence its members? Could the country's largest Neogothic construction project launch a new school of architecture?

B. MÜLLER TAMÁS

A jogablók fellegvárától a Tanácsköztársaság Házáig

*Az Országház jelképpé válása és szimbolikus felhasználása
a 20. század eleji szocialista mozgalomban és
a Tanácsköztársaság időszakában*

A huszadik század első két évtizedében a szocialista propagandában az Országház és terének politikai célú felhasználása a munkásmozgalom aktuális helyzete szerint két jól körülhatárolható időszakra osztható. Az elsőt – amely az 1900-as évek elejétől datálható az őszirózsás forradalomig – az „ostrom”, a másodikat pedig 1918. október 31-e után a „győzelem, megszállás és transzformáció” időszakának is nevezhetjük.

„...támadók vagyunk hát. Rohamra!” – Az „ostrom” időszaka

Az Országház épülete a 19. század végi magyar nemzettudat manifesztálódása volt. Tervezése és építése során az ezeréves magyar államiságot és jogrendet, illetve a magyar nép szuverenitását tükröző allegorikus tartalmakkal, szimbólumokkal és művészeti motívumokkal töltődött fel. Már építési szakaszában az ország ikonikus épületévé vált. Bár erre tervezői valószínűleg nem gondoltak, az épület meghatározó építészeti és művészeti adottságai folytán államhatalmi és politikai funkciója mellett szinte tálcán kínálta a politikai célú felhasználást.

Annak felismerése, hogy a parlament épülete tartalomhordozó jelképként kiválóan alkalmas politikai üzenetek célba juttatására, leginkább a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) véleményformáló vezetőihez és lapjukhoz, a Népszavához kötődik. A századfordulóra a parlamenten kívüli, de mérvadó és szervezett politikai erővé váló szociáldemokraták lapjában, nagygyűléseiken és plakátjaikon a törvényhozás palotája a politikai marketing kezdetleges, de mégis jól alkalmazható, jól formálható eszköze lett.

A politikai jogok – így leginkább a választójog – köréből való kirekesztettség volt az alapja annak a szocialista kommunikációban korán kialakuló metaforikus beszédmódnak, ami arra a leegyszerűsített, de ennél fogva kiválóan érthető és egyszerűen felhasználható ellentéppárra alapozta üzenetét, mely szerint a fennálló politikai berendezkedés kiváltságos képviselői a hatalom körén – vagyis a parlament falain – belülre, míg az általuk a választójogtól távol tartott munkásság azon kívülre került. Ezen a vonalon tovább haladva a szocialista propaganda nyelvi és vizuális megnyilvánulásaiban az Országház épülete olyan várrá lett hasonlatos, amelynek cifa tornyait és vastag falait csak a választójog kiszélesítésének kikényszerítésével, vagyis képletesen szólva: csakis kitartó ostrom útján tudja bevenni a munkások serege. Mindez kiválóan tetten érhető például az 1905. szeptember 15-én tartott Országház téri választójogi tömegtüntetés kapcsán, ami nem melleleg az ekkor igencsak fiatal és félkész állapotban lévő Országház tér tüntetéstörténetében az első igazán nagyszabású tömeg-

demonstráció volt. A *Népszava* ekkor a következőképpen határozta meg, mit is szimbolizál számukra a törvényhozás épülete: „Az a vár nem a jognak a vára. Az az épület a középkerenyeszillatát árasztja és a jograblók fellegvára. [...] Az a vár nem a nép menedéke, nem népjog az alapja, nem szabadság teszi sziklaszilárddá falait – hanem jograblás az alapja, börtönzagú a levegője, nyirkosak a falai, amelyeknek minden köve sziklává szilárdult könnypatkák: a nyomorultak könnyecskéi. [...] Rohamra! A vár kapuit könnyörgéssel nem nyithatjuk meg többé. A sáncokba nem engednek be, hogy védők lehessünk, támadók vagyunk hát. Rohamra!”¹ Az Országház megostromlására, vagyis a parlament falain belülre kerülésre vonatkozó metaforikus szóhasználat az első világháború végéig megmaradt a szociáldemokraták politikai kommunikációjában. Az Országház épülete képletesen szólva olyan „erődde” vált a szocialista mozgalom számára, amelynek bevétele – ami tehát ekkor hangsúlyozottan a választójog és a parlamenti képviselőket kiharcolását jelentette – mindennél fontosabbá vált.

Az 1905. évi demonstrációt követő években viszont nemcsak a politikai követeléseiket hagyták figyelmen kívül, hanem egyetlen tüntetésüket sem engedélyezték az Országház előtt elterülő, a szociáldemokraták számára azonban egyre fontosabb felvonulási célponttá váló téren. A hatóságoknak a tiltások betartatására, a szocialista tüntetések megakadályozására, feloszlátására és a zavargások megelőzésére többször is komoly fegyveres erővel kellett felvonulniuk. A népakarat elől elzárkózó vár képét, illetve a politikai jogok kiterjesztésétől távol tartott munkásság kitaszítottságának toposzát a lezárt, katonasággal megerősített Országház képe tovább erősítette.

Az általános választójog elnyerése által elfoglalni kívánt erődítmény képe az 1910-es évek elején nemcsak metaforikus, hanem egyenesen vizuális megjelenítést kívánt. Így jelent meg Bíró Mihály korabeli agitációs plakátjain. A politikai és reklám plakátművészet alapjait lerakó Bíró munkái között legelőször 1911 nyarán tűnt fel az ostromolt Országház képe. Ezen a parlamentet egy magas, vastag, komor kőfallal körülvett erődként ábrázolta, melynek kapuján – vélhetően a munkásságot, de egyben a mezítelen igazságot is szimbolizáló – ruhátlan, vörösés tónusú, izmos férfialak egy faltörő kossal üt lyukat.² A jelentős, olykor túlhangsúlyozott izomzat a 19. század végétől kezdődően a nagyüzemi munkásság attribútuma lett, amit egyes esetekben akár önálló szimbólumként, a szellemi és erkölcsi erő közvetett jelképeként is használták a szocialista képi propagandában.³

Az elfoglalásra váró Országház képe Bíró két 1912-ben készült plakátján is megjelent. Ezek között az egyik egy színvilágát és motívumkincsét tekintve kevésbé kidolgozott, de éppen ezért rendkívül egyértelmű jelentést hordozó alkotás. A plakátot Bíró bár a parlamenti ellenzékben lévő Justh-pártiak és szövetségeseik 1912. március 24-i választójogi tüntetésére készítette, de a demonstráció résztvevői között tervezetten megjelentek a szociáldemokraták szervezett munkástömegei is.⁴ A plakáton egy láncait letépő, mezítelen, izmos, kiáltó férfialak indulattól fűtve mutat a távolban feketén meghúzódó Országház irányába. Ebből az évből sokkal szuggesztívebb hatású Bírónak az a plakátja, melyet az MSZDP 1912. március 4-i

¹ *Vörös péntek*. *Népszava*, 1905. szeptember 15. 1.

² Az 1911. július 30-án megtartott választójogi tüntetést az ekkor parlamenti ellenzékben lévő Országos 48-as és Függetlenségi Párt, illetve az MSZDP és egyéb szervezetek rendezték. In: Bíró Mihály: *Plakátok*. A Bíró Mihály születésének 100. évfordulójára megnyílt kiállítás katalógusa. Budapest–Bécs, 1986. 44.

³ Aradi Nóra: *A szocialista képzőművészet jelképei*. Budapest, 1974. 111.

⁴ Az Országos 48-as és Függetlenségi Párt és szövetségesei számára készített plakát. Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK). Jelzet: PKG.1918/28/a.

Bíró Mihály plakátja 1911-ből

Győzelem, megszállás, transzformáció – Az Országház és terének Tanácsköztársaság alatti dekorációi

Az első világháború végére a betiltott, erőszakkal feloszlott vagy éppen eredménytelen sztrájkok és tüntetések következtében a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kommunikációjában az Országház és annak tere a munkásság jogfosztottságának politikai szimbólumává, mozgalmi szenvedéstörténetük stációjává vált. Már nem pusztán politikai ellenségeik jelképes főhadiszállása volt, hanem a munkásmozgalom emblematicus helyszíne is, melynek „aszfaltját a jogért tüntető, harcos proletárság vére festette pirosra”, ahol a korábbi választójogi tüntetéseken „rendőrgolyók fúródtak proletárszivekbe”⁵ – írta a *Népszava* 1919 februárjában. Amikor 1918 őszén megadott a szociáldemokrata párt számára, hogy a Monarchia összeomlásának időszakában vezető szerepbe kerüljön és alakítója legyen a forradalmi átalakulás politikai zűrzavarának, kommunikációjukban az Országház terének és magának az épületnek újból kiemelt, szimbolikus jelentősége lett. Ekkor azonban már győztesként álltak azon a téren, amelyről mindaddig vesztesként vonultak le. Propagandájukban a győzelmi pozíció birtokában így természetesen átalakult az Országház üzenetközvetítő tartalma. Az MSZDP számára az Országház terén való győztes jelenlét egyértelműen hatalom-legitimációs funkciót töltött be, ami megadta az alkalmat számukra a múltbeli mozgalmi áldozatvállalások és iránymutatásaik utólagos igazolására is. 1918. október 31-ének győzedelmes

⁵ *Munkások! Polgárok! Az MSZDP 1912. március 4-i tüntetésének plakátja.* OSZK. Jelzet: PKG, 1914. 472.

⁶ *Ma még...* Népszava, 1912. március 5. 1.

⁷ *Budapest népe temetett.* Népszava, 1919. február 26. 4.

éjszakája után nem is várhoztak sokáig. 1918. november 3-ára az MSZDP önálló ünnepi nagygyűlést szerveztetett a parlament terére, amit a lapokban egyenesen a munkásság diadalünnepének kereszteltek el. A *Népszava* tudósításában az Országház épületének jelképét megjelenítve érzékeltette győzelmüket. „A képviselőház ott áll a háttérben. Benne kovácsolták még nem is oly régen a szabad gondolat bilincseit, ott árulták el a választójogot. A parlament ott áll némán, szótlanul. Az ablakai zárva vannak, nincs bent senki. Kitakarodtak belőle a nép ellenségei s a nép embereinek ma fölösleges, hogy bent legyenek. Ott lesznek, bent lesznek csakhamar – a nép akaratából” – írta az újság cikkírója a szociáldemokrata munkásság diadalünnepén.⁸

Az MSZDP november 16-án a köztársasági államforma Országház téri proklamálását újabb nagy győzelemként ünnepelte. Ekkor a *Népszava* a következő szavakkal temette egykori ellenfeleiket: „A nagy kupolacsarnokot, a csúcsíves architektúra magyarba szabott remekét, hatalmasan lendülő vonalainak merész díszével nem ezért építették ide: nem a népnek, nem egy nagy sorsfordító aktus csarnokának. Süppedő szőnyegein nagy urak jártak még tegnap is, kényelmes bársonypamlagon vakmerő üzleteket terveztek és hajtottak végre a tegnapi törvényhozók; – ma a nép jelent meg merész ívei alatt és vele együtt kipusztult innen minden, ami a múlt volt”⁹ – olvashatjuk a történelmi esemény utáni napon.

A forradalmat követően az MSZDP az országgyűlésre továbbra is a „proletárság politikai harcának küzdőtereként” tekintett.¹⁰ A polgári, demokratikus köztársaságot egy elfogadható és sikeres stádiumnak tartotta. A végső célt, a kapitalista rend megdöntését pedig – szemben az 1918. november 24-én megalakult Magyarországi Kommunista Párt (KMP) erőszakos céljaival – „békés úton, alkotmányos módszerekkel és eszközökkel, a parlamenti többség megszerzése útján” kívánta elérni.¹¹ A pártvezetés így vélekedett még 1919 első felében is. Miután pedig a Berinkey-kormány az általános választójog alapján április 13-ára kiírta a nemzetgyűlési választásokat, a párt választási propagandájában az Országház képi felhasználása újból szerepet kapott. Ennek – és az említett alkotmányos, békés szociáldemokrata irányvonalnak – adekvát kifejeződése Bíró Mihály 1919 elején készült választási plakátja.¹² Felirata egyszerű választási üzenet: „Vörös parlamentet! Szavazzatok socialdemokratára”, képi világa pedig ugyanezt az egyértelműséget tükrözi. A plakáton egy elszánt arckifejezésű gyári munkás, lendületes mozdulatokkal festi vörösre a parlament épületét.

1919 márciusára azonban az MSZDP többségének politikai álláspontja megváltozott. Az ekkor kialakult válságos belpolitikai időszakban nem az önálló kormányzást vállalták, hanem szövetségre léptek, és Magyarországi Szocialista Párt néven közös pártot alakítottak az ekkor börtönben ülő kommunista pártvezérekkel.¹³ A két párt egyesülését és Károlyi puccs-szerű lemondatását követően március 21-én deklarált proletárdiktatúra új politikai gárdája grandiózus tömegrendezvény keretében lépett a nyilvánosság elé 1919. március 23-án, újfent az Országház tér hatalmat legitimáló színpadán.

⁸ *Diadalünnep*. *Népszava*, 1918. november 5. 3.

⁹ *A dolgozó százazrek diadalútja*. *Népszava*, 1918. november 17. 4.

¹⁰ A *Népszava* 1908. január 3-i számának vezércikkében (*Az általános választójog értékelése*) elvetette a parlamentarizmust elutasító szocialista nézeteket.

¹¹ *Alkotmányozó gyűlést!* *Népszava*, 1918. december 1. 1.

¹² OSZK Jelzet: PKG 1919/85.

¹³ A szociáldemokrata–kommunista kiegyezésről lásd bővebben: Varga Lajos: *Kényszerpályáról tévútra*. Budapest, 2019. 59–62., 73–80.; Hatós Pál: *Roszfűk világforradalma*. Budapest, 2020. 57–71.

A szovjet-orosz típusú proletárdiktatúra gyors megvalósításának lehetősége a börtönből az ország élére kerülő kommunista politikai vezetők, de a szociáldemokraták számára is igazi ünnepnap volt. Az MSZDP hangadó tagjai ekkor már a szocialista forradalmi hevülettől vezérelve domináns politikai erőként foglalhatták el az Országház terét, teljes körű politikai győzelmük végső, jelképes bizonyítékaként. Mindezt a proletárdiktatúra proklamálásának Országház tere szervezett hatalmas ünnepe kapcsán a *Népszava* sorai világítják meg a legkiválóbban. „Megint százezrek léptei alatt dübörgött Budapesten a föld vasárnap délután. [...] Nem a régi fölvonulás volt már ez többé, amikor még csak kértünk, követeltünk, amikor idegen arcok, idegen emberek gyűlölködő tekintetei figyelték a proletár-seregek lépteit a paloták ablakaiból, amikor puskacsövek, szuronyok és gépfegyverek várták a fölvonulókat az utcasarkokon, az Országház-téren. A nagy kerék, amelynek küllői között csak minket morszoltak eddig, egészen megfordult és a dunaparti ezertornyú cifra palota, a régi úri gonosz gógnak dölőfős megtestesítője vasárnap már a népe volt egészen” – írta a diadaljelentéssel felérő cikk ismeretlen szerzője, 1919. március 25-én.¹⁴

A proletárdiktatúra bevezetésével a népképviselői parlamentarizmus intézménye is átértékelődött, ami hatással volt az Országház funkcionális és egyben jelképes tartalmának átalakítására.

A magyar államstruktúra lebontásában és a diktatúra intézményi-politikai kereteinek kiépítésében a Tanácsköztársaság kommunista vezetői az orosz forradalmat tekintették mintának. Az államhatalmi rend átalakításának célját az 1918 őszén Moszkvából hazaérkező kommunista politikusok nem is rejtették véka alá. Saját lapjukban, a *Vörös Újság*ban az első számtól kezdve a szociáldemokraták parlamentáris nézeteinek teljes tagadását hirdették. A Károlyi Mihály kormányában miniszteri székeket vállaló szociáldemokraták ostorozását már a *Vörös Újság* első számában megkezdték. „A hatalom útja, a szocializmushoz vezető út a proletariátus diktatúráján, korlátlan uralmán keresztül vezet” – írta a *Nem kell alkotmányozó gyűlés*¹⁵ című cikk szerzője. A lap iránymutatása egyértelmű volt. A hatalmat megszerzeni „nem lehet békés úton, kedélyes szócsatákkal. A forradalom nem vitatkozik ellenségeivel, de szerte zúzza az elnyomó osztályt” – ismertette a cikk írója az egyetlen vállalhatónak nevezett forradalmi magatartást.

A KMP a demokratikus köztársasági rendszer teljes tagadásának talaján állt, így az új magyar államot „őszirózsáskerti ünnepélyből származott rongyos”, „nyavalyás burzsoá köztársaság”-nak”, míg a köztársaságot védő szociáldemokratákat gúnyosan „az alkotmányos módszer apostolainak” és a „parlamentari kretinizmus gyógyíthatatlan betegeinek” titulálták.¹⁶ A *Vörös Újság* idézett számában szocialista forradalmiságból is tovább oktatták a „messiásváró hitegetőknek” nevezett szociáldemokratákat, kategorikusan kijelentve, hogy a proletárság egyetlen feladata „az utolsó, döntő harcra” való felkészülés lehet. „Aztán pokolba az alkotmányozó nemzetgyűléssel. Kézbe a hatalmat, aztán előre a proletárdiktatúrára keresztül a nemzetközi forradalom útján a szükségszerűség birodalmából a szabadság országába...”¹⁷ – hirdette a bolsevik utat vehemensen a KMP szócsöve. Pár nappal később újabb cikkben támadtak, melynek végén záró jelszóként fogalmazták meg: „Pokolba az alkotmányozó gyűléssel!”¹⁸ 1919 márciusára a kommunista párt már egyenesen a munkásság elárusításának nevezte a válságoktól sújtott, ingatag köztársaság szociáldemokraták általi fenntar-

¹⁴ *A magyar proletárruralom avató ünnepe az Országház téren.* Népszava, 1919. március 25. 5.

¹⁵ *Nem kell alkotmányozó gyűlés.* Vörös Újság, 1918. december 7. 7.

¹⁶ *Ellenforradalom.* Vörös Újság, 1918. 12. 11.

¹⁷ *Nem kell alkotmányozó gyűlés II.* Vörös Újság, 1918. december 11. 2.

¹⁸ *Pusztuljon a nemzetgyűlés!* Vörös Újság, 1919. december 14. 2.

tását, a nemzetgyűlés mindenhatóságát hangoztató politikai irányvonalat pedig „hasznavehetetlen lomtárba való ócskaságnak” tartották.¹⁹

A népképviselési parlamentarizmus korabeli kereteinek teljes tagadása folytán a Tanácsköztársaság időszakában az Országház funkcionális és szimbolikus szerepének átértékelése, sőt újradefiniálása megkerülhetetlenül szükségessé vált. Az épület elfoglalásának jeleznie kellett az 1918 előtti „úri” Magyarország felett aratott győzelmet, de a tanácsok hatalmára alapozott kommunista államrend új eszmeiségét is tükröznie kellett. Az Országháznak, melyet Steindl Imre az ezeréves magyar államiság szimbolikus templomának tervezett, a történeti alkotmányt alapjaiban elvető Magyarországi Tanácsköztársaság jelképes épületévé kellett válnia.

A birtokbavétel

Az épület birtokbavétele során kezdetben a gyorsan meghozható, praktikus akciók domináltak, melyek következtében a törvényhozás épülete merőben új funkciót kapott. A történethez hozzátartozik, hogy az Országház tereinek eredeti rendeltetésüktől való eltérése nem 1919 márciusában kezdődött,²⁰ de az épület funkciójában és hivatali szerveinek életében mégis a Magyarországi Tanácsköztársaság időszaka eredményezett gyökeresebb változást. Kezdeti lépésként az Országházat a Magyar Tanácsköztársaság Házára keresztelték át. Felügyeleti jogköreit eleinte a belügyminisztérium örökébe lépett Belügyi Népbiztosság, majd 1919. július 4-től a Forradalmi Kormányzótanács elnöke, Garbai Sándor gyakorolta.²¹ A Házmagyi Hivatal alternatívájaként 1919 áprilisában létrehozták a Magyar Tanácsköztársaság Háza Gondnoki Hivatalát is. Vezetője egy negyvennyolc éves kommunista párttag, az 1919 február végén Kun Bélával együtt letartóztatott volt cipézmester – más források szerint szabó –, Engländer Fülöp lett.²²

1919 áprilisától szinte az Országház egésze a törvényhozói munkától eltérő rendeltetést nyert. A folyosók szobáiban a diktatúra kikiáltását követően gombamód szaporodó különféle szervezetek lettek elhelyezve, a reprezentatív terekben pedig számos párt- és kormányzati szervezet tarthatott szinte hétről-hétre gyűléseket és propaganda-előadásokat. Ily módon a városi munkások sokasága kerülhetett be az Országház mindaddig limitáltan látogatható termeibe.

1919 áprilisának végén a korábban idekerült hivatalok és szervezetek mellé a Szakszervezeti Tanács,²³ a Vallásügyi Likvidáló Hivatal,²⁴ a Ruzsna-Krajnai Népbiztosság,²⁵ a Szociális Termelés Népbiztossága mész- és cementipari szakosztálya,²⁶ valamint a Magyarországi Szocialista Párt titkársága²⁷ is elhelyezést nyert az épületben. 1919 májusára már csak a főrendiház és a képviselőház főemeleti szobái voltak szabadok. Ekkor a főrendiház helyiségeit

¹⁹ *A proletariátus és a nemzetgyűlés*. Vörös Újság, 1919. március 8. 1.

²⁰ B. Müller Tamás: *A képviselőház hivatali vezetőinek jelentése a tanácsköztársaság alatt történt országgházi eseményekről*. Aetas, 31. évf. (2016) 1. sz. 195–208.

²¹ Imre Magda – Szűcs László (szerk. és bev.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919*. Budapest, 1986. 462.

²² Engländer Fülöp-ről lásd: Müller Tamás: *Vörösteror az Országgházban, 1919*. Budapest, 2016. 37.; *A kommunisták ügye*. Népszava, 1919. március 1. 4.

²³ Közli a *Népszava*, 1919. április 27. 11.

²⁴ Közli a *Népszava*, 1919. április 20. 10.

²⁵ *Be a Vörös Gárdába*. Népszava, 1919. április 27. 4.

²⁶ Közli a *Népszava*, 1919. április 29. 11.

²⁷ *A párttitkárság helyiségei*. Népszava, 1919. április 29. 11.

birtokba vette a Tanácsköztársaság állambiztonsági szerve, a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya.²⁸

1919. áprilisának végén a korábbi Székely Nemzeti Tanács főrendiházi helyiségeit megtartó Székely Szovjet – mint a Magyarországi Szocialista Párt egyik tagszervezete – szervezett gyűléseket a főrendiházi ülésteremben, arra bízta a fővárosi székelységet, hogy a román támadások visszaverése érdekében lépjenek be az akkor szerveződő magyar Vörös Hadseregbe.²⁹ 1919. április 20-án hasonló tartalommal tartottak gyűlést a budapesti pincérek is az Országház kupolacsarnokában.³⁰

A képviselőházi ülésteremben április végén, majd május 10-én az ugyancsak az Országházban szobát kapó Magyarországi Szocialista Párt nőtitkársága indított tanfolyamot agitátornők képzésére,³¹ május 13-án a „Szellemi munkások elhelyezkedése a kommunista társadalomban”,³² május 17-én „Napfürdőtelepeket, egészségügyi berendezéseket a proletárnak!”,³³ május 22-én „A kommunizmus kezdete”³⁴ címmel rendeztek propaganda-előadásokat. Május közepén maga Kun Béla is előadásorozatot tartott itt, amire külön jegyet kellett váltani a párttitkárságon.³⁵

Az Országház április-májusi birtokbavételét látva elmondható, hogy ha március 25-én a diktatúra avatóünnepére kapcsán a *Népszava* képletesen azt írhatta, hogy a cifra tornyú palota a népé lett egészen, úgy 1919. májusára a nép és az új hatalom képviselői a valóságban is birtokba vették az épületet. 1919. májusát követően az Országház folytatólagos funkcionális transzformációját azonban már nemcsak a benne maradt üres helyiségek száma, hanem a diktatúra létének állandó veszélyeztetettsége is lassította.

A parlament kisajátításával párhuzamban természetesen az előtte elterülő tér is a diktatúra céljait szolgáló eszmeiségnek rendelődött alá. A proletárdiktatúra avatóünnepének napjától kezdve az Országház tere a Tanácsköztársaság udvari színpada lett. Sem addig, de azóta sem volt arra példa, hogy egy hatalmon lévő politikai erő ilyen gyakorisággal használja fel az Országház terét saját politikai üzeneteinek közvetítésére. Terjedelmi okok és országházi kapcsolódásai miatt ezen eseménysorozatból a következőkben csak a május 1-jei rendezvényt tárgyaljuk.³⁶

Forradalmi majális – az Országház tér eszmei meghódítása

A legyőzött rendszer szellemiségével való leszámolást, illetve a proletárdiktatúra eszmeiségének győzelmét hirdette az a fővárosi szimbolikus térfoglalás, melynek során a diktatúra saját jelképeivel és rendezvényeivel árasztotta el a korábbi társadalmi-politikai elit által

²⁸ B. Müller Tamás: *A tanácsköztársaság politikai rendőrsége az Országházban*. In: Ligeti Dávid – Vörös Boldizsár (szerk): „...minden édenek neve vad poklokot büvöl...” A Magyarországi Tanácsköztársaság. Budapest, 2020. 173–190.

²⁹ B. Müller Tamás – Csorba György: *A Nemzet Főtere. A Kossuth tér története*. Budapest, 2020. 239.

³⁰ *Tízezer főből álló pincérandár*. *Népszava*, 1919. április 22. 7.

³¹ Közli a *Népszava*, 1919. május 10. 11.

³² Közli a *Népszava*, 1919. május 13. 10.

³³ Közli a *Népszava*, 1919. május 13. 10.

³⁴ Közli a *Népszava*, 1919. május 22. 10.

³⁵ Közli a *Népszava*, 1919. május 18. 10.

³⁶ A tér 1918–1919-es eseménysorozatához lásd: B. Müller Tamás – Csorba György: *Új igék új színpada. Az Országház tér 1918/19-ben*. In: Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk): 1919 – A Nagy Szétesés. Budapest, 2020. 233–256.; B. Müller – Csorba: *A Nemzet Főtere*, 235–245.

birtokolt tereket.³⁷ E folyamatban az Országház tere kiemelt figyelmet kapott. A tér leglátványosabb kisajátítása és eszmei meghódítása a Tanácsköztársaság május 1-jei tömegrendezvényéhez kapcsolódik.³⁸

A hatalom új birtokosai 1919. április elején határozták el az első szabad május 1-jei ünnep megtartását. Ekkor még a diktatúra ideológiai megalapozása és a kommunista viláforradalom eljövételének megünneplése volt a szervezők elsődleges célja. Az idő előrehaladtával azonban az ünnepi propaganda kiegészült a szomszédos államok támadásai által veszélyeztetett proletárállam védelmével. A munkásosztály felszabadulását elhozó forradalom dicsőítése mellett így a propagandának fontos célja lett, hogy szűkülő társadalmi bázisában megerősítse az egység tartozás tudatát, és motiválja a munkásságot a diktatúra fegyveres védelmére. Erre a diktatúra vezetőinek különösen nagy szükségük volt, mivel az április 16-án a magyar területek ellen megindult román, majd április végén a cseh támadások keresztüztében nyilvánvalóvá vált, hogy megfelelő katonai védelem hiányában a diktatúra rövidtávon megbukhat.

A grandiózus ünnepnap szervezésére négy rendezőbizottságot alakítottak. A közterek díszítéséért felelős bizottságban az Országház tér és a Dunapart ünnepi kialakításának feladatát Faragó Géza³⁹ festő, plakátművész és színházi jelmeztervező kapta meg. A terület építészeti és művészi díszítéséért Bálint Zoltán és Jámbor Lajos szecessziós építészpáros lett felelős.⁴⁰

Bár e művészek semmilyen szálon nem kötődtek a szocialista munkásmozgalomhoz, sem a szocializmus eszmeiségével magukat eljegyző avantgárd és aktivista művészi körökhöz, számos korabeli íróhoz és művészhez hasonlóan a diktatúra szolgálatában mégis szerepet vállaltak. A plakátművészetben jártas alkotókat, mint ahogy az ünnepi dekorációk és kiállítási pavilonok építészeti tervezésében gyakorlott századfordulós építészeket minden bizonynyal szívesen fogadták, hiszen a díszítési munkákra kevesebb, mint két-három hét állt rendelkezésükre.

1919. május elsejére az Országház tér kiemelkedően összetett dekorációt kapott. Az oroszlanos főbejáratánál ácsolt deszkaszínpadon a Székely Szovjet tartott újabb toborzó gyűlést, mely alkalmából vörös szöveggel burkolták az egész főbejárat homlokzatát. A gyűlés után leleplezték Istók János székely szobrászművész Munka című fehér mészkőszobrát. Az alkotás egy óriási követ emelő mezítelen férfit ábrázolt, amibe nem volt nehéz beelátni az új világot építő elszánt munkásságot. A délutáni órákban a színpadról Zerkovitz Béla varietéműsorát hallhatták a Royal Orfeum előadásában. A küszöbön álló és a világ kontinenseit vörösbe borító viláforradalom üzenetét a képviselőház és a főrendiházi homlokzat előtt felállított egy-egy óriási vörös földgömb közvetítette. A téren emellett helyet kapott Lenin és a

³⁷ Lásd bővebben: Vörös Boldizsár: *Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben*. Budapesti Negyed, 8. évf. (2000) 3-4. sz. 144–172.

³⁸ Az esemény részletes feldolgozásához lásd legújabbban: Bödök Gergely: *A nagy vörös május – A Magyarországi Tanácsköztársaság erődemonstrációja*. <https://www.clioinstitute.hu/single-post/1919-majus-1>. (letöltés: 2021. júl. 1.)

³⁹ Faragó Géza (1877–1928) festő, grafikus, jelmez- és díszlettervező, plakátművész. A szecessziós plakátfestészet terén tanulmányokat folytatott 1898-ban Párizsban, Alfonz Mucha műhelyében is. Hazatérése után a Nemzeti Szalon és a Képzőművészeti Társulat kiállításain jelentkezett, de leginkább kereskedelmi plakátművészként, könyvillusztrátorként és színházi jelmeztervezőként lett közismert tagja a századfordulót követő fővárosi művészéletnek. Szendrei János – Szentiványi Gyula (szerk.): *Magyar Képzőművészek Lexikona*. Budapest, 1915. 465–466.; Éber László (szerk.): *Művészeti Lexikon*. Budapest, 1935. 305.

⁴⁰ *Budapest díszítése május 1-én*. Építő Ipar – Építő Művészet, 1919. május 4. 110.

pár hónapja meggyilkolt német forradalmár, Karl Liebknecht hófehér gipszszobra is.⁴¹ Felhasználásukkal a Tanácsköztársaság propagandájának formálói igyekeztek úgy beállítani az új típusú rendszert, mint ami a kommunista világforgalom előharcosainak törekvéseit valósítja meg.⁴²

Az átalakítás leglátványosabb eleme az a fából ácsolt hatalmas antik templom volt, amit a tér déli parkjában álló Andrassy-lovasszobor köré építettek. Az épületet a Munka templomának keresztelték el, melyre a „Dicsőség a munkának” feliratot helyezték. Két rövidebb fala előtt a párkányokra Kisfaludi Strobl Zsigmond készítette el az Őszirózsás katona című, 1918 őszen megmintázott forradalmi szobrának életnagyságúnál nagyobb gipszmásolatait, azzal a fontos különbséggel, hogy az októberi forradalom eszmeiségét elvető kommunista diktatúrában a művész az őszirózsás sapkát már lehagyta a katonák fejéről. A háromméteres gipszmásolatok így a proletárdiktatúrát védő vörös katonák agitatív alakjai lettek. Az építmény falazatán Faragó Géza és Székely Andor⁴³ négy allegorikus pannója⁴⁴ futott végig, melyekből csak a két rövidebb oldali, de így is nagy méretű (2×5 méteres) alkotás maradt fent. Ezeket két mezítelen nőalak – a Forradalom és a Világszabadság – vonta büvőkörébe a munkás és földműves szakmák csoportjait megszemélyesítő alakokat.⁴⁵

Faragó–Székely: Világszabadság, 1919

A Világszabadság című alkotás közepén a hófehér bőrű nőalak – mint a világ összes proletárját felszabadító szabadság – nemcsak a *nuda veritas*, vagyis az eszmeiség tiszta, megdönthetetlen igazságaként van jelen, hanem nőiségében egyben a sérülékenység alakjaként is értelmezhető, amit követőinek mindenáron védelmezniük kell. E kép bal oldalán a

⁴¹ Markója Csilla: „Vörös posztó”. *Városinstalláció 1919. május 1-én a források tükrében*. Enigma, 25. évf. (2018) 94. sz. 204–206.

⁴² Vörös Boldizsár: *Árpád helyett Marx, József főherceg helyett Lenin. Történelmi személyiségek elutasítása és méltatása a Magyarországi Tanácsköztársaság hivatalos jellegű anyagaiban*. Történelmi Szemle, 41. évf. (1999) 3-4. sz. 407.

⁴³ Székely Andor (1877–?) Budapesten, Nagybányán, Münchenben és Párizsban végezte tanulmányait. Budapesten mint akvarellista és grafikus aratott sikereket. Éber (szerk.): *Művészeti Lexikon*, 494.

⁴⁴ A pannó nagy méretű fakeretre feszített, papírvászonra készített temperafestmény.

⁴⁵ A két pannó 1959-ban a Legújabbkori Történelmi Múzeum birtokába került, LTM.60.129-130. számon (Dicsőség a munkának I. és II. pannó (papír, vászon, tempera, 207x567 cm). Rendszerváltás utáni sorsuk egyelőre feltáratlan. A tanulmányban az *Ország-Világ* folyóirat 1971. március 25-i számában megjelent pannók másolatait közöljük.

földműves szegényparasztság és attribútumai – a kasza, a sarló, a kéve, a kenyér és a víz-hordó kancsó –, míg a jobb oldalán a munkásság alakjai és attribútumai – így például a bányász és gyári munkás csákánnyal és fogóval, az építőmunkás házzal és a tanuló ifjú – nyertek ábrázolást.

A Forradalom című pannó dinamikusabb. A képen a forradalom allegorikus nőalakja lendületesen és dacos arccal vezeti izmos oroszlánok által közrefogva a dolgozók népét a végső győzelemre. Az ugyancsak hófehér, mezítelen női alak egyértelmű forradalmi eszmeiséget hordozó attribútumokkal van felruházva. Magasra és előre tartott jobb kezében vörös lobogó leng, baljában a munkásságot és az erőt jelképező kalapácsot markol. Fején a Nagy Francia Forradalom által a forradalmiság egyetemes jelképévé tett frígiai vörös sapka.⁴⁶ Követői áhítattal és elszántsággal vonulnak utána. A képet a proletárforradalmat szolgáló vörös katonák fegyveres alakjai zárják.

Faragó–Székely: Forradalom, 1919

Az említett allegorikus tartalmak mellett mindkét festményen leomló vörös virágok sokasága jelenik meg, ami jelképként általában a békét és harmóniát van hivatva közvetíteni, valamint az abból fakadó, gyümölcsöző jövőt.⁴⁷ A vörös színű virágszirmok valószínűsíthetően a felszabadult munkásság boldog jövőjét jelképezik. A szimmetrikus, két oldalán egymás felé néző alakokkal lezárt Világszabadság kompozíciója is ugyanezt a harmóniát igyekszik sugallni, tengelyében a kép főalakja áll, két oldalán a felszabadított proletariátussal.

A befutott jelmez- és díszlettervező, szecessziós mesekönyv-illusztrátor és plakátművész Faragó szemében a diktatúra propagandájának irányítói csak egy újabb színházi rendezőt vagy egy mágnás megrendelőt jelenthettek. A feladat nem volt idegen a számára, annak ellenére, hogy jóval összetettebb volt, mint pusztán egy Törley pezsgő, egy üveg Gottlschlig-rum vagy éppen egy Dreher csokoládé reklámplakátjának művészi kivitelezése.⁴⁸ Itt most nemcsak egy árucikket kellett eladnia, hanem egy egészen új és más világ életérzését, a kommunisták által vágyott új korszak propagandisztikus, monstre színdarabjának köztéri díszletét kellett megalkotnia. A festőpárosnak tehát nemcsak számukra teljesen idegen tartalomhoz kellett nyúlniuk, hanem igen összetett kompozícióalkotási kényszerrel is szembesültek.

⁴⁶ Ring Gizella: *A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum jelvényei*. In: Hollós Alfréd (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve, 1981–1982*. Budapest, 1983. 199.

⁴⁷ Aradi: *A szocialista képzőművészet jelképei*, 253.

⁴⁸ Mesekönyv-illusztrációi mellett Faragó Gézát e plakátjai tették igazán ismertté.

Egy óriási, több mint ötven négyzetméteres felületen kellett ábrázolniuk a Tanácsköztársaság május elsejei legitimációs, agitatív, új hagyományt teremtő köztéri narratívájában a munkásmozgalom felszabادلás felé tartó folyamatát.

A korabeli fotókon az is jól látszik, hogy a Munka diplomája csúcsára egy vörös csillagos koszorút is elhelyeztek. A csillagra az alkotók a munkásérőt jelképező kalapácsot festették fel, amit egy erős kéz tartott a markában. Az építmény két timpanonjának közepére pedig egy-egy Nap-szimbólum is felkerült, amelyek a proletárforradalom eszmeiségének világosságot hozó erejét hirdették.⁴⁹

A fővárosi szimbolikus térfoglalások sorában érdekes módon az Országgyűlés épülete sokáig nem kapott forradalmi tartalmat. Mintha a hatalom birtokosai bizonytalankodtak volna, hogy mit is kezdjenek ezzel a számukra óriási, művészeti stílusában idegen, a helytől multbéli politikai tartalmú és funkciója folytán pedig egyenesen ellenséges történelmi vázlat-színnel. A bizonytalankodás júniusra azonban már megszűnt, és a Tanácsköztársaság döntéshozói elhatározták, hogy az épületnek ugyancsak szimbolikus, egyben hosszú távú szerepet szánnak. Ennek jegyében ült össze az Országházban a Magyarországi Szocialista Párt gyűlése, majd pedig a Tanácsköztársaság legfőbb döntéshozó szerve, a Szovjetkongresszus, vagyis a Tanácsok Országos Gyűlése (TOGY)⁵⁰ is. Mindezzel kezdetét vette az Országház új tartalommal való feltöltése, mely egyértelműen a végleges rendszerváltás tudatát volt hivatva rögzíteni, tudatosítani a diktatúra hívei és ellenségei számára egyaránt.

Kongresszusi kulisszák

A munkások, katonák és földművesegények tanácsainak országos kongresszusa, vagyis a Tanácsok Országos Gyűlésének összehívásáig a Forradalmi Kormányzótanács – mint a diktatúra kormánya – a teljes állami főhatalom birtokában volt. Bár a tanácsállam legfőbb államhatalmi szervének, a TOGY-nek a rendszer megszilárdításában kezdetben fontos szerepet szántak, egybehívása mégsem a tervek szerint alakult. Az 1919. április 7–14. között megtartott tanácsválasztásokat követően a Forradalmi Kormányzótanács a TOGY összehívását május 4-ig, de legkésőbb május 10-ig le akarta bonyolítani. Ezt megelőzően a szociáldemokrata–kommunista pártgyűlést szentesítő, a párt jövőjét megalapozó pártkongresszust május 3-ra kívánták összehívni.⁵¹ A román és cseh támadások nyomán labilissá vált politikai helyzetben azonban ez lehetetlenné vált. A Vörös Hadsereg május végi katonai sikerei következtében azonban a közvetlen fenyegetettség csökkent, így újból megnyílt az út a rendszer intézményes megszilárdítása előtt. A Tanácsok Országos Gyűlésének összehívását május 23-án rendelték el, az ülésszak első napját június 14-ben határozták meg.⁵²

A Kormányzótanács elnöki hivatala a szovjetkongresszus előkészületi munkálatainak tervezetét május 30-án készítette el. Petneházy László, a tervezet szövegezője – aki korábban és a diktatúra után is az aktuális miniszterelnökség elnöki hivatalának tanácsosa volt – azt vélelmezte, hogy a TOGY június 14-én a „volt országgyűlési épületben, a volt képviselőházi ülésteremben” fog összeülni, bár azért bizonytalanságának is hangot adott, jelezve, hogy

⁴⁹ A Munka Háza dekorációihoz lásd: Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Történelmi Fényképtár, Leltári szám: 90.372 sz., 50.256 sz., 70.236. sz.

⁵⁰ A Tanácsok Országos Gyűlését a tanácsválasztásokat követően megalakult kerületi, megyei és városi tanácsok küldöttei alkották. Emellett a TOGY-nek tagjai lettek automatikusan a Budapesti Központi Tanács nyolcvan fős intézőbizottsága tagjai, illetve a Népgazdasági Tanács ötven fős küldöttsége is.

⁵¹ A *Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919*, 281., 296.

⁵² Pecze Ferenc: *A Tanácsok Országos Gyűlésének munkájáról*. In: Halász Pál (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról*. Budapest, 1965. 18–19.

erről a Kormányzótanács még nem döntött.⁵³ Az Országház mint a Tanácsköztársaság leendő „parlamentjének” helyszíne tehát május végén még egyáltalán nem volt evidencia. Korábban megerősíti ezt a *Pesti Hírlap* április 11-i száma is, melyben azt írták, hogy a gyűlés ekkor még nem a parlament épületében tervezték megtartani, hanem ideiglenesen a Budapesti Munkás- és Katonatanács épületét, a Városi Színházat szemelték ki erre a célra, amíg méltó helyszínt nem találnak az „új Magyarország parlamentjének”. A beavatott cikkíró szerint a Kormányzótanács azt akarta, hogy a szovjetkongresszus még véletlenül se emlékeztessen „a régi gőgös osztályparlamentre”, és hogy „annak rothadt levegője meg ne fertőzze a munka jegyében összeülő proletár törvényhozást”.⁵⁴ A TOGY szervező irodáját május végén mindenesetre már az Országházban helyezték el.

Nemcsak a TOGY helyszíne kérdésében, hanem a végül június 12–13-án megtartott pártgyűlés helyszínének kijelölésében is bizonytalanságok fedezhetők fel. Május 28. és június 7. között a *Népszava* szinte minden száma közölte a kongresszus meghívóját, de abban pontos helyszínt nem jelölt meg. Valószínűleg a Magyarországi Szocialista Párt egyes tagjai sem tudták egykönnyen elfogadni az Országház épületét és annak eszmei tartalmát. De az is elképzelhető, hogy megvárták azt a pontot, amikor már biztosnak látszott, hogy az Országházat „ideológiailag” is megfelelően fel tudják készíteni az alkalomra. A *Népszava* csak június 8-án közölte először, hogy a pártgyűlést a főrendiházi teremben fogják megrendezni.⁵⁵ A terem megjelölésében sem egységesek a korabeli lapok. A *Népszava* június 14-én egy rövid humoreszket közölt, amelyben kriptákból előmászó, idős, süket, aluszékony, vagyis tökéletesen inkompetensnek beállított grófok játszották a főszerepet, akik éppen a főrendiházban ülésező pártgyűlésbe csöppentek.⁵⁶ Egy nappal előtte viszont ugyanezen orgánum a pártgyűlés megnyitójáról szóló vezércikkében a képviselőházi üléstermet jelölte meg helyszíneként.⁵⁷ A bizonytalanságot az *Ember* című hetilap sem oszlatja el, mely szerint a főrendiházi ülésterem elnöki emelvényét június első hetében már vörös drapériákkal díszítették fel a pártgyűlésre.⁵⁸ Feltételezhető, hogy a pártgyűlés mindkét üléstermet használatba vette. Az biztosan állítható viszont, hogy 1919. június 11-re a TOGY képviselőházi ülésezése már eldöntött tény volt. Ekkor a *Népszava* azt közölte, hogy az Országos Gyűlésnek szüksége lesz az országházi termekre, így a Szocialista Pártot kiköltöztetik az épületből.⁵⁹

A *Népszava* külön kiemelte a pártkongresszusra átalakított képviselőházi ülésterem látványát. A helyiség dekorációját egyenesen az új világot teremtő, új tartalmat hozó politikai munka jelképes megtestesülésének állította be. A beszámoló jelentőségteljesen adott hangot annak, hogy „az elnöki emelvény fölött, a »magyar szent korona« helyén frígiai sapkás, kemény nézésű munkás tekint le, szíve fölött a szovjetek jelvénye – az ötágú csillag. A falakon freskók: nem a »történelmi nagyságok« képei, nem »dicsőséges« csataképek; új érzések ecsetvonásai pingálódtak föl szimbólikus, nagyszerű dísszé...” A lap kiemelte továbbá, hogy a párt tagjaiban sem meghatódottságot, sem elfogódottságot nem váltott ki az új tartalmú freskók ellenére továbbra is csillogó, aranyozott, díszes helyszín, mivel a korábbi munkások

⁵³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 26 601f. 1919-I-2901.

⁵⁴ *Két hét múlva összeül a tanácsok kongresszusa.* Pesti Hírlap, 1919. április 11. 3.

⁵⁵ *A pártgyűlési küldöttek figyelmébe!* Népszava, 1919. június 8. 3.

⁵⁶ *A kongresszus látogatói.* Népszava, 1919. június 14. 11.

⁵⁷ *A pártprogram a pártgyűlés előtt.* Népszava, 1919. június 13. 1.

⁵⁸ *Főrendiház.* Az Ember, 1919. június 12. 8.

⁵⁹ *A párttársaság új helyszínei.* Népszava, 1919. június 11. 11.

keze munkáját dicsérte az ülésterem minden szeglete. „Ismerik, elvették tőlük és most – visszavették” – fejezte be gondolatmenetét a vezércikk írója.⁶⁰

Jelképekben bővelkedő stílusban írta meg a Tanácsok Országos Gyűlésének sajtóirodája is a napilapoknak szánt nyers összefoglalót a tanácskongresszus második, de egyben első országközi üléséről. A TOGY megnyitó ülését – talán ugyancsak jelképesnek tekinthető okokból – végül a Városi Színházban tartotta meg, ahol Garbai Sándor a következő mondatban foglalta össze a kongresszus legfőbb feladatát: „*Ennek az országnak ezer esztendő alkotmányát temetik önök a mai napon.*”⁶¹ A TOGY a megnyitásának másnapján át is helyezte üléseit az ezeréves magyar alkotmány templomának tervezett Országházba, hogy e temetésnek jogi és merőben szimbolikus keretet adjanak.

A TOGY sajtómunkása a következőképpen taglalta a teremben végbevitt változásokat.

„[A] falról lekerültek [a] hazug történetírás illusztrációi és helyüket olyan falfestmények foglalták el[,] melyek a munka győzelmét allegorizálják[.] [Az] elnök feje fölött munkásszimbólumok vannak[,] emelvény oldalán pedig ötágú szovjet csillag[.] [Az] emelvény uralkodó színe vörös[,] és [az] oszlopokat vörös drapériák kötik össze[.]”⁶²

A sajtóiroda beszámolt arról az igencsak jelképes változásról is, ami a teremben ülő népbiztosok és az egyszerű munkásság közötti egyenlőség üzenetét, valamint a tanácskormánynak a korábbi „úri” politikai elitől való különbözőségét tolmácsolta. Az ülésteremben ugyanis a kormánytagok ülőhelyeül szolgáló korábbi bordó bársonyszékeket egyszerű faszékekre cserélték. A jelképes akció üzenetét a lapok azonnal dekódolhatták, így például a *Miskolci Napló* is. „A korrupció világával együtt elsöprődtek a piros bársonyszékek is” – közvetítette az üzenetet a lap, megjegyezve egyben az ülésterem dekorációiról, hogy a „falakról lekerültek a nagytőkés osztályhatalmat szilárdító s dicsőítő felírások és festmények. Az életre kizárólag feljogosító munka szimbólumai díszítik a termet.”⁶³

Miután május végére, június elejére a hatalom birtokosaiban megszületett a döntés az Országház diktatúrabeli funkciójáról, a Kormányzótanácsnak és a Belügyi Népbiztosságnak mindösszesen egy-két hetük maradt, hogy nemcsak személyzetében és felszereltségében, de művészi megjelenésében is megfelelő helyszínné alakítsák át a parlament épületét. A rendszer lényegéből természetesen következett – ami végül az idézett korabeli beszámolók reakcióiból is látszik –, hogy a századfordulón épült ülésterem dekorációjának 1919 júniusában immár nem az ezeréves magyar államiság jelképrendszerét, hanem az ezekkel szakító tanácsállam új társadalmi és politikai berendezkedését kellett hirdetnie. Az ülésterem 1919. júniusi dekorációjáról fennmaradt egyetlen fotó alátámasztja a korabeli beszámolók sorait, miszerint a díszlet jól érzékeltette az új és a régi rendszer közötti szakítást.⁶⁴

A képviselőházi ülésterem művészi átalakítását az Országház gondnoka, Engländer Fülöp végeztette el ugyancsak a Faragó–Székely festőpárossal. A művészek – valószínűleg a szűkös határidő miatt – úgy oldották meg a feladatot, hogy a Munka templomának rövidebb oldalaira készített pannóikat egyszerűen kiállították az ülésteremben is, s azok pontosan eltakarták Vajda Zsigmond 1901-ben festett freskóit az elnöki emelvény két oldalán. A Forradalom című festmény az első népképviseleti országgyűlés megnyitását ábrázoló alkotást, míg a Világ szabadság I. Ferenc József megkoronázásának jelenetét takarta el. Az elnöki pulpitus felett látható magyar királyi családok címereit az egyes kiemelt szakmák jelképeivel fedték

⁶⁰ *A pártprogram a pártgyűlés előtt.* Népszava, 1919. június 13. 1.

⁶¹ *A magyarországi tanácsok első országos gyűlése.* Népszava, 1919. június 15. 2.

⁶² MNL OL K 805 60of. Tanácsok Országos Gyűlése 1/6.

⁶³ *A tanácsok országos kongresszusának vasárnapi ülése.* Miskolci Napló, 1919. június 17. 2.

⁶⁴ MNM Történeti Fényképtár, Leltári szám: 39. sz.

el, ezzel kívánván hangsúlyozni a munkásság és földműves szegényparasztok forradalmi egységét. A kőműveskanál az építő munkásokra, a körző-vonalzó a műszaki szakmákra, a tekerő-szorító az asztalosokra és faipari munkásokra, a fogaskerék a gépipari munkásokra, a kalapács – bár önmagában a munkáserőt jelképezte – itt most a bányamunkásokra, végül pedig a sarló a parasztságra utalt.

Faragó–Székely: Anya gyermekével – Vörös proletár – Magvető

A festők a Magyar Királyság angyalos címerét, amely az elnök feletti falszakasz közepén található, a Vörös proletár című pannóval helyettesítették. A képen egy elszánt arc kifejezésű férfi látható, fején az egyetemes forradalmiság jelképével, a vörös frígiai sapkával, szíve felett pedig a szovjet vörös csillaggal. Az emelvény melletti két terembejárat felett, az üres márványfalakra további nagyméretű képeket alkottak. A Forradalom mellé így került fel a Magvető, amely az új világot teremtő forradalmi munkát ábrázolta. A Világszabadság mellé a Proletár anya gyermekével című kép került elhelyezésre.⁶⁵ E művek máig fennmaradtak, de a már említett fotón jól kivehető, hogy Faragóék a karzati oldalak falaira további alkotásokat is elhelyeztek, melyek azonban elpusztultak vagy elkallódtak. Mivel a festmények papírvázonra készültek, így a teremben az eredeti századfordulós freskókat károsodás nem érte. A fotó egyben arról is tanúskodik, hogy a magyar alkotmányos folyamat megszakítását az ülésteremben mindaddig kiemelt helyen kiállított Corpus Juris Hungarici kötetének eltávolításával is egyértelműen jelezni kívánták.

Míg az Andrásy szobor elfedésére épített antik templom letisztult falfelületei egyértelműen befogadták a pannókat, addig a képviselőház üléstermének aranyozott, gótikus fiülkéi és márvány falfelületei idegen környezetül szolgáltak az elhelyezett szecessziós munkásmozgalmi jelképrendszernek. Talán ennek is köszönhető, hogy Faragóék minden igyekezetük

⁶⁵ Vörös proletár, MNM TK, leltári szám: LTM.60.126.; Magvető, MNM TK, leltári szám: LTM.60.127., Anya gyermekével MNM TK, leltári szám: LTM.60.128. A tanulmányban közölt képek forrása: Aradi Nóra – Györfly Sándor: *A Magyar Tanácsköztársaság művészete*. Budapest, 1979.

ellenére sem nyerték el a diktatúra művészetpolitikusaiknak maradandó elismerését, akik végül úgy döntöttek, hogy az üléstermet hosszú távon nem az ő alkotásaikkal akarják díszíteni.

1919. július elsején a művészek azzal a kérelemmel fordultak a Belügyi Népbiztossághoz és az Országház gondnokához, hogy az ülésteremben kiállított két pannójukat, a Forradalmat és a Világszabadságot – melyekkel, mint írták, a „Tanácsok Országos Gyűlése alkalmából a Képviselőház üléstermét a mai kor szellemének megfelelően” feldíszítették – a tanácsállam vásárolja meg 10 ezer koronaért.⁶⁶ Kérelmük elutasítása esetén a festmények elszállítását helyezték kilátásba. Kérésüket Engländer Fülöp külön is tolmácsolta a népbiztosság felé. Levelében, melynek írásakor még nem ismerhette a rendszer mérvadó művészetpolitikusaik terveit, kihasználta az alkalmat arra is, hogy az ülésterem díszítésében végzett odaadó munkásságát is kiemlje. A festők kérelménél kétszerte terjedelmesebb levelében⁶⁷ kiemelte, hogy a TOGY idejére „a proletár-állam szellemének megfelelően” feldíszítette a termet, amelyhez nemcsak hogy új képeket rendelt Faragóéktól, de a két említett májusi pannót is „kikölcsönözte” tőlük. Engländer a Tanácsköztársaság Háza számára kívánta megvásárolni a két freskót, melyek 10 ezer koronás árát méltányosnak és meg nem nevezett művészeti szakemberek véleményére hivatkozva elfogadhatónak tartotta. A nyomatek kedvéért arra is felhívta a figyelmet, hogy a TOGY berekesztése után annak Intéző Bizottsága is ugyanabban a teremben tartotta az üléseit, emellett a népbiztosok és politikai agitátorok is használták a termet. Hangot adott ama félelmének, hogy a vásárlás elutasítása esetén az a „lehetetlen helyzet állna elő”, hogy „az ülésterem legszembeszökőbb felületén a proletárszellemmel ellentétben álló koronázási és törvényszentesítési mozzanatokra vonatkozó képek szereplnének”.

Az ügy elbírálása Garbai Sándor elnöki osztályához került, ahol a tapasztalt hivatalnok Petneházy július 5-én a Közoktatási Népbiztosság szakmai segítségét kérte a döntésben.⁶⁸ A népbiztosságtól július 21-én érkezett meg az elutasító válasz, melyben Lukács György – ekkor népbiztos-helyettes – kifejtette, hogy a két említett alkotást a Művészeti és Múzeumi Direktórium értékelése alapján nem tartja nagyra. Hangsúlyos véleményéből Faragóék kritikája mellett immár egyértelműen látszott, hogy a kommunista hatalom az Országháznak ekkor már fontos jövőbeli szerepet szánt. Kiemelte, hogy a néhány nap alatt elkészített májusi elsejei díszletek „sem kompositio, sem a művészi kivitel tekintetében nem alkalmasak a Tanácsköztársaság legnagyobb és legelőkelőbb tanácskozó termének díszítésére”, így azokat a művészek nyugodtan eltávolíthatják.⁶⁹ Mindemellett Engländerhez hasonlóan ő is úgy gondolta, hogy az eredeti falfestmények nem maradhatnak meg, de a gondnokkal szemben ezt immár a terem egészen új művészeti kialakításával kívánta elérni. Lukács György jelezte azt is, hogy ebből a célból már megkereste „legkiválóbb magyar festőművészeinket”, aminek eredményéről tájékoztatni fogja az elnökséget. Addig is felkérte az elnök titkárságát, hogy a terem belső képének megzavarása nélkül intézkedjenek a századfordulás falfestmények ideiglenes elfedéséről. Az esettel tökéletesen összecseng Pór Bertalan visszaemlékezése is. A Művészeti és Múzeumi Direktórium 1919-es vezetője visszatekintésében Faragóék pannóit impozáns munkának tartotta, de kiemelte, hogy azok csak egyetlen napra, a május 1-jei ünnepre készültek, melynek céljaira kiválóan megfeleltek, de további országközi elhelyezésüket nem javasolta. Lukáccsal egybehangzóan azt hangsúlyozta, hogy a „parlamentbe komplet-

---

⁶⁶ MNL OL K 26 1919-I-3061. tétel.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

tebb dolgot” képzeltek el, melynek kivitelezését a művészeti direktórium kívánta megpályáztatni.⁷⁰

A feladattal a hatalomhoz közel álló aktivista művészeket akarták megbízni, így például Pór Bertalan és Uitz Béla is készített több freskótervet a Tanácsköztársaság Házába,⁷¹ melyek azonban a diktatúra július végi bukása miatt már nem készülhettek el. Ettől függetlenül az eset jól rávilágít arra, hogy a politikai vezetés ekkor már hosszú távú elképzelésekkel rendelkezett az Országháztól. Emellett az is kiviláglik, hogy a diktatúra kezdeti időszakával ellentétben 1919 júliusában az állami propaganda irányítói már fenntartásokat fogalmaztak meg a történelmi és szecessziós festészeti hagyományokat képviselő művészeket illetően. Ezt a változást tapasztalhatta Faragó Géza is, aki miután értesült az elutasító válaszról, a Kormányzótanács elnöki titkárságának vezetőjéhez intézett személyes hangvételi panaszlevelében igyekezett ügyüket jobbra fordítani. Ebben az ekkor kórházban fekvő festőművész a maga és Székely Andor rendkívül rossz anyagi helyzetére hivatkozva méltányos elbírálást kért. Élesen kikelt a Pór vezette művészeti direktórium szubjektív és diszkriminatív eljárása ellen. „Lehetetlenség, hogy extrémista irányú művészek, akik futurizmuson és kubizmuson kívül semmiféle őszinte és komoly meggyőződésű művészetet honorálni nem tudnak – más irányú művészek sorsában befolyást gyakoroljanak” – írta elkeseredve Faragó.⁷²

A diktatúra július végi bukása azonban pontot tett a művészpáros kérelmének ügyére, de az Országház művészi és ideológiai átformálásának terveire is. Ezáltal az ülésterem eredeti századfordulós falfestményei megmenekültek a pusztulástól, de egyben az említett 1919-es teremdekorációk is fennmaradhattak.⁷³ A pannókat az Országház pincéjében rejtették el, ahol fél évszázadig heverték titokban, míg az 1945 után immár évtizedekre berendezkedett kommunista diktatúrában újra előkerültek. 1959 márciusában a *Népszava* számolt be felfedezésükről, a Tanácsköztársaság emlékkiállításán mutatták be őket először,⁷⁴ majd pedig „Ünnepi dekoráció” címmel a Munkásmozgalmi Múzeum állandó tárlatának kiemelt műalkotásai lettek.⁷⁵ A látogatók számára Faragó és Székely alkotásaival a polgári származású festők diktatúra melletti kiállítását hangsúlyozták. A művészettörténészek viszont a Tanácsköztársaság sajátos festészeti eredményeiként tekintettek rájuk, és mint a „szocialista szecesszió” tartalmi és stílusproblémájának jellegzetes alkotásait tartották számon, kiemelve Faragóék munkájában az „elvi tisztázatlanság” és a „ki nem érlelt tematikai és formai megoldások” okozta hibákat.⁷⁶

⁷⁰ Dávid Katalin (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete*. Budapest, 1960. 147.

⁷¹ Uitztól két országházi freskóterv maradt fenn 1919-ből, az Építők és a Halászok. Lásd Halászok: SZM-MNG, Grafikai Osztály, ltsz.: 57.212; Építők: SZM-MNG, Grafikai Osztály, ltsz.: 69.120. Pór Bertalan országházi freskóvázlata Kompozíció címen maradt fent. Lásd SZE-MNG, Grafikai Osztály, ltsz.: 1919-566.

⁷² MNL OL K 26 1919-I-3061.

⁷³ A pannók közül a Proletár anya gyermekével, a Vörös proletár és a Magvető hármasa, illetve a Világszabadság és a Forradalom maradt fenn. E két utóbbi alkotás helye és sorsa azonban a Munkásmozgalmi Múzeum megszűnését követően még tisztázatlan.

⁷⁴ A történetet képaláírásban közli: *Népszava*, 1959. március 21. 8. A megtalálás körülményeit említi még Esti Béla, a Munkásmozgalmi Múzeum főigazgatója. *Munkásmozgalmunk Múzeuma*. Veszprémi Napló, 1979. március 21. 12.

⁷⁵ „A magyarországi munkásmozgalmi története” állandó kiállítás első szakaszának rendezőkönyve. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1975. 2. sz. 79.

⁷⁶ Kiss Sándor: *Rajzok a Tanácsköztársaság idejéből*. In: A Legújabbkori Történelmi Múzeum Évkönyve, Budapest, 1959. 78.; Aradi Nóra – Györfly Sándor: *A Magyar Tanácsköztársaság művészete*. Budapest, 1979. oldalszám nélkül.

TAMÁS B. MÜLLER

From Haven of Tyrants to the House of the Soviet Republic

Political parties have always utilized symbolism to get their messages across, or build, strengthen, and mobilise their base. It can be present in the public actions of political figures, or in the use of certain symbols either visually or in language. This study analyses the use of the Hungarian Parliament Building as a political symbol in the Socialist movement of the first half of the 20th century and during the period of the Hungarian Soviet Republic.

The Parliament was used as a symbol to further society's understanding of the political goals and ideology of the Socialist movement, and later the Communist dictatorship, as well as to mobilise the regime's base. The first section of the article uses the articles of *Népszava* and the posters of Mihály Bíró to present how the Parliament was used in the political marketing and suffrage propaganda of the Social Democratic Party of Hungary. The second section examines the changes in the meaning of this symbol following the democratic revolution of October 1918. After the Social Democratic Party acquired leadership in Autumn 1918, and later when the Soviet Republic was established in March 1919, the symbol of the Parliament had to take on different meanings in propaganda. The final section of the article discusses the initial and long-term goals of this transformation process through the analysis of the works displayed at the Parliament Square during the regime's May Day celebration, and the decorations of the soviet congress and party congress in June 1919.

SAMU NAGY DÁNIEL

Vendéglősök a képviselők szolgálatában

Az Országház éttermei és üzemeltetőik

1902-ben tizenhét éves építkezés után elkészült az új Országház, ősztől már itt tartották üléseiket előbb a képviselők, majd a főrendek is. Steindl Imre, az Országház tervezője az épület középső részére helyezte azokat a helyiségeket, amelyeket mindkét Ház tagjai egyaránt használtak: ilyen volt a főemeleten elhelyezkedő étterem is.

Az eredeti tervek 1884-ben még három, egymástól elválasztott helyiséget tartalmaztak a később kialakított nagy étterem helyén, ebből kettő szolgált volna külön-külön a képviselők és a főrendek étkezőhelyiségeként, a harmadik pedig társalgó szoba lett volna.¹ Később változtattak a terveken, s egy rendkívül tágas, 36 méter hosszú, nyolc és fél méter széles, tíz és fél méteres belmagassággal rendelkező helyiséget létesítettek faburkolattal, kazettás falmennyezettel és nagyméretű falfestményekkel. A fény nagy, színes üveglablakokon érkezett az étterembe, ahonnan egy a teremmel megegyező hosszúságú, Dunára néző loggiára is ki lehetett menni. Az ételek elkészítésére itt, a terem közelében nem volt mód, a friss fogások ételliften utaztak három szintet az alagsorban kialakított konyhából. Minthogy az éttermet kizárólag képviselők és főrendek használhatták,² az újságírók és a hivatalnokok számára külön étkezőhelyiséget alakítottak ki a nagy étterem mellett.

Az ideköltözés előtt harminchat éven át használt Sándor (ma Bródy Sándor) utcai régi országházban is üzemelt étterem, igaz, ott minden kisebb, szűkebb, kevésbé reprezentatív volt. Az étterem a földszintre került, s tizenkét kisebb-nagyobb asztal és egy kiszolgálópult képezte a kis helyiség berendezését. Kezdetben a választéka alapján inkább büfének nevezhetnénk, hiszen csak szeszesitalokat és hideg ételeket kínált. 1889-től azonban, amikor az étterem alatt, a pincében konyhát is berendeztek, már meleg ételekkel színesítették a választékot.³ Ha főztek, a meleg ételeket pincérek szolgálták fel, az italokat, pogácsákat, szendvicseket, sőt a szivarokat és cigarettákat azonban – a 19. század végén még korántsem megszokott módon – egy vagy két büféskisasszonytól lehetett kérni.⁴

---

¹ Országgyűlés Hivatala Műszaki Főosztály tervtára (a továbbiakban: OH MFT), VI-0015; *Az új Országház belseje*. Vasárnapi Újság, 1884. június 22. 397.

² Ezt a szabályt Bánffy Dezső, a képviselőház elnöke hozta 1894-ben, mert a képviselők nehezményezték, hogy az épületben sehol sem tudnak egymással zavartalanul társalogni. Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi irományok, 19. kötet. Budapest, 1894. 609. sz. A képviselőház elnökének jelentése idegeneknek a ház folyosói, előcsarnoka és más külhelyiségeibe való bejárására vonatkozó szabályzat tárgyában.

³ *A T. Ház. Fővárosi Lapok*, 1889. június 23.; *A restaurált Országház*. Pesti Napló, 1889. augusztus 30.

⁴ *A mi képviselőházunkról*. Ország-Világ, 1893. április 16.

Boldogtalan vendéglősök a boldog békeidők és az első világháború éveiben

Az étterem üzemeltetésére vendéglátásban jártas, már hírnevet szerzett szakemberrel kötött szerződést a képviselőház Háznapgyi Hivatala, amelynek feladatkörébe tartozott – sok egyéb mellett – az étterem működésének felügyelete is. Az 1890-es évek elejétől Drechsler Béla (1856–1927), a pesti, Vámház körút 12. alatti ún. mintavendéglő tulajdonosa és üzemeltetője lett a képviselőház vendéglőse.

Minden bizonnyal rangot jelentett a vendéglős szakmában a képviselőházi éttermet vezetni, ráadásul olyan kapcsolatokra tehetett szert így az illető, amelyek révén további megbízásokhoz juthatott. Érkeztek is Drechslerhez az újabb felkérések: 1892-ben a kormányzó Szabadelvű Párt klubjának egyik termében is vendéglőt rendezhetett be, majd 1896-ban a világiállítási városligeti helyszínén is nyithatott éttermet. Ugyanebben az évben azon a gőzhajón is ő gondoskodhatott az előkelő vendégek ellátásáról, amely az Al-Duna hajózhatóvá tételét biztosító Vaskapu-csatorna megnyitási ünnepségére indult.⁵ Azt is sikerült kijárnia, hogy a belvárosi Kossuth Lajos utca egyik bérházának udvarán kávéházat nyithasson.⁶ Mindeközben 1895-ig a Vámház körüti éttermét is megtartotta, s akkor is csak azért hagyott fel a vendéglő üzemeltetésével, mert átvette az Andrassy úton, az Operaházzal szemben levő kávéházat, amely irányítása alatt olyannyira kimagasló hírnévre tett szert, hogy később a kávéháznak otthont adó egész épületet – a Magyar Államvasutak nyugdíjintézeti palotáját – Drechsler-palotaként emlegették.⁷

Drechsler ügyelt arra, hogy az országházban a magas rangú vendégeknek külön is a kedvében járjon. A miniszterek számára saját poharakat készíttetett az illető arcképével, a poharakba pedig akár saját borait is tölthette, hiszen bortermelő volt, budafoki borospincéjében jelentékeny készlettel rendelkezett.⁸

Mindemellett a képviselőházi étterem forgalmával nem volt elégedett. Már 1891-ben megfogalmazta azokat a panaszokat, amelyeknek majd az utódai is rendre hangot adtak: a hosszú ülésszünetek alatt alig van bevétele, a forgalom az ülészakok idején is hektikus, nehéz kiszámítani, hogy egy-egy ülésnapon mennyi étellel kell készülnie. Igaz, bérleti díjat nem kellett fizetnie, mégis szerette volna, ha a képviselőház költségvetéséből rendszeres anyagi támogatásban – szubvencióban – részesítené, mintegy kompenzálná a kedvezőtlen körülményekért.⁹ Bár a Ház ezt a kérést nem teljesítette, egyes képviselők önkéntes alapon

⁵ *A Szabadelvű Pártnak Marasztaló helyiség a klubban.* Pesti Hírlap, 1892. november 29.; a világiállítási helyszínre: *Adós és hitelező.* Pesti Hírlap, 1896. június 7.; a Vaskapu-csatorna megnyitási ünnepségére: *Drechsler a Vaskapunál.* Vendéglősök Lapja, 1896. október 20.

⁶ *Szabad-e udvarban kávéházat nyitni?* Pesti Hírlap, 1897. január 22.; Az udvari kávéházat 1901-ig működtette, akkor azonban eladta. *Üzleti hírek.* Magyar Vendéglős- és Kávés-ipar, 1901. október 15.; *Üzlet-átvétel.* Pesti Hírlap, 1901. október 18.

⁷ *Az Andrassy úti kávéház történetéhez: Egy budapesti kávéház regénye.* Az Est, 1937. március 11. A Vámház körüti vendéglő bérbé adásához lásd a bérleti szerződést: Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), VII.173.a – Gászner Béla közjegyző iratai, 1895/886.

⁸ A poharakhoz: *Baross Gábor pohara.* Fővárosi Lapok, 1892. július 15.; *Deák- és Kossuth-relikviák a Parlamenti Muzeumban.* Pesti Hírlap, 1928. január 1. Borkészletét lásd BFL, VII.173.a – Gászner Béla közjegyző iratai, 1893/3815.

⁹ Drechsler Béla vendéglős kérvénye a házelnökhöz. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), K 15. 7. cs. A gazdasági bizottság L. ülése, 1891. július 13. 514. melléklete. Idézi: Cieger András: *Mindennapok a Tisztelt Házban. A nagypolitikai társadalomtörténete (1865–1918). Kutatási program.* In: Ifj. Bertényi Iván et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 415.

tetszőleges összegekkel segélyezték Drechslert.¹⁰ Később a vendéglős azt kérte a képviselők-től, hogy általányt fizessenek, cserébe ő az erre vállalkozókat mindennel ellátja, „amit szemük-szájuk megkíván”.¹¹ Ez a megoldás sem bizonyult azonban életképesnek.

1902 őszén tehát átköltöztek a képviselők, a főrendek s velük együtt a hivatalok és a könyvtár is az új Országházba. Drechsler itt is vállalta az étterem, illetve immár éttermek vezetését, mert magától értetődően az újságírók külön éttermét is készült üzemeltetni.¹² A sajtó az év augusztusában már arról számolt be, hogy a nagy étterem falfestményei is elkészültek. A két oldalfalra Körösfői Kriesch Aladár (1863–1920) egy vadász- és egy halászjele-
netet festett, utalva ezzel a magyarok korai történetének két alapvető élelemszerzési tevé-
kenységére. A hosszanti falszakasz festményein Spányi Béla (1852–1914) öt magyar várat –
Vajdahunyad, Visegrád, Trencsén, Árva és Klissza – örökített meg. A mennyezet három fal-
képén Tardos-Krenner Viktor (1866–1927) ábrázolta az aratás, a szüret és a bőség allegóriáit.
A terem tíz kijáratából a középben lévő a kupolacsarnokba, a hosszanti oldal két másik kijá-
rata az újságírók éttermébe, illetve a főrendek társalgójába, az oldalsó két-két kijárat közül
mindkét oldalon az egyik egy-egy kis tálalóhelyiségbe vezetett, a másik mögött egy-egy kis
lépcsőház húzódott. A további három kijárat a dunai kilátást biztosító teraszra vezetett.

A több étterem a személyzet gyarapítását igényelte Drechslertől, új pincérek mellett a büféskisasszonyok számát is háromra emelte. 1902. október 8-án, amikor a képviselőház első ülését tartotta az új Országházban, a fogyasztás a következő volt:

Ételek:	Italok:
230 pár tormás virsli	77 liter bor
136 adag borjúpörkölt	56 liter sör
100 adag marhagulyás	36 pohár konyak
90 adag különféle vadpecsenye	27 pohár sherry
56 adag borjútüdő	20 pohár szilvórium
48 adag pacal	15 üveg pezsgő
40 adag sóbafőtt ¹³	20 üveg ásványvíz ¹⁴
23 adag tengeri rák	
13 adag lazac	
3 adag csirkesült	

Mindemellett nagy kereslet mutatkozott a dohányáruk iránt, ezeket egy trafikos hölgy árusította a nagy étteremben.¹⁵

Drechslert azonban ez az egyszer-egyszer kimagasló forgalom nem győzte meg arról, hogy az új épületben a vállalkozás a vágyott szubvenció nélkül jövedelmező lesz. Már a köl-
tözés utáni napokban, azaz az első kínálgató alkalommal beadta a felmondását. Ekkor
ugyanis Apponyi Albert képviselőházi házelnök azt követelte, hogy állítólagos helytelen ma-
gaviseletük miatt bocsássa el a büféskisasszonyokat. Végül ezúttal még sikerült Drechslert

¹⁰ Képviselőházi irományok, 1892. 9. kötet. 317. sz. A Számvizsgáló bizottság jelentése az 1892. évi július hó 1-től ugyanaz évi december hó 31-ig vezetett pénztári számadás megvizsgálása tárgyában, 1893. március 2.

¹¹ *Parlamentek étvágya*. Pesti Napló, 1897. január 16.

¹² *Az új parlament*. Magyarország, 1902. augusztus 3.

¹³ Erdélyi étel, húsvésben megfőtt hús megsózva, többnyire valamilyen mártással tálalva.

¹⁴ *A t. Ház gyomra*. Pesti Napló, 1902. október 10.

¹⁵ *A saison vége*. Pesti Hírlap, 1904. augusztus 7.

maradásra bírni, s egy büféskisasszonyt is megtarthatott – a rossz nyelvek szerint a legidősebbet.¹⁶ 1904 októberében azonban Drechsler véglegesen szerződést bontott a Házzal, mert az év nagy részében mérsékelt volt a forgalom, másfelől egyre több bejegyzés került az étterem panaszkönyvébe.¹⁷ Gyakran kaptak a vendégek kihűlt ételt, mert a fogásoknak túl hosszú utat kellett megtenniük az alagsori konyhából, mire az asztalra kerültek. Hiába kérte Drechsler, hogy az étterem mellett beállíthassanak egy kályhát az ételek felmelegítéséhez, a szellőzés megoldatlansága miatt nem kapott rá engedélyt.¹⁸ Az is nehézséget jelentett, hogy az ülések közötti rövid szünetekben a képviselők és az újságírók egyszerre érkeztek az éttermekbe, amelyek nem voltak képesek ekkora tömeget gyorsan kiszolgálni.¹⁹

Drechsler utódja, Förster Konrád (1859–1941) szintén jó nevű vendéglős volt, aki 1893 óta a Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és az Alkotmány utca sarkán álló Alkotmány vendéglő tulajdonosa.²⁰ Később, 1911-ben az Erzsébet körúton, a Royal Orfeummal szemben nyitotta meg Hétvezér sörözőjét, majd pedig a Boráros téren, illetve a Császárfürdő kertjében is bérelt vendéglőt.²¹ Országközi szereplése azonban rövid életűnek bizonyult, öt hónap után, 1905 márciusában egyszerűen bezárta az éttermet, a képviselők ellátás nélkül maradtak.²² A politikában mozgalmas öt hónap volt ez. Az ellenzéki jogosultságok szűkítését célzó házszabály-módosítás zsebkendőszavazás néven elhíresült botrányos elfogadása politikai válsághoz, majd a Ház feloszlatásához és új választások kiírásához vezetett – mindez hosszú ülészüneteket és csekély forgalmat jelentett a vendéglős számára. Förster is hasztalan folyamodott szubvencióért, hogy az ülészünetek miatt kieső forgalomért a Ház kompenzálja. Így a pincéreket sem tudta fizetni, akik emiatt testületileg fordultak a háznagyhoz panaszuk orvoslásában bízva.²³

A képviselőház Háznagy Hivatala ezúttal nyílt pályázatot hirdetett.²⁴ Nagy Ferencet választották a pályázók közül, akinek az Andrassy út 80. alatt, a Kodály köröndnél működött a „Magyar bikához” címzett vendéglője.²⁵ A folytatódó kormányválság s vele együtt a hosszú ülészünet hamar nehéz helyzetbe hozta Nagy Ferencet is. 1905 októberében ő is tollat ragadott és 5000 koronát kért kárpótlásul az őt ért anyagi veszteségekért.²⁶ Ekkorra azonban már súlyos pénzzavarba jutott, Andrassy úti éttermének ingóságait az év júliusában és októberében is árverés alá bocsátották. Novemberben le is tartóztatták őt, mert fizetésképtelen-

¹⁶ *Hölgyek a buffetben.* Székely Nemzet, 1902. október 29. Két hölgy nevét is ismerjük: Annuska és Pap Mariska. Az utóbbi kalandos élettörténetéhez: *Amerikai levél.* Pesti Hírlap, 1909. június 18. A lemondáshoz: *Drechsler Béla lemondása.* Szatmári Friss Újság, 1902. október 18.; *Az első lemondás.* A Hét, 1902. október 19.

¹⁷ *Kis esemény a nagy Házban.* Magyar Nemzet, 1904. október 15.

¹⁸ *Sztrájk a képviselőházban.* Az Újság, 1905. április 5.

¹⁹ *A képviselőház étkezője.* Budapesti Hírlap, 1905. április 5.

²⁰ *Tízéves jubileum.* Magyar Vendéglős- és Kávés-ipar, 1903. május 1.

²¹ A Hétvezérhez: *Hirdetés.* Magyarország, 1911. szeptember 17.; a Boráros téri vendéglőhöz: *Üzleti hírek.* Vendéglősök Lapja, 1914. november 5.; a Császárfürdő kertjéhez: *Hirdetés.* Budapesti Hírlap, 1916. június 11.

²² *Sztrájk a képviselőházban.* Az Újság, 1905. április 5.

²³ *A válság és a pincérek.* Független Magyarország, 1905. március 10.

²⁴ *Pályázati hirdetés.* Magyarország, 1905. március 12.

²⁵ *Vendéglőátvétel.* Vendéglősök Lapja, 1905. április 20.

²⁶ MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta.

sége miatt nem tudta visszafizetni elbocsátott pincéereinek az általuk letett kauciót.²⁷ Bevett szokás szerint ugyanis a pincéreknek alkalmazásuk kezdetén kauciót kellett letenniük, amely az étterem tulajdonosának vagy bérlőjének biztosítékot jelentett arra az esetre, ha a pincére nem tudott volna elszámolni a bevétellel, netán megszökött volna vele. A pincérnek azonban felmondáskor visszajárt ez az összeg. Négy elbocsátott pincére jelentette fel Nagyot, összesen mintegy 2000 koronát követeltek tőle. A bíróság előtt 1905 decemberében azzal védekezett, hogy ő a képviselőház elnapolásának áldozata. Tettéért mindenesetre hat heti fogházra ítélték.²⁸

Az országházi éttermet 1905 végén Kelló Vilmos (1858–1920) – azaz három év leforgása alatt már a negyedik vendéglős – vette át, aki Kelenföldön, a mai Szent Imre kórház helyén álló Erzsébet Sósfürdő mellett, a Mohai út 8. szám alatt üzemeltette a „Fészek” halászcserjéjét, de emellett jelentős szerepet vitt Kelenföld közéletében is.²⁹ Kelló elhozta a vágyott stabilitást, hiszen majdnem hét éven keresztül, 1905 és 1912 között üzemeltette a képviselők és az újságírók étkezdéit.

Időszakának elején, 1906-ban állították össze a Képviselőház hivatalainak szolgálati szabályzatát, s ez magától értetődően tartalmazott rendelkezéseket az éttermekre vonatkozóan is. A Háznagy Hivatal feladata volt gondoskodni arról, hogy egy megbízható vendéglős ott ebédeljen, esetenként hideg ételeket szolgáltasson, és az étteremmel kapcsolatos panaszokat is ez a hivatal vizsgálta ki. Ellenőrizhette az ételek árát, minőségüket és a kiszolgálást is. A konyha és az étterem tisztán tartását azonban már a Gazdasági Hivatal felügyelte. A vendéglős üzemeltetőjének a hivatalnokok és újságírók éttermében olcsóbban kellett adnia az ételeket, de a minőségen nem ronthatott. A dohányárus jogosult volt a cigaretták és szivarok mellett okmánybélyegeket is árusítani. Az is kiderül a szabályzatból, hogy a Ház tisztviselői, gyakornokai is beléphettek a képviselők éttermébe, ám csak egy képviselő társaságában étkezhettek ott.³⁰ Az élelmiszerek hűtéséhez szükséges jeget Kelló a Gazdasági Hivaltaltól kapta, de 1906-ban a háznagy sokallotta a konyha jégfogyasztását, s egy jégsekreány azonnali beszerzését javasolta.³¹

A vendéglős ugyanazokkal a nehézségekkel küzdött, mint elődei. Időről időre megújította a házelnök felé szubvenció iránti kérvényét. 1906-ban írt folyamodványában a képviselőházi ülések időtartamának és látogatottságának kiszámíthatatlanságára panaszkodott, s hogy az ételek ebből következően gyakran a nyakán maradtak. A konyha és az étterem közötti jelentős távolság miatt sokáig kellett a vendégeknek várakozniuk, mire a rendelt ételeiket felszolgálták, sőt gyakran már ki is hűlt az étel, amikor az asztalra került. Azzal is érvelt, hogy Európa más törvényhozásaiban is elterjedt a képviselőházi étkezdék anyagi támogatása. 1909-ben azzal érvelt, hogy akkor is fizetnie kell alkalmazottait, amikor nincs ülés, s emiatt csak ráfizet a vállalkozásra. Azzal példálózott, hogy Budapesten a kaszinókban működő éttermek

---

²⁷ Az árverésekhez: *Árverések a fővárosban*. Pesti Hírlap, 1905. július 28.; *Árverések a fővárosban*. Pesti Hírlap, 1905. október 26. Nagy Ferenc letartóztatásához: *Letartóztatott vendéglős és főpincér*. Magyar Nemzet, 1905. november 10.

²⁸ *A képviselőház elnapolásának áldozata*. Pesti Napló, 1905. december 31.

²⁹ *Ránduljunk a zöldbe!* Vendéglősök Lapja, 1908. május 5. Tagja volt a kelenföldi népszerűítő szövettségnek, a kerületi választmányának, sokat tett az árvák segítése ügyében (egyiküket örökbe is fogadta), és különös gondot ápolta a Sósfürdő környékének ügyeit. *Hírek*. Budai Napló, 1920. február 14.

³⁰ Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés Nyomatványai. Képviselőházi irományok, 35. kötet. Budapest, 1909. 1197. sz. Szolgálati szabályzat a képviselőház hivatalai részére és az azzal kapcsolatos ügyrendek, illetőleg utasítások.

³¹ Országgyűlés Hivatala Gazdasági igazgatóság irattára (a továbbiakban: OH GII) 1906/146.

is kapnak szubvenciót annak ellenére, hogy ők az utcáról betérő vendégeket is kiszolgálhatják, míg erre az országközi vendéglősnek nincs módja.³²

1910-ben úgy tűnt, törekvéseit siker koronázza, mert a képviselőház Gazdasági Bizottsága, mely a Ház saját költségvetését előzetesen tárgyalta, hajlott arra, hogy az éttermet évi 10 000 koronával támogassa, de meghívásos pályázatot szándékoztak kiírni, hogy a legjobb ajánlatot tevő pályázót bízzák meg az étterem további vezetésével.³³ Kellő pályázatában leírta, hogy személyzete összesen 16 főből áll, s már több ezer koronát kellett ráfizetnie erre a vállalkozására, ám bizakodóan tekintett a szubvencióra, s azt ígérte, hogy annak fejében legjobb szállítja az árakat, és 3 koronáért ötfogásos menüt ad.³⁴ A sajtó a készülő intézkedést ostorozta, arra hivatkozva, hogy amikor ekkora szegénység és nyomor tapasztalható mindenfelé az országban, nem lehet azért állami támogatásban részesíteni a képviselők éttermét, hogy olcsóbb és változatosabb ételeket kínáljon.³⁵ A képviselők is meghallották ezeket a hangokat, és a közvélemény rosszallásától tartva a plenáris ülésen elutasították a Gazdasági Bizottság javaslatát.³⁶ Kellő ugyanakkor maradhatott a képviselőház vendéglőse.³⁷

Saját veszteségei mérséklésére megpróbálkozott azzal is, hogy olyan főpincért alkalmaz, aki vállalja, hogy maga alkalmazza a többi pincért, és a fizetésükről is maga gondoskodik. Amikor azonban 1908 februárjában a főpincér már egyáltalán nem tudott fizetést adni a három pincérének, azok Kellőhoz fordultak. Mivel ő sem fizetett, a pincérek egyszerűen beszüntették a munkát, s helyettük aznap a Ház teremőreinek kellett beugraniuk és felszolgálniuk.³⁸

Mínthogy a képviselők rendre elégedetlenek voltak az étterem szolgáltatásainak színvonalával, de a szubvenciót mint megoldást elvetették, a házelnök 1911 októberében levelet írt a képviselőházi pártok elnökeinek. Ebben azt kérte: érjék el, hogy képviselőik évente 20-20 koronával járuljanak hozzá az étterem költségeihez oly módon, hogy ezt az összeget levonnák a járandóságukból.³⁹ A képviselők elvileg nem zárkoztak el a támogatásnak ettől a formájától, mert színvonalasabb ellátást reméltek általa. Gyakori panaszuk volt, hogy egy-egy hosszabb ülésnapon hamar elfogyott az étel, a kései órákon a vendéglős már rendre kifogyott a készleteiből.⁴⁰ Végül azonban ebből a támogatási formából sem lett semmi.

Ehelyett 1912-ben új pályázatot írtak ki a vendéglő üzemeltetésére, abban bízva, hogy lesz, aki szubvenció nélkül is vállalkozik a feladatra, s vállalja a magas színvonalú kiszolgálást és az állandó rendelkezésre állást. Váratlanul sok, összesen 26 pályázat érkezett, a győztesek Frey Gyula, a Szent Lukács fürdő vendéglőjének vezetője és Czípóth József lettek. Közös pályázatukban vállalták, hogy nem igényelnek a Háztól anyagi hozzájárulást, amennyiben nyilvános szabadtéri éttermet nyithatnak a nyári hónapokban a Duna-parti oldalon levő árkádok

³² MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta.

³³ Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi irományok, 5 kötet. Budapest, 1911. 78. sz. A gazdasági bizottság jelentése némely átalakítás s az étterem további kezelése tárgyában, 1910. augusztus 1.

³⁴ MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta. Összehasonlításul: özvegy Sárhánne Akácfa utcai vendéglőjében ugyanekkor 2 koronáért lehetett egy csirkepörköltből és túrós csuszából álló menüt kapni. *Társas vacsora*. Magyar Lakatosmesterek Lapja, 1910. február 27.

³⁵ *A politikai helyzet*. Magyarország, 1910. augusztus 2.

³⁶ *Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló*, 1. kötet. Budapest, 1910. 554. 29. országos ülés, 1910. augusztus 2.

³⁷ *A parlament vendéglőse*. Fogadó, 1910. augusztus 15.

³⁸ *Pincérsztrájk a Házban*. Az Újság, 1908. február 25.

³⁹ MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta.

⁴⁰ *A képviselőház büfféje*. Budapesti Hírlap, 1912. január 14.

alatt.⁴¹ Vállalták azt is, hogy a magas minőség és az állandóan széles választék mellett 1 korona 50 filléért menüt szolgáltatnak a ház tisztviselőinek és az újságíróknak.⁴²

1912. május elején meg is nyílt az új étterem az Országház árkádjai alatt, dunai kilátással. A magyar és a francia konyha alapján állították össze a választékot, Berthold Silving osztrák zenészt és zenekarát is szerződtették, akik délután és este is játszottak. A napsütés ellen nagy vászonernyőket feszítettek ki az árkádok oszlopai közé, az asztalok alá vörös szőnyeget terítettek.⁴³ Délszaki növényeket – ciprusokat, pálmákat, fikuszokat, nagy kaktuszokat – is kihelyeztek, este lámpákkal biztosítottak nappali fényt.⁴⁴ A képviselők számára külön asztalokat biztosítottak, ahol 2 koronáért ötfogásos ebédet szolgáltak fel, egy deciliter borért 10 fillért kértek, míg a többi vendég már egy sertéskarajért 2 korona 40 fillért, egy deciliter borért 20 fillért tartozott fizetni.⁴⁵

A vállalkozás sikerét azonban több esemény is beárnyékolta. Néhány héttel a nyitás után, május 28-án este valaki pokolgépet robbantott fel az étterem közvetlen közelében, amely ugyan emberéletben nem tett kárt, csak néhány üveg tört be és vakolat hullott alá, az étterem hírnevének nem kedvezett.⁴⁶ Júniustól kezdődően pedig ismét botrányos jelenetek zajlottak a képviselőház ülésein, egyre több ellenzéki képviselőt zártak ki az ülésekről, majd amikor már az épületbe sem engedték be őket, Tisza István házelnök rendőrkordonnal záratta körül az épületet. Ezzel a nyilvános étterem megközelítése is lehetetlenné vált. Közben a képviselő éttermében is botrány robbant ki. A főpincér ugyanis arra panaszkodott, hogy sok képviselő fizetés nélkül távozott, amikor megszólalt a szünet végét jelző csengő. Az indiszkrécio miatt másnap helyreigazítást tettek közzé, cáfolták a történeteket, és elbocsátották az állítólag megkárosított főpincért.⁴⁷

Nyilván a történetektől sem függetlenül júliusban Frey Gyula kiszállt a vállalkozásból, Czipóth egyedül üzemeltette tovább az éttermeket.⁴⁸ Első intézkedésként csökkentette az árakat, hogy megpróbálja a korábinál szélesebb rétegeket is vendégként megnyerni.⁴⁹ Összel a szabadtéri éttermet ugyan be kellett zárnia, kapott azonban helyiséget a Háztól az alagsorban, a konyha mellett, ahol folytathatta a külső vendégek kiszolgálását.⁵⁰ Az ellenzéki képviselők tömeges kizárása miatti zavargások azonban folytatódtak, s ez nem kedvezett a forgalomnak. Megtörtént az is, hogy a kizárt képviselők az étterem konyháján keresztül próbáltak meg bejutni az Országházba, de nem jártak sikerrel.⁵¹ A forgalom fellendítése reményében Czipóth decemberben a híres szegedi szakácsnőt, Bálóné Gajdácsi Juliannát szerződtette

---

⁴¹ *Az Országház buffetje.* Vendéglősök Lapja, 1912. március 20.; *Az Országház étkezője.* Budapesti Hírlap, 1912. március 17.

⁴² *Az Országház, mint Caffé-Restaurant.* Pesti Hírlap, 1912. március 17.

⁴³ *A képviselőházi kávéház és étterem megnyitása.* Az Újság, 1912. május 5.

⁴⁴ *Bombamerénylet a parlament ellen.* Pesti Napló, 1912. május 29.

⁴⁵ *Az árkádok alatt.* Pesti Napló, 1912. május 11.

⁴⁶ *Bombamerénylet a parlament ellen.* Pesti Napló, 1912. május 29.

⁴⁷ *Bliccelnek a mungók.* Népszava, 1912. június 20.; *Bliccelnek a mungók – helyreigazítás.* Népszava, 1912. június 23.

⁴⁸ *Hirdetés.* Budapesti Hírlap, 1912. július 9.

⁴⁹ *Hirdetés.* Budapesti Hírlap, 1912. július 19.

⁵⁰ *Hirdetés.* Budapesti Hírlap, 1912. október 25.

⁵¹ *Újra fegyveres kordon a Ház előtt.* Pesti Hírlap, 1912. november 28.

vendégszakácsként, akinek a specialitásai közé tartozott a harcsás káposzta, a túrós tészta, a csirkepörkölt és természetesen a szegedi halászlé.⁵²

Az ellenzéki képviselőkkel szemben alkalmazott kemény szankciók következtében állandóultak az erőszakos jelenetek, ezért 1912 folyamán a rendőrség folyamatos szolgálatot látott el a Házban (a képviselőházi őrség csak 1913 májusában kezdett működni). Czipóth vállalta, hogy a szolgálatban levő rendőrök számára 40 krajcárért – azaz 80 fillérért – biztosít meleg ebédet.⁵³

1913 márciusára – azaz egy évvel a megbízatás elnyerése után – Czipóth is eljutott oda, mint elődei: panaszlevelet juttatott el a képviselőház vezetéséhez. Mint írta, „hosszú hónapok óta minden forgalom nélkül, kamatoztatlanul hever az üzletembe befektetett nagytőke. S a forgalom hiánya nem az én hibámból állott elő, mert még most is, amikor már mindeleből kifogytam, a fővárosi legelső rangú szállodák niveau-ján tartom a konyhámat.”⁵⁴ A képviselőházi ülések száma ezekben a hónapokban valóban jelentősen csökkent, 1912 szeptemberében és októberében mindössze két-két ülésnapon gyűltek össze a képviselők, azután november végétől karácsonyig folyamatosan üléseztek, majd 1913 januárjában és februárjában már ismét csupán három-három napra ültek össze. Mindemellert a felállított rendőrkordonok alatt is megközelíthetetlené vált a nyilvános étterem. A képviselőház hivatala ekkor már maga is egyetértett azzal, hogy valamilyen pénzügyi segítséget nyújtania kell, ezért időről időre kölcsönadtak néhány száz koronát Czipóthnak.⁵⁵ Majd az év folyamán a Ház vissza nem térítendő támogatást is folyósított a vendéglősnek összesen 3000 korona értékben.⁵⁶

1913 májusában ismét megnyithatott az árkádok alatti étterem, immár kibővítve az alagsori étkezőhelyiséggel. Ezúttal 2 korona 50 fillérért és 3 koronáért kínáltak a nagyközönségnek ötfogásos menüt, a hangulatról pedig estéknként cigányzene gondoskodott.⁵⁷ Az év nyarán nagy bevételt remélt Czipóth abból, hogy kétszáz terítékes ebédre kapott megbízást, a Női Választójogi Világkongresszus – zömében hölgy – résztvevőit kellett vendégül látnia. A kongresszus tagjai végül kétszáznál jóval nagyobb számban jelentek meg az étteremben, így nagyon nehezen bírta a személyzet a vendégeket kiszolgálni, ráadásul a főpincér számításai szerint sokan fizetés nélkül távoztak, melynek következtében majdnem 600 korona kár keletkezett.⁵⁸

1914 márciusában már ismét a képviselőház plenáris ülése elé került az étterem rendszeres szubvencionálásának kérdése. Beöthy Pál házelnök érvelésében a régóta hangoztatott panaszokból indult ki, melyek szerint mind a kiszolgálás, mind az ételek minősége hagnak

---

⁵² *Bálóné felmondott.* Pesti Hírlap, 1912. december 13. Bálóné ekkoriban már régen Pesten főzött különböző vendéglőkben, 1912-ben éppen a ferencvárosi Ráday utcában. *Bálóné.* Az Újság, 1912. október 27. Czipóth 1914 márciusában még egyszer meghívta a szakácsnőt, akkor malacpaprikást, töltött káposztát, halpaprikást és túrós csuszát készített a képviselőknek. *Bálóné a képviselőházban.* Budapesti Hírlap, 1914. március 12.

⁵³ MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ *Jelentés az 1913. évi zárszámadásról.* Budapest, 1914. 57.

⁵⁷ *A képviselőházi étterem és kávéház megnyílt.* Az Újság, 1913. május 1.

⁵⁸ *Nem fizetnek a feministák.* A Nap, 1913. június 20.; *A feminista világkongresszus.* Délmagyarországi, 1913. június 21.; *Esti levél. A nő-kongresszus haszna.* Pesti Hírlap, 1913. június 22.

kívánni valót maguk után, s ahhoz, hogy a színvonalat emelni lehessen, támogatni kell az étterem működését. A képviselők ezúttal hozzájárultak a kérés teljesítéséhez.⁵⁹

Éppen ez idő tájt azonban más problémák is adódtak Czípóthtal. Az Országház körül szolgálatot tevő rendőrőrszemek ugyanis arról tettek bejelentést, hogy a vendéglős éjjel is nyitva tartja a ház Duna-parti, árkados oldalán az egyik ajtót – ami biztonsági kockázat –, s ezen az ajtón éjfél után nemcsak az éttermi alkalmazottak érkeztek az épületbe, de hölgyvendégek is. Állításuk szerint maga Czípóth is az Országházban aludt.⁶⁰

A viszony mindent egybevetve lassan megromlott Czípóth és a Ház vezetése között. Hiába egyeztek bele a képviselők is abba, hogy a vendéglős számára támogatást folyósítsanak, a pénz még májusban sem érkezett meg hozzá. Czípóth emellett arról is tudomást szerzett, hogy a házelnök már más vendéglősökkel tárgyal az éttermek esetleges átvételéről. Türelmet vesztette, s kártérítést követelve perrel fenyegette megbízóit. Azt állította, hogy az elmúlt két év politikai viszonyainak áldozata, mert a hosszú ülészsünetek s még inkább az Országház köré vont kordon vállalkozása sikerének előre nem sejthető akadályai voltak.⁶¹ Az ügy végére az első világháború kitörése tett pontot, Czípóthnak is be kellett ugyanis vonulnia, 1914 decemberében pedig már a háborús sebesültek listáján szerepelt.⁶²

A világháború viszonyai közepette a korábbiaknál is hosszabb ülészsünetek következtek, s a nyilvános Duna-parti étterem is bezárt.⁶³ 1915-ben már a képviselők étterme sem üzemelt, a terem az Országházban rendezett nagyszabású hadegészségügyi kiállítás egyik helyszínéül szolgált.⁶⁴ Mindezek ellenére sikerült a Háznak új vendéglőst találnia Kovács Emil Mátyás személyében, aki kiterjedt vállalkozásai révén biztos anyagi háttérrel rendelkezett: a belvárosi Ferenciek terén volt csemegeüzlete, annak közelében, a Curia utcában étterme, s mindemellett kibérelte a margitszigeti ún. alsó vendéglőt is.⁶⁵ 1916-ban már ő vezette a képviselőházi éttermet, de a forgalom kiszámíthatatlansága alkalmanként rajta is kifogott. Az 1916. augusztus 23-i ülés másnap hajnali 4 órakor fejeződött be, s a vendéglős hajnalra már mindenből kifogyott, nem tudott az éhes és szomjas képviselőknek semmit sem nyújtani. Az újságcikkek szemléletesen – esetenként talán túlzóan is – leírják, mekkora harc volt az utolsó borjúszeletért, majd az utolsó szelet kenyérért, üveg borért, míg azután a dohánykészlet is kiürült.⁶⁶

---

⁵⁹ Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Nyomatványai. Képviselőházi Napló, 1910. 23. kötet Budapest, 1914. 525. országos ülés, 1914. március 20. 181.

⁶⁰ MNL OL K2 B XVII.1-8. A Háznagy Hivatal ügyei.

⁶¹ Pör a képviselőház ellen. Pesti Napló, 1914. május 8.; *Buffet és kordon*. Világ, 1914. május 8.

⁶² *Nachrichte über Verwundete und Kranke*. (magyarul: Hírek a sebesültekről és a betegekről). Gemeinsames Zentralnaeciweisebureau. Wien, 1914. december 3. 118. sz. 14.

⁶³ 1915-ben a képviselőház mindössze huszonegy ülést tartott április–májusban, majd tizenháromat november–decemberben.

⁶⁴ *Hadikiállítás az Országházban*. Magyarország, 1915. április 11.

⁶⁵ A csemegeüzlethez: *Kihaltak Pesten a gourmandok – mondja a kényszeregyességbe került Kovács E. M. cég főnöke*. Magyar Hírlap, 1929. november 6.; az étteremhez: *Hirdetés*. Az Est, 1915. szeptember 6.; a margitszigeti vendéglőhöz: *Vendéglő átvételek*. Vendéglősök Lapja, 1911. október 20. Hírnevet egyébként a Nemzeti Kaszinó szakácsaként szerzett magának. Bodor Ferenc: *Kaszinók, klubok, egyletek*. Budapest, 1992. 4.

⁶⁶ *Záróra után a t. Házban*. Az Újság, 1916. augusztus 25.; *Reggeltől – reggelig – A képviselőház tizennyolcórás ülése*. Magyarország, 1916. augusztus 25.

Népkonyha és képviselői étterem a hivatal kezelésében – az első világháborút követő talpra állás éve

A világháború befejeztét követő hónapokban ismét szerephez jutott az évek óta üresen álló alagsori étterem: 1918 decemberében a közéleti miniszter megbízásából olyan köztisztviselők számára kezdtek itt főzni, akik hadisegélyben is részesültek. Levest, főzeléket vagy tésztát nyújtottak elvitelre 1 korona 20 fillérért, helyben fogyasztva 1 korona 50 fillérért, míg a húsos menüért 2 koronát, helyben fogyasztva 2 korona 50 fillért kellett fizetni. Az ebédjegyek megvásárlásakor liszt- és zsírjegyeket is be kellett szolgáltatni, mivel az élelmiszereket a háborút követő súlyos élelmiszerhiány és ellátási zavarok miatt jegyre adták. Komoly megszorítás volt azonban, hogy a köztisztviselők családtagjai nem vehették igénybe az étkezdét.⁶⁷

1920 januárjában már népkonyhaként említik az Országház pincéjében levő étkezdét, ekkorra elsősorban az elcsatolt területekről áttelepülő menekültek számára nyújtott meleg ételt napi 15 koronáért.⁶⁸ Az üzemeltetés az Országház hivatalának Beszerzési Csoportjára hárult. Ugyanekkor azonban már nemzetgyűlési választásokat tartottak, februárban hosszú idő után újra összeült a törvényhozás, gondoskodni kellett a képviselők ellátásáról is. A Ház Gazdasági Bizottsága 1920. február 25-én foglalkozott a kérdéssel. Úgy döntöttek, hogy a képviselők éttermét is a Beszerzési Csoport üzemeltesse, s a működése zavartalan ellátásához egymillió koronás kölcsönt állapítottak meg. A csoport irányítására egy igazgatóság állt fel, melynek tagjai a Ház hivatalnokai közül kerültek ki, ellenőrzésére pedig egy képviselőkből álló testület lett hivatott.⁶⁹ A sajtó a hírt azzal közölte, hogy a képviselőházi étterem azért kap egymillió korona előleget, hogy a képviselőknek olcsón tudja biztosítani az ebédet.⁷⁰ Az alagsori étterem eközben ismét bárki által látogathatóvá vált, s 1921-ben 12 koronáért levesből, főzelékből és tésztából álló ebédet kínált. Mivel csütörtökön és vasárnap húst is kínáltak, ekkor a menü 20 koronába került.⁷¹

A Beszerzési Csoport 1921-ben jelentésben számolt be a két étterem – ahogy nevezték, a felső és az alsó étterem – addigi működéséről, bevételeiről. Leszögezték, hogy tevékenységük egyáltalán nem nyereségorientált, az ételekért igyekeztek méltányos árat szabni. Kimutatásukból kiderül, hogy az 1920. február és november közötti hónapokban a képviselők étterme csak egyetlen hónapban, júliusban működött nyereségesen:

⁶⁷ MNL OL K2 B.V.7. A Műszaki hivatal előterjesztései; *Köztisztviselői konyhákat állítanak fel.* 8 Órai Újság, 1918. december 13.

⁶⁸ *A vendéglősök és kávésközlő ingyenes ebédeket adnak a menekülteknek.* 8 Órai Újság, 1920. január 9. Az árakat ekkor az Árvizsgáló Bizottság szabályozta, 1920 januárjában például egy főzelékért az étkezdék 10 koronát kérhettek, a hozzávaló feltétért pedig 12 koronát. *Megdrágul a főzelék-feltét is.* Az Est, 1920. január 8. Összehasonlításképpen: a margarin kilóját 11 korona 20 fillérért árulták, a vesepecsenyéért 14 koronát, a levescsontért kilónként 1 korona 50 fillért kellett fizetni.

⁶⁹ Nemzetgyűlési irományai, I. kötet. 16 sz. A nemzetgyűlés gazdasági bizottságának jelentése a képviselőház volt háznagyának a nemzetgyűlés elé terjesztett jelentése, továbbá a nemzetgyűlés tagjainak illetményei és az Országházban alakítandó beszerzési csoport részére engedélyezendő előleg tárgyában.

⁷⁰ *A Gazdasági bizottság jelentése.* Budapesti Hírlap, 1920. március 28.

⁷¹ Magyar Távirati Iroda, 1921. január 12. 5. kiadás.

1920.	plenáris ülések száma	egyenleg (koronában)
február	8 ülés	- 3193,99
március	11 [12] ülés	- 3553.80
április	18 ülés	- 1271,18
május	10 [11] ülés	- 1051.00
június	19 ülés	- 8155.85
július	6 ülés	+ 1713.12 ⁷²
augusztus	23 ülés	- 1369.82
szeptember	19 ülés	- 14154.50
október	5 ülés	- 3066.30
november	15 ülés	- 14010.30
	összesen	- 49826.74

További nehézségként említették, hogy a képviselők éttermében állandó alkalmazásban, fix fizetésért kellett foglalkoztatniuk három pincért, mert nem lehetett előre tudni az ülések számát. Említették még az anyagvesztéseget, amely azért keletkezett, mert kiszámíthatatlan a képviselők fogyasztása, így szinte mindig több étellel készültek – főleg húsfélékből –. mint amennyit el is adtak. Mindezzel szemben az alsó étterem képes volt eltartani magát, sőt egyes hónapokban még többletet is termelt.⁷³

Visszatérés a vendéglősökhöz a két világháború közötti évtizedekben

1924-ben döntött úgy a Ház, hogy visszatér a világháború előtti megoldáshoz, és vendéglőst keres az éttermek vezetésére. A megbízást Reigl László kapta, aki korábban a felvidéki Bártfa, majd 1921-től Parád gyógyfürdőjének éttermét vezette. Parád felkapott üdülőhely volt, a politikusok is előszeretettel látogatták, itt kerülhetett Reigl a látókörükbe.⁷⁴ Reigl működése alatt az újságírók korábbi étterméből büfé lett. Már reggel kinyitott, s itt elsősorban italokat, szendvicseket, süteményeket, pogácsákat, cukorkákat, csokoládét, gyümölcsöket lehetett kapni, de választékában helyet kapott a prágai sonka, szafaládé, füstölt hús, szalonna, kolbász, virsli és az olajos hal, hering is. Az italválasztékban szerepeltek borok, sörök, pálinkák, likőrök, konyak és ásványvíz. A büfét Bethlen István (1921-től 1931-ig miniszterelnök) is látogatta, ő a sonkás zsemlet, a mignont és a bort szerette, Klebelsberg Kunó (1922–1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszter) ellenben heringes szendvicset és sört fogyasztott szívesen.⁷⁵ Itt ebédelhettek a Házban dolgozó tisztviselők is – naponta átlagosan 60–70-en éltek ezzel a lehetőséggel –, akiknek Reigl köteles volt kedvezményes áron kínálni a levesből, főzelékből, sült húsból és tésztából álló menüt. Naponta 10 000 koronát kérhetett a dolgozóktól, ám ez az ár Reigl szerint eleve ráfizetést jelentett számára, mert a menü előállítására neki 15 000 koronába került (összehasonlításképpen: egy szegedi vendéglős ekkor 18 000 koronáért

⁷² Az tehette nyereségessé 1920 júliusát az étterem számára, hogy – bár az ülések száma ebben a hónapban az egyik legalacsonyabb volt – rendkívül magas volt az üléseken részt vevő képviselők száma. 1920. július 22-én mutatkozott ugyanis be Teleki Pál új miniszterelnökként, majd a következő üléseken a kormány programjának vitája folyt, s mindezt a képviselők részéről nagy érdeklődés kísérte.

⁷³ MNL OL K2 B.XIII.4-5. Étterem, posta.

⁷⁴ A bártfai étteremhez: *Hirdetés*. Fogadó, 1917. október 15.; A parádi étteremhez: *Téli idény Parád-fürdőn*. Nyírvidék, 1921. november 8.

⁷⁵ *Nikotin-járvány a parlamentben*. Az Újság, 1924. november 23.

kínált egy levesből, húsból és köretből, valamint főtt vagy sült tésztából álló, azaz háromfogásos menüt).⁷⁶ Az alagsori nyilvános éttermet is Reigl üzemeltette, ide a környéken dolgozó hivatalnokok jártak előszeretettel.⁷⁷

A büfé és az étterem forgalma továbbra is erősen függött a plenáris ülések gyakoriságától és hosszától. A vendéglős komoly érvágásnak tartotta az 1924-ben bevezetett új házszabályt, mert az erősen korlátozta a felszólalások számát, a képviselők beszédidejét, végső soron rövidebbek lettek emiatt az ülések, következésképpen csökkent a fogyasztás.⁷⁸ Kedvezőtlen változás volt az is, hogy kezdetben 15 mázsa finomlisztet kapott a vendéglős kedvező, hatósági áron, később azonban ez megszűnt. Mindent egybevetve 1924 végére ismét veszteséges vállalkozássá vált az országközi éttermek működtetése.⁷⁹ 1925-re mindemelllett felerősödtek a képviselők körében a kritikus hangok, egyenesen a parlamenti büfé lezúllásáról beszéltek. Egyfelől az ételek minőségét, másfelől a pincérek modorát kifogásolták.⁸⁰ Persze azért időről-időre előfordultak kiemelkedő forgalmú napok, amikor eladtak nagyjából 250 adag ebédet, 1000 darab zsemlet, kiflit, 700 pogácsát, 600 mignont, 400 üveg sört, 300 adag fekete-kávét, 280 narancsot és 50 üveg bort.⁸¹

1927-re megérett a Ház elhatározása a büfé, az étterem és a konyha felújítására, az elhasznált berendezések pótlására. A kilenc év után ismét összeülő felsőház emellett az ülésterme közelében saját büfét igényelt. Reigl Lászlót is felkérték, hogy tegyen javaslatot az átfogó megújulásra. Új foteleket, frakkos pincéreket, ezüstözött evőeszközöket, szőnyegeket, délszaki növényeket javasolt, és előkelőbb ételválasztékot lazaccal, homárral.⁸² A Műszaki Hivatal modernizációs tervében a nagy étterem két részre osztása is szerepelt, mert a tapasztalatok szerint egyszerre hat-nyolc asztal elegendő a képviselők számára, s így fele ekkora étteremben otthonosabb környezet valósítható meg. A világítást asztali lámpákkal javasolták fokozni. Ismét előkerült az étterem és a konyha közötti nagy távolság problémája, az ételek melegen tartásán a tálaló helyiségben felállítandó takaréktűzhellyel kívántak segíteni.⁸³

A tervek megvalósítása húzódott, s közben a vendéglős személye is változott: Reigl is megelégtelt a többnyire gyér forgalmat – állítása szerint előfordult, hogy egyetlen ebédvendége volt –, így őt 1928 elején ifj. Kutassy Lajos váltotta.⁸⁴ Kutassy új megoldásokat kívánt

⁷⁶ *Harmincmillió deficit a Ház büfféjében az ellenzéki passzivitás miatt.* Esti Kurír, 1924. december 19. A szegedi menüre: *Hirdetés.* Szegedi Új Nemzedék, 1924. november 23.

⁷⁷ *Nikotin-járvány a parlamentben.* Az Újság, 1924. november 23.

⁷⁸ *Szanálták a parlament büfféjét is.* Új Nemzedék, 1924. december 20.

⁷⁹ *Harmincmillió deficit a Ház büfféjében az ellenzéki passzivitás miatt.* Esti Kurír, 1924. december 19.

⁸⁰ A pénzügyminiszter a forgalmi adó ellenőrzésénél reformokat ígér és támadja a kereskedőket. Világ, 1925. május 7.

⁸¹ *250 ebéd, 500 pogácsa, 200 narancs, 400 üveg sör, 50 üveg bor és 300 fekete nap buffet-mérege.* Esti Kurír, 1926. január 21.; *Statisztika a honatyák étvágyáról.* Új Nemzedék, 1926. január 21.

⁸² *Csend és hűvösség a parlamentben.* Pesti Napló, 1927. augusztus 3.

⁸³ MNL OL K2 B.V.7. A Műszaki Hivatal előterjesztései, 1927. október 4.

⁸⁴ *Beható pszichoanalitikai tanulmány arról, hogy kinek hiányzik az ellenzék a t. Házban.* Magyarság, 1927. december 25. Reigl László 1926-tól a belvárosi Bristol szálló éttermét is kibérelte, bár rövidesen komoly nézeteltérései támadtak a szálloda bérlőjével, civakodásuk látványos jelenetektől sem volt mentes. Lásd erről: *Mi történt a Bristol-hallban?* Vendéglősök Lapja, 1927. szeptember 5.; *Háborúság a Bristol első táncos délutánja körül rendőri beavatkozással.* Pesti Hírlap, 1927. szeptember 2. Röviddel ezután csődöt kellett jelentenie, mert nem tudott az adósainak fizetni. *Miért fizetésektelen a Bristol-étterem bérlője?* Vendéglősök Lapja, 1928. február 20. Miután nem fizette a

az étterem, konyha és a tálaló átalakítása kapcsán, ezért a terveket módosítani kellett.⁸⁵ Az új bérlő egyébként 1925-től kezdődően a terézvárosi Király utca és Lövölde tér sarkán álló Fasor kávéház tulajdonosa volt.⁸⁶ Később a Magyar Vasúti és Hajózási Club Csengery utcai épületében is ő vitte a vendéglőt.⁸⁷ 1928 őszén már előkelő sörözőként hirdette az újságokban az alagsori nyilvános éttermet, ahol délután 2 óráig villásreggelit is felszolgáltak.⁸⁸ Hiába próbált azonban takarékosan gazdálkodni – még az éttermekben keletkezett ételmareadékot is eladásra kínálta moslékként⁸⁹ –, végül ő is pénzzavarba került. 1930 júniusában kénytelen volt felbontani szerződését a Házzal. Veszteségét 7000 pengőre becsülte, s a gyér forgalmat okolta ezért.⁹⁰

A Háznapgyi Hivatal nem tétlenkedett, rövid idő alatt megtalálták Kutassy utódját Gönczi István személyében. Gönczi Drechsler Bélánál kezdte a pályát pincérinasként, majd éveken át külföldön szerzett tapasztalatot, mígnem a világháború alatt a Stefánia úton megnyitotta a „Park” bárt. Később főpincér lett, majd Tátrafüreden a Grand Hotel éttermét vezette. Az 1920-as évek közepén a gödi strandon nyitott vendéglőt, azt követően az Aréna úti „Campari” fagyaltalozójában elsőként árusított olasz fagyaltot Budapesten. A következő vállalkozásába már két – szintén szakmabeli – öccsével vágott bele: 1926-ban a Lánchíd pesti hídfőjénél álló Lloyd palota fölszintjén, a Duna-korzón megnyitották a „Mignon” bárt. 1929-ben a testvérek továbbálltak, új kávéházat nyitottak a Kossuth Lajos téren „Monico” néven.⁹¹ Ennek sikere győzte meg a Háznapgyi Hivatalt, hogy Gönczinél jó kezekben lesz az országházi éttermek vezetése. A helyiségeket ingyen bocsátották a rendelkezésére, sőt a fűtésért, világításért, a gáz- és a vízfogyasztásért, valamint a konyhában szükséges tüzelőanyagért sem kellett fizetnie. A berendezési tárgyakat és a karbantartási munkákat is térítésmentesen bocsátották rendelkezésére. Cserébe Gönczi vállalta, hogy a képviselők és a Ház alkalmazottai számára háromféle menüt szolgáltatót 1 pengő 40 fillérért, 2 pengőért és 3 pengő 40 fillérért. Azt is

---

bérleti díjat, a Bristol szállóban is felmondtak neki, távozására szintén viharos jelenetek közepette, végrehajtó segítségével került sor. *Botrányos kilakoltatás egy dunaparti szállóban*. Nemzeti Újság, 1928. július 1. Később Reigl a Pázmány Péter Tudományegyetem klinikáinak konyhafőnöke lett, s receptkönyveket írt. *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja*. Budapest, 1933.; *Főzési receptek könyve – szerzői jogi védelemben részesülő szellemi munka*. Pesti Napló, 1935. augusztus 25. Népszerű volt *Konyhatechnikai eljárások és Ételkészítéstan és anyagkiszabás* című könyve. *A háziasszony és az otthon*. Nemzeti Újság, 1937. április 11.; *Hirdetés*. Fogadó, 1947. 21-22. sz. december 20.

⁸⁵ MNL OL K2 B.V.7. A Műszaki Hivatal előterjesztései, 1927. december 13.

⁸⁶ *A kávéházak köréből*. Vendéglősök Lapja, 1925. november 5.; *Hirdetés*. Pesti Hírlap, 1925. október 27.

⁸⁷ *A klubház alagsori éttermének újjáalakítása*. Vasúti és Hajózási Hetilap, 1930. november 1. A források néha keverik Kutassyt a hasonló nevű édesapjával, így nem világos, melyikük vezette az állatkerti vendéglőt az 1920-as évek elejétől egészen 1932-ig, amikor elmaradtak a bérleti díj fizetésével, ezért szerződést bontottak velük. Később az esztergomi Fürdő-szálló vendéglőjét vezette valamelyikük. A Svábhegyen és a balatonboglári strandon is üzemeltettek vendéglőt. Az állatkerti vendéglőre: *Gundel Károly kapja az állatkerti vendéglőt is*. Független Budapest, 1932. április 27.; az esztergomi vendéglőre: *Fürdő szálloda új bérlője*. Esztergom és Vidéke, 1933. április 2.; a svábhegyi Nagyszállóra: *Fábián Béla autókarambolja az Istenhegyi-úton*. Új Magyarország, 1938. szeptember 15.; a balatonboglári strandra: *Balatonboglári fürdőhely*. Budapesti Hírlap, 1931. június 24.

⁸⁸ *Á képviselőház nyilvános étterme*. Magyarország, 1928. október 27.

⁸⁹ *Apróhirdetés*. Pesti Hírlap, 1929. december 15.

⁹⁰ MNL OL K586 A Háznapgyi Hivatal iratai, 1930. június 17.

⁹¹ *Harminc esztendő munkáját, ötletét és tapasztalatát vesztette el a három Gönczy-fivér*. Az Újság, 1932. május 3.; *Mignon, Monico, parlamenti pince...* Pesti Napló, 1932. május 3.

garantálta, hogy referenciaként a Rákóczi úti „Pannónia” éttermet fogja tekinteni, s az étlap szerinti választékot az ottani áraknál 25 százalékkal olcsóbban kínálja majd. A sör és a fröccs árát is előre meghatározták. A képviselői étteremben a felszolgálásért 10 százalékos szervízdíjat számíthatott fel, de így a pincérek borraivalót már nem fogadhattak el. Gönczi vállalta azt is, hogy az étlapot és az itallapot csak háznagyi jóváhagyással módosíthatja, s bármilyen átalakítás előtt engedélyt kér. Megengedték számára azt is, hogy az alsó étteremben estélyeket, bankettekét, a farsangi idényben pedig akár táncos mulatságot is rendezhessen.⁹²

Miután Gönczi a helyszínen terepszemlélt tartott, további kérésekkel állt elő: a konyhát üvegfalal kérte elválasztani, a mennyezetet futó fűtéscsöveket pedig eltakarni, de felújítandónak vélte a mellékhelyiségeket is. Kevesellte továbbá a rendelkezésre álló hűtőszekrények számát és méretét is.⁹³ Nagyívű elképzelései voltak arról, hogyan fogja fellendíteni a nyilvános étterem forgalmát. Különleges helyet szeretett volna. Magyaros motívumokkal díszített berendezést terveztetett, vendéglője a korábbiaknál több helyiségből állt, az egyikbe a falusi hangulat hiteles megjelenítése érdekében búbos kemencét is állítottak.⁹⁴ Az átalakítás költségeit maga állta, mégpedig jelentős részben hitelből: az átalakítás 170 ezer pengős költségből csupán 40 ezer pengőt állt saját zsebből.⁹⁵

1930. október végén megnyílt az új alagsori étterem, Gönczi a hangulat fokozására Csóka Ferit és cigányzenekarát is szerződtette.⁹⁶ A konyha, a két étterem és a büfé működtetésére összesen 70 alkalmazottat foglalkoztatott.⁹⁷ Számítása, úgy tűnt, beválik: az étteremnek csodájára jártak, a forgalom korábban sohasem látott méreteket öltött. A turisták és a pesti közönség egyaránt előszeretettel látogatta. A sikeren felbuzdulva 1931 januárjában tovább bővítette az alsó étterem területét, de ezzel az adósságai is tovább nőttek. Májusban meg tudta nyitni a szabadtéri részt is az árkadók alatt, ám ezzel egyidejűleg a hitelezői egy része megelégedte, hogy tartozásait nem képes az előre megállapított ütemezés szerint kiegyenlíteni, s bíróság elé vitték az ügyet.⁹⁸ A hitelezők türelmetlenségét minden bizonnyal a Magyarországra is begyűrűző világgazdasági válság s a hatására 1931 júliusától többször is elrendelt bankzárlat is fokozta.⁹⁹ Vagyonfelügyelőt rendeltek ki Gönczi mellé, majd később már zárgondnokot, aki megállapította, hogy a vendéglős pénzzavarát a túlméretezett beruházások, a túl nagy létszámú személyzet s hiteleinek magas kamata okozta.¹⁰⁰ Ősszel sikerült a hitelezőivel megállapodnia, így egyelőre folytathatta az országházi éttermek üzemeltetését.¹⁰¹ Mivel a tartozásokat nem tudta maradéktalanul visszafizetni, decemberre már árverésre került sor az alagsori étteremben, ahol vendéglői székeket, asztalokat és hordó borokat árvereztek el.¹⁰² A háznagy azonban úgy vélekedett, hogy amíg Gönczi a felső étterem és büfé forgalmát

⁹² MNL OL K586 A Háznagyi Hivatal iratai, 1930. június 12./1.

⁹³ MNL OL K586 A Háznagyi Hivatal iratai, 1930. június 12./2.

⁹⁴ *Tisztán és frissen várja a parlament a képviselő urakat.* Az Újság, 1930. október 19.

⁹⁵ *Mignon, Monico, parlamenti pince...* Pesti Napló, 1932. május 3.

⁹⁶ *Megnyíltak a képviselőház éttermei.* 8 Órai Újság, 1930. október 28.

⁹⁷ *A hitelezők mai értekezletén visszautasították a parlamenti vendéglős ajánlatát.* Magyarország, 1931. július 1.

⁹⁸ *Kényszeregyezséget kért maga ellen a Parlament-étterem tulajdonosa.* Az Újság, 1931. május 27.

⁹⁹ 1931. július 14-én három napra felfüggesztették a bankbetétek kifizetését, majd a rendeletet továbbiak követték.

¹⁰⁰ MNL OL K586 A Háznagyi Hivatal iratai.

¹⁰¹ *Ötvenszázalékos alapon létrejött az egyesség a parlament pince kényszeregyességi ügyében.* Magyar Országos Tudósító, 1931. október 15.

¹⁰² *Ingó árverések.* Budapesti Közlöny, 1931. december 8. A csőd nemcsak a legidősebb Gönczi fivért fenyegette, 1932 áprilisában a Kossuth téri „Monico” kávéházban is árverést tartottak. Az egyik

megelégedésre biztosítja, nem bontanak vele szerződést. 1932 nyarára idáig is eljutottak, Gönczi anyagi helyzete miatt már a képviselői étterem működtetésében is zavarokat tapasztaltak, szaporodtak a szolgáltatás színvonalával kapcsolatos panaszok, ezért felmondtak Gönczinek.¹⁰³

A Háznagy Hivatal ezúttal úgy döntött, nyílt pályázatot hirdet, ám a nyertes csak a képviselői éttermet és büfét üzemeltetheti, az alsorsori nyilvános éttermet nem. Tizenhatan pályáztak, közülük a képviselőház Gazdasági Bizottsága azt a Szalay Illést (1899–1941) választotta, aki a kormányzó Egységes Párt Eszterházy utcai székházában levő vendéglőt vezette, s pályázatában már huszonkét éves tapasztalatra hivatkozott.¹⁰⁴ Szalay nem tartott igényt Gönczi alkalmazottaira.¹⁰⁵ Miután a megbízatást elnyerte, a háznagy a Ház négy vezető hivatalnokával terepszemlét tartott az alsorban, és megállapították, hogy a konyhán, a mellette levő hűtőkamrán, a raktárhelyiségeken és az illemhelyiségen kívül a vendéglős mást nem használhat.¹⁰⁶ Saját elmondása szerint Szalay is nagy értékű beruházásokat hajtott végre megbízatása kezdetén, továbbá ő is vállalta, hogy 1 pengő 40 fillérért menüt fog biztosítani. A helyiségeket, a fűtést, vizet, villanyt ugyan ő is térítésmentesen kapta, de éves szinten megszabtak egy 6100 pengős felső határt, s az ezt meghaladó fogyasztást már magának kellett volna térítenie.¹⁰⁷

Az étterem és a büfé forgalma változatlanul kiszámíthatatlan maradt, egy-egy éjszakába nyúló ülésnapot azonban mesés bevétellel zárhatott. Ez történt 1933. február 22-én is, amikor délután 5 órától másnap hajnali 3/4 4-ig tartott az ülés. A fogyasztás az újságok beszámolója alapján a következőképpen alakult:

Éttermi fogyasztás:	Büfé fogyasztása:	Italok:
140 adag vacsora menü	120 darab pogácsa	140 liter bor
52 adag sertéskaraj párolt káposztával	80 darab tojás	100 liter sör
50 adag tojáslepeny sajttal	47 pár virsli	70 liter kávé
35 adag bécsi szelet	43 adag sonka	60 üveg ásványvíz
31 adag angol sült marha	40 darab szafaládé	17 liter tea
30 adag erőleves csészében	35 muszkahal hagymával	

Gönczi fiú, László idegei nem is bírták a feszültséget, 1932 májusában az Erzsébet-hídról a Dunába ugrott, ám a vízimentők szerencsésen kimentették. *Hiába ment remekül a Mignon, a Monico – Gönczy László mégis tönkrement.* Esti Kurír, 1932. május 3. Gönczi László egyébként 1931 decemberében saját kávézót nyitott szintén a Kossuth téren, a „Monico” mellett „Elysée” néven (ugyanott ma is működik hasonló nevű vendéglátóhely).

¹⁰³ MNL OL K586 A Háznagy Hivatal iratai, 1932. augusztus 27. Eddigre már a „Monico” kávéházat is be kellett zárniuk, az „Elysée” pedig új tulajdonossal működött tovább. Gönczi István ellen később már csalásért is feljelentést tettek, míg azonban az ügy húzódott, újabb vállalkozásba fogott: a Nagymező utcában nyitott „Boccaccio” néven mulatót. 1934-ben sikkasztással vádolták meg, s ezúttal már nem tudta elkerülni a letartóztatást. *Letartóztatták Gönczy Istvánt, a Boccaccio-bár igazgatóját.* 8 Órai Újság, 1934. november 24.; *Gönczi István vállalkozót letartóztatták.* Pesti Hírlap, 1934. november 24.

¹⁰⁴ MNL OL K586 A Háznagy Hivatal iratai; *Megszűnik a parlamenti nyilvános étterem.* 1932. október 5. Korábban Szalay a csillaghegyi Nagyvendéglőt is vezette.

¹⁰⁵ MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta, 1932. október 21.

¹⁰⁶ MNL OL K586 A Háznagy Hivatal iratai.

¹⁰⁷ MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta, 1935. július 4.

27 adag natúrselet	12 adag halkocsonya
22 adag borjúpörkölt	8 kg kolbász
18 adag töltött rostélyos	7 kg gyulai szalonna
18 adag gulyásleves	6 rúd szalámi
17 adag gomba tojással	84 kg kenyér
8 adag rántott sertésborda	96 darab torta
7 adag borjúvese rizzsel	50 szelet zserbó
70 adag tiroli rétes	70 narancs
60 szelet torta	65 alma

A beszámoló szerint hajnali fél 3-kor úgy döntött a vendéglős, hogy korhelylevest készítet, s ez is hamar elfogyott.¹⁰⁸

Az ülésnapok azonban zömében ennél sokkal hamarabb befejeződtek, a forgalom pedig messze elmaradt a fentiektől. A vendéglős állítása szerint volt nap, amikor 7 pengő volt az összebevétel, s egy átlagosan négy-öt órás ülés alatt sem haladta meg a napi bevétel a 40–50 pengőt. A hosszú, több órás üléseken ellenben Szalay akár 200 pengőt is kereshetett.¹⁰⁹

Panaszra persze ekkor is volt ok a vendégek részéről. Egyre szegényesebbnek ítélték a helyiségek berendezését – hiszen a tervezett felújítás egyre húzódott –, egy cikk egy vidéki város „vasúti restijéhez” hasonlította a büfét az abroszok, evőeszközök, sőtartók és söröspoharak láttán.¹¹⁰ Máshol a választék egy diákmajális főre terített lakomájára emlékeztette az újságíró.¹¹¹

1935 júniusában azután három évi szolgálat után Szalay felmondólevelet kapott a háznagytól szeptember végi hatállyal.¹¹² Az okot nem ismerjük. Meghallotta a Ház vezetése ugyanakkor a berendezés elavultságáról szóló hangokat, és jelentős modernizációra készült a büfében. A nyári szünetben sor került a munkálatokra, így az új vendéglős, Márkus Imre már a felújított büfét és éttermet vehette át. Megnövelték a büfé területét, a képviselői telefonfülkéket máshová helyezték, így a képviselőházi ülésteremhez közelebb került és megújult a büfépult. Üveglap mögött, hűtőpultban tárolhatták már a kínált szendvicseket, süteményeket. Kicserélték a bútorokat, kis asztalok mellé zöld bőrszámolyokra lehetett leülni, a fal mellett pedig bőrdíványokat helyeztek el. A padlót szintén zöld linóleummal borították. A korábbi büféhelyiség hagyományos asztalokkal, székekkel az első évek újságírói éttermének újragondolása lett. Emellett már a nagy étteremben sem csak az alsó- és felsőházi képviselők étkezhetek, hanem a megyék élén álló főispánok, valamint az alsó- és felsőházi hivatalok tisztviselői is. Itt, a kihasználatlanul tágas nagy étteremben egy fafallal megvalósították az évek óta tervezett kettéosztást, s csak a terem felét használták, hogy a vendégek otthonosabb, bensőségebb belső térben költsék el ebédjüket, vacsorájukat. A korábbi székeket piros bársony, párnázott fotelekre cserélték le, s hasonló színű volt a parkettára lefektetett szőnyeg is.¹¹³ Márkus Imre már évtizedek óta a szakmában dolgozott: 1911-ben a Rá-

¹⁰⁸ *A mezőgazdasági munkásság védelméről szóló törvényjavaslat tárgyalása.* Pesti Hírlap, 1933. február 24.; *A t. Ház gyomra és torka.* Újság, 1933. február 24.

¹⁰⁹ *A t. Ház.* Magyarország, 1934. március 8.; *A t. Ház.* Magyarország, 1934. november 23.

¹¹⁰ *A t. Ház.* Magyarország, 1934. március 8.

¹¹¹ *A t. Ház.* Magyarország, 1934. november 23.

¹¹² MNL OL K2 B.XIII. 4-5. Étterem, posta, 1935. július 4..

¹¹³ *A t. Ház elnökének új reformötletei.* 8 Órai Újság, 1935. július 23.; *Háznívítás bajsznövesztéssel, Nep-bárral, jobboldali karanténnal és egyéb korszakos reformokkal.* 8 Órai Újság, 1935. október

kőci út elején levő „Otthon” kávéházat vezette másodmagával.¹¹⁴ 1917-től kezdődően a margitszigeti nagyvendéglőt bérelte.¹¹⁵ Majd 1927-től a margitszigeti étterem mellett a József körúton is átvett egy vendéglőt, amelyet a korábbi üzemeltetőknek nem sikerült nyereségesen működtetni, Márkus azonban rövid idő alatt népszerűvé tudta tenni a helyet.¹¹⁶

Az új étterembérlővel három évre szerződtek. Szalayval ellentétben azonban neki megengedték, hogy felújítsa és újra nyissa az alagsori éttermet. Megtartotta a magyaros díszítést, s Gönczihez hasonlóan ő is szerződtette Csóka Feri prímást és cigányzenekarát.¹¹⁷ Két hónap elteltével azonban Márkus Imre is csalódottan szembesült a csekély forgalommal mind az alsó, mind a felső étteremben és a büfében.¹¹⁸ Nehéz anyagi helyzetét jelzi, hogy 1936 májusában elárverezték a margitszigeti vendéglő berendezését, bútorait, sőt a végrehajtók Márkus lakásán is megjelentek.¹¹⁹ Az országházi étkeztetést azonban sikerült megtartania, sőt 1936-ban sikerült megnyernie Tóth Böske színésznőt, 1938-ban pedig Kékes Irén, később Perényi Lilly énekesnőket, akik magyar nótákat énekeltek az alagsori étteremben.¹²⁰ A melegebb hónapokban a Duna-parti teraszon is felszolgáltak.¹²¹

Márkus nehéz anyagi helyzetén családtagjai is igyekeztek segíteni: hármójukkal társulva korlátozott felelősségű társaságot alapított, így a családtagok vagyonát is becsatornázták vállalkozásaiba. Hitelezői azonban beperelték, mondván, előlük akarja ily módon menteni megtakarításait. A bíróság végül nem találta bizonyítottnak a hitelezők szándékos kijátszásának vádját.¹²²

1937-ben egy tűzeset is tovább növelte Márkus veszteségeit. Augusztusban rendezvényt tartottak az alagsori étteremben, amelyről fotóriporterek is készítettek felvételeket. A villanófényhez magnéziumport kellett meggyújtaniuk, amely vakító fehér fénnyel ég. Az egyik fotós meggyújtott magnéziumporáról lángra kapott a helyiség falát díszítő száraz kukorica-

16.; *Politikai hullámok*. Az Újság, 1935. október 13.; *Megújhodott képviselőházban kezdődött meg az őszi ülés*. Nemzeti Újság, 1935. október 15.

¹¹⁴ *Hirdetés*. Az Újság, 1911. november 15.

¹¹⁵ Csordás Lajos: *Az alsószigeti Nagyvendéglő helyreállítása*. Budapest, 2006. 8. sz.

¹¹⁶ *A boldogulás lexikona*. A 25 éves Újság mellékletei, 1927. december. Márkus vezette a vendéglőt 1927-ben a Budapesti Nemzetközi Árumintavásár területén is a vásár ideje alatt. *Sörgyarak versenyfutása az árumintavásár büféjéért*. Magyar Hírlap, 1928. március 23.

¹¹⁷ *Hirdetés*. 8 Órai Újság, 1935. október 10.

¹¹⁸ *Nyolc hónap a t. Házban*. Az Újság, 1935. december 25.

¹¹⁹ Márkus alig tudta megakadályozni, hogy a család kedvencét, egy őzet is lefoglalják és elárverezzék. *Gizikét 3 pengőért elárverezték a Margitszigeten*. Az Est, 1936. május 23. A margitszigeti vendéglőt egyébként Szalay Illés, Márkus országházi elődje vette át.

¹²⁰ Tóth Böskére: *Hirdetés*. 8 Órai Újság, 1936. szeptember 19.; *Idegenforgalmi aranyérem*. Magyar Közélet, 1937. november 15. Tóth Böske (1896–1979) 1918-ban a Margitszigeten játszott, majd 1930-ig számos színház tagja volt. Az 1930-as években egyfelől éttermekben, sörözőkben szanzonekat, magyar nótákat énekelt, kabarékban szerepelt, majd Párizsban szerepelt filmekben. A háború után vidéki színházakban játszott 1959-ig. *Magyar színházművészeti lexikon*. Főszerk. Székely György. Budapest, 1994. <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz25/239.html> (letöltés: 2021. aug. 17.) Kékes Irénre: *Hirdetés*. 8 Órai Újság, 1938. január 4. *Kékes Irén meghalt*. Nemzeti Újság, 1943. június 11.; Perényi Lillyre: *Hirdetés*. 8 Órai Újság, 1938. október 9.

¹²¹ *Még a nyári szünet előtt letárgyalják a szesz-törvény-, a hegyközség- és a Nemzeti Bank-javaslatot*. 8 Órai Újság, 1938. június 5.

¹²² *Felmentették a parlament volt vendéglőjét a hitelsértés vétségének vádjától*. Magyar Országos Tudósító, 1937. december 9.

levél, majd a tűz a faburkolatra is hamar átterjedt. Bár az odaérkező tűzoltók hamar eloltották a lángokat, nemcsak a burkolat sérült, hanem festmények is odavesztek.¹²³

A felső étterem és büfé forgalmával Márkus sem tudott előre tervezni. Hiába készült úgy, hogy egy ülésnapon átlag ötvenen fognak ebédelni az étteremben, megtörtént, hogy mindössze nyolcan tértek be hozzá. Máskor ellenben háromszorosan meghaladta a forgalom az ötvenet. Amikor kifogyott az ételekből, már csak krokettet és bécsi szeletet tudtak felszolgálni, ezeket viszont akár nagy mennyiségben is.¹²⁴ Egy 1939. augusztusi ülésnapon úgy hírllett, nyolcórás ülésre lehet számítani, ezért Márkus 200 adag étellel készült, ám a napirenden levő törvényjavaslat tárgyalásával jóval hamarabb elkészültek, az ülésnek már délben fél 1-kor vége lett, a képviselők zöme pedig azonnal elhagyta az Országház épületét. Az elkészített ételek így szinte teljes egészében a vendéglős nyakán maradtak.¹²⁵

Minden nehézség ellenére Márkus Imrével elégedettebb lehetett a Ház vezetése, mint az elődeivel, mert 1938 végén újabb három évre meghosszabbította a megbízatását. Új szerződésében vállalta, hogy mind a Ház tisztviselői, mind a Házban szolgálatot teljesítő minisztériumi tisztviselők számára továbbra is 1 pengő 40 fillérért levesből, húsból és köretből vagy főzelékből, tésztából és kávéból álló menüt ad, míg a képviselőknek és az újságíróknak 1 pengő 60 fillérért biztosítja ugyanezt. Vállalnia kellett azt is, hogy étlap szerinti választékot tart, mégpedig legfeljebb a Rákóczi úti „Debrecen” vendéglő árszínvonalán. Amikor a felsőház ülést tartott, az ottani üléstermi folyosón is hideg büfét kellett üzemeltetnie. Amikor sem a képviselőházban, sem a felsőházban nem volt ülés, a felső éttermet nem kellett kinyitnia, de menüt kellett készítenie, amelyet a megszábott áron az alsó étteremben lehetett elfogyasztani. A sörön és a fröccsön poharaként legfeljebb 30–35 filléres haszna lehetett, s vállalta azt is, hogy kizárólag magyar borokat szolgál fel. Ahogyan elődei is, az étlapot és az itallapot csak háznagyi hozzájárulással módosíthatta, s ha a személyzet valamely tagjának magaviselete ellen bármilyen kifogás felmerült, az illetőt el kellett bocsátania. A panaszkönyvbe beírt észrevételeket közölnie kellett a Háznagyi Hivatallal, s annak orvoslásában követnie kellett a hivataltól jövő esetleges utasításokat. Márkus sem rendelkezett korlátlanul a villannyal, gázzal és tüzelőanyaggal, a meghatározott értékhatáron felül már magának kellett fizetnie a fogyasztást.¹²⁶

A vendéglős anyagi helyzete 1940-re már annyira megrendült, hogy nem tudta a tartozásait fizetni. A Ház ennek ellenére továbbra is elégedett volt vele, ezért elkezdődött a gondolkodás, milyen módon nyújthatnának számára mentőövet. A Gazdasági Bizottság hiába döntött évi 12 000 pengős támogatásról – amely messze a legméltányosabb lett volna bármilyen korábbi szubvencióhoz képest –, kiderült, hogy erre a Ház költségvetésében nincs fedezet. Maradt tehát az a lehetőség, hogy a képviselők maguk adják össze a szükséges szubvenciót, negyedévenként 10-10 pengő mértékben, amely éves szinten elérhetné a 12 000 pengőt.¹²⁷ Ám hosszabb távon is próbáltak segíteni, így felmerült az az ötlet, hogy a nyilvános éttermet könnyebben megközelíthető helyen kellene berendezni, esetleg valahol a térre néző oldalon, a földszinten.¹²⁸ Márkus ellen azonban ekkorra már megindult a végrehajtási eljárás, s 1940

¹²³ *Leégett a budapesti parlamenti pince berendezése.* Prágai Magyar Hírlap, 1937. augusztus 20.

¹²⁴ *Rekordnap a t. Házban.* Az Újság, 1938. december 15.

¹²⁵ *Kétszáz ebéd és a t. Ház.* Az Újság, 1939. augusztus 11.

¹²⁶ MNL OL XVIII.3. Ideiglenes Nemzetgyűlés, 1. doboz, 1938. december 21.

¹²⁷ Erről egy pártközi konferencián döntöttek. *Tíz százalékkal felemelik a képviselői fizetéseket.* Magyar Nemzet, 1940. május 1.

¹²⁸ *Vendéglőt terveznek a parlament Kossuth Lajos-téri részén.* Az Újság, 1940. március 13.; *Nyilvános parlamenti étterem a Kossuth Lajos téren.* Pesti Hírlap, 1940. március 13.

áprilisában ismét árverést hirdettek az alagsori étteremben. Elárverezték az éttermi asztalokat, székeket, sőt a kasszát és egy írógépet is.¹²⁹

A képviselők járandóságából levont támogatás már megoldást jelentett a hosszabb távon való működésre.¹³⁰ Ezúttal azonban a háborús viszonyok miatt rendkívüli, megpróbáltatásokkal teli időszak következett. 1944-ben már alig ülésezett a Ház, az év során szeptemberig mindössze hét ülésre került sor, majd a nyilas uralom heteiben, novemberben néhány alkalommal, így az étterem és a büfé is csak rövid időszakokra nyithatott ki. 1944 végén azután, Budapest ostroma során egy közeli lőszerraktár robbanása beszakította a nagy étterem ablakait, s a légnyomás jelentős pusztítást végzett a teremben. Leginkább a hosszanti fal sérült meg, a várakat ábrázoló falfestmények megsemmisültek.¹³¹

Helyreállítás és államosítás a második világháború utáni években

1945 tavaszán, a harcok elmúltával lassan újraindult az élet az Országházban is. Szeptemberben itt tartotta üléseit az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd november végétől folyamatosan a demokratikusan megválasztott nemzetgyűlés.¹³² A megszűnt Felsőház által használt épületszárnyba pedig 1946 tavaszán beköltözött teljes apparátusával a Miniszterelnökség és a Tájékoztatási Minisztérium.¹³³ Nagy szükség volt tehát egyfelől a képviselők, másfelől az itt dolgozó tisztviselők hideg és meleg étellel való ellátására.

Az éttermet és a büfét továbbra is Márkus Imre vezette, de a körülmények jelentősen megváltoztak a háború előtti viszonyokhoz képest. 1945 novemberében új megállapodást kötött a háznaggyal, melynek alapján hatósági úton és hatósági áron utalták ki számára a működéshez szükséges élelmiszereket, hogy az élelmiszerhiány és az elszabaduló infláció közepette is úgynevezett egytálételes üzemi konyhát tudjon üzemeltetni.¹³⁴ Mindemellett Márkus Imre lakhatása ügyében is a háznagyhoz fordult segítségért. A Szent István körüti ház ugyanis, ahol lakott, szovjet tulajdonba került, így lakását el kellett hagynia. Az Országházban ideiglenesen lakást biztosítottak számára abban az épületrészben, amelyet a Miniszterelnökség használt, ráadásul fizetnie sem kellett érte.¹³⁵

1946 januárjában különleges alkalomnak számított, hogy a büfében disznósajthoz, töpörtyűhöz és pogácsához lehetett jutni – ezek a háború utáni viszonyok közepette ritka kincsnek számítottak –, ám kizárólag a képviselők és az újságírók részesülhettek belőle. Ők ugyanis a Háznagyi Hivataltól előzetesen jegyeket kaptak, amelyeket a büfében beválthattak.¹³⁶ Később is hozzá lehetett jutni a büfében olyan élelmiszerekhez, amelyekhez Budapestszerte még alig. Ilyen volt a virsli, a szalámi, a szafaládé.¹³⁷

---

¹²⁹ *Ingó árverések.* Budapesti Közlöny, 1940. április 27.

¹³⁰ *Bemutatjuk a magyar Országházat, ahol a nemzet sorsát intézik.* Ellenzék, 1941. február 15.

¹³¹ *Budapest egyik büszkesége, a parlament épülete...* A Reggel, 1945. május 7.

¹³² Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az első két ülését 1944. december 21-én és 22-én még Debrecenben tartotta. Itt a képviselők ingyen étkeztek az Aranybika Szálló éttermében. *Politika és töltöttkáposzta.* Haladás, 1946. október 17.

¹³³ MNL OL XVIII.1.a. A Nemzetgyűlés elnökének iratai, 1. doboz.

¹³⁴ MNL OL XVIII.1.a. A Nemzetgyűlés elnökének iratai, 1. doboz, 1946. november 12.

¹³⁵ 1947 végén ki kellett költöznie, a Miniszterelnökség szerzett számára lakást. MNL OL XIX.a.1.j. Miniszterelnökség, 92. doboz. 1947. november; 1947. december 23.

¹³⁶ *Sonkát vagy kolbászt?* Haladás, 1946. január 31.

¹³⁷ *Politika és töltöttkáposzta.* Haladás, 1946. október 17.

A felső étterem és büfé mellett újra kinyitott az alagsori étterem is, ide hívta például 1947 novemberében a kommunista és a szociáldemokrata képviselőket közös baráti vacsorára a kommunista Nagy Imre házelnök és a szociáldemokrata Szeder Ferenc háznagy.¹³⁸

1948-ra a képviselői nagy étteremben helyreállították a színes üvegablakokat, amelyeket addig ideiglenesen téglasorral pótoltak.¹³⁹ Ez idő tájt Márkus Imre még egyszer utoljára elkönnyvelhetett egy jelentősebb forgalmat, amikor a Ház 1948 júniusában az iskolák államosítását tárgyalta, s a képviselők majdnem teljes létszámban jelen voltak. Ekkor a főpincér beszámolója alapján 215-en kértek menüt, 387 omlettet adtak el, s három hordó bor is elfogyott.¹⁴⁰

Az államosítás azonban az országközi éttermeket is utolérte. 1948 májusában létrehozták a Községi Élelmiszerkereskedelmi Rt.-t, röviden a „KÖZÉRT”-et, melynek feladatául a közellátás biztosítását szabták. Valójában az élelmiszerüzletek és a középületek büféinek állami kézbevétele történt.¹⁴¹ 1948. november 15-től az Országház éttermeinek és büféjének üzemeltetését is a KÖZÉRT vette át.¹⁴² A képviselőknél kívül nagyjából 250, a házban dolgozó nemzetgyűlési és minisztériumi tisztviselőt kellett ebéddel ellátniuk, emellett tovább üzemelt a nyilvános étterem is. A házelnök hasonló szerződést kötött a KÖZÉRT-tel, mint elődei korábban a vendéglősökkel. Márkus szerződéseivel hasonlóan a KÖZÉRT-tel is három évre szólt a megállapodás, a cég vállalta, hogy a képviselők számára az úgynevezett „minőségi menü” ételeinél is tartalmasabb és változatosabb menüt állít össze, s azt 7 forintos áron kínálja. Az Országházban dolgozók részére – létszámuk az újabb és újabb intézmények beköltözésével egyre nőtt¹⁴³ – külön egytálételes menüt kellett készíteni legfeljebb 2 forintos áron. A menüre a mennyiség tervezhetősége miatt a dolgozóknak előre kellett jelentkezniük.¹⁴⁴ Abban a hét legalább négy napján húsfételnek kellett szerepelnie. Mindemellett étlapról rendelhető választékot is tartaniuk kellett, méghozzá az első osztályú éttermeknél 15 százalékkal olcsóbb árszínvonalon. A büfé árainak a KÖZÉRT máshol üzemeltetett büféinek áraihoz kellett igazodniuk. Sört és bort csak ülésnapokon kellett tartaniuk, s ezeknek árát sem szabhatták meg magasabban, mint bárhol máshol. A Háznagyi Hivatal felügyeleti jogai megmaradtak: az árjegyzékek csak az engedélyével változhattak, a heti menüt előre kellett engedélyeztetni. A KÖZÉRT-et is megillették ugyanakkor az étterembérlők szokásos jogai: a berendezési tárgyakat díjmentesen használhatta, az áramért, a gázért és a központi fűtésért sem kellett fizetnie egy meghatározott limiten belül, s emellé még kapott a Háztól 350 mázsa szenet és 100 mázsa tűzifát. A konyha hetente egy alkalommal kapott meleg vizet is. Újdonság volt ellenben, hogy a nyilvános étterem villany- és gázfogyasztását a Ház nem állta.¹⁴⁵ A konyhán igekeztek takarékosan fogyasztani a tüzelőanyagot, ennek szellemében kérték a dolgozókat,

¹³⁸ *Szociáldemokrata és kommunista képviselők baráti vacsorája*. Népszava, 1947. november 20.

¹³⁹ *A helyzet szerdán*. Magyar Nemzet, 1948. február 12.

¹⁴⁰ *A helyzet csütörtökön*. Magyar Nemzet, 1948. június 18.

¹⁴¹ *Láttuk, hallottuk*. Szabadság, 1948. szeptember 17.

¹⁴² Magánvállalkozó csak akkor vezethetett Budapesten büfét, ha a KÖZÉRT előzetesen lemondott a jogáról. *A helyzet hétfőn*. Magyar Nemzet, 1948. október 12.

¹⁴³ A fentebb említett intézményeken kívül 1948-ban már az Országházban működött a Külföldi Kapcsolatok Hivatala, az Elhagyott Javak Kormánybiztossága és a Magyar Tudományos Tanács is.

¹⁴⁴ A vendéglőkben ekkoriban egy levesből, rántott húsból, krumpliból és uborkából álló menü 2 forint 80 fillérbe került. *A vasárnapi típusebéd premierje*. Világosság, 1948. október 10.

¹⁴⁵ MNL OL XVIII.3. Ideiglenes Nemzetgyűlés, 1. doboz, 1948. november 4.

hogy délután legkésőbb fél 3-ig jöjjenek ebédelni, hogy ne kelljen ennél tovább melegen tartaniuk az ételeket.¹⁴⁶

A KÖZÉRT megtartotta Márkus Imre személyzetét, így 1948 közepén a vendégek semmit sem észleltek a változásból, hacsak annyit nem, hogy a cég modern kávéfőző gépet állított üzembe.¹⁴⁷

Az Országházban megrendezett különböző ünnepekre azonban már 1945 végén Gundel Károlytól (1883–1956) rendelték az ételeket: ez egy rendkívül hosszú ideig, egészen 1991-ig tartó munkakapcsolat kezdete lett a Gundel étterem és az Országház között.¹⁴⁸ 1945. december 19-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni összeülésének első évfordulóját ünnepelte Tildy Zoltán miniszterelnök és Nagy Ferenc házelnök, s erre az alkalomra rendelték Gundeltől vendéglátást négyszáz személyre.¹⁴⁹ Ettől kezdve a későbbiekben is hozzá fordultak, ha nagyszabású fogadásra, ünnepségre kellett és az italt biztosítani. 1948 elején Petru Groza román miniszterelnök tiszteletére rendeztek ebédet, s ekkor is Gundel biztosította az ebédet és a felszolgálat. Kolozsvári töltött káposztát szolgáltak fel kolbásszal, a deszszert rétes volt.¹⁵⁰ 1949 elején már egy 1200 fős országházi fogadásra kértek Gundeltől ajánlatot: a köztársaság három évvel korábbi kikiáltásának évfordulóját ünnepelték párt- és állami vezetők, tudósok, művészek és élmunkások részvételével. Hatalmas ételválasztékot halmoztak fel az eseményre, saláták mellett elsősorban húsokat (például bélszint, nyúlgerincet, kacsát narancsos kocsonyában, szarvast, fácánt, gyöngytyúkot), tortákat, süteményeket (például 2000 mignont), krémeket, pudingokat, italnak bort és vermutot, s mellettük cigarettát. Külön 350 adag ételt rendeltek a sofőröknek és az altiszteknek, de Gundel hozta a két zenekart, a gyertyákat és a virágdíszítést is. Mindez majdnem 100 000 forintba került, összehasonlításként egy tisztviselő ekkoriban átlagosan 700 forintot keresett havonta.¹⁵¹ Hasonló létszámú fogadásokra 1950-ben is több ízben sor került, az április 4-i, Magyarország felszabadulását ünneplő összejövetelre például kilencszáz fő számára készültek az ételek.¹⁵²

Pártállami évtizedek – a Gundel korszaka

1949-ben az üzemi étkeztetés szervezését is Gundelre, azaz az időközben államosított Gundel Vállalatra bízták. Az alagsori vendéglő ekkortájt szűnt meg a nyilvánosság számára, ettől kezdve csak a házban dolgozók részére főztek itt. Ugyanekkortól az országgyűlés ülései is jelentősen megritkultak, tekintettel arra, hogy az állampárti diktatúra keretei között a törvényhozás szerepe névlegessé vált csupán. Az elkövetkezendő években évente mindössze kétszer gyűltek össze a képviselők, és akkor is csupán néhány napra. Ezekben a napokon kellett Gundelnek a nagy étteremben az ő ellátásukról is gondoskodnia.¹⁵³

A képviselők éttermében a hosszanti falszakaszon nem állították helyre a várakat ábrázoló falfestményeket, helyükre a Népköztársaság nagyméretű címerét helyezték. Tőle jobbra

¹⁴⁶ MNL OL XIX.a.1.j. Miniszterelnökség, 162. doboz, 1949. február 21.

¹⁴⁷ *A helyzet szombaton*. Magyar Nemzet, 1948. november 14.; *A helyzet kedden*. Magyar Nemzet, 1948. november 17.

¹⁴⁸ Gundel már az 1910-as években vezette az Állatkert melletti vendéglőt, valamint 1927-től a Gellért Szálló éttermét és kávéházát. *Hirdetés*. Független Budapest, 1927. szeptember 21.; *Gundel Károly jubilál*. Független Budapest, 1935. október 2.

¹⁴⁹ MNL OL XVIII.1.a. A Nemzetgyűlés elnökének iratai, 1945. december 17.

¹⁵⁰ Gundel Imre: *Gasztronómiáról és Gundelekről*. Budapest, 1987. 300.

¹⁵¹ MNL OL XIX.a.17. Külföldi Kapcsolatok Hivatala, 8. doboz.

¹⁵² MNL OL XIX.a.2.yy. Minisztertanács Titkársága, Általános iratok, 7. doboz.

¹⁵³ Tóth Tibor: *Ötven év a miniszterelnökség szolgálatában, 1953–2003*. Budapest, 2005. 18.

és balra a munkások és parasztok szövetségét szimbolizáló kalapácsok, búzakalászok, illetve különböző címerek és fegyverek ábrázolásai kerültek. Az eredeti, várakat ábrázoló falfestmények helyreállítását majd Patay László festőművész végezte el 1984-ben.¹⁵⁴

A terem 1952-től kezdtek az egyik oldal falán levő, vadászcímet ábrázoló falfestmény után Vadászteremnek nevezni. Ettől kezdődően a sajtóban szinte kizárólag ezzel a névvel illették, amikor az itt megrendezett protokolláris rendezvényekről tudósítottak.¹⁵⁵ Mivel ugyanis a helyiség már csak az év néhány napján szolgált a képviselők étkezőhelyeként, elkezdtek más célokra is használni. Itt tartotta üléseit az Országos Béketanács, majd 1954-től a Hazafias Népfront Országos Tanácsa,¹⁵⁶ de esetenként bizottsági üléseket is rendeztek a teremben. Magas rangú vendégek, küldöttségek számára szerveztek itt villásreggelit, fogadást, díszvacsorát. Kitüntetések osztoztak. 1954-től kezdődően minden évben kiváló úttörők és kisdobosok számára rendeztek az Országházban karácsonyi ünnepségeket, s a Vadászterem ilyenkor játéktermévé alakult.¹⁵⁷

Az országgyűlés munkájának kiüresedése szervezeti következményekkel is járt. A Ház saját hivatalát felszámolták, a korábbi Házügyi Hivatal helyett a Minisztertanács Gazdasági Hivatala lett az étkeztetés felügyeletét ellátó szerv, minthogy maga az Országház is az 1950-es évek elejére voltaképpen a Minisztertanács székházává vált.

Az 1956-os forradalom idején nagyon sokan tartózkodtak az Országházban: vezető politikusok és a munkatársaik, valamint az itt dolgozó hivatalnokok mellett katonák és újságírók (az épületből sugározták a Kossuth Rádiót is), ráadásul egyesek éjjel-nappal bent tartózkodtak.¹⁵⁸ Jelentős kihívás volt a Gundel Vállalat számára, hogyan biztosítsa az ellátásukat. A helyzetre való tekintettel október 23-ától november 19-ig nemcsak ebédet, hanem reggelit és vacsorát is nyújtott a vállalat, ráadásul térítésmentesen, hitelezve a felmerült költségeket.¹⁵⁹ November 19-e után az ebédért már 4 forintot kellett fizetni, de azoknak a vezetőknek

---

¹⁵⁴ Tóth: *Ötven év a miniszterelnökség szolgálatában*, 107.

¹⁵⁵ *Díszbéd a kormányküldöttségek tiszteletére*. Szabad Nép, 1952. április 4.

¹⁵⁶ 1949. június 18-án indult el Magyarországon a Megvédjük a békét! elnevezésű mozgalom, ennek országos tanácsa 1950. november 4-én alakult Országos Béketanácsná. A magyar békemozgalmat az Országos Béketanács határozatai alapján a Hazafias Népfront helyi bizottságai, illetve a szakszervezetek szervezték. A Hazafias Népfrontot 1954-ben Nagy Imre miniszterelnök hozta létre. Az volt a célja, hogy saját politikai irányvonalaéhoz tömegtámogatást nyerjen. Minden olyan szervezetre és emberre számított, amely és aki nem volt feltétlenül kommunista, de segítséget kívánt nyújtani a rendszer kirívó durvaságainak felszámolásához és „emberarcúvá” formálásához. 1957 után a szervezet kiüresedett.

¹⁵⁷ Csákó Beáta – Samu Nagy Dániel: *Az Országház nevezetes termei*. Budapest, 2019. 57.

¹⁵⁸ Tömpe István például így emlékezett ezekre a hetekre: „1956. november 7-e volt. Kádár elvtárrsal az egyik folyosón találkoztam, éppen az ebédlőből jött. Akkor jelentkezett nála Kállai Gyula is. Megkérdeztem Kádár elvtársat, mit csináljak, erdész vagyok ugyan, de most talán máshol nagyobb hasznomat vehetik. Münnich elvtárhoz küldött. Jelentkeztem nála, örömmel fogadott, beköltöztetett a szobájába. Ott dolgoztunk és laktunk hónapokig, lefekvés előtt naponta a Parlament kupolacsarnokába sétáltunk. Munkámat Münnich elvtárs mellett még aznap elkezdtem.” Politikaiörténeti Intézet Levéltára (PIL), 867. fond. 2/t-32. 1970. január 16-án, Budapesten kelt visszaemlékezés, 54. Idézi: Cseh Zita – Pintér Tamás: *A Heves megyei kormányösszekötő 1956. november 22-ei jelentése*. Archivnet, 2001. 3.

¹⁵⁹ Ortutay Gyula Naplójában így ír: „Jákó, a rossz színész ebédelni hív: a Parlament alagsorában van az ebédlő, valami paprikás húst eszünk sok kenyérrel, nagyot iszunk a csap hideg vizéből. Nagy Dani, a kukoricatolvaj alelnök is ott eszik, sunyin behúzza a vállát, fél. Ott van Földes Laci, ismerősök, örülnek, hogy ott látnak...” Ortutay Gyula: *Napló*. 2. kötet. Szerk., jegyz. Markó László. Budapest, 2009. 140. Jákó Pál (1901–1977) színész, színházi rendező, egyetemi tanár, színházigazgató volt.

és tisztviselőknél, akik még ezután is az épületben laktak, a reggeli és a vacsora továbbra is ingyenes maradt. 1957 januárjában még mindig voltak olyan munkatársak, akik éjszaka is az épületben tartózkodtak, ekkor azonban már 3-3 forintot kellett fizetniük a reggeliért és a vacsoráért. A Gundel Vállalat később természetesen benyújtotta a számlát, s nem ment simán, hogy a költségeit maradéktalanul megtérítsék.¹⁶⁰

1956 után újra felállították az Országgyűlés saját hivatalát, amely 1957-ben visszavette az Országház üzemeltetésének feladatait, ebbe azonban a dolgozók étkeztetésének a megszervezése ezúttal nem tartozott bele.¹⁶¹ Ezt a feladatot a Minisztertanács Gazdasági Főosztálya maga látta el, hiszen a Házban dolgozók túlnyomó többségének a Minisztertanács volt a munkáltatója, hozzájuk képest elenyésző számban dolgoztak az Országgyűlés hivatali szervezetében, illetve az Elnöki Tanács Titkárságán.¹⁶² A képviselők számára, valamint a jelentősebb protokolláris rendezvényeken azonban továbbra is a Gundel vállalat biztosította az ételt, italt és a felszolgálat.¹⁶³ Az évente néhány napos parlamenti ülészakokon ebédszünetben ismét benépesült a Vadászterem. Amikor 1970-ben egy újságíró megkérdezte a főpincért, melyek a képviselők körében legnépszerűbb ételek, a borjúpörköltet, a rántott borjúlábát, a pirított máját és a velőt emelte ki, ezekből több százat adtak el a négy nap során. Bakonyi sertéssültet ellenben kevesen kértek.¹⁶⁴ A rántott borjúláb elsőse vitán felül állt még 1988-ban is, de népszerű volt ekkor a velőrózsák rántva s pacalpörkölt is.¹⁶⁵ Nyolc-, tizenkét és tizennégy személyes asztalokkal várták ebédidőben a képviselőket, ilyenkor egyszerre akár kétszázan is helyet foglalhattak a Vadászteremben, s tizennégy pincér szolgált fel.¹⁶⁶

A protokolláris vacsorák ételsoraiban mindig hideg előételek és magyaros ízeket képviselő főételek szerepeltek. Az ételek félig készen vagy készen érkeztek a Gundel Vállalat konyhájából, s csak a melegítést vagy a befejező sütést-főzést végezték tálalás előtt a helyszínen. Külföldi vendégek fogadásán többnyire nyelveket beszélő pincéreket foglalkoztattak.¹⁶⁷

A büfé választékához az 1960–1970-es években a szendvicseken, mignonokon, kávé és üdítőkön kívül a narancs és a banán is hozzátartozott, amelyek ekkoriban ritka kincseknek számítottak a Ház falain kívül.¹⁶⁸ Magát a büfét 1973-ban átépítették, az ülésteremhez még 1935-ben közelebb vitt büfepultot visszavitték a korábbi helyére, a Vadászterem és a kupolacsarnok közelében levő helyiségbe, s ezúttal az Országház eredeti belső díszítéséhez jobban

---

¹⁶⁰ MNL OL XIX.a.2.y. Minisztertanács Titkársága Gazdasági Főosztály. Feljegyzés Olt Károly elvtárs részére, 1957. április 8.

¹⁶¹ MNL XIX.a.2.y. Minisztertanács Titkársága Gazdasági főosztály.

¹⁶² Tóth: *Ötven év a miniszterelnökség szolgálatában*, 111. 1959-ben 182 szobát foglalt el a Minisztertanács a Házban, míg az Elnöki Tanács mintegy 20-at, s csak a fennmaradó nagyjából 25 helyiséggel rendelkezhetett maga az Országgyűlés. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1959. július 21-én tartott üléséről. „A nagy válságtól” „a rendszerváltásig”. Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához, II. kötet. 1930–1990. Összeállította és szerkesztette Sipos András és Donáth Péter. Budapest, 2000. mek.oszk.hu/10000/10057/10057.doc (letöltés: 2021. aug. 17.)

¹⁶³ Havadi Gergő – Majtényi György: *Haverok, buli, Politikai Bizottság: vendéglátás, éjszakai élet és luxus a szocializmusban*. Forrás, 43. évf. (2011) 7-8. sz. 197.

¹⁶⁴ *A t. Ház – után*. Magyar Nemzet, 1970. október 6.

¹⁶⁵ *Mivel etetik a honatyákat?* Békés Megyei Népújság, 1988. március 18.

¹⁶⁶ *A Gundel az Országgházban*. Békés Megyei Népújság, 1988. március 19.

¹⁶⁷ *Magas vendég érkezik*. Magyarország, 1970. augusztus 16.

¹⁶⁸ *Ülésezik az Országgyűlés*. Dunántúli Napló, 1969. április 18.; *A Parlament folyosóin*. Népújság, 1972. április 20.

illeszkedő berendezést készítettek.¹⁶⁹ Bár a sör, a bor és fröccs kezdettől a büfé és az étterem választékának részét képezte, 1985-től nem tarthattak alkoholt, mert Gorbacsov szovjet pártfőtitkár hivatalba lépését követő egyik első intézkedése 1985-ben az alkoholizmus elleni harc meghirdetése volt, s a Szovjetunióban meghirdetett kampány szellemiségével ekkor még Magyarországon is azonosulni kellett, kiváltképpen az Országházban.¹⁷⁰

Az alagsori üzemi étkezdében 1960-ban naponta körülbelül 400 házban dolgozó munkatárs ebédelt, ám ugyanennyi adag ételt készítettek elszállításra is. Az üzemi étkezde vállalta a kisebb rendezvények lebonyolítását is. A dolgozóknak kétféle menüt kínáltak, amely a levesben nem, csak a főételben tért el egymástól. Süteményt csak külön megrendelésre biztosítottak, azt ugyanis nem helyben készítették, hanem cukrászathóból szereztek be. Előre lehetett rendelni a menü ételein kívül bármikor rántott húst borjú- vagy sertéshúsból, salátát, savanyúságot, illetve sört. A konyha és az étkező személyzete 14 főből állt, volt közöttük hentes végzettségű, szakács, konyhai kisegítő, felszolgáló és mosogatóst végző munkatárs, valamint adminisztrátor, akinél az ebédjegyet lehetett megvásárolni, illetve külön rendeléseket leadni.¹⁷¹

A konyha területén 1963-ban két munkaasztal állt, emellett főzőüst és két gáztűzhely összesen tíz gázégővel. A konyha mellett mosogató, előkészítő helyiség, raktár, fürdő- és öltözőhelyiségek, valamint iroda kapott helyet.¹⁷² Használták még a konyha melletti kis udvar régi hústárolóját burgonyahámozásra, zöldség-előkészítésre. 1964-ben azonban ezt a régi tárolót elbontották, helyette az egész kis udvart befedték, így egy nagyobb és jól szellőztethető előkészítő helyiséget alakítottak ki.¹⁷³

1989-ben, a rendszerváltás időszakában az országgyűlés ismét rendszeresen ülésezett, így a képviselőknek negyven év után újra folyamatosan működő étteremre lett szüksége. A Gundel Vállalat azonban erre a rendszerességre nem vállalkozott.¹⁷⁴ Arra voltak berendezkedve, hogy évente néhány alkalommal megszervezzék a személyzet biztosítását és a szükséges ételmennyiség odaszállítását, de Sággy György, a Gundel akkori rendezvénymenedzsere „tábori viszonyok”-nak nevezte az ételek helybeni előkészítésének, melegítésének körülményeit, tekintve, hogy az alagsori konyhával nem rendelkezhetek.¹⁷⁵ Szerződést bontottak, így 1989 májusában egy hosszú korszak ért véget. A rendszerváltással az országközi étkeztetés történetében is új korszak kezdődött.

---

¹⁶⁹ *Őszi ülésszak a t. Házban*. Vas Népe, 1973. október 6.

¹⁷⁰ *A Parlament másik arca*. Pest Megyei Hírlap, 1988. december 24.

¹⁷¹ MNL XIX.a.2.y. Minisztertanács Titkársága Gazdasági főosztály.

¹⁷² Budapest Főváros Levéltára (BFL) XV.17.d. 329. 29. fol. 217 recto 0389.

¹⁷³ BFL XV.17.d. 329. 29. fol. 454 recto 0385.

¹⁷⁴ *A Parlament másik arca*. Pest Megyei Hírlap, 1988. december 24.

¹⁷⁵ *Akik etettek*. Népszabadság, 1990. március 10.

DÁNIEL SAMU NAGY

Restaurant-Owners in the Service of Representatives. The Restaurants of the Parliament and their Operators

The catering of representative by restaurants dates back to about one and a half centuries. Until the years following World War II, apart from a few years, this task was performed by prestigious restaurant-owners, who have previously proven themselves in their profession and for whom operating the Parliament's restaurant was an honour and a great opportunity. However, they also had to deal with the practical downside of this task, the fluctuating number of guests, that made this endeavour unprofitable for almost every restaurant-owner. The leaders of the House of Representatives noticed the issues, and the option of granting subsidies to the restaurants was brought up several times, but these were given only for short periods of time: in 1913–14 from the House's budget, and during World War II with the contribution of the representatives. Another attempt to make the task more appealing to restaurant-owners was to lend them the place, the furniture, and equipment free of charge. However, even this was not enough to make the work profitable, so in 1912 the applying restaurant-owners were allowed to open a public restaurant on the terrace of the Parliament on the side facing the Danube, and later in the basement of the building. But on the long run even this did not guarantee profit. After World War II the wave of nationalisations reached the restaurant industry, and nationalized enterprises – first KÖZÉRT, then Gundel – took over catering for the representatives and the employees of the House.

HEINCZ ORSOLYA

Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949) karikatúragyűjteménye

A 19. század, de főként a kiegyezést követő időszak szellemi és politikai közege kedvezett a nagy gyűjtemények megalapításának, a tudományágak, illetve azok eredményeinek gondozását, őrzését és főként közzétételét szolgáló múzeumok létrehozásának. Az első világháború, majd az azt követő forradalmak és a mindezek következtében fellépő súlyos gazdasági recesszió az egyre élénkebb magyar múzeumügyi törekvéseket is megtörte,¹ fejlődésének hosszú évekre gátat szabott.²

A katasztrófális pénzügyi helyzet ellenére a háborút lezáró békekötés időszakában hatalomra kerülő erők keresztény-nemzetinek vallott politikai rendszerük, egyszersmind revizionista törekvéseik és ideológiájuk létjogosultságát éppen egy reprezentatív, tudományos elvek alapján működő kulturális intézményen keresztül kívánták közvetíteni, nemcsak a magyar társadalom, de Európa és a világ valamennyi nagyhatalma felé.³ Ez a szándék az Országgyűlési vagy ahogy ebben az időszakban nevezték, a Parlamenti Múzeumban öltött testet. A múzeum megalapításának tehát hivatalosan politikai-ideológiai okai voltak, feladata pedig főként az intézményt működtető politikai hatalom propagandacéljainak kiszolgálása volt. Ezek a tényezők alapvetően meghatározták a múzeum működését: a gyűjtést, illetve a gyűjtőkör kialakítását és a szerzeményezett anyagok bemutatását, a kiállítások szervezését.⁴

¹ Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Folia Historica, 14. évf. (1989) 109–110.

² Ez alól egyedüli kivételt csupán az 1918-ban alapított Magyar Hadtörténeti Múzeum képez, amelynek létrehozása természetesen szorosan összefüggött a megelőző évek eseményeivel.

³ Szécsényi András: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Történeti Muzeológiai Szemle, 10. évf. (2010.) 65.

⁴ Az egykori Parlamenti Múzeum propagandatevékenységének egyik legfőbb iránya a vesztes háborúban és az azt lezáró békekötés folytán megtépázott nemzeti tudat helyreállítása és megerősítése volt, ennek a törekvésnek volt látványos leképeződése az állandó kiállításokban a „dicső 19. század” mindenkorai túlsúlya. Lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) K 816/7. Felhívás a magyar társadalomhoz. Scitovszky Béla, Budapest, 1925. március 3.; *Ünnepélyesen megnyitották a világ legelső parlamenti múzeumát – Budapesten*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 21. sz. 4. Az intézmény másik alapvető propagandacélja a külföldi figyelmének és együttérzésének felkeltése volt Magyarország iránt a trianoni béke rendelkezései kapcsán. Ez az 1935-ben megnyitott *Húsz év politikátörténete* című kiállításban csúcspontot ért el, amelynek egyik, ha nem a leghangsúlyosabb eleme a „Trianon-szoba” volt: „Egy külön szoba mutatja be a trianoni béke revíziójáért folyó küzdelmünket. A szobát egy óriási méretű plasztikus rabbilincs fogja körül, amelyet az igazság pallosa vág ketté. E szoba térképekkel és grafikonokkal, köztük [...] felvilágosító kiadványokkal (Igazságot Magyarországnak! Háború vagy béke? Európa válaszáton stb.) kifogástalanul fel van szerelve, ami a külföldi látogatók felvilágosítását rendkívül megkönnyíti. Minden idegent először

Az ezen körülmények között megszervezett, 1923–1949 között működő Országgyűlési Múzeum a hazai múzeumi intézményrendszer történetében sajátos, mondhatni egyedülálló szerepet töltött be, létrehozásának körülményei, céljai, illetve gyűjteménye, muzeológiai gyakorlata szempontjából egyaránt. Ennek ellenére az intézmény története, még inkább gyűjteménye igen kevésbé ismert vagy feldolgozott.⁵ Az intézmény működéséről átfogóbb képet nyújtó írásművek után most egy jól körülhatárolt és sok szempontból különleges tárgycsoportot, az egykori Országgyűlési Múzeum karikatúragyűjteményét kívánjuk vázlatosan bemutatni, különös tekintettel a múzeum gyűjteményében és kiállításában betöltött szerepére és jelentőségére.⁶ Annak oka, hogy az egykori intézmény gazdag tárgyi anyagából miért éppen a karikatúrákat gondoljuk kiemelendőnek, a két világháború között működő Országgyűlési Múzeum lényegében rejlik. A múzeum életre hívói a politikai hatalom birtokosainak szemszögéből alkottak meg egy céljaiknak megfelelő narratívát a magyar alkotmányosság történetéről. A politikai karikatúra ugyanakkor, a polgári nyilvánosság intézményrendszerének egyik legfontosabb alkotóelemeként, azzal egy időben kialakulva és fejlődve alapvetően nem a hatalom szószólója. Sokszorosított grafikai műfajként szorosan kötődik közönsége igényeihez, és „olyan hangnemben szólhat köztiszteletet igénylő személyekről, szervezetekről vagy eseményekről, amit a nyíltan fogalmazó újsághír nem tehet meg”.⁷ Vizsgálódásunk középpontjában tehát egy olyan jelenség áll, amely a politikai hatalom önreprezentációjának egy sajátos módját tárja elénk.

Gyűjteményszervezés

Az Országgyűlési Múzeum alapjait 1922-ben vetették meg, amikor a nemzetgyűlés Sczi-tovszky Béla házelnök javaslatára 100 000 koronát szavazott meg az intézmény létrehozása

---

ide kellene vezetni!” Siklóssy László: *Húsz év politikatörténete*. Pesti Hírlap, 57. évf. (1935) 239. sz. 6. Az intézmény létrehozásának az a kultúrpolitikai felfogás is kedvezett, amelynek alapjait az 1922-ben vallás- és közoktatásügyi miniszterre kinevezett Klebelsberg Kunó fektette le, az ország kulturális, szellemi megerősítését, felemelését és gyarapítását stratégiai ágazattá nyilvánítva.

⁵ Mindeközéig négy rövidebb összefoglaló jellegű írásmű és egy egyetemi szakdolgozat született az Országgyűlési Múzeum 20. századi történetére vonatkozóan: Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, id. mű; Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, id. mű; Lengyel Beatrix – Kedves Gyula: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*. Aetas, 31. évf. (2016) 1. sz. 173–186.; Feitl Írisz: „Ám bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...”. *Az Országgyűlési múzeuma a két világháború között*. MúzeumCafé, 14. évf. (2020) 75–76. sz. 156–171.; Máté Rita: *Az Országgyűlési Múzeum története (1923–1949). A két világháború közötti kultúrpolitika egy elfeledett intézménye*. Szakdolgozat. PTE BTK 2006.

⁶ Ehelyütt a karikatúragyűjtemény egészének, az alkotók és műveik szempontjából történő elmélyült elemzése és a karikatúrák művészettörténeti vonatkozásainak feltárása nem feladatunk. A múzeum karikatúragyűjteményének vizsgálatában alapvetően az egykori Országgyűlési Múzeumnak ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban őrzött iratanyagaira, a Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: MNM) Adattárában található régi levéltárkönyvre, az MNM Grafikai Gyűjteményére, illetve korabeli sajtó vonatkozó orgánumaira támaszkodtam.

⁷ Buzinkay Géza: *A politikai karikatúra és a magyar történelem*. In: Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit (szerk.): *Vándorutak – múzeumi örökség: tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére*, 60. születésnapja alkalmából. Budapest, 2003. 541.; Buzinkay Géza: *A megrajzolt vicc: a budapesti karikatúra*. In: Karner Katalin – Faragó Éva (szerk.): *Micsoda város! Karikatúrák a 125 éves Budapestről*. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása. Budapest, 1998. V. Kétségtelen, a mindenkori hatalom idővel felismerte a műfajban rejlő agitatív lehetőségeket, majd kivált a 20. század első felében nagy erővel vetette be mint propaganda eszközt, de sem általánosságban, sem a vizsgált karikatúraanyag szempontjából nem ez volt a vezető tendencia.

céljából, s annak küldetését „a magyar politikai közélet nevezetességeinek minden politikai és párttekintet nélkül összegyűjtendő ereklyéivel [...], a parlamentáris múltunk történelmi jelentőségű vezéralakjai és eseményei iránti kegyelet” ápolásában, valamint az „emlékezetesebb parlamenti események” megörökítésében határozták meg.⁸ A múzeum célja tehát az volt, hogy „a történelmi Magyarország országgyűlési emlékeit felkutassa, összegyűjtse, megőrizze és megfelelő elrendezésben a tudományosság és a nagyközönség rendelkezésére bocsássa”.⁹

A múzeum gyűjtőköre a fentiek szerint kiterjedt a mindenkori magyar országgyűléssel, annak működésével, illetve tagjaival kapcsolatos emlékekre, művészi ábrázolásokra, okiratokra, kéziratokra, nyomtatványokra. Ebbe a koncepcióba pedig a múzeum gyűjteménygyarapításának kezdetétől belefért a politikai karikatúrák csoportja is.¹⁰ Hogy a korszakban egy történeti múzeum gyűjteményében – kivált az alkotmányos múlt ezeréves távlatát felmutatni kívánó intézményben –, kiállításában mennyire újszerűen hatott a karikatúrák megjelenése, azt a karikatúrák kiállításokon való bemutatásának jellege is jól mutatja. Ebben az időszakban a karikatúrák alapvetően képzőművészeti tárlatokon voltak láthatók. Ilyeneket viszonylag gyakran rendeztek, hiszen a műfaj könnyednek vélt és népszerű voltának köszönhetően azok szélesebb közönséget vonzottak.

Gyűjtőköri meghatározottsága, a múzeum ideológiai koncepciója, valamint alapításának időpontja szintén arra indíthatta a múzeum dolgozóit, hogy a politikai élet specifikusabb vagy addig fel nem tárt tárgyi emlékei után kutassanak. A magyar történelem idevonatkozó tárgyi lenyomatai ekkor a muzeológusi gyűjtőmunka számára már nem voltak elérhetők, azokat jobbra a Nemzeti Múzeumban őrizték.¹¹

A gyűjteményszervezésre vonatkozóan jelenleg egyetlen olyan forrás ismert számunkra, amely a karikatúrák mint fontos és jellegzetes országgyűlési, politikatörténeti forrásművek beszerzésére, a történeti muzeológia tudományos elveit követve tesz igen határozott javaslatot. A szóban forgó feljegyzés szerzője Takáts Sándor (1860–1932) történész, piarista tanár, a magyar országgyűlés képviselőházának első és mindezülig utolsó levéltárnoka, aki a magyar kormány megbízásából már 1898-tól végzett levéltári gyűjtőmunkát a birodalmi kamara levéltárban.¹² Ezt követően 1903. április 1-jétől foglalkoztatta a képviselőház, 1911-től levéltárnoki, 1918-tól főlevéltárnoki minőségben. Takáts ezen 1918-ig tartó megbízatásának célja az volt, hogy az 1861. évi országgyűléssel bezáróan „a régi magyar törvényhozás forrásmunkáit eredetiben vagy másolatban a képviselőház könyvtára részére” beszeresse.¹³ Kutatása során többek között az 1793–1848 között működő osztrák udvari titkosrendőrség, a *Polizeihofstelle* Bécsben, a belügyminisztériumi levéltárban őrzött magyar vonatkozású anyagait is feltárta. Ennek nyomán Takáts az 1926–1927 táján keletkezett, a múzeum részére készített feljegyzésében a következőket írja:

---

⁸ A nemzetgyűlés 57. ülése 1922. november 21-én. Közli: Feitl: „*Am bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...*”, 158.

⁹ Ügyrendi szabályzat. Közli: Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 73–74.

¹⁰ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások.

¹¹ Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 110.

¹² Pajkossy Gábor: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai*. Levéltári Közlemények, 77. évf. (2006) 1. sz. 55–56.

¹³ A kutatásra és a forrásgyűjtésre Ugron Gábor tesz javaslatot a képviselőház 1893. január 21-ei ülésén, melyet határozat formájában, többszöri módosítással ugyanez év decemberében fogadott el az országgyűlés. Bővebben lásd: Pajkossy: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai*, id. mű.

„Az erdélyi országgyűlési emlékek, valamint az eddig megjelent magyar országgyűlési emlékek is csak a politikai vonatkozású iratokat, a törvényeket és az országgyűlési irományokat ölelik fel. Azokat a dolgokat, amik muzeális szempontból a legérdekesebbek, e kiadványokban hiába keressük. Pedig ilyenek is bőséggel maradtak ránk. [...] Szokás volt a régi országgyűléseken, hogy a szereplő követekről és az egyes pártokról színes karikatúrákat készítettek és jellemző rajzokat terjesztettek. Néha az egész országgyűlésről is készült ilyen karikatúra. A volt titkos rendőrség (Polizei-Hofstelle) bécsi levéltárában a magyar országgyűlési iratok közt több ily karikatúrát őriznek. [...] Rendkívül érdekesek az úgynevezett pasquillusok. Nemcsak az egyes követekről, de az egyes pártokról is készültek ilyenek. Már a 16. sz. végén közönséges jelenség volt a gúnyiratok és pamfletek készítése. A múlt század nagy és jelentős országgyűlésein még inkább dívott e szokás. A titkosrendőrség levéltárában sok ilyen található.”¹⁴

A titkosrendőrség levéltári anyagainak ide vonatkozó részéről Takáts már 1913-ban publikálta eredményeit. Írásában az 1825–1848 közötti időszak, a reformkor politikai életének és országgyűléseinek jellegzetes forráscsoportjára, az országgyűlési karikatúrákra hívja fel a figyelmet.¹⁵ Eszerint a reformkori országgyűléseknek nem csupán az azon részt vevő személyeket megcélzó röpiratok, gúnyversek, pasquillusok, de a karikatúrarajzok is elengedhetetlen tartozékai voltak, melyeknek „bevallott céljuk az alkotmányos és a liberális szellem ébresztése és terjesztése volt, [...] e szerint ezek a pasquillusok hazafias és nemzeti célú szolgálat.”¹⁶ Minthogy ezek a rajzok egy példányban készültek, a nagyközönség nemigen tudott róluk,¹⁷ de „a követek, az írók és az országgyűlési ifjak [...] annál többet nézegették”.¹⁸

Takáts feltehetően fent idézett gyűjteményszervezési ajánlásával egy időben vagy nem sokkal korábban¹⁹ adományozhatott az Országgyűlési Múzeumnak a „karikatúra-rajznak ezen ősei” közül néhány olyan rendkívül értékes darabot, amelyekről bécsi kutatásai során készíthetett másolatot. A múzeum egy korai tárgyjegyzéke, leltára szerint legkevesebb öt reformkori karikatúrával alapozta meg ily módon a múzeum karikatúragyűjteményét. Ezekből három karikatúra a címe alapján egyértelműen beazonosítható az 1913-ban megjelent írásában közölt rajzmásolatokkal.²⁰ Az egyik ábrázolás Magyarország 1847–1848-as gazdasági, társadalmi, politikai problémáit foglalja össze meglehetősen tömören: az ország bajainak forrása az elnyomó bécsi hatalom (1. kép).

Hogy a karikatúrák szerzeményezése mekkora részben történt Takáts Sándor útmutatásaira hagyatkozva, pontosan nem tudható, az ugyanakkor kétségtelen hogy a karikatúragyűjtemény fejlesztése 1927-től 1948-ig folyamatosan napirenden volt.²¹ A múzeum alapvetően

¹⁴ Kiemelés tőlem. MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek, 1927–1928.

¹⁵ Takáts Sándor: *A régi országgyűlési karikatúrák*. Vasárnapi Ujság, 60. évf. (1913) 52. sz. 1034–1035.

¹⁶ Takáts beszámolója szerint „a hivatalos iratok ezeket a karikatúrákat akkor országgyűlési pasquillusoknak nevezték”, bár a pasquillus megnevezés eredetileg írásművekre vonatkozott (~gúnyirat); Takáts Sándor: *A régi országgyűlési karikatúrák*, 1035.

¹⁷ Tamás Ágnes – Vajda László (szerk.): *A magyar politikai karikatúra története*. Budapest, 2018. 10.

¹⁸ Takáts Sándor: *A régi országgyűlési karikatúrák*, 1035.

¹⁹ A levéltári iratokban Takáts adománya mellett szereplő megvásárolt tételekért még koronában fizetett a múzeum, amelyet pénznemként hivatalosan 1927. január 1-jén váltott fel a pengő. MNL OL K 816/7. Kiállítások, beszerzendő tárgyak.

²⁰ MNL OL K 816/7. Kiállítások, beszerzendő tárgyak: 1. „Magyarország 1847-ben, karikatúra a jobbagy nyakán a nemes, ennek nyakán a német.”; 2. Országgyűlési emlékekhez besorolva: „Karikatúra, országgyűlés 1839.”; 3. „Karikatúra, országgyűlés 1847/48.”; 4. „Karikatúrák”.

²¹ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások.

vásárlás útján gyarapította ezen gyűjteményét, kiemelt figyelmet fordítva a hagyatéki anyagokra,²² de jelentékeny számú felajánlás, adomány is érkezett.²³ Ezen túlmenően az intézmény – a korszakban meglehetősen szokatlan, egyben újító módon – a múzeumi szerzeményezés gyakorlatát igen aktívan végezte, felhívásokat közzétéve vagy rendszeres levelezéseket folytatva mindazon személyekkel, szervezetekkel, intézményekkel, amelyeknek a múzeum számára fontos tárgyak, dokumentumok, fényképek birtokában lehettek.²⁴

1. kép

Ismeretlen alkotó:

Magyarország 1847-ben: a jobbágy nyakán a nemes, ennek nyakán a német.
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 60. évf. (1913) 52. sz. 1034.

²² Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 74.

²³ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 175–177.

²⁴ MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek.

A múzeum vezetése 1931 februárjában az Országgyűlési Múzeum gyarapítása érdekében körlevélben fordult a neves könyv- és műkereskedőkhöz.²⁵ Feltehetően ennek eredménye lehetett, hogy a harmincas évek első felében élénk kapcsolat alakult ki többek között a Darvas, Lantos és Langer antikváriumokkal vagy Vastagh Gyulával, aki műgyűjtőként és műkereskedőként is tevékenykedett. Ezekben az esetekben természetesen vásárlásról volt szó, a múzeum karikatúraanyagának több mint 80%-át vásárlás útján szerezte.²⁶ Ez a tény mindenképpen figyelemreméltó, kivált annak fényében, hogy bár az intézmény kiemelt propagandacélokat szolgált, a vezetőség az éves bizottsági beszámolókon²⁷ több ízben kényszerű takarékoskodásról számolt be.²⁸ A múzeum 1949-ben elrendelt megszüntetésekor a leltárkönyv több mint 1500 tételét tették ki a karikatúrák – ez megközelítőleg a teljes gyűjtemény 8-9%-át jelentette –, darabszámuk ennél jóval több lehetett.²⁹ A beszámolók szerint az intézmény fénykorát jelentő harmincas évek első felében a muzeális beszerzésekre fordított költségvetési keret több mint 10%-át, eseteként 600–700 pengő fordítottak karikatúravásárlásra. A legkiemelkedőbb év ebből a szempontból 1933 volt, amikor a múzeum 1500 pengőért vásárolta meg Jankó János,³⁰ a magyar karikatúra legnagyobb 19. századi alakjaként emlegetett alkotó 103 darabból álló gyűjteményét a Lantos antikváriumtól.³¹ „Ezt a múzeum értékeléséhez képest aránylag magas árat az a körülmény indokolja, hogy [...] aránylag kevés eredeti művet hagyott hátra” – magyarázták a vásárlást a múzeum vezetői.³² De ugyanígy meg kell említenünk Gedő Lipótot, aki 1932-ben 400, 1937-ben pedig csaknem 800 pengő értékben adta el saját karikatúráit a múzeumnak.³³

Mint említettük, a karikatúrákat sokszor műkereskedésektől, antikvitásoktól vagy nevesebb műgyűjtőktől vásárolták a gyűjtemény számára. Az utóbbi kapcsán Vastagh Gyula mellett ki kell emelnünk Lányi Zsigmondot – aki által a múzeum Lányi Dezső szoborkarikatúráival gyarapodott³⁴ –, továbbá Szilárd Vilmost, akitől néhány darab igen ritka és értékes reformkori karikatúrát vett meg az intézmény. Vásároltak közvetlenül az alkotóktól is, Gedő Lipóttól, Garay Ákostól, Pintér Jenőtől, Forrai Zoltántól, Lányi Dezsőtől, Gömöri Imrétől vagy azok családtagjaitól, például özvegy Bér Dezsónétől is.³⁵ Gáspár Antal esetében konkrét

²⁵ MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek, 1931.

²⁶ MNL OL K 816/1. t., 2. t.; MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

²⁷ A képviselőház egyik, 1928. december 20-ától Könyvtári és Múzeumi Bizottság néven működő szerve. A múzeum szervezeti felépítéséről bővebben lásd: Szécsényi : *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 70.

²⁸ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások.

²⁹ Például: MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve, ltsz. 11364.: karikatúra-melléklet hírlapokból, 550 db, ajándék Steiner Ödöntől.

³⁰ A karikaturisták életrajzi adatainak vonatkozásában lásd: Gyöngy Kálmán: *Magyar karikaturisták adat- és szignótára 1848–2007*. Budapest, 2008.

³¹ MNL OL K 816/2. Jelentés az Országgyűlési Múzeum 1933. II. félévi működéséről.

³² A kiállított karikatúrák közül a 19. századra vonatkozó anyag jelentős hányada újságkivágat volt, ezért, kivált Jankó János kapcsán, a rajzok eredeti példányai számottevően felértékelődhetnek.

³³ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások: MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

³⁴ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások. Itt megjegyzendő, és az intézmény anyagi lehetőségeit jól példázza, hogy Vastagh Gyula 1931-ben csak többszöri kérés után tudta behajtani a múzeumon az eladott karikatúrái teljes vételárát, utójára egy mindössze 20 pengős tételt (ezen alkalommal az Országgyűlési Múzeum összesen 210 pengő értékben vásárolt tőle). Műgyűjtői tevékenységükről bővebben lásd: Takács Gábor: *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig. Bibliográfiai lexikon*. Budapest, 2012. 296., 433., 475.

³⁵ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások: MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

intézményi megkereséséről is tudomásunk van, de arról már nem rendelkezünk adatokkal, hogy a művész karikatúrái ténylegesen tőle kerültek volna a múzeum tulajdonába.³⁶ Vásároltak olyan magánszemélyektől is, akik társadalmi státuszáról nem sok tudható. Ezen tételek esetében már szinte kizárólag csak néhány pengőt áldozott a múzeum a karikatúrákra, a húszas-harmincas évekbeli hazai műtárgypiacot jellemző, túlkínálat okozta általános árcsökkenést valóban ki tudták használni. A múzeum dolgozóinak, ha szaktudományi indíttatásukról közvetlen adatok nem is ismertek számunkra, áldozatos és kitartó munkáját dicséri, hogy 1944-ben (!) igen jutányos áron jutottak hozzá 19 darab Than László (1830–1906), Than Mór festőművész öccse által készített karikatúrához.³⁷

A múzeum elenyésző mennyiségű karikatúrát kapott ajándékba, évente átlagosan csupán néhány darabot. Az ajándékozók köre társadalmi összetételüket tekintve szintén vegyes képet mutat, de ahogy az intézménynek tett – a tárgyaknak tulajdonított jelentőségük folytán nagyobb presztízsű – felajánlások esetében is jellemző tendencia volt, a politikusok, országgyűlési képviselők, magas rangú állami tisztviselők alapvetően ezen a módon járultak hozzá a múzeum gyarapításához. Ebből a csoportból Klebelsberg Kunó hagyatéki anyagát, illetve az annak részét képező tíz karikatúrát emeljük ki, amelyeket az özvegy férje halála után, 1933-ban adományozott az Országgyűlési Múzeumnak.³⁸

Kiállítások

Bár az országgyűlés 1923. január 20-án döntött az Országgyűlési Múzeum létrehozásáról, a gyűjtemény és az azzal közvetíteni kívánt ideológiai koncepció bemutatására jóval később került sor, aminek hátterében feltehetően pénzhány állhatott.³⁹ A múzeum végül 1929-ben nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt az Országház északi szárnyában, báró Rudnyánszky József főrendiházi háznagy egykori lakásának hét termében.⁴⁰ A tárlat tematikus felépítése termekre bontva a következőképpen alakult: 1. Kossuth-szoba; 2. Deák-szoba; 3. Tisza Kálmán-szoba; 4. Tisza István-szoba; 5. Nemzetgyűlési szoba; 6. Erdélyi szoba; 7. Történelmi szoba. A kiállítási helyiségekben alapvetően az egy-egy korszakot meghatározó államférfiakhoz és a törvényhozás valamely emlékezetes pillanatához kötődő relikviákat, ereklyetárgyakat halmoztak fel, ezeken kívül képzőművészeti alkotásokat, szobrokat, festményeket, metszetek, plaketteket – és karikatúrákat láthattak az érdeklődők.⁴¹

A képviselőház elnöke, Zsitvay Tibor az épülő kiállításról nyilatkozva minden esetben kiemeli, hogy Kossuth Lajos és Deák Ferenc relikviái mellett külön teremben nyer elhelyezést a múzeum „hatalmas karikatúragyűjteménye”,⁴² amely az „utolsó 50 esztendő politikai

³⁶ MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek, 1931.

³⁷ MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve; Than László személyéről és karikatúra-rajzolás tevékenységéről bővebben lásd: Megyeri Károly (szerk.): *Életemből emlékek. A tizenkilencedik század Budapestjéről mesél a zenede szókész tanára s a rajzoskedvű számvevőszéki tanácsnok*. Budapest, 2007.

³⁸ MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

³⁹ Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 65.

⁴⁰ *Ünnepélyesen megnyitották a világ legelső parlamenti múzeumát – Budapesten*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 21. sz. 4.; *Újabb Kossuth-relikviák a parlamenti múzeumban*. Pesti Hírlap, 50. évf. (1928), 234. sz. 35.

⁴¹ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.; MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyakra vonatkozó leltárak, 1929–1930.

⁴² *Parlamenti múzeumot létesítenek...* Székely Nép, 46. évf. (1928) 90. sz. [2.]

karikatúráit⁴³ hivatott reprezentálni. A tervek szerint „a régi, ismert politikusok karikatúrái a terem négy falát egészen be fogják borítani”.⁴⁴ Az 1929 januárjában megnyitott tárlaton végül nem kaptak külön termet a karikatúrák, a beszámolók szerint részben a folyosó falain,⁴⁵ részben a Tisza István-szobában, „forgatható képtáblákon”⁴⁶ voltak láthatók.

A gyűjtemény, illetve a kiállítás ereklyetár jellege abból a koncepcióból fakadt, miszerint „a nagyok emléke ráveti fényét minden kis tárgyra, ami életükkel és egyéniségükkel összekötésbe hozható”.⁴⁷ Ezáltal a múzeum kiállítása a kiemelt személyek és politikatörténeti mozzanatok idealizálására fektette a hangsúlyt, semmint a történeti folyamatok bemutatására, árnyalására. Csak hogy néhányat említsünk a kiállításon látható tárgyak közül: Kossuth Lajos turini dolgozószobájának enteriőrjében a politikus útibőröndje; Deák Ferenc saját kezűleg készített fafaragványai; díszes emlékpoharak, amelyeket a képviselőház vendéglőse ajándékozott többek között Tisza Kálmánnak és Wekerle Sándornak.⁴⁸

A múzeum levéltárba került iratai közül szerencsésen fennmaradt tárgylisták alapján elviekben jól rekonstruálható, hogy ezt a személyes használati tárgyakkal és képzőművészeti alkotásokkal telezúfolt első kiállítást miként egészítették ki a politikai karikatúrák.⁴⁹ Összesen 207 karikatúrát állítottak ki, a fent említett ötven év helyett viszont általuk csaknem száz év politikatörténetének „torz tükörképét” mutatták be. A legkorábbi kiállított karikatúrák még a reformkor politikai dilemmáit ábrázolták, majd következett a kiegyezést követő időszak, Tisza Kálmán kormányzásának huszonöt éve, a századforduló, végül a közelmúlt, az első világháborúval lezárult korszak politikai szereplőinek arcképcsarnoka. A rajzok legnagyobb részét Karel Klič, Homicskó Atanáz és Garay Ákos munkái, de rajtuk kívül megjelentek Grimm Vince, egy Stroh Mayer nevű művész, Faragó József, Linek Lajos, Gáspár Antal és Bér Dezső karikatúrái is. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a múzeum dolgozói a fennmaradt leltárak és iratok szerint a kiállított anyag több mint felének alkotóját nem tudták beazonosítani.⁵⁰ Ezek Karel Kličnek és Homicskó Atanáznak a Borsszem Jankóban, annak jobbjára címodalán 1868-tól, illetve 1884-től megjelent portrékarikatúrái voltak.⁵¹ Így a múzeum munkatársai feltehetően nem tudtak arról, hogy Karel Klič cseh származású karikatúrista, fényképész, feltaláló műveivel a hazai karikatúratörténet egyik legmeghatározóbb alakjának – aki Jankó Jánosra, „a magyar karikatúra úttörőjére”⁵² is óriási hatást gyakorolt – anyagát őrizték és állították ki.⁵³

---

⁴³ *Kossuth és Deák szoba a parlamenti múzeumban*. Magyarország, 35. évf. (1928) 151. sz. 2.

⁴⁴ *Ősszel megnyílik a parlamenti múzeum, melyben lesz Kossuth- és Deák-szoba s egy egész terem politikai karikatúrákkal*. Esti Kurír, 4. évf. (1928) 156. sz. 11.

⁴⁵ *Ünnepélyesen megnyitották a világ legelső parlamenti múzeumát – Budapesten*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 21. sz. 4.

⁴⁶ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.

⁴⁷ MNL OL K 816/7. Felhívás a magyar társadalomhoz. Közli: Lengyel – Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 175.

⁴⁸ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.

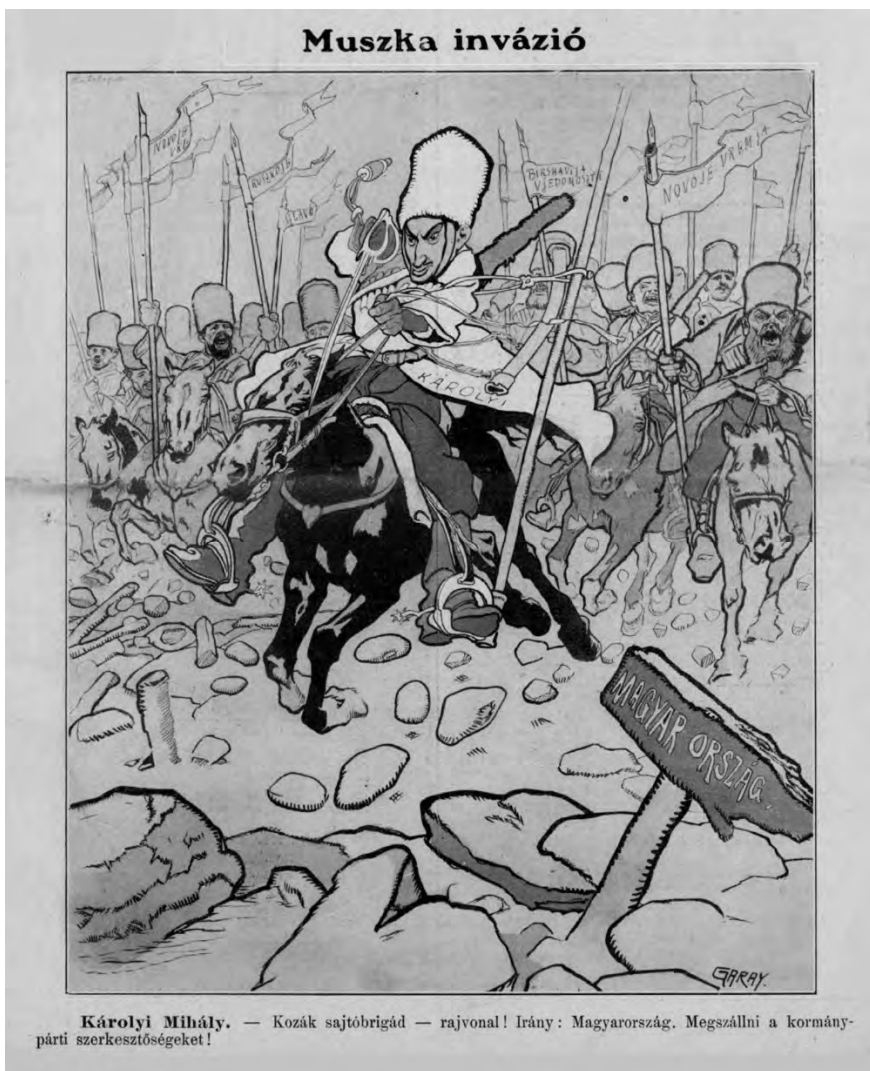
⁴⁹ MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyra vonatkozó leltárak, 1929–1930.

⁵⁰ Uo.; MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

⁵¹ Bővebben lásd: Buzinkay Géza: *A Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében*. Budapest, 1983. 36., 66–67.

⁵² MNL OL K 816/2. Jelentés az Országgyűlési Múzeum 1933. II. félévi működéséről.

⁵³ Buzinkay: *A Borsszem Jankó és társai*, 112–113.

2. kép

Garay Ákos: *Muszka invázió*. Megjelent: Borsszem Jankó, 47. évf. (1914) 14. sz. címloldal

Itt ismét szükséges kitérnünk arra a lényeges momentumra, hogy a nagyközönség a kor-
szakban múzeumi keretek között kizárólag a képzőművészeti tárlatokon találkozhatott kari-
katúrákkal,⁵⁴ így ez a kiállítás muzeológiai szempontból is jelentős állomásnak tekinthető.
Az Országgyűlési Múzeum esetében a karikatúrákat jellemzően nem művészi kvalitásaik, ha-
nem történeti értékük, a rajtuk látható személyek okán állították ki. Jelentőségük ezáltal a
tárlaton bőséges mennyiségben, többek között a történeti események illusztrálása kapcsán
kiállított képzőművészeti alkotásoknál összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, hiszen ahogy

⁵⁴ Például ilyen nagyobb szabású tárlat volt az 1929-ben a Szépművészeti Múzeumban megrendezett
Daumier-kiállítás. *Három kiállítás*. Magyarország, 36. évf. (1929) 112. sz. 6.

arra egy kortárs szemlélő is rámutatott, „a sok metszet önmagában még nem pótolja a tárgyi anyagot”.⁵⁵ És bár nem egyértelmű, hogy tervezett, koncepciózus módon, de a kiállított karikatúraanyag egyszerre jelenítette meg az elmúlt száz esztendő hazai politika- és politikai karikatúratörténetét, ha tárgyról, a múzeum politikai-ideológiai meghatározottságából következően nem is nyilatkozhatott teljesen elfogulatlanul. A karikatúrák a reformkori nemzeti törekvésektől, a kiegyezést követő politikai, alkotmányozó élet kifejlődésén és működésén át, az első világháborúig vezették végig a látogatókat,⁵⁶ „főleg a koalíció és a munkapárti rezsim ellenzékének vezetőit vagy vezéreit” kifigurázva.⁵⁷ Mintegy emlékeztetve a háborút követő összeomlás és Trianon egyik fő felelőseire, a karikatúrák sorát Garay Ákos: Muszka invázió című műve zárja, amely Károlyi Mihályt a kormánypárti lapok ellen törő kozák sajtóbrigád élén ábrázolja (2. kép); de ugyanígy megjelenik Hock János, Károlyi miniszterelnöksége alatt a Magyar Nemzeti Tanács elnökeként működő politikus és író portréja is.

Az 1929-ben megnyitott kiállítás karikatúra anyagának szinte egészét a Borsszem Jankó című rendkívül népszerű és talán legismertebb, 1868 óta létező politikai élclapban megjelent rajzok adták. Ezek közül Garay Ákos műveiről tudható biztosan, hogy személyesen az alkotótól vásárolta meg őket a múzeum 1928-ban.⁵⁸ Az így megszerzett 80 karikatúra ára 600 pengő volt, azokból 71 darabot ki is állítottak.⁵⁹ A fennmaradt karikatúrák beszerzésének módjáról nincsenek adataink, ugyanakkor meglepő, hogy a Garay-karikatúrákkal azonos időszakban vásárolt, Lányi Dezső szobrászművész által készített karikatúraszobrokat a források szerint ekkor még nem állították ki.⁶⁰

1933-ra az Országgyűlési Múzeum átrendezte kiállítását, hogy immár 17 teremmel, de főként átgondoltabb koncepcióval és bővebb, relevánsabb tárgyanyaggal fogadhassa látogatóit.⁶¹ A karikatúrák továbbra sem épültek be a Deák-, Kossuth-, Apponyi-, Klebelsberg-termek vagy akár a Tisza Kálmán nevével fémjelzett időszakot bemutató szobák anyagába, a „kisebb külön témák bemutatására” ugyanis „kabinetek” szolgáltak.⁶² Így a múzeum nagy előadótermébe került a „nagy karikatúra- és fényképgyűjtemény. Mindez már nem a falakon, hanem forgatható állványokon, vászonfalakon és kitűnően csoportosított albumokban és

⁵⁵ *A parlamenti múzeum*. A Műgyűjtő, 3. évf. (1929) 2. sz. 53.

⁵⁶ MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyakra vonatkozó leltárak, 1929-1930.

⁵⁷ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.

⁵⁸ MNL OL K 816/2. Kimutatás az 1922. évi július hó 1-től 1930. évi augusztus hó 31-ig a Parlamenti Múzeum költségei című hitelrovat terhére történt kifizetésekről.

⁵⁹ MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyakra vonatkozó leltárak, 1929-1930.

⁶⁰ A négy szobor összesen 300 pengőbe került, Pichler Győzöt, ifj. gr. Andrássy Gyulát, Kóbor Tamást és Tisza Istvánt ábrázolták. MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

⁶¹ Az állandó kiállítás a magyar alkotmányosság fejlődését és a magyar országgyűlések történetét immár a honfoglalástól a jelenkorig mutatta be. A termek száma az évtized végéig folyamatosan gyarapodott, végül huszonnégy szoba állt a tárlat rendelkezésére. Az állandó kiállítás részletes leírását lásd: Mesterházy Jenő: *Az Országgyűlési Múzeum*. Pedagógiai Szeminárium, 9. évf. (1938) 9-10. sz. 533-540. Az anyaggyűjtés sikerességéhez feltehetően nagyban hozzájárult az a belügyminisztériumi rendelet is, „amely arra kötelezte az ország összes vármegyei könyvtárakat és hasonló intézményeit, hogy a parlamenti múzeumnak adják át alkotmányjogi és politikai vonatkozású kincseiket”. *Séta a parlamenti múzeumban*. Ujság, 8. évf. (1932) 75. sz. 9.

⁶² Az 1933-ban megnyitott állandó kiállítás tárgyanyagával kapcsolatban nincs tudomásunk a korábbi tárlat tárgyjegyzékéhez hasonló leltárról, így a kiállításon bemutatott karikatúraanyagról a korabeli sajtóbeszámolók, illetve kis részben a múzeum leltárkönyve és levéltári iratai alapján tudunk képet alkotni.

kartotékokban” volt látható.⁶³ Az előadótermet egyébiránt az időszaki kiállítások helyszínének is szánták, az újrainítás alkalmából pedig rögtön „az elmúlt száz év karikatúra-termését” tervezték ily módon bemutatni.⁶⁴ A centenáriumi apropót egyébként Jankó János születésének századik évfordulója szolgáltatta, ekkor vásárolták meg a már említett, 103 darabból álló Jankó-anyagot is.⁶⁵

3.kép

Pintér Jenő: *A Bethlen-kormány karikatúraszobrai.*
Majest: Magyarország, 40. évf. (1933) 31. sz. 4.

A korábbihoz hasonlóan az új tárlat szintén a hazai politikai karikatúra történetének elmúlt száz évéből merítette anyagát. Így például Berényi Ferenc Podmaniczky Frigyes báró egy 1847-es országgyűlési beszédéről készült rajzával ismét egy értékes darabbal bővült a

⁶³ *Terjeszkedik a parlamenti múzeum.* Pesti Hírlap, 54. évf. (1932) 135. sz. 9. A gyűjtemény különálló bemutatása így sem valósult meg, hiszen a karikatúrákkal egy helyiségben helyezték el többek között azt a díshintót is, amellyel az alsótábla elnöke utazott Mária Terézia koronázására. *Az alsótábla elnökének díshintója a parlamenti múzeumban.* Uj Nemzedék, 14. évf. (1932) 255. sz. 8.

⁶⁴ *Séta a parlamenti múzeumban.* Ujság, 8. évf. (1932) 75. sz. 9.

⁶⁵ MNL OL K 816/2. Jelentés az Országgyűlési Múzeum 1933. II. félévi működéséről.

kiállítás, illetve a múzeum legkorábbi, reformkori időkből fennmaradt karikatúraanyaga.⁶⁶ Egy további, a kiállított anyagból több ízben kiemelten említett karikatúra ugyanakkor némileg megbontotta a politikai karikatúrák egységes sorát, a kiállításba ugyanis bekerült Munkácsy Mihály karikatúra-önarcképe is.⁶⁷ Pontos adatok hiányában csak találgathatunk, de esetleg feltételezhető, hogy egyrészt Munkácsy személyének nemzeti jelentősége, másrészt impozáns méretű Honfoglalás című festményével az Országházhoz való közvetlen kapcsolódása indokolta, hogy a rajzot jobb híján a karikatúrák között mutatták be.⁶⁸ A korabeli

4. kép

Gedő Lipót: *Gömbös Gyula*. Megjelent: *Esti Kurír*, 10. évf. (1932) 177. sz. 8.

beszámolók hasonlóképpen gyakran említik a politikai karikatúrák esetében újdonságnak, kuriózumnak számító karikatúraszobrokat is. „Általános feltűnést keltett” Pintér Jenő két szoborcsoportja, amely a Bethlen-kormány tagjait „a Kossuth-szobor koncepciójához hasonló pózban”, illetve a kormánypárti és az ellenzéki képviselők baráti ölelésében létrejövő

⁶⁶ *Séta a parlamenti múzeumban*. Ujság, 8. évf. (1932) 75. sz. 9. Takáts Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy a reformkori országgyűlések karikatúráit és pasquillusait maguk a résztvevők, az országgyűlési követek készítették.

⁶⁷ *Verbőczy Tripartituma, a Pragmatica Sanctio eredeti példányai, Kossuth Lajos zsinóros ruhája, Deák Ferenc választási zászlója, a Házelnök díszhintója és megbecsülhetetlen értékű relikviák a parlamenti múzeumban*. 8 Órai Újság, 19. évf. (1933) 31. sz. 4. A grafikát a múzeum Vastagh Gyula műgyűjtőtől 80 pengőért vásárolta 1931-ben, a leltárkönyvbe ugyanakkor nem vezették fel. MNL OL K 816/2. A Parlamenti Múzeum beszerzései 1931. január 7-étől, az 1930/31. évi költségvetés terhére.

⁶⁸ Bővebben lásd: Andrásy Dorottya – Bojtos Anikó – Dúzi Éva: *Munkácsy Mihály és az Országház*. Budapest, cop. 2019.

„nemzeti koncentrációt” ábrázolja (3. kép).⁶⁹ Lányi Dezső szobrászművész Tisza Istvánt, ifj. Andrassy Gyulát, Kóbor Tamást és Pichler Győzöt megmintázó szobraival képviseltette magát a kiállításon, a későbbi években pedig külföldi politikusok karikatúraszobraival is gyarapította a gyűjteményt.⁷⁰

5. kép

Karel Klič: *Jókai Mór*. Megjelent: *Borsszem Jankó*, 1. évf. (1868) 34. sz. címloldal

A kiállítás egyik faláról Gedő Lipót jóvoltából „a jelenlegi országgyűlés tagjainak groteszk arcmásolatai” nevettek a nézőkre. Gedőt személyesen Almásy László házelnök kérte fel, hogy készítsen karikatúrákat a honatyákról.⁷¹ Almásy ezen megrendelésével, tágabban értelmezve a hatalom karikatúrákhoz való viszonyulásával, úgy tetszik, világosan kijelölte, hogy a két világború közötti Magyarországon a politikai hatalom birtokosai hogyan definiálják a

⁶⁹ *Megnyitották a parlamenti múzeumot*. *Magyarország*, 14. évf. (1933) 31. sz. 9.

⁷⁰ *Megnyitották a kibővített országgyűlési múzeumot*. *Ujság*, 9. évf. (1933) 31. sz. 10. Pintér és Lányi szobraikat egyaránt az alkotóktól vásárolta a múzeum, összesen 250 pengő értékben. MNL OL K 816/2. A Parlamenti Múzeum kiadásai az 1932/33. költségvetési évben.

⁷¹ *Gedő Lipót politikus-karikatúrái a parlamenti múzeumban*. *Esti Kurír*, 10. évf. (1932) 177. sz. 8.

politikai karikatúra műfaját, de legalábbis milyen az a karikatúra, amelyen önmagukat viszont szeretnék látni. Eszerint a karikatúra pusztán azáltal kap politikai színezetet, hogy az ábrázolt személy politikus, a torzítás, karikírozás pedig a test vagy az arc egy jellegzetes vonására összpontosul.⁷² Ezek a portrékarikatúrák nem hogy valamely harcosabb politikai álláspontot, de különösebb összetett jelentést, mondanivalót, az illető személy politikájának frappáns összefoglalását sem hordozták magukban (4. kép). Az utóbbi kapcsán példaként említhetők a kiegyezést követő időszakban a Borsszem Jankóban megjelent karikatúrák, amelyeket az 1929-ben megnyitott tárlaton még biztosan láthatott a közönség (5. kép). Így még inkább érthető, hogy a korszakban egyre szélsőségesebb irányba tolódó magyar politikai vezetés a karikatúrának miért ezt a típusát tartotta kívánatosnak a nagyközönség elé tártai: egy sajátos arcvonás neveltségessé tételével, a fizikai tulajdonságokra való koncentrációval a politikai karikatúra mint olyan leválasztható volt magáról a politikáról. Egy 1934-ben Prágában megrendezett nemzetközi karikatúra kiállítást követő, szintén nemzetközivé dagadó politikai botrány pontosan megmutatta, hogy a politikai karikatúrát, amennyiben általa valóban érvényre juttatják a tömör, összetett, kritikus mondanivalót, mennyire veszélyesnek és nem melleleg sértőnek érezheti önmagára nézve a hatalom.⁷³ Az éppen működő országgyűlés tagjait ábrázoló karikatúrái, ezáltal a jelenkor apolitikussá tétele a kiállításban igen szembeötlő lehetett, ha a tudatos rendezési elvről ezúttal sem rendelkezünk konkrét forrásokkal. De ahogy egy tudósítás is megállapította, „már itt megállapíthatja az ember, hogy a jelen túlságosan sok helyet foglal el, [...] az utolsó tíz év ugyanannyival van képviselve, mint az előző kilencven”.⁷⁴

Hogy az Országgyűlési Múzeum tárlatain érzékelhető bizonyos hangsúlyeltolódások mennyiben zavarhatták a látogatókat, nem tudjuk, az ugyanakkor tény, hogy az intézmény valamennyi esetleges szakmai hiányossága ellenére a korszakban igen nagy népszerűségnek örvendett: 1936-ban már a főváros harmadik leglátogatottabb múzeuma volt.⁷⁵ Ez a fiatal intézmény rendkívüli gyorsasággal emelkedett a legnépszerűbb hazai közgyűjtemények sorába, aminek oka alapvetően a múzeum dolgozóinak kétségbevonhatatlanul újszerű, a kor-

⁷² Buzinkay: *A politikai karikatúra és a magyar történelem*, 544.

⁷³ A cseh Manes művészegyesület által rendezett kiállításon „az emigránsok által kiállított képek példátlan módon kigúnyolják a német politikai életet és a német birodalmi állampolgárokat. A kiállítás kirakatablakában helyezték el a birodalmi kancellár nagyméretű képét, amely személyében erősen sérti a kancellárt. [...] Koch prágai német követ szóbeli jegyzékben tiltakozott a külügyminisztériumnál a német államférfiak megsértése és becsmérlése ellen.” *Német diplomáciai lépés Prágában egy karikatúra-kiállítás miatt*. Nemzeti Ujság, 16. évf. (1934) 82. sz. 2. A karikatúrák leírása meglehetősen pasztikusán mutatja be a prágai tárlaton látható művek jóval összetettebb, egyben direkter politikai üzenetét: „Az egyik képen véres fejszékéből, a másikon holttestekből álló horogkereszt látható.” *Német államférfiakat kigúnyoló karikatúra-kiállítás Prágában*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 82. sz. 7. Német nyomásra a birodalmi kancellár és más német állami vezetők képeit végül eltávolították a kiállítás kirakatablájából, bár az elsődleges cseh álláspont szerint „olyan művészi ügybe, mint a kiállítás”, nem áll módjukban beavatkozni. *Az osztrák követ is követelte a prágai képkiallítás kifogásolt karikatúráinak eltávolítását*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 86. sz. 9. *A prágai karikatúraborotrány új fejleményei*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 84. sz. 10. A kiállítás ellen a pápai állam is tiltakozott, a szervezők pedig ekkor is meghátrálásra kényszerültek: „A nunciatúra ügyvivője a prágai külügyminisztériumban szóvá tette, hogy a [...] kiállításon istenkáromló képeket is kiállítottak. Az egyik ilyen kép Krisztust a keresztben gázálarccal ábrázolja. A pápai nunciatúra közbelépésére [...] rendőrök jelentek meg a kiállításon és az említett képen kívül még öt karikatúrát eltávolítottak.” *A cseh karikatúra-kiállítás istenkáromló képeit eltávolították*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 95. sz. 9.

⁷⁴ *Megnyitották a parlamenti múzeumot*. Magyarország, 14. évf. (1933) 31. sz. 9.

⁷⁵ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 178.

szakban igen modernnek számító gyűjteményszervezési és kiállítási gyakorlatában, módszereiben keresendő. Hogy a karikatúráknál maradjunk, esetükben már az 1933-ban megnyílt időszaki tárlat témája, maga a *politikai karikatúra* egy történeti múzeum kapcsán rendkívül szokatlan, ezáltal nagy érdeklődést kiváltó, igen szerencsés témaválasztás volt.⁷⁶ Emellett fontos kiemelni a kiállításokban alkalmazott installációs elemeket, amelyek modern forma- és látványvilágukkal az adott tárlat mondanivalóját is fel tudták erősíteni.⁷⁷ Ezt a lehetőséget a múzeum tudatosan aknáztta ki, így például a harmincas évek közepén megrendezett Kosuth- és alkotmánytörténeti tárlat kapcsán az installációk megvalósításához a Turul Szövetség egy egészségügyi kiállításán már közreműködött képzőművészek segítségét kérte.⁷⁸

A múzeum felfelé ívelő pályáját a második világháború törte meg. 1942 őszén bezárta kapuit a látogatók előtt, és gyűjteményét a háborút követően sem nyitotta meg, kiállításokat nem rendezett. Az egypártrendszer létrejötte véglegesen megpecsételte sorsát, amelyek, az intézmény „reakciós” politikai-ideológiai meghatározottságából, jellegeből adódóan annak fenntartása természetesen nem lehetett célja. A múzeumot végül egy 1949. szeptember 28-án kelt kormányhatározattal szüntették meg, gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe átadva. A karikatúragyűjtemény nagy része is ide került, a szerencsés módon épen maradt anyag ma a Történeti Képcsarnok Grafikai Gyűjteményében kutatható.⁷⁹ Lányi Dezső szoborkarikatúrái közül Somersset de Chair angol politikus szobra a világháború során megsemmisült,⁸⁰ Apponyi Albert, Makkai Zsigmond és Széll Kálmán szobrai pedig ma a Magyar Nemzeti Galériában találhatók. Lányi további, illetve Pintér Jenő karikatúraszobrainak sorsa ismeretlen.

Alkotók és karikatúrák⁸¹

A egykori Parlamenti Múzeum gyűjteményében megtalálható karikatúrák kapcsán mindezt idáig a következő alkotókat sikerült beazonosítani:⁸² Bálint (?), Bér Dezső, Berényi Ferenc, Biczó András, Cserépy Árpád, Éder Gyula, Faragó József, Feiks Jenő, Forrai Zoltán, Freund (?), Garay Ákos, Gáspár Antal, Gedő Lipót, Gömöri Imre, Pálffy (?), Grimm Rudolf, Grimm Vince, Halácsy Endre, Hatos Sándor, Homicskó Atanáz, Jankó János, Jeney István, Jotes (Jerzy Sz wajcer), Karel Klič, Lányi Dezső, Linek Lajos, Madaras László, Major Henrik, Miklósi M. Ödön, Molnár (?), Mühlbeck Károly, Pintér Jenő, Polgár Márton, Sarlay, Strohmayer Antal, Szentgyörgyi Béla, Than László, Varga Imre.

A mindenkorai hazai sajtóviszonyokból, az élclapkiadás körülményeiből következően a fenti alkotók alapvetően nem képviseltek kizárólagosan politikai eszméket, pártokat, csoportokat, azaz a századfordulóra hihetetlenül gazdaggá váló élclappiacon sem kötelezték el

⁷⁶ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 175.

⁷⁷ Itt gondolhatunk a „20 év politikátörténete” című időszaki kiállítás belsőépítészeti és installációs elemeire. Lásd: Feitl: „*Ám bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...*”, 164–165.

⁷⁸ MNL OL K 816/4. Kosuth és alkotmánytörténeti kiállítás, 1936–1938.

⁷⁹ Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 113.

⁸⁰ Kimutatás a felszabadulással kapcsolatos események következtében a Parlamenti Múzeumot ért károsodásokról. Közli: Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 115.

⁸¹ Írásunkban a szűkre szabott keretek és a vizsgált karikatúraanyag hatalmas mérete folytán nincs módunk a múzeum gyűjteményében található karikatúrák alkotóinak és műveinek részletes vizsgálatára és bemutatására. Ehelyütt csupán egy igen impozáns névsorral és néhány megjegyzéssel szeretnénk illusztrálni a vizsgált tárgyegyüttes jelentőségét, sokrétű, kutatásra váró voltát.

⁸² Az Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve, levéltári iratai, a Magyar Nemzeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének vonatkozó anyagai és a korabeli élclapok vizsgálata alapján.

magukat egy-egy, valamely pártot képviselő sajtóorgánium mellett.⁸³ Jellemzően egyszerre több lapnak dolgoztak, ez egyrészt a lapok hatalmas „rajzigenyéből,” másrészt a karikatúristák megélhetési lehetőségeiből fakadt. A 19. század végére a párizsi, müncheni iskolákon nevelkedett, így tehetségük, szerencsájük függvényében idővel elismertebb képzőművészekké váló alkotók, például Faragó József esetében nem feltétlenül anyagi szempontok domináltak,⁸⁴ de az újságrajzolók, grafikusok, karikatúristák többsége nem volt ilyen szerencsés helyzetben.⁸⁵ Az alkotók között politikai szempontú szelektálásról tehát nem beszélhetünk, ahogy az a rajzok vizsgálatából kitűnik, a múzeum a karikatúrákon megjelenő személyek kapcsán is igyekezett objektivitásra törekedni. Mussolini, Hitler, Bethlen István vagy Gömbös Gyula mellett megfért Kéthly Anna vagy Hock János portréja is, bár a jelenkort bemutató anyag vonatkozásában a kormánypárti politikusok megjelenítésének egyértelmű túlsúlya érvényesült. Ez a törekvés az ideológiai koncepció megvalósításának olyan sajátos módjára enged következtetni, amelynek lényege nem a mindenkori ellenzék, politikai ellenfél vagy tággabb értelemben a nemzet ellenségének lejáratásában, nevetségessé tételében, hanem az uralkodó hatalom tagjainak előtérbe helyezésében, túlhangsúlyozásában nyilvánul meg.

Összegzés

Az egykori Országgyűlési Múzeum erőteljes ideológiai meghatározottsága az addig hagyományosabbnak tekintett tárgyi emlékeken túl olyan tárgycsoportot emelt be – ha nem is teljesen tudatosan – a politika- és társadalomtörténet forrásai közé, amelynek értékét tudományos szempontból addig kevesen ismerték fel. Lehetőségeihez mérten, jelentékeny anyagi ráfordítással és gyűjtőmunkával a maga nemében egyedülálló gyűjteményt hozott így létre,⁸⁶ amelyet a nemzeti tudat erősítése folytán bemutatott meghatározó történelmi személyiségek ereklyetárgyai mellett kiállításai állandó, meghatározó részévé tett – ezzel egy időben a múzeum létrehozásának alapkoncepciójába és kisebb részben propagandaeszköztárába is beépítette. Mindenfajta szakmai-tudományos előzmény nélkül a magyarországi politikai karikatúra történetének egészét átfogó anyagot gyűjtött össze, ezáltal történeti szempontból pótolhatatlan darabokat őrizve meg és mentve át az utókor számára. A hatalmas anyag rendszerezett vizsgálata a művészettörténeti vonatkozások mellett csaknem százötven év társadalmi-politikai viszonyainak, művelődéstörténeti vonatkozásainak a hazai politikai karikatúrákon keresztül történt lecsapódásának kutatására adhat lehetőséget.

---

⁸³ Bővebben lásd: Buzinkay: *A Borsszem Jankó és társai*, id. mű vagy Buzinkay: *A megrajzolt vicc: a budapesti karikatúra*, id. mű.

⁸⁴ Vö. *Így éltek ti. Faragó József (1866–1906) művészete. Karikatúrák a Borsszem Jankóban*. Budapest, 2012.

⁸⁵ Gedő Lipót egy Kecskeméten megrendezett kiállítása alkalmából például az arra jelentkezőkről a helyszínen karikatúrát készített, természetesen nem ingyen. *Vasárnap este zárul a pesti festőművészek kiállítása*. Kecskeméti Közlöny, 14. évf. (1932) 233. sz. 2.

⁸⁶ Összehasonlításképpen: a Magyar Nemzeti Múzeum 1949-ben, a Parlamenti Múzeum anyagának átvételekor kevesebb mint 200 politikai karikatúrát őrzött gyűjteményében.

ORSOLYA HEINCZ

*The Caricature Collection of the Museum of the National Assembly
(1923–1949)*

This study examines the caricature collection of the Museum of the National Assembly, which existed between 1923 and 1949. It was created by the regime in power between the two World Wars for propaganda purposes. The core assumption of the study is that the regime used political caricatures as a form of self-representation, therefore the way the institution operated was strongly determined by political and ideological factors. The study discusses the organization of the collection and the exhibitions showcasing the works along these ideas. By examining the circumstances of the acquisition of the caricatures, the social status of the previous owners, the artists, and their political affiliations, and of course the caricatures themselves, the study attempts to answer the question how purposefully the museum used its caricature collection as an instrument of propaganda. It also aims to call attention to this unique collection of the Museum of the National Assembly, which has barely been researched before. By creating a collection of more than 1500 items and collecting and examining these caricatures in a scientific manner as historical sources, political caricatures entered the spotlight of political history research in Hungary for the first time. The primary sources of the study were archival documents regarding the Museum of the National Assembly, contemporary press releases, and the caricature collection itself, which remained intact almost in its entirety and is currently available for research in the Graphic Collection of the Hungarian National Museum.

DÚZSI ÉVA

Műalkotások az Országházban 1945 előtt

Az Országházban található műtárgyak története az épület megépüléséhez nyúlik vissza. Az 1885-től 1902-ig tartó építkezés során kevésbé fordítottak figyelmet a termek díszítésére szolgáló alkotások beszerzésére. Steindl Imre építész az épület tervezésekor a belső architektúra kialakításánál alárendelt szerepet szánt a festészeti és szobrászati alkotásoknak, elképzelése szerint azok az épület gótikus stílusába illeszkedve legyenek megmintázva, dekorációs elemként.¹ A kezdeti években a műtárgy-megrendelések lebonyolítása az építés ügyével foglalkozó Állandó Országház Építési Végrehajtó Bizottság (a továbbiakban: Végrehajtó Bizottság) feladata volt gróf Tisza Lajos, a király személye körüli miniszter elnökletével. Az alkotások főként a magyar történelem legjelentősebb eseményeit, mondáit, személyeit és a törvényhozás allegóriáit jelenítették meg. A belső díszítés kérdése az 1896-os millenniumi ünnepséghez közeledve vált sürgetővé, ugyanis az Országház az ünnepi helyszínek egyike volt. A honfoglalás ezeréves évfordulója alkalmából megrendelték Munkácsy Mihály *Honfoglalás* című képét, illetve az uralkodópár, Ferenc József és Erzsébet királyné szobrát.² A reprezentív termek falait és mennyezeteit a korábban nem tervezett módon fal- és mennyezetképekkel fedték be.³ Ekkor merült fel az igény A Magyar Képzőművészek Egyesülete révén, hogy módosítsanak a falképpályázaton – Munkácsy képére hivatkozva –, a művészek ne falképeket, hanem olajképeket alkothassanak. Azonban a pályázat megálmodói ragaszkodtak az eredeti kiíráshoz.⁴ Az alkotók a közismert Lotz Károly festőművészen kívül zömmel ismeretlenebb festőknek számítanak, mint Jantyik Mátyás, Tardos-Krenner Viktor vagy Vajda Zsigmond. A műtárgyak állományát gazdagítja a szekciókhoz készült vázlatok sora. Szép példa erre az étterembe (Vadászterem) készített várabrázolások Országházban fennmaradt olajvázlatai (Spányi Béla: Vajdahunyad, Visegrád, Trencsén). A millenniumhoz hasonlóan az 1900. évi párizsi világkiállítás is megrendelésre ösztönözte a vezetőséget. Rauscher Lajost bízták meg, hogy készítsen hét lappól álló, nagyméretű akvarellsorozatot, amelyen bemutatja az elkészült Országházat. A különleges alkotások ma is az országgyűlés épületét díszítik.⁵

Nagyobb fordulat a műalkotások megrendelése tekintetében az 1920–1930-as években következett be, amikor az országgyűlés házelnökeinek és háznagyainak részéről felvetődött

¹ Országgyűlés Hivatala Tervtára, Állandó Országház Építési Végrehajtó Bizottság iktatott iratai (a továbbiakban: OH-T-VB) 1891-4.

² OH-T-VB 1890-0292; OH-T-VB 1890-0303.

³ OH-T-VB 1894-686.

⁴ OH-T-VB 1895-597.

⁵ Ritoók Pál: *Százéves az Országház. Az Országgyűlés kiállítása az Országház átadásának századik évfordulója alkalmából. 2002. október 4 – december 31.* Műemlékvédelem, 2003. 47. évf. (2003) 1. sz. 62.

az igény a kevésbé díszes fogadótermek, dolgozószobák átalakítására és dekorálására. Művészetpártolói tevékenységüknek köszönhetően jelentősen megugrott a műtárgyak száma. Tisztségük reprezentálásaként emléktáblák és portrék formájában örökítették meg elődeiket. Az épület termeinek falait 1935-ben négy különböző – főrendiházi elnököket és háznagyokat, illetve képviselőházi elnököket és háznagyokat ábrázoló –, közel hatvan darabból álló arcképcsarnok díszítette.⁶ Helyiségeiket az egykori országgyűlések kiemelkedő eseményeinek és személyeinek ábrázolásával díszítették. Így kapott helyet a képviselőházi elnöki dolgozószobában Rudnay Gyulának a pusztaszeri országgyűlést ábrázoló falikárpitja, a képviselőházi olvasóteremben Benczúr Gyula *A nemzet hódolása a király előtt Magyarország ezeréves fennállása alkalmából* című alkotása és Széchenyi István, Kossuth Lajos és Deák Ferenc portréja. A törvényhozás épülete lévén nem maradhattak el az uralkodók (Ferenc József, IV. Károly) és államférfiak (Horthy Miklós kormányzó) ábrázolásai sem. Az Országgyűlési Múzeum 1929-es megnyitásával több mint tizenhétézer alkotással gyarapodott a műtárgyállomány. Fő célkitűzésként a magyar alkotmányos és politikai élet ezeréves folytonosságát kívánták reprezentálni a történelmi eseményekről készült alkotások és a nagy államférfiak ereklyéinek gyűjtésével. Ezzel a Trianon után megtépzott nemzeti öntudatot kívánták erősíteni a látogatók számára, és a külföldi köztudatban újból vissza kívánták szerezni az ország jelentőségének elismerését a külföldről érkező diplomaták szemében. Így került a gyűjteménybe Werbőczy István Tripartituma, Körösfői-Kriesch Aladár a tordai országgyűlésről készített olajfestménye, Batthyány Lajos íróasztala vagy Kossuth Lajos turini dolgozószobájának rekonstrukciója, eredeti bútorokkal, emigrációs levelezéseivel. Az alkotások beszerzésénél nem annyira a művészi, mint inkább a történelmi értéket tartották szem előtt. Ennek ellenére olyan jelentős művészek alkotásai is megtalálhatók voltak, mint Barabás Miklós, Székely Bertalan és Than Mór.⁷

Ezen 1945 előtti korszak – több eddig nem vagy kevésbé ismert – műalkotásainak történetéről és kutatásáról korábban még nem született összefoglaló írás. Közülük a kiemelkedő alkotások bemutatására vállalkozik e tanulmány.

Az első nagyszabású megrendelést a már említett Munkácsy Mihály kapta, akit 1890. november 13-án gróf Tisza Lajos kért fel az *Árpád honfoglalása* című kép megfestésére.⁸ Története fordulatokkal teli, Országházban való elhelyezésére évtizedeket kellett várni. A közéletben már korábban, 1882-ben felmerült az a gondolat, hogy a Párizsban élő magyar festőművész készítsen festményt saját hazája számára. Felszólalásaiban Ipolyi Arnold püspök, Jókai Mór író és Pulszky Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója is támogatta egy magyar történelmi témájú nagy mű megfestését. Úgy gondolták, hogy az 1896-os millenniumi ünnepségek sorozata méltó alkalom lenne a kép megszületéséhez.⁹ Akkoriban több elképzelés is felmerült, szó esett egy Szent Istvánt és egy másik nagy magyar történelmi alakot megjelenítő festményről, amelyet a magyar kormány rendelne meg az Országházba. Egy

⁶ Feitl Írisz – Kerekes Margit: *A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története*. In: A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka. Nemzet Főtere Kézikönyvek. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020. 9.

⁷ Máté Rita: *Az Országgyűlési Múzeum Története (1923–1949). A két világháború közötti kultúrpolitika egy elfelejtett intézménye*. Szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkortörténeti Tanszék, 2006. 6., 28–30.

⁸ OH-T-VB 1890-0292; OH-T-VB 1890-0303.

⁹ *A munkácsi napokról*. Fővárosi Lapok, 1882. március 7. 19. évf. 54. sz. 347.; *Fővárosi hírek*. Fővárosi Lapok, 1884. szeptember 30. 21. évf. 229. sz. 1482.; *Mi újság? A Munkácsy-pár*. Vasárnapi Ujság, 1884. október 5. 31. évf. 40. sz. 645.

másik festménye pedig a honfoglaló magyarokat ábrázolná, amely a tervek szerint a Magyar Tudományos Akadémiába kerülne.¹⁰ A korabeli sajtó ekkortájt foglalkozott azzal is, hogy a művész tanulmányokat készített egy honfoglalás témájú nagy képhez, és figyelemmel kísérte az új Országház mint a kép esetleges helyszíne tervezését és építését.¹¹

Munkácsy a felkérést örömmel fogadta, feleségével 1890 októberében Budapestre látogatott. Személyesen is megtekintette az Országház építését, és tárgyalt gróf Tisza Lajossal, valamint Steindl Imrével.¹² 1890. november 27-én írta alá szerződését a képviselőház üléstermék díszítő festmény elkészítésére 1894. december 31-ei teljesítési határidővel.¹³ A későbbiekben is megfordult Magyarországon, Erdélyt és az alföldi régiót járta körbe, hogy népviseleteket, régiségeket, kifejező alakokat kutasson fel tanulmányként festményéhez. Vele tartott Écsy Ferenc József festő, fényképész is, és szorgosan készítette a felvételeket, amelyeket aztán Munkácsy fel is használt műve elkészítéséhez.¹⁴ A festő 1892. július 26-i levele arról értesítette a bizottságot, hogy az öt méter hosszú nagyvázlat – amelyről a végleges festményt készíti – elkészült.¹⁵ 1893 márciusában gróf Tisza Lajos kiutazott Párizsba, hogy személyesen is megtekinthesse a befejezéséhez közeledő képet.¹⁶ Az elkészült festmény 1894. február 14-én érkezett meg Budapestre. Mivel az Országház képviselőházi ülésterme ekkor még nem készült el, a törvényhozás főrendiházának üléstermeként használt Nemzeti Múzeum dísztermébe szállították.¹⁷ Munkácsy feleségével együtt február 20-án, éppen a művész ötvenedik születésnapján érkezett a fővárosba, hogy személyes felügyelete alatt állítsák fel a képet.¹⁸ Február 24-én került sor a festmény hivatalos átadására, majd február 25. és augusztus 21. között a nagyközönség is megtekinthette.¹⁹

Ami az országházi elhelyezést illeti, Steindl 1893. április 20-án gróf Tisza Lajosnak intézett levelében megírta, hogy már korábban, a kép vázlatainak elkészítésekor felhívta az elnök figyelmét arra, hogy a festmény és az épület belső arányai nem jól illeszkednek majd egymáshoz.²⁰ A fennálló helyzetet a *Pesti Hírlap* jól vázolja: „A goth styl, melyben tudvalevőleg az új országház épül, természeténél fogva nem hagy olyan üres sima felületeket, melyek

¹⁰ *Munkácsy Mihály a jövőben*. Budapesti Hírlap, 1884. október 25. 4. évf. 25. sz. (Melléklet) 2-3.; *Munkácsy Budapest*. Vasárnapi Ujság, 1882. február 26. 29. évf. 9. sz. 140.; *Munkácsy Mihály Budapest*. Pesti Hírlap, 1890. október 12. 12. évf. 281. sz. 7.

¹¹ *Irodalom és művészet*. Munkácsy Mihály. Vasárnapi Ujság, 1882. november 5. 29. évf. 45. sz. 719.; *Mi újság? Munkácsyról*. Vasárnapi Ujság, 1884. május 25. 31. évf. 21. sz. 337.

¹² *Mi újság? Munkácsy itthon*. Vasárnapi Ujság, 1890. október 12. 37. évf. 41. sz. 674.; *Munkácsy Mihály Budapest*. Pesti Hírlap, 1890. október 5. 12. évf. 274. sz. 4.

¹³ OH-T-VB 1890-303; OH-T-VB 1890-266.

¹⁴ Munkácsy levele feleségéhez, Szentés, 1891. október 9., Munkácsy levele feleségéhez, Budapest, 1891. október. In: Munkácsy Mihály: *Emlékeim*. Szépművészeti Könyvek, Budapest, 2016. 306-308.

¹⁵ OH-T-VB 1892-0285.

¹⁶ *Mi újság? Munkácsy millenniumi festménye*. Vasárnapi Ujság, 1893. március 5. 40. évf. 10. sz. 164.

¹⁷ *Munkácsy „Honfoglalás”-ának átvétele*. Vasárnapi Ujság, 1894. március 4. 41. évf. 9. sz. 141.; *Munkácsy „Honfoglalása” Budapest*. Pesti Hírlap, 1894. február 16. 16. évf. 47. sz. 6.; *Művészetek*. *Munkácsy Mihálynak*. Fővárosi Lapok, 1894. február 16. 31. évf. 47. sz. 397.

¹⁸ *Mi újság? Munkácsy Budapest*. Vasárnapi Ujság, 1894. február 25. 4. évf. 8. sz. 128.

¹⁹ *Munkácsy „Honfoglalás”-ának átvétele*. Vasárnapi Ujság, 1894. március 4. 41. évf. 9. sz. 141-142.; Tisza Lajos levele Bécsből Munkácsyhoz (február 23.), Magyar Nemzeti Galéria Adattár ltsz.: 3056/1930.; *Vegyések*. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat*. Építészeti Szemle, 1895. 4. évf. 4. füzet. 121.; *Munkácsy „Honfoglalás”-ának átvétele*. Vasárnapi Ujság, 1894. március 4. 41. évf. 9. sz. 142.

²⁰ OH-T-VB 1893-137; *Munkácsy festménye az új országház számára*. Pesti Hírlap, 1890. október 11. 12. évf. 280. sz. 3-4.

egy óriási méretű festménynek, amilyen a Munkácsy műve lenni akar, elegendő helyet nyújtának. Azonkívül pedig a képviselőház terme – ahova a kép szárvan van – eredetileg úgy volt tervezve, hogy a karzatok az egész termen körülfutnak, s így lehetetlen lett volna a falak bármely részére is oly nagy történelmi jelenetet, minő a Magyarok bejövetele, elhelyezni. Beható tanácskozások folytak emiatt, hogy miképp lenne a kérdés megoldható.²¹ Az Országház építése ügyében alakult Építészeti Tanács 1900. február 7-én tartotta ülését Széll Kálmán miniszterelnök elnöklésével az új Országházban, amelynek fő témája a *Honfoglalás* elhelyezése volt.²² A bizottság tagjai véleménykülönbség nélkül, egyöntetűen elhatározták, hogy a festmény a teremben nem helyezhető el, mivel a szépen megmunkált falat teljesen elfedi, és hosszan elnyúlt nagy méretei éles ellentétben állnak a terem felfelé nyúló gótikus stílusával. Továbbá a kép egyáltalán nem helyezhető el az Országházban, mert nincs a felfüggesztésére alkalmas falsík. Megállapodtak abban, hogy a képet az újonnan épülő Szépművészeti Múzeumban fogják elhelyezni.²³ Az átszállításra 1905. december 21-én került sor.²⁴ A képet az előcsarnok északi falára állították ki, majd 1909-ben az iratok szerint innen áthelyezték a múzeum egy másik helyiségébe.²⁵ Csak az 1920-as években merült fel az az ötlet, hogy a festményt az eredeti helyén, az Országházban állítsák fel.²⁶

A monumentális festmény elkészítésével párhuzamosan gróf Tisza Lajos az uralkodópár, Ferenc József és Erzsébet királyné nagyszabású szobrának felállítását szorgalmazta az Országházban.²⁷ Javaslatára 1893 júliusában a Végrehajtó Bizottság felterjesztést intézett Wekerle Sándor miniszterelnökhöz, aki üdvözölte és elfogadta az indítványt.²⁸ A szoborra a pályázati kiírás 1893 augusztusában több jelentős közéleti és szaklapban megjelent. A pályadíjakat az 1896-ban megrendezendő Ezredéves Országos Kiállítás során kívánták kiosztani.²⁹ A beérkezett pályamunkák közül azonban egyik sem felelt meg a bizottsági tagok várankozásainak. Ennek eredményeként új pályázatot írtak ki, 1895 márciusában a Végrehajtó Bizottság az első körben legtöbb szavazatot kapó három művészt (Köllő Miklós, Mayer Ede, Szécsi Antal) kérte fel a második fordulóban való részvételre.³⁰ Az új megbízás szerint az alkotóknak olyan modellt kellett a bizottság elé terjeszteniük, amely az immár véglegesen meghatározott elhelyezéshez idomul. Ez a díszlépcsőház kupolacsarnokkal szemközti, a delegációs folyosót a lépcsőház terétől elválasztó boltívek középső két oszloppillérét jelentette.³¹ Ez a kör is eredménytelenül zárult, habár a pályamunkák megfeleltek a kiírásnak, a vita fő kér-

²¹ *Munkácsy festménye az új országház számára.* Pesti Hírlap, 1890. október 11. 12. évf. 280. sz. 3-4.

²² *Munkácsy „Honfoglalás”-a és az új parlament.* Pesti Napló, 1900. február 8. 51. évf. 38. sz. 9.

²³ *Az új Országház építési ügye.* Budapesti Építészeti Szemle, 1900. 9. évf. 21. füzet. 286.; *Mi újság? Az új országház és Munkácsy „Honfoglalás” képe.* Vasárnapi Ujság, 1900. február 11. 47. évf. 6. sz. 93.; Bényi László: *Munkácsy Mihály „Honfoglalás”-áról.* Magyar Nemzeti Galéria Adattár ltsz.: 21400/1982.

²⁴ Jegyzőkönyv. Szépművészeti Múzeum Irattár (a továbbiakban: SZM I) 1905.1905.

²⁵ Jegyzőkönyv. SZM I 1608.1906.

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május 12.; *Tatarozzák a t. Ház elnökeinek „Walhalláját”.* A nemzetgyűlési elnökök portréit kivették az arcképcsarnokból. Magyarország, 1927. január 23. 34. évf. 18. sz. 7.

²⁷ A festmény történetének kutatásában és az anyag összeállításában Heincz Orsolya történész, művészettörténész kutató volt segítségemre.

²⁸ OH-T-VB 1893-281.

²⁹ OH-T-VB 1893-384.

³⁰ Kelecsényi Kristóf: *Az Országház szobrai.* Budapest, 2017. 91-92.

³¹ OH-T-VB 1895-214.

dése az volt, hogy mely pályamű esetében rendelhető el véglegesen a megvalósítás.³² Végül Tisza Lajos azt javasolta, hogy a két legmegfelelőbbnek ítélt pályamű művészeit, Szécsi Antalt és Mayer Edét újból kérjék fel, hogy a zsűri megjegyzései alapján átdolgozott pályaműveikkel harmadszorra is, immár csak egymással versenyezzenek.³³ A pályázat utolsó körének eseményeit azonban beárnyékolta Erzsébet királynő tragikus halála, ugyanis 1898. szeptember 10-én az őt ért támadást követően belehalt sérüléseibe. Még ugyanez év elején, január 26-án Tisza Lajos is elhunyt. 1898. decemberre ugyanakkor mindkét pályamunka beérkezett.³⁴ A szoborbíró bizottság 1899. január 11-én ült össze ismét, itt kivételesen egyöntetű döntés született, a megbízást Szécsi nyerte el.³⁵

Nemcsak a pályáztatás húzódott el, a megvalósítás sem ment zökkenőmentesen. Steindl megállapította, hogy egy ekkora súlyú szobrot a helyéül kijelölt delegációs folyosó nem bírta el, így új helyszínt javasolt, a kupolacsarnoknak az étterem bejárója előtt lévő két pillére közötti részt.³⁶ 1903 júniusában Szécsi bemutatta a szobor gipszmintáját, s elfogadása után megkezdődhetett a szobor márványba pontozása.³⁷ A szobrász azonban 1904. június 15-én váratlanul elhunyt. A mű befejezésére jelentkező két ajánlat nyomán a Végrehajtó Bizottság egyhangúlag úgy határozott, hogy Mayer Edét bízzák meg az alkotás befejezésével.³⁸ A szoborcsoport gipszmintáját meg is jelentették az Országház épületét bemutató díszalbumban a kupolacsarnokba montírozva.³⁹ Ugyanakkor a szobor sem ebben, sem végleges formájában soha nem állt az Országházban. A szakmai bírálásra felkért Országos Képzőművészeti Tanács véleménye szerint ugyanis a mű nem volt alkalmas arra, hogy felállítsák az épületben. Ennek ellenére a Végrehajtó Bizottság nem állította le a munkálatokat, a mű végleges formáját 1908-ban nyerte el, ám az utolsó bírálat előtt, 1908. március 10-én Mayer Ede elhunyt. Ekkorra tehát már senki nem maradt, aki az uralkodópár szobrának ügyét tovább pártolta volna, olyannyira nem, hogy nem sokon múlt, hogy a főalakokat nem értékesítették anyagárbán.⁴⁰ Végül 1910-ben a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárának előcsarnokában mégis felállították a szobrot.⁴¹ A szobor ugyan túlélte a második világháború megpróbáltatásait, de a könyvtár épületét ért bombatalálat során erősen megrongálódott. Így 1949-ben, minthogy az egyetem renoválása lehetetlenné tette a szobor további őrzését, a Képzőművészeti Egyetem tulajdonába került a már csak egy alakból álló szoborcsoport maradványa. Erzsébet királyné szobra csaknem ötven évig pihent az Epreskertben, majd az 1990-es évek végén az

³² OH-T-VB 1897-1.

³³ OH-T-VB 1897-42.

³⁴ OH-T-VB 1898-590.

³⁵ OH-T-VB 1899-46.

³⁶ OH-T-VB 1899-328.

³⁷ OH-T-VB 1903-563; OH-T-VB 1903-879; OH-T-VB 1903-591; OH-T-VB 1903-904.

³⁸ OH-T-VB 1904-338; OH-T-VB 1904-339; OH-T-VB 1904-551; OH-T-VB 1904-558.

³⁹ Pilisi Neő Béla: *A magyar Országház, Steindl Imre alkotása*. Budapest, 1906. 10. tábla.

⁴⁰ Sisa József: *Ferenc József és az Országház – az Országház és Ferenc József. Egy szabálytalan kapcsolat*. *Ars Hungarica*, 44. évf. (2018) 1. sz. 75–76.

⁴¹ *Történelem-kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarország*. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 2000. március 17. – szeptember 24. Szerk.: Mikó Árpád – Sinkó Katalin. Budapest, 2000. 680.

egyik végzős hallgató diplomamunkájaként restaurálta azt.⁴² A királyné szoboralakja ma is az Epreskertben áll,⁴³ Ferenc József országalmát tartó keze pedig magántulajdonba került.⁴⁴

Steindl Imre méltó emléket kapott a díszlépcsőházban az 1902. augusztus 31-én bekövetkezett halála után.⁴⁵ Tiszteletére ugyanis a Végrehajtó Bizottság mellszobrot, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet emléktáblát állíttatott. Az emlékek ünnepélyes leleplezésére 1904. május 29-én került sor.⁴⁶ A gótikus csúcsíves fülkében elhelyezkedő mellszobrot Foerk Ernő tervezte⁴⁷, Stróbl Alajos mintázta meg, és Haraszi ércöntödéjében készítették el bronzból. A szoborral szemközti oldalon a márványfalban elhelyezett érc emléktáblát Lantay Lajos szobrász mintázta meg.⁴⁸ Az utóbbi alkotást valószínűleg nem tartották megfelelőnek, ezért új táblát készítették, amelyet a mellszoborral megegyező stílusú, gótikus fülkében helyeztek el. Az emléktáblát Santhó István tervei szerint Marchenke Vilmos gipszmintája után a Schlick gyár öntötte bronzba.⁴⁹

Az Országház díszítésére már a korai évektől kezdve főrendiházi és képviselőházi elnökök, háznagyok portréit rendelték meg, amely hagyományt később a II. világháború törte meg. A galériák ismertetéséről külön kötet született *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka* címmel, ezért csak említés szintjén térek ki rájuk. A közel hatvan darabból álló arcképcsarnokból mára csupán tizennyolc képviselőházi elnöki festmény maradt fenn, illetve ismert néhány képviselőházi háznagyi portré is, azonban az alkotások jelentős része megsemmisült vagy lappang. A képviselőházi elnöki galéria rekonstrukciójára került, és 2017-ben az 1848-tól 1939-ig tartó időszak demokratikusan választott házelnökeinek huszonnyolc portréját állították ki az első képviselőházi házelnökről, ifj. Pázmány Dénesről elnevezett teremben (egykori képviselői olvasóterem) A galéria darabjainak nagy része nagyjából azonos méretben készült, azonban kvalitásukban és stílusukban igen különbözők voltak. A festőművészek között a kor nagynevű portréfestői mint Benczúr Gyula, Barabás Miklós, Balló Ede és Than Mór is szerepeltek. Náluk ma ismeretlenebbnek tűnő portréfestők is alkottak a sorozatba, mint az egykor jónevű portréfestőnek számító Kovács Mihály, Stetka Gyula, Rottmann Mozart vagy Ábrányi Lajos. Továbbá megtaláljuk a festők között Moretti Rezsőt, akit elsősorban restaurátorként tartottak nyilván, vagy Benczúr tanítványát, a hobifestő művésznőt, Nemes Nándorné Ransonnet Elisát is.⁵⁰

Az arcképcsarnokok mellett jelentősebb műtárgy-megrendelések az 1920–1930-as évekre tehetőek. Scitovszky Béla (1922. augusztus 18. – 1926. október 18. között a Nemzetgyűlés elnöke) elnöksége alatt az Országház épületének nemcsak külső – a háborús évek alatt elmaradt – tatarozási munkálatait hajtották végre teljes erővel, hanem sok belső átalakítási munkára is sor került. Kiemelendő ezek közül a főemeleten található volt képviselői ruha-

⁴² Rokob Tibor: *Sziszi jogvitába keveredett*. Budapest, (2011) 4. sz. 7–8.

⁴³ Rokob: *Sziszi jogvitába keveredett*, 8.

⁴⁴ Kelecsényi: *Az Országház szobrai*, 98.

⁴⁵ *Steindl Imre szobrának leleplezése*. Tolnai Világlapja, 1904. június 5. 4. évf. 23. sz. 696.

⁴⁶ *Vegyesek. Ma vasárnap*. Építő Ipar, 1904. május 29. 28. évf. 29. sz. 168.; *Steindl-emléktábla az új országházában*. Az Ujság, 1904. május 12. 2. évf. 132. sz. 14.

⁴⁷ *Steindl-emlékek*. Építő Ipar, 1904. június 5. 28. évf. 23. sz. 174.

⁴⁸ *Két szobor leleplezése*. Vasárnapi Ujság, 1904. 51. évf. 23. sz. 391.; *Steindl-emléktábla az új országházában*. Az Ujság, 1904. május 12. 2. évf. 132. sz. 14.

⁴⁹ *A magyar Országház monográfiája*. Építő Ipar, 1906. május 6. 30. évf. 18. sz. 172.; *Vegyesek. Mai számunk homlokán*. Építő Ipar, 1906. május 13. 30. évf. 19. sz. 186.

⁵⁰ Feitl – Kerekes: *A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története*, 25., 40–41.; Zámboorszky Ilona: *Vezető az országháza épületében*. Budapest, 1935. 8-9.

tárak helyébe két új tanácsterem létesítése, valamint a könyvtári és naplószerkesztőségi hivatalok helységeinek átépítése és bebútorozása. Kezdeményezésére számos műalkotással gyarapodott az Országház művészeti állománya.⁵¹ Tevékenységének kiemelkedő eredményeként kezdeményezte Munkácsy említett festményének az épületbe szállítását.⁵²

1922 novemberében Scitovszky politikai körökben kezdeményezte, hogy az I. világháborúban hősi halált halt Deésy Zoltán és Dahinten Ernő országgyűlési képviselők, a Ház elesett tisztviselői és a forradalmak áldozatául esett, vértanúhalált halt gróf Tisza István és Návay Lajos képviselőházi elnökök emlékét emléktáblával örökítsék meg.⁵³ A megbízást Keviczky Hugó szobrászművész kapta, a *Székely Nép* 1923-as cikke szerint pályáztatás útján.⁵⁴ Más forrás ezt nem említi, maga a művész az *Uj Nemzedék*ben olvasható elmondása szerint, azért kapta a felkérést, mert Balassagyarmaton ő készítette azt az emléktáblát, amely emléket állított a csehек 1919-es városból való kiverésének. A tábla ünnepélyes felavatásán jelen volt Horthy Miklós kormányzó, illetve a Nemzetgyűlés küldöttsége is, és annyira elnyerte a tetszésüket, hogy ott helyben megbízást kapott a két országközi emléktáblára. 1924 augusztusára már készen álltak a gipszmodellek, a parlamenti bizottság megtekintette és elfogadta azokat, így hamarosan megkezdődhetett a bronzba öntés.⁵⁵ Keviczky azonban megbetegedett, és csak az I. világháborús hősi emléket tudta elkészíteni, a Tisza–Návay emléktáblára vállalt határidőt nem tudta tartani. Pásztor János kapta a megbízást, hogy az elfogadott tervek alapján kivitelezze a művet.⁵⁶ Erre nem került sor, 1925-ben már arról számolt be a sajtó, hogy többszöri sikertelen pályáztatás után végül szűkkörű pályázatot írtak ki, ahol a két beérkezett pályamű közül Damkó Józsefét fogadták el. Júliusban elkészült az alkotással, amelyet a Nemzetgyűlés bizottsága átvett tőle.⁵⁷ A delegációs terem előtti folyosón elhelyezett emléktáblák leleplezésére 1925. október 31-én, Tisza István meggyilkolásának hetedik évfordulóján emlékülés keretén belül került sor.⁵⁸ (1. kép)

A II. világháborút követően mindkét emléket elbontásra ítélték, rekonstruálásukra 2011-ben került sor. Az országgyűlés hősi halottainak emléket állító eredeti bronztábla és annak

---

⁵¹ MNL OL K2 B XVII.1-8. A Háznagyi Hivatal ügyei. A Nemzetgyűlés háznagyának jelentése az Országház épületének leltári állományáról és a Nemzetgyűlés feloszlásától az új országgyűlés összeüléseiig teljesített hivatali működéséről, Budapest, 1927. január 31. Az emléktáblákra vonatkozó anyagok összegyűjtésében Bojtos Anikó művészettörténész volt segítségemre.

⁵² MNL OL K2 B XVII.1-8. A Háznagyi Hivatal ügyei. A Nemzetgyűlés háznagyának jelentése az Országház épületének leltári állományáról és a Nemzetgyűlés feloszlásától az új országgyűlés összeüléseiig teljesített hivatali működéséről, Budapest, 1927. január 31.; MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május. 12.

⁵³ *Emléktáblát állítanak Tiszának, Návaynak, Deésy Zoltánnak és Dahintennek.* 8 órai Ujság, 1922. november 17. 8. évf. 263. sz. 2.

⁵⁴ *Gróf Tisza István és Návay Lajos emlékének megörökítése.* Székely Nép, 1923. szeptember 2. 41. évf. 70. sz. 1.

⁵⁵ *Elkészültek Tisza István, Návay Lajos és a hősi halált halt képviselők parlamenti emlékművei.* Uj Nemzedék, 1924. augusztus 13. 6. évf. 167. sz. 2.

⁵⁶ *Ahol a hősi halott képviselők emléke készül. Látogatás Keviczky Hugó műtermében.* Nemzeti Ujság, 1924. július 10. 6. évf. 137. sz. 3.

⁵⁷ *A parlamenti bizottság átvette Damkó József szobrászművész Tisza-Návay-emlékművét.* A Nép, 1925. július 3. 7. évf. 145. sz. 1.; *A parlamenti Tisza-Návay emlékmű.* Budapesti Hírlap, 1925. július 3. 45. évf. 146. sz. 8.

⁵⁸ *Tisza és Návay emléktáblája az Országházban.* Budapesti Hírlap, 1925. október 28. 45. évf. 243. sz. 3.; *Holnap ünnepi ülést tart a Ház.* 8 órai Ujság, 1925. október 31. 11. évf. 246. sz. 5.; MNL OL K2 B.XI.2.3 Magyar Nemzetgyűlés iratai.

Keviczky által készített gipszmodellje előkerült. A felújított emléktáblát 2011. május 30-án a „Hősök emlékünnepe” alkalmából leplezték le. A Tisza–Návay emléktábla nagy valószínűséggel megsemmisült. A korabeli sajtófotókból⁵⁹ azonosították az Országház birtokában lévő gipszmodellek közül Damkó első modellváltozatát. Keviczky a táblához készített gipszmodelljét is ismerjük. Az Országgyűlés elnöke döntése szerint Keviczky gipszmodellje szolgált a rekonstrukció alapjául, így a tábla és a keret mérete, stílusa megegyezik a visszahelyezett hősi emlékkal. 2011. október 31-én leplezték le.⁶⁰

1. kép

Gróf Tisza István és Návay Lajos képviselőházi elnökök 1925-ben elhelyezett emléktáblája az Országházban. Damkó József alkotása.

(Forrás: Tolnai Világlapja, 1925. november 11. 25. évf. 46. sz. 8.)

⁵⁹ *Kegyeltes ünnepség keretében szombaton leplezik gróf Tisza István, Návay Lajos és a hősi halált halt képviselő emléktábláit.* 8 órai Ujság, 1925. október 28. 11. évf. 243. sz. 3.; *A nemzetgyűlés kegyeltes a háborús és forradalmi vértanúk emlékének.* Pesti Hírlap, 1925. november 1. 47. évf. 247. sz. 7.; *A nemzetgyűlés márványtáblája a hősi halált halt képviselő és törvényhozási tisztviselők emlékére és emléktábla a parlamentben a tragikus halált halt Tisza István gróf és Návay Lajos volt országgyűlési házelnök emlékére.* Tolnai Világlapja, 1925. november 11. 25. évf. 46. sz. 8. 1. és 2. kép; *A Tisza–Návay emléktábla domborművei.* Damkó József alkotása. Uj Idők 1925. november 22. 31. évf. 47. sz. 531. 1. kép.

⁶⁰ Az Országgyűlés Hivatala Műszaki Igazgatóság Építészeti Osztály irata, Budapest, 2011. július 15.; *A Tisza–Návay” emléktábla az Országház Delegációs folyosóján.* Fotó dokumentáció. Összeállította Lukács József, Országgyűlés Hivatala Műszaki Igazgatóság Építészeti Osztály, 2011. július 11.

A *Katolikus Szemle* című lap egy a kupolacsarnokban emelt Petőfi emléktábla emelését is Scitovszky nevéhez köti.⁶¹ Elnöksége idején Petőfi Sándor születésének századik évfordulója alkalmából dr. Petrovics György nemzetgyűlési képviselő 1922. december 6-án indítványozta, hogy a Nemzetgyűlés iktassa törvénybe a költő emlékezetét, és helyeztesse el mellszobrát az Országházban létesítendő magyar nemzeti Pantheonban.⁶² A parlamenti gyakorlatban korábban nem volt példa arra, hogy egy költő emlékezete országos törvénybe kerüljön, és irodalmi nagyságok szobraikat sem helyezték még el az épületében.⁶³ A törvényjavaslatot gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. december 22-én terjesztette be,⁶⁴ azonban a Nemzetgyűlési naplók szerint a törvénybeiktatásra nem került sor.⁶⁵ Mindenesetre 1923. január 21-én a Petőfi-centenárium alkalmából ünnepséget tartottak az Országház kupolacsarnokában. Ez alkalomra piros drapériával díszítették fel a csarnokot, illetve elhelyezték a költő márványszobrát.⁶⁶ Az 1923-as Petőfi-ünnepségsorozat március 15-én, az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc évfordulóján tovább folytatódott a fővárosban. Ennek egyik állomása az Országháztéren volt. Az épület főbejárati részét piros-fehérezöld drapériával díszítették fel, és középen Petőfi profilból ábrázolt domborművét helyezték el, amelyről a *Tolnai Világlapja* képet is közölt.⁶⁷ (2. kép) A kutatás során sem az emléktábla, sem a márványszobor, sem a relief nem került elő. A régi Országgyűlési Múzeum leltárában szerepel egy Beck Ö. Fülöp által készített Petőfi márvány mellszobor, amely később, csak 1927-ben jutott a múzeum gyűjteményébe ajándékozás útján. Az intézmény 1929-es felszámolása után az alkotás a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe került, ma pedig a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményének részét képezi. Nem valószínű, hogy ezt a szobrot állították fel a kupolacsarnokban, azonban teljes bizonyossággal ki sem zárható, hogy az ünnepségre ne kérték volna kölcsön ideiglenesen egy szobrot, amely később a múzeumba került. A történet feltérképezése további kutatást igényel.⁶⁸

⁶¹ *Az Országháza belső dísz.* Katolikus Szemle, 8. évf. (1956) 2. sz. 77.

⁶² Nemzetgyűlési irományok. 1922. III. kötet. 82-110. sz. Irományszámok 1922-108. Indítványa Petrovics György nemzetgyűlési képviselőnek a nemzetgyűlésnek a Petőfi-ünnepben való részvétele, Petőfi Sándor emlékének törvénybeiktatása és mellszobrának a létesítendő nemzeti Pantheonban való felállítására tárgyában.

⁶³ *Törvénybe iktatják Petőfi Sándor emlékezetét.* 8 Órai Ujság, 1922. december 5. 8. évf. 278. sz. 3.; *A magyar Pantheon megalkotása ügyében hétfőn ankét lesz a kultuszminisztériumban.* 8 Órai Ujság, 1922. december 7. 8. évf. 280. sz. 7.

⁶⁴ Nemzetgyűlési irományok, 1922. IV. kötet. 111-193. sz. Irományszámok 1922-148. Törvényjavaslat Petőfi Sándor emlékének törvénybe iktatásáról.

⁶⁵ Nemzetgyűlési napló, 1922. XVII. kötet. 1923. október 15. – 1923. december 12. Ülésnapok 1922-193.; Nemzetgyűlési napló, 1922. XI. kötet. 1923. március 20. – 1923. április 28. Ülésnapok 1922-114.

⁶⁶ *Petőfi emlékezete.* Szózat, 1923. január 14. 5. évf. 10. sz. 4.

⁶⁷ *Petőfi-centenárium.* Budapesti Hírlap, 1923. március 10. 43. évf. 56. sz. 4.; *A főváros Petőfi-ünnep.* Budapesti Hírlap, 1923. március 14. 43. évf. 59. sz. 4.; *Petőfi ünnep március Idusán.* Budapesti Hírlap, 1923. március 16. 43. évf. 61. sz. 1-2.; *Petőfi domborműű képe.* Tolnai Világlapja, 1923. április 4. 23. évf. 7. sz. 11. 2. kép.

⁶⁸ SZM I 810/1949. Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O.M. Szépművészeti Múzeumnak átadott szobrokról, 1949. december 9. Az Országgyűlési Múzeum és a Szépművészeti Múzeum között a műtárgyak átadása 1949-ben, az intézmény megszűnésének évében kezdődött meg. A tényleges átadás 1950-ben valósult meg, a szoboranyag törzsanyagba való beletárolására pedig 1952-ben került sor.

2. kép

Petőfi Sándor domborműve az Országház főkapuja fölött, 1923.
(Forrás: Tolnai Világlapja, 1923. április 4. 23. évf. 7. sz. 11.)

Scitovszky támogatva a hazai iparművészetet Herendi és Zsolnay vázákkal is gazdagította a képviselőház műtárgyállományát, illetve Rudnay Gyula festőművésztől a honfoglaló magyarok egyik legendás jelenetét, a pusztaszeri országgyűlést ábrázoló falikárpitot is megrendelte.⁶⁹ Rudnay 1925 nyarán kapta a megbízást, amelyet Scitovszky a képviselőház elnöki dolgozószobában (ma Szalon) kívánt elhelyeztetni.⁷⁰ Ez év júniusában került sor a vázlatok egyeztetésére, ami után a művész a falikárpit 3×1 méter nagyságú tervével majdnem három hónapnyi munka után, augusztus 10-én készült el.⁷¹ A kompozíciót Belányi Viktor és Kirchner Jenő festőművészek kartonra vitték át.⁷² Majd a főrendiház egyik bizottsági termében összeült bizottság – köztük múzeumigazgatók, esztéták, régészek stb. – megszemlélte Rudnay tervét és annak nagy kartonját, s elfogadták azokat.⁷³ A kivitelezésre a Kóródy György

⁶⁹ MNL OL K2 B XVII.1-8. A Háznagyi Hivatal ügyei. A Nemzetgyűlés háznagyának jelentése az Országház épületének leltári állományáról és a Nemzetgyűlés feloszlásától az új országgyűlés összeüléséig teljesített hivatali működéséről, Budapest, 1927. január 31.

⁷⁰ *Készül a legnagyobb és legszebb magyar gobelin.* Pesti Hírlap, 1926. október 15. 48. évf. 235. sz. 11.

⁷¹ *Készül a legnagyobb és legszebb magyar gobelin,* id. mű; *Elkészült a nemzetgyűlési elnöki fogadóterem falára tervezett hatalmas selyem gobelin kompozíciója.* 8 Órai Ujság, 1926. augusztus 11. 12. évf. 180. sz. 4.

⁷² *Készül a legnagyobb és legszebb magyar gobelin,* id. mű.

⁷³ *A pusztaszeri gobelin.* Pesti Hírlap, 1928. április 4. 50. évf. 78. sz. 6.

által alapított Greco Gobelin Rt. kapott megbízást.⁷⁴ A karton alapján tizennyolc⁷⁵ szövő majdnem két éven keresztül szötte meg a 9,5 méter szélességű és 3,5 méter magasságú faliszőnyeget.⁷⁶ A sajtó beszámolója szerint a külön e célra összeállított szövőszék tartozékai alig fértek be a főrendiház kapuján, ugyanis az Országházban rendezték be a műhelyt (1945 előtt értekezleteket, bizottsági üléseket tartottak a helyiségben, amely ma a Széll Kálmán terem nevet viseli).⁷⁷ A falikárpit szövése nemcsak egy kiváló művésznek juttatott megbízást, hanem az ez időben anyagi nehézségek miatt felszámolás alatt álló említett gobelinszövő műhelyt is megmentette.⁷⁸ A gobelin szövése Scitovszky elnöksége után is folytatódott, az

3. kép

Rudnay Gyula: A pusztaszeri országgyűlést ábrázoló falikárpit a képviselőházi elnök dolgozószobájában.

(Forrás: Tumpeck Zoltán Képeslapgyűjteménye, Országgyűlési Múzeum)

⁷⁴ Szabó Dénes: *Egy politikai hajtóvadászat 1928-ban és egy turkesztáni falfestmény, avagy Rudnay Gyula esete a honfoglalók sarujával*. In: *Különvélemény – A mainstream magyar történelem hátárán*. Szerk. Illik Péter. Budapest, 2017. 143–144.

⁷⁵ Egy másik forrás szerint a gobelin szövése húsz munkáslánynak biztosított megélhetést egy teljes éven keresztül. (MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május 12.) Az időtartam azonban nem stimmel, magára a gobelinre 1926–1928 közötti keltezés van írva.

⁷⁶ *Készül a legnagyobb és legszebb magyar gobelin*, id. mű.; Szabó: *Egy politikai hajtóvadászat 1928-ban*, 144.

⁷⁷ *Készül a legnagyobb és legszebb magyar gobelin*, id. mű.

⁷⁸ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május 12.; *Magyar Iparművészet*. Szerk. Györgyi Kálmán. 30. évf. 5-6. sz. 132.; Szabó: *Egy politikai hajtóvadászat 1928-ban*, 144.

elkészült alkotást 1928-ban a Múcsarnok tavaszi kiállításán tekinthették meg a látogatók.⁷⁹ Az alakok között Scitovszky portréja is felismerhető a vezérek egyikeként, illetve az őt követő Zsitvay Tibor háelnök portréja az egyik harcos arcvonásaiban.⁸⁰ A faliszőnyegen fent a következő felirat olvasható: „A honalapító pusztaszeri nemzetgyűlés emlékére készítette az alkotmányosságot helyreállító nemzetgyűlés Scitovszky Béla és Zsitvay Tibor elnöksége idején a Székesfővárosi Gobelinműhelyben Budapest 1926-28.” (3. kép) Rudnay egyik gobelinhez készült vázlata (olaj, vászon, 78×120 cm, 1926, MNG ltsz. 54. 147 T) is megtalálható az Országház egyik főemeleti szobájában, amelyet a Magyar Nemzeti Galéria Festészeti Gyűjteményétől kölcsönöz az Országgyűlés Hivatala.

Scitovszky elnöksége idején merült fel az ötlet, hogy az Országház megnyitásának 25 éves évfordulója (1927) alkalmából az országgyűlés két házának egy-egy szavazóurnát készíttetnek az épület stílusához illő kivitelben. Eddig a szavazatok összegyűjtésére mindkét házban egy közönséges urnát, a sajtó megfogalmazása alapján „skatulyát” használtak, korábban pedig a képviselőház Sándor (ma Bródy Sándor) utcai épületében egy bádogdobozt, amelybe egy széles, csőszerű nyíláson nyújthatták be a képviselők a szavazójegyeiket.⁸¹ Más forrás szerint a régi képviselőházban egy „ormótlan” tölgyfaladát használtak, és a képviselők papírlapokon adták le a szavazataikat.⁸² Fent maradt még egy díszesebb tömör fából készült, lakkozott felületű szavazóurna a Sándor utcai épületről, amely ma az Országgyűlési Múzeumban található.⁸³ Ami a főrendiházban használt szavazóurnát illeti, az 1925. évi főrendiházi kimutatásokban az olvasható, hogy a forradalom és proletárdiktatúra időszakában elvesztett.⁸⁴

Az elnökség egy szűkebb pályázatra szólított fel néhány iparművészt, akik közül Tóth Gyula szobrász, éremművész terveit választották ki a képviselőház szavazóurnájának megvalósítására.⁸⁵ A dísztárgy a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskolában készült, anyaga aranyozott tombak (vörösréz és sárgaréz ötvözet).⁸⁶ 1929. november 15-én használták először bizottsági választásoknál.⁸⁷ Az urna mindkét oldalán egy-egy dombormű látható, a homlokoldalon Werbőczy, a hátoldalon az a jelenet, amikor gróf Apponyi Albert a Népszövetség előtt a trianoni békeparancs Magyarországra vonatkozó része ellen tiltakozó beszédet mond.⁸⁸ Zámorszky Ilona *Vezető az Országháza épületében* című, 1935-ös kiadványából és archív fotó alapján megállapítható, hogy az urnát abban az időben a képviselőház elnöki fogadótermében egy kis asztalon tárolták.⁸⁹ Később a szavazóurna a Magyar Nemzeti Múzeumba került át. Majd a múzeum Legújabb Kori Főosztályán őrzött tárgyat átadták az

⁷⁹ *Tavaszi kiállítás a Múcsarnokban*. Budapesti Hírlap, 1928. március 11. 48. évf. 59. sz. 17.

⁸⁰ *Kiállítják Rómában a parlament pusztaszeri faliszőnyegét*. Friss Ujság, 1928. február 29. 33. évf. 49. sz. 4.

⁸¹ *Deák- és Kossuth-relikviák a Parlamenti Muzeumban. A jubileumi urnák*. Pesti Hírlap, 1928. január 1. 50. évf. 1. sz. 35.

⁸² *Magyar Iparművészet - Művészi Ipar, 1930*. Szerk. Szablya-Frischauf Ferenc. 33. évf. 1-2. sz. 34.

⁸³ Az egykori Országgyűlési Múzeum leltárában szerepel ltsz. 14202. alatt.

⁸⁴ *Felsőházi irományok, 1927*. I. kötet. 3. sz. p. 57.

⁸⁵ *Magyar Iparművészet - Művészi Ipar, 1930*, 35.

⁸⁶ *Ellenzéki kritikák a parlamenti freskóról és szavazóurnákról*. Ujság, 1929. november 16. 5. évf. 261. sz. 6.

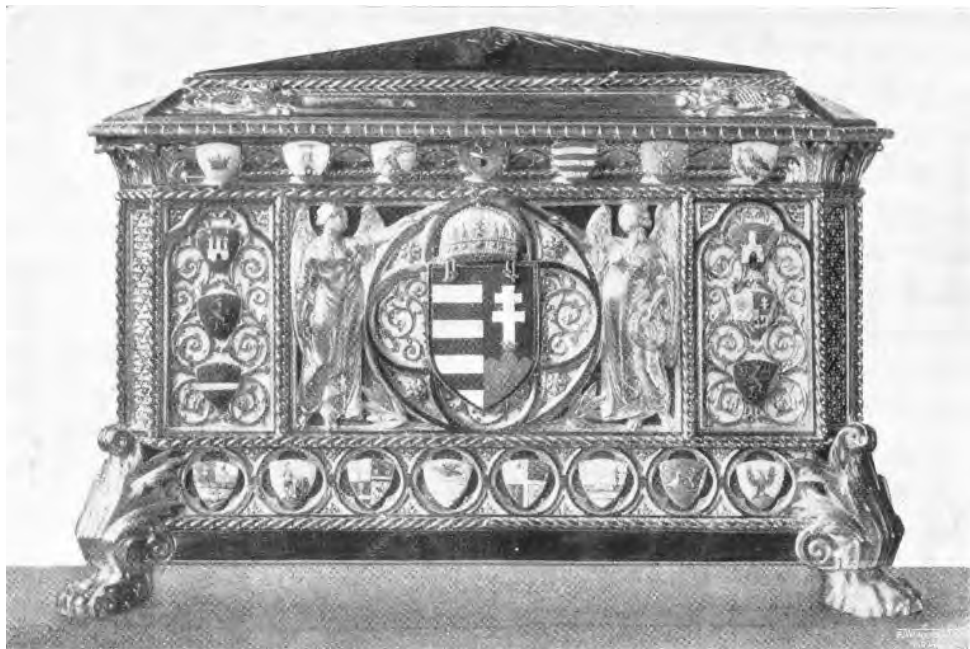
⁸⁷ *Pesti Hírlap*, 1929. november 16. 51. évf. 261. sz. 7.

⁸⁸ *Pesti Hírlap*, 1929. november 16. 51. évf. 261. sz. 7.; Zámorszky: *Vezető az Országháza épületében*, 9.

⁸⁹ Horthy Miklósné Őfőméltóságának látogatása a Parlamentben, 1935. január, Országgyűlési Könyvtár

Országgyűlésnek, így ma az Országgyűlési Múzeum A magyar törvényhozás ezer éve című állandó kiállításon tekinthető meg. A felsőház szavazóurnáját Foerk Ernő építész tervei alapján Tarján Oszkár éremművész alkotta meg.⁹⁰ A gazdag ornamentikával ellátott sárgaréz és zománc tárgy elülső oldalát középen Magyarország címere, körben haladva pedig hatvanhárom vármegye címere díszíti.⁹¹ 1928 végén a Képzőművészeti Társulat téli tárlatán kiállították a Műcsarnokban.⁹² (4. kép)

4. kép

A felsőház szavazóurnája. Tarján Oszkár éremművész alkotása.

(Forrás: Magyar Iparművészet – Művészi Ipar. Szerk. Györgyi Kálmán. 1929. 32. évf. 1-2. sz. 9.)

Scitovszky művészetpártoló tevékenységét utóda, Zsitvay Tibor (hivatali ideje a Nemzetgyűlés elnökeként: 1926. október 19. – 1927. január 18., majd az országgyűlés kétkamarás törvényhozássá válása után a képviselőház elnökeként: 1927. január 31 – 1929. február 5.) is követte.

Mindenekelőtt a *Honfoglalás* festményt az elnöki fogadóterembe (ma Munkácsy terem), a terem hosszanti falára helyeztette. Nagy mérete miatt a fogadó két szárnyas ajtaját 1926. november–december havában átalakították.⁹³ A terem másik ablaktalan falán a korábban

⁹⁰ *Magyar Iparművészet – Művészi Ipar*, 1930, 23.

⁹¹ *Véderő-bizottság alakítása, mentelmi ügyek a felsőházban*. Budapesti Hírlap, 1929. február 15. 49. évf. 38. sz. 4.; *Magyar Iparművészet – Művészi Ipar*, 1930, 23.

⁹² *Téli tárlat a Műcsarnokban*. Magyarság, 1928. december 16. 9. évf. 285. sz. 16.; *Magyar Iparművészet – Művészi Ipar*, 1930, 23.

⁹³ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május 12.; *Tatarozzák a t. Ház elnökeinek „Walhallóját”*. A nem-

elhelyezett képviselőházi elnökök 1848-tól 1918-ig terjedő arcképcsarnoka függött. A Munkácsy kép bekerülésekor a festmény két oldalára megkülönböztetett elhelyezéssel – tisztelgve a vértanú elnökök előtt – Benczúr Gyula Tisza István és Stetka Gyula Návay Lajos portréja került.

A házelnökökkel szemközti, kétablakos fal közepén Stetka Gyula Ferenc József életnagyságú állóképe, a dunai ablakosor közepén Basch Árpád IV. Károly portréja függött.⁹⁴ Ferenc József egészalakos portréját Stetka Gyula 1917-ben Szász Károly (1917. július 3. – 1918. november 16.), a képviselőház elnökének megbízásából festette meg, azt a fogadóteremben november 21-én, az uralkodó halálának egyéves évfordulója alkalmából helyezték el.⁹⁵ Zám-borszky Ilona 1935-ös országházi vezetőjében említődik meg a kép, miszerint Ferenc József Szent István-rendi díszruhás portréja a teremben a két ablak között volt látható.⁹⁶ A Katolikus Szemleben egy 1956-ban megjelent írásban pedig a házelnökökkel szemközti, kétablakos fal közepére helyezi a cikk szerzője. Említi továbbá, hogy a képet a forradalmas időkben az országgyűlés alkalmazottai elrejtették, és Zsitvay helyeztette vissza.⁹⁷ Képi források híján a kutatás során megnéztük Stetka más hazai közgyűjteményekben fellelhető képeit az uralkodó Szent István-rendi díszruhás ábrázolásaival.⁹⁸ Stetka ugyanis az 1880-as évek végétől az uralkodó elit egyik sokat foglalkoztatott portréfestőjévé vált, akinek festményei szinte valamennyi vármegyeházán, állami hivatalok termeiben vagy éppen az Országházban megtalálhatók voltak. Így tarthatta számon, ha nem is közvetlen megrendelői, de legalábbis vásárlói között magát I. Ferenc Józsefet is, aki 1891-ben megvásárolta az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tárlatán kiállított *A kíváncsiak* című olajfestményét.⁹⁹ Az uralkodó ezen döntésében feltehetően szerepet játszhatott az is, hogy 1891 márciusában az Epreskert meglátogatása alkalmával személyesen is találkozott Stetkával, és megtekintette a művész műtermét.¹⁰⁰

Az általunk ismert portrék közül időrendben az első 1895-ben készült, a főváros vezetése rendelte meg a művésztől Benczúr Gyula I. Ferenc Józsefet (olaj, vászon, 308×188 cm, 1894, Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz. 2216,) ábrázoló egészalakos portréjának másolatát.¹⁰¹ Ezt követte egy megrendelés, amikor Győr városa kérte fel a művészt az uralkodó egészalakos képmásának (olaj, vászon, 161×250 cm, 1896, Xantus János Múzeum, ltsz. 65.39.1) elkészítésére, szintén a Szent István-rend díszruhájában.¹⁰² A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében megtalálható egy másik, ugyan datálás nélküli, de Stetkának tulajdonított egészalakos portré (olaj, vászon 241×147 cm, MNG ltsz. LU58.479, egyéb ltsz. 52/2252), amelyen az

---

zetgyűlési elnökök portréit kivették az arcképcsarnokból. Magyarország, 1927. január 23. 34. évf. 18. sz. 7.

⁹⁴ Zám-borszky: *Vezető az országháza épületében*, 8.; *Az Országháza belső díszje*. Katolikus Szemle, 8. évf. (1956) 2. sz. 77.

⁹⁵ *Ferenc József arcképe a Ház elnöki termében*. Az Est, 1917. november 22. 8. évf. 288. sz. 8.; *Károly király képe a nemzetgyűlés házában*. 8 Órai Újság, 1926. augusztus 6. 12. évf. 176. sz. ⁸

⁹⁶ Zám-borszky: *Vezető az országháza épületében*, 8.

⁹⁷ *Az Országháza belső díszje*, 77.

⁹⁸ A festmény történetének kutatásában és az anyag összeállításában Heincz Orsolya történész, művészettörténész kutató volt segítségemre.

⁹⁹ Szmeccsányi Miklós: *Visszapillantás az Orsz. Magy. Képzőművészeti Társulat 50 éves múltjára*. Művészet, 10. évf. (1911) 3. sz. 133.

¹⁰⁰ *A király látogatásai*. Fővárosi Lapok, 1891. március 14. 28. évf. 72. sz. 524.

¹⁰¹ Földes Emília: *A mecénás főváros, a Fővárosi Képtár*. Budapest, 2014. 39.

¹⁰² Almási Tibor: *Évről-évre*. Fejezetek Győr képzőművészeti életéből, I. 1896–1900. In: Arrabona – Múzeumi Közlemények 43/1. Győr, 2005. 295.

előző két képhez hasonló módon jelenik meg az uralkodó. Források hiányában csak feltételezhető, hogy ez a festmény lógott egykor a képviselőházi elnöki fogadóban.

Érdekes adalék, hogy 1904-ben Barabás Béla (1855–1934) függetlenség párti képviselő egy parlamenti felszólalásában azt kifogásolta, hogy a király huszártábornoki egyenruhában látható a képviselőház elnöki fogadótermében: „Kérem: járja-e ez? és megfelel-e ez annak a viszonynak, a mely közöttünk, és a királyi család között van? Hiszen ő mindenütt ugryis katona, ugryis osztrák császár. Hát nekünk nincsen Szent István-koronánk? nincs palástunk? nincs más egyéb mindenféle? melyekkel lefestve oda lehetne helyezni a magyar király képét. [...] Hiszen külsőség az is, hogy a bíró ő Felsege a magyar király nevében mondja ki az ítéletet. Hát legyen annak értéke, hogy a felséges magyar apostoli király koronás fejével nézzen le erre a bírói gyarlóság által kimondott ítéletre.”¹⁰³

A legvalószínűbb feltételezés szerint ezt a portrét Borszéki János festette, azt 1898-ban Szilágyi Dezső a képviselőház elnökeként (1895. január 21. – 1898. december 9.) rendelte meg a művésztől az „elnöki szoba” részére. A festményt rendeltetési helyén el is helyezték, amely ekkor még a Bródy Sándor utcai Ideiglenes Képviselőház lehetett. Az is elképzelhető, hogy innen az Országháza került át, ahol 1904-ben Barabás Béla láthatta. További érdekes adalék, hogy egy 1902–1903 fordulóján folytatott levelezés szerint Borszéki azzal kereste meg a képviselőház elnökét, Apponyi Albertet (1901. október 31. – 1903. november 6.), hogy térítsék meg a Ferenc Józsefről készült második portré árát is. Ezt a festményt szintén Szilágyi Dezső rendelte, hogy így segítsen a nehéz körülmények között élő művészen. A megrendelés kapcsán ugyanakkor nem született írásbeli megállapodás, Borszéki a portrét csak Szilágyi halála után fejezte be, így az Országház nem vette át tőle.¹⁰⁴

A IV. Károlyt ábrázoló portré elkészülésének apropója az volt, hogy a király szándékának megfelelően a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala sokszorosított műlapokat adott ki az uralkodó arcképével, azon saját kezű aláírásával, abból a célból, hogy megvásárlásukkal a háborúban elesett katonák özvegyeit és árváit támogassák. Az eredeti festményeket, amelyről a műlapok készültek, Basch Árpád mellett Darvassy Iván és Glatz Oszkár festőművészek készítették, azokhoz 1917-ben Őfelsége személyesen is modellt ült.¹⁰⁵ A sajtó beszámolója szerint IV. Károly badeni kastélyában fogadta a festőket, és közben kitűnő magyarsággal beszélgetett a művészekkel, örömmel hallotta, hogy Basch kint járt a harctereken. Basch művénél, aki a Szent István-rend ornátusában ábrázolta őt, háttérben a budai várral, megjegyezte: „Nagyon szép munka és kedves gondolat, hogy a képre ráfestette a budai várat is.”¹⁰⁶ A festményekről különböző méretű és árú reprodukciók jelentek meg. Basch esetében egy 73×96 cm-es színes fémmnyomat, ugyanez egy 9 cm széles arany vagy fekete keretben, egy 50×40 cm-es színes akvarell nyomat, ugyanez egy 5 cm széles arany vagy fekete tölgykeretben, egy 58×43,5 cm-es réznyomású (heliogravűr) 96×70 cm nagyságú kartonon, ugyanez egy 8 cm széles tölgykeretben.¹⁰⁷ A kutatás során egy ilyen reprodukcióról

¹⁰³ Képviselőházi napló, 1901. XXVI. kötet, 1904. június 23–július 13. 462. országos ülés, 1904. július 13. 421.

¹⁰⁴ MNL OL K2 B.III.10. Nr. 4824. Magyar Országgyűlés Képviselőháza iratai.

¹⁰⁵ Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek. Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsienis Anno 1917. Szabadka, 1918.

¹⁰⁶ *Magyar festőművészek a királynál*. Magyarország, 1917. február 25. 24. évf. 56. sz. 8.

¹⁰⁷ Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, oldalszám nélkül; *A hadsegélyező hivatal által forgalomba hozott királyképek ajánlása*. Pénzügyi Közlöny, 1917. október 20. 44. évf. 29. sz. 924.

sikerült azonosítani az ábrázolást.¹⁰⁸ Jelenleg nincs tudomásunk arról, hogy pontosan melyik évben helyezték el az Országházban a festményt. A sajtó 1926-os beszámolója szerint még Scitovszky szerezte meg magától a művésztől, hogy gyarapítsa az Országház elnöki fogadótermének arcképgyűjteményét.¹⁰⁹

Zsitvay célul tűzte ki az elnöki fogadóterem után a mellette elhelyezkedő elnöki dolgozószoba fogadószobává (ma Szalon) való átalakítását is, mivel úgy gondolta, hogy az Országház főemeleti termeihez és folyosóihoz képest, a többi reprezentációs teremhez viszonyítva az elnöki, alelnöki, miniszteri szobák, valamint a bizottsági termek berendezése díszítésében alulmarad, nem reprezentálja kellőképpen ezeket a tisztségeket.¹¹⁰ Hat iparművészt – Bodon Károlyt, Vass Bélát, Szablya-Frischauf Ferencet, Kóródy Györgyöt, Fábry Pált és Lakatos Arturt – szólított fel, hogy készítsenek terveket a terem belső kiképzésére és berendezésére. Az 1928. március 30-i határidőre beérkezett terveket elbíráló szakértői bizottság Kóródy terveit találta a legjobbknak. Fő szempont volt, hogy a terem magyar jellegét kapjon, éreztesse főleg az idelátogató külföldi vendégekkel, hogy ez a helyiség a magyar nemzet képviselőjének fogadóterme. Kóródy terve a 17. századi magyarországi, de főként erdélyi főúri és fejedelmi kastélyok formanyelvét tükrözte. A terem kialakításának kiviteli munkáit versenytárgyalás útján magyar mestereknek adták ki.¹¹¹ Rudnay gobelinjét még a belső átalakítás előtt pár napra ideiglenesen elhelyezték a teremben, így a pályázóknak is lehetőségük nyílt tanulmányozni, hogy a belső kialakítást az alkotáshoz tudják igazítani.¹¹² Arról nem áll rendelkezésükre adat, hogy mennyi ideig volt elhelyezve itt a gobelin, innen valószínűleg az 1930-as években került át a később róla elnevezett Gobelin terembe, ahol ma is látható.¹¹³

A terem falaira helyezték el Horthy Miklós kormányzó, valamint a négy nemzetgyűlési elnök portréit (Karlovszky Bertalan: Rakovszky István, Gábor Móric: Gaal Gaszton, Karlovszky Bertalan: Scitovszky Béla, Héjja Zoltán: Zsitvay Tibor).¹¹⁴ A képeket úgy tették fel,

¹⁰⁸ A festmény reprodukciói közölve: Basch Árpád festménye. Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek; IV. Károly király képmása (papír, kromolitográfia, 97,5×74 cm, 1907. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok 2011.2.) In: *Szent István lovagjai. A legrangosabb magyar kitüntetés 250 éve.* Kiállítási Katalógus. Szerk. Gödölle Mátyás – Pallos Lajos. Magyar Nemzeti Múzeum, 2014. május 5. – augusztus 31. Budapest, 2014. 279–280.; IV. Károly, a Hadsegélyező Hivatal Kiadványai, Darabanth Aukciósház. 246. gyorsárverés. 23608. számú tétel.

¹⁰⁹ *Károly király képe a nemzetgyűlés házában.* 8 Órai Újság, 1926. augusztus 6. 12. évf. 176. sz.⁸

¹¹⁰ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag. 1929. május 12.; MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok.

¹¹¹ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május 12.; MNL OL K2 B V.7. Műszaki Hivatal előterjesztései. Előterjesztés az elnöki szoba /leendő elnöki fogadó/ belső kiképzése tárgyában, 1928. március 2.

¹¹² MNL OL K2 B V.7. Műszaki Hivatal előterjesztései. Előterjesztés az elnöki szoba /leendő elnöki fogadó/ belső kiképzése tárgyában, 1928. március 2.

¹¹³ Csákó Beáta – Samu Nagy Dániel: *Az Országház nevezetes termei.* Budapest, 2019. 64.; a *Buda-pesti Hírlap* 1934. február 9-i (54. évf. 31. sz. 2.) száma szerint még az elnöki fogadóteremben található a gobelin Dolfuss osztrák kancellár látogatásakor. Zámorszky Ilona: *A magyar Országház: 65 képpel* című könyvében (Budapest, 1937. 109–114.) bemutatja a képviselőházi elnöki helyiségeket díszítő műalkotásokat, a gobelinről azonban már nem szól, feltételezhető, hogy ekkor már nem volt az elnöki fogadóban. A *Szabad Nép* 1947. november 21-i (5. évf. 265. sz. 2.) számában már „gobelin-terem”-nek nevezik a ma is Gobelin-termet, tehát ekkor már nyilvánvalóan ott volt a gobelin.

¹¹⁴ MNL OL K2 B V.7. Műszaki Hivatal előterjesztései. Előterjesztés az elnöki szoba /leendő elnöki fogadó/ belső kiképzése tárgyában, 1928. március 2.; MNL OL K511 Képviselőház Gazdasági

hogy azokat a falburkolat fölül függesztették, nem mélyedtek bele a burkolatba.¹¹⁵ A sajtóban olvasható, hogy Rakovszky és Gaal arcképét 1927-ben átvitték a könyvtár egyik termében, azzal az indokkal, hogy ők nem a képviselőház, hanem a Nemzetgyűlés elnökei voltak.¹¹⁶

A kutatás során a forrásokban több Horthy-portré is felbukkant. Egy 1928-as iratban úgy említik a kormányzó festményét, hogy azt a két ablak közötti részen helyezik el.¹¹⁷ Egy 1930-ból származó képi ábrázolás¹¹⁸ alá is támasztja, hogy itt valóban helyet kapott a portré, amelyről felismerhető, hogy Szokol Vilibáld alkotása (olaj, vászon, 136×91 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok Festmény Gyűjtemény ltsz. 1664). Megrendelője a képviselőházi elnökség volt.¹¹⁹ Egy 1929. október 7-én kelt levéltári irat szerint Szokol Vilibáld a képet megfestette, a neki járó tiszteletdíjat felvette, azonban kisebb szépséghibák utólagos javítására kiadták neki az alkotást.¹²⁰ Zámorszky Ilona 1935-ös országházi vezetőjében egy László Fülöp által festett Horthy portrét említ, a két ablak között elhelyezve.¹²¹ Ezt az információt alátámasztja több az 1930-as évekből származó képi forrás is,¹²² amelyen azonban nem az említett falrész, hanem azzal szemben elhelyezve jelenik meg a kép, a két ablak között pedig a Szokol-féle portré helyett egy tükör látható. László Fülöp, a Londonban élő világhírű festőművész a korszakban több portrét is festett Horthyról. 1935-ben kapott felkérést Almásy László képviselőházi elnöktől (1929. február 7. – 1935. április 29.), hogy fesse meg a kormányzó portréját a képviselőház számára. Almásy eredetileg másolatot szeretett volna a festőművész egy korábbi, 1927-ben festett, a kormányzót ábrázoló képéről¹²³, azonban László felajánlotta, hogy a kópia helyett szívesen újra megfesti az arcképet.¹²⁴ Az elkészült képet 1935. március 18-án a királyi palota kormányzói lakosztályának mahagóni termében mutatta be a festőművész a meghívottaknak. A festmény mellett látható volt az a pódium, amelyen Horthy tizenkét alkalommal. egy másik beszámoló szerint egy héten keresz-

---

albizottsága. Képviselőház elnöki fogadó kialakítása kapcsán felmerült költségek, 1929.; Zámorszky: *Vezető az országháza épületében*, 9–10.

¹¹⁵ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Szakvélemény a képviselőház elnöki fogadóterem belsőépítészeti átalakításáról, 1928. június 14.

¹¹⁶ *Két kép-két új szögön*. Pesti Napló, 1927. január 23. 78. évf. 18. sz. 6.

¹¹⁷ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Szakvélemény a képviselőház elnöki fogadóterem belsőépítészeti átalakításáról, 1928. június 14.; MNL K2 B XI.5. Az Országház tulajdonát képező műtárgyak kölcsönadásával kapcsolatos iratok, 1929. október.

¹¹⁸ Képviselőházi elnöki fogadó, képeslap, 1930-as évek, Országgyűlési Múzeum.

¹¹⁹ MNL K2 B XI.5. Az Országház tulajdonát képező műtárgyak kölcsönadásával kapcsolatos iratok, 1929. október.

¹²⁰ MNL K2 B XI.5. Az Országház tulajdonát képező műtárgyak kölcsönadásával kapcsolatos iratok.

¹²¹ Zámorszky: *Vezető az országháza épületében*, 10.

¹²² Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Fotótár, 024.448ND, 024.449ND, 024450PD.

¹²³ László Fülöp 1927-ben két portrét is festett Horthy Miklósról: az egyik a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található, a művész 1930-ban ajándékozta a magyar nemzetnek, és a Szépművészeti Múzeumban lett kiállítva (*László Fülöp a kormányzó arcképét a nemzetnek ajándékozta*. Budapesti Hírlap, 1930. március 1. 50. évf. 50. sz. 6.), a másik lappang (The de Laszlo Archive Trust honlapja). A források alapján nem derül ki, hogy a két kép közül melyikről szerettek volna másolatot készíttetni a képviselőház számára. A Budapesti Hírlap tudósítója úgy fogalmaz, hogy a kormányzó tulajdonában lévő képről (*László Fülöp bemutatta a kormányzó új arcképét*. Budapest Hírlap, 1935. március 19. 55. évf. 64. sz. 21.).

¹²⁴ *László Fülöp itthon*. Ujság, 1935. március 12. 10. évf. 59. sz. 16.

tül napi fél órát ült modellt, mire a kép elkészült.¹²⁵ László a kormányzót karosszékben ülve, jobb kezében sapkáját, bal kezében kardját tartva, kék tengernagy ruhában ábrázolta, amelyen a Mária Terézia-rend jelvénye lóg. Bárczy István államtitkár szerint ez a legkevésbé hivatalos kép a művész három festménye közül, amit a kormányzóról festett. A festő „közvetlen emberi mivoltában”, „fedetlen fővel”, rendjelek nélkül akarta ábrázolni a kormányzót. Festés közben folyamatosan beszélgettek, hogy jobban megfigyelhesse a karakterét.¹²⁶ A festmény jelenleg lappang, de a rendelkezésre álló képi ábrázolások alapján elmondható, hogy ez a kép függött az elnöki fogadóteremben.

A két említett terem mellett lévő harmadik elnöki terem (ma Nándorfehérvár terem) belsőépítészeti átalakítását is Zsitvay nevéhez kötjük. Bár befejezése utóda, Almásy László hivatali idejére esett. A falakra a kormányzói tisztséget megjelenítő falképek sora került négy művésztől, Udvardy Géza, Leszkovszky György, Hende Vince és Diósy Antaltól. A hazai művészek foglalkoztatására és a reprezentatív termek belső kiképzésére egyébként határozatot is hoztak, amelyben évente 20 000 pengőt irányoztak ezek megvalósítására. A falfestmények elhelyezése természetesen magával hozta a terem átalakítását is, amelyre a megbízást három művész versenyeztetése után a másik terem átalakításánál is bevált Kóródy kapta.¹²⁷

Zsitvay az Országházba hozatta Benczúr Gyula *A nemzet hódolása a király előtt Magyarországon ezeréves fennállása alkalmából* (elterjedt nevén *Millenniumi hódolat*)¹²⁸ című festményét a Szépművészeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokából, amely a Magyar Tudományos Akadémia legfelső emeletén helyezkedett el. (olaj, vászon, 347×660 cm, 1908, megsemmisült).¹²⁹ Zsitvay gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszterhez 1928. január 28-án intézett levelében hozzájárulását kérte, hogy Benczúr képét az Országházba, annak képviselőházi olvasótermében (ma Pázmány terem) helyezték el. Indoklása szerint a kép szervesen illeszkedik az országközi milliőbe, ugyanis szorosan kapcsolódik a törvényhozás történetéhez. Az alkotáson az országgyűlés testületileg jelenik meg a millenniumkor az uralkodó előtt a képviselőház akkori elnöke, Szilágyi Dezső vezetése alatt, hogy a törvényhozás hódolatát bemutassa. Hetven alak közül ötvenhét a törvényhozás tagja, így ezen a művön I. Ferenc József korszakának majdnem az összes vezető személyisége megjelenik.¹³⁰

Az országgyűlés hódolata megfestésének ötlete Szmrecsányi Miklóstól, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat művészeti osztályának vezetőjétől származik, azt Wlassics Gyula kultuszminiszter is támogatta, így sikerült megnyerniük a kormány beleegyezését is.¹³¹ Benczúr szóbeli megállapodás alapján fogott hozzá a műhöz, amelynek első színvázlatával

¹²⁵ László Fülöp bemutatta Horthy kormányzó új arcképét. Pesti Napló, 1935. március 19. 86. évf. 64. sz. 19.

¹²⁶ László Fülöp bemutatta a kormányzó új arcképét. Budapest Hírlap, 1935. március 19. 55. évf. 64. sz. 21.

¹²⁷ MNL OL K 511 Képviselőház Gazdasági albizottsága iratai. Indoklások az Országháza belső művészi kiképzésére vonatkozólag, 1929. május 12.

¹²⁸ A festmény egy másolata (olaj, vászon, 200×383,5 cm) a Gödöllői Királyi Kastély Múzeumban található, Benczúr egyik tanítványa készítette 1915-ben. Egy Benczúr festménye után készült heliogravűr-akvarell nyomat (56×104 cm, kerettel: 97×147 cm, készítette a Könyves Kálmán Magyar Műkiadó R.T. 1911?) pedig az Országházban található.

¹²⁹ MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok; Zámboreszky: *Vezető az országháza épületében*, 12.

¹³⁰ MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok; *A korona ünnepe*. Vasárnapi Ujság, 1896. június 14. 43. évf. 24. sz. 391.

¹³¹ *Benczúr Gyula képe*. Vasárnapi Ujság, 1909. április 25. 56. évf. 17. sz. 345.

(lappang) 1897-ben készült el. A megrendelés pénzügyi fedezete nem volt biztosított, azonban a források szerint dr. Szentiváni Mészáros Károly 60 000 koronát ajánlott fel, hogy Benczúr megfesse a képet a Szépművészeti Múzeum számára. Kikötése annyi volt, hogy a képnek 1909. április 15-ig el kell készülnie, és a képen szerepelnie kell apósának, Bihari József főrendiházi tagnak, továbbá két országgyűlési képviselő rokonának, Rohonczy Gedeonnak és Fenyvesi Ferenc veszprémi főispánnak (utóbbi valójában nem vett részt az eseményen). Mészáros 1898-ban elhunyt, majd a festményt hivatalosan 1899-ben rendelte meg Benczúrtól a kormány.¹³²

A festő képéhez tanulmányokat készített az egyes alakokról, 1900 tavaszára készült el a munkával. Több személy, mint például a király vagy gróf Andrássy Tivadar modellt ült neki. Sokakat azonban fénykép alapján festett meg, mint például a királynét, aki 1898-ban merénylet áldozata lett. Ezzel párhuzamosan 1899-ben egy nagyobb méretű olajvázlattal (olaj, vászon, 123×240 cm, Jósza András Múzeum, ltsz. 54.1, Benczúr özvegyének ajándéka Nyíregyháza városának) is elkészült. Benczúr a nagy vásznon a munkát 1900 májusában kezdte el. Epreskerti műtermét átalakította, az egyik falat lebonttatta és a padlón keresztül súlyosítható csigát szereltetett a fal mellé, hogy a képet tetszés szerinti magasságba állíthassa. A festőnek a kép kedvezőbb színhatása érdekében a díszruhák eredeti színét meg kellett változtatnia. Ebbe egyedül Szilágyi Dezső nem egyezett bele, őt ugyanabba a fekete ruhában festette meg, amit viselt. A mű végül határidő előtt, 1908 őszére elkészült. A festmény a Szépművészeti Múzeum tulajdonába került, 1909. január 10-én vették át hivatalosan.¹³³ 1928 nyarán a képet Zsitvay korábban említett kérésére az Országházba szállították. Innen 1940-ben Tasnádi Nagy András képviselőházi elnök (1939. november 1 – 1945. március 29.) javaslatára Horthy Miklós húsz éves kormányzói jubileuma alkalmából a királyi palotában helyezték el. 1945 februárjában a vár ostromakor a festmény megsemmisült.¹³⁴ (5. kép)

Ennek az alkotásnak az elhelyezésével Zsitvay azt a programot szerette volna követni, amely keretein belül az Országházban a politikai élet nagyjainak pantheonját alakítanák ki. Folytatásként tervezte az elnöki arcképcsarnok kiegészítéseképp volt nádoraink, országbíráink, személynökeink, valamint az erdélyi országgyűlés vezető egyéniségeinek a Szépművészeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokában őrzött portréit az Országház elnöki és alelnöki helyiségeiben, miniszteri szobáiban, valamint bizottsági termeiben elhelyezni. Tudomást szerzett arról is, hogy az említett múzeum főigazgatója hozzájárulna ezek átengedéséhez, mert a képek alkotói többnyire ismeretlenek, vagy csak helyi jelentőségű mesterek lévén a képek nem annyira művészi, mint inkább történelmi értéket reprezentálnak. Továbbá az intézmény többi gyűjteményétől teljesen izoláltan, az Akadémia épületének gyéren látogatott termeiben kaptak helyet, ezzel szemben az Országházban nagyobb publicitást nyernének. További lépésként az átengedett gyűjtemény kiegészítése céljából megfesttetni kívánta a hiányzó nádorok, országbírák, személynökök és az erdélyi országgyűlés vezető egyéniségeinek arcképeit a meglévő metszetek alapján, valamint az új Országházba való költözés óta lezajlott történelmi események kiemelkedő mozzanatait, amelyek itt az épületben zajlottak – így

¹³² Homér Lajos: *Benczúr Gyula*. Budapest, 1938. 69.; Bellák Gábor: *Benczúr Gyula és a Millenniumi hódolat*. Városi Múzeum, Gödöllő, 1995. oldalszám nélkül; Telepy Katalin: *Ünnepi pillanat az örökkévalóságnak? 80 éve készült Benczúr képe: a Millenniumi hódolat*. Szabolcs-Szatmári Szemle, 22. évf. (1987) 4. sz. 483–484.

¹³³ Homér: *Benczúr Gyula*, 69.; Bellák: *Benczúr Gyula és a Millenniumi hódolat*, id. mű.

¹³⁴ MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok; *Költözködik a nagy Benczúr-kép*. Képes Vasárnap, 1940. április 14. 62. évf. 15. sz. 13.; Bellák: *Benczúr Gyula és a Millenniumi hódolat*, oldalszám nélkül.

legelőször az új országgyűlés ünnepélyes megnyitását — freskóban kívánta megörökíteni.¹³⁵ A Katolikus Szemle 1956-os beszámolója szerint a képviselőházban megrendelt falképek mintájára a képviselőházi elnöki fogadónak megfelelő felsőházi helyiségbe került volna az ónodi és a tordai országgyűlés ábrázolása is, ezt azonban más korabeli forrás nem támasztja alá.¹³⁶ Ezenkívül célul tűzte ki, hogy az így létrejött galériával párhuzamosan a magyar történelem nagyjainak képmását márvány mellszobrokban helyezték el a díszlépcsőházban, a kupolacsarnokban és a folyosókon.¹³⁷

Fennmaradt egy a Benczúr-kép olvasóteremben való elhelyezésére 1928-ban készült terv, amelyen a helyiség hosszanti ablaktalan falán három másik festményt is bejelöltek, név szerint Széchenyi, Kossuth és Deák portróját.¹³⁸ A három politikai személyről készült arcképek már korábban is megtalálhatók voltak az Országházban, feltehetőleg a *Millenniumi hódolattal* egy időben kerültek a terembe.¹³⁹

5. kép

Benczúr Gyula: A nemzet hódolása a király előtt Magyarország ezeréves fennállása alkalmából c. festmény költöztetése.

(Forrás: Költözködik a nagy Benczur-kép. Képes Vasárnap, 1940. április 14. 62. évf. 15. sz. 13.)

¹³⁵ MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok.

¹³⁶ *Az Országháza belső díszje.* Katolikus Szemle, 1956. 8. évf. 2. sz. 78.

¹³⁷ MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok.

¹³⁸ MNL OL K2 B XI.2. Az Országház helyiségeinek elosztásával, berendezésével kapcsolatos iratok.

¹³⁹ A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 1945-ből származó archív fotóján két festmény alsó fele látszik. (MNM TF 81.861 A parlamenti tisztviselők búcsúztatják dr. Zsedényi Bélát, 1945. november 30.)

Kossuth Lajos portréjának megfestésére 1908. március 15-én, Justh Gyula képviselőházi elnöksége ideje alatt (1905. február 21 – 1909. november 12.), Rátkay László országgyűlési képviselő tett indítványt: „Kossuth Lajosnak, a nép képviselő és parlamentarizmus igazi megteremtőjének, semmi látható emléke nincsen a magyar képviselő házban.” Hivatkozik Deák Ferenc portréjára, amely a háznagyi fogadó szobában kapott helyet, véleménye szerint a Kossuth portrénak is hasonló méretben kellene elkészülnie. A portré megfestését Vastagh György festőművésztől rendelték meg, egy Széchenyi Istvánt ábrázoló portréval együtt.¹⁴⁰ 1908 decemberében a bizottsági iratok már elismerően nyilatkoztak az elkészült portrékról, a tiszteletdíjon felül további száz 10 koronás arannyal jutalmazták a művészt.¹⁴¹

A kutatás során¹⁴² előkerült Vastagh Széchenyi portréja, amely a képviselőház elnökségétől a Magyar Nemzeti Galériából gyűjteményébe jutott (olaj, vászon, 158×122 cm, MNG ltsz. LU 58.464, egyéb leltári szám: 52/2255). Egy 1954-es minisztertanácsi iratban szerepel a festmény, amely szerint a Szépművészeti Múzeum képviselői által az Országház raktárában megszemlélt műtárgyat más alkotásokkal együtt át kellett adni a múzeumnak.¹⁴³ Vastagh Kossuth portréja (olaj, vászon, 160×120 cm, Országgyűlés Hivatala) mindvégig az Országházban maradt, 1945 után készült archív felvételeken a képviselőházi elnöki dolgozószobában (Szalon) tűnik fel László Fülöp Horthy portréja helyén.¹⁴⁴ Egy stílusában és méretében a két festményhez hasonló Deák portré (olaj, vászon, 160×128 cm, MNG ltsz. LU 58.463, egyéb leltári szám 52/2256) pedig szintén a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből került elő, erről azonban nem tudjuk pontosan, hogy az Országházban volt-e, festője sem ismert. Egy 1948-as országgházi helyiségleltárban azonban szerepel egy Deák portré a Széchenyi portréval együtt, alkotójuként Vastagh van megnevezve.¹⁴⁵ Továbbá egy Deák portré található az említett műtárgy-átadásról szóló 1954-es minisztertanácsi irat listájában is.¹⁴⁶ 2020-ban mindhárom portré a köztársasági elnök országgházi dolgozó- és fogadószobájában került elhelyezésre. A három portré szépen kiegészíti egymást, az államférfiak álló alakját ábrázolja, reprezentatív környezetben, asztalnál állva.

Nem lehet elmenni az Országgyűlési Múzeum létesítésének említése mellett, hiszen az Országház épülete a gyűjtemény 1949-es felszámolásáig a legnagyobb műtárgyállománnyal rendelkezett. A téma összetettsége és hosszúsága miatt azonban ismertetése csak néhány mondat erejéig fér bele a tanulmány kereteibe. Az intézmény létrehozása Scitovszky nevéhez fűződik, ennek érdekében a magyar parlamentarizmus muzeális emlékeinek egybegyűjtését tűzte ki feladatul. Nem újkeletű az effajta törekvés, ugyanis Berzeviczy Albert képviselőházi elnöksége (1910. június 30 – 1911. november 7.) idejétől kezdve serényen folyt az 1848. előtti országgyűlések okmányainak összegyűjtése, rendezése és tudományos feldolgozása. Az 1923-ban létesített múzeum magja az addig a Nemzeti Múzeumban őrzött Deák-relikviák anyaga lett, amelyet a képviselőháznak átengedtek. Ezenkívül társadalmi közreműködéssel – ajándékok, felajánlások, pénzadományok révén – folyt Széchenyi, Kossuth, Tisza István és

¹⁴⁰ MNL OL K2 B.III.8. Magyar Országgyűlés Képviselőháza iratai; MNL OL K2 B.III.10. 2. Magyar Országgyűlés Képviselőháza iratai.

¹⁴¹ MNL OL K2 B.III.10. 2 Magyar Országgyűlés Képviselőháza iratai.

¹⁴² A festmény történetének kutatásában és az anyag összeállításában Horváth Zsuzsa művészettörténész kutató volt segítségemre.

¹⁴³ SZM I iksz. 863-03-65.1954.1.

¹⁴⁴ Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár, 1796-1957, 1858-1957, 1859-1957, 1861-1957, 91-1221.

¹⁴⁵ Országgyűlés Hivatala, Gazdasági Irrattár, helyiségleltár, 1948. január 14.

¹⁴⁶ SZM I iksz. 863-03-65.1954.1.

más nagy államférfiak, illetve a régi országgyűlések emlékeinek összegyűjtése, amelyek műtárgyvásárlásokkal egészültek ki. Zsitvay hivatali ideje alatt, 1929. január 24-én nyitotta meg kapuit a nyilvánosság számára. A bőséges anyag az Országház felsőházi részének kijelölt földszinti és félemeleti termeiben kapott helyet. Az utolsó leltárkönyv szerint a múzeum felszámolását követő áthelyezéskor a gyűjtemény 17 557 ezer tételből állt.¹⁴⁷

Az Országház belső architektúrájának átalakítását és műalkotásokkal való gyarapítását célzó, Scitovszky és Zsitvay által megkezdett utat – a múzeum állományának bővítését kivéve – utódai kevésbé követték. Nagyobb szabású megrendelést Remsey Jenő festőművész kapott Tasnádi Nagy András képviselőházi elnöktől, hogy örökítse meg azt a történelmi jelenetet, amikor Horthy Miklós kormányzó 1938. november 11-én fehér lovon bevonul Kassára a Felvidék visszacsatolására rendezett ünnepség alkalmából. A sajtó beszámolója szerint a festmény 1941. január 24-én került elhelyezésre a miniszterelnöki tanácskozó terem ablakokkal szemközti falára.¹⁴⁸ A 4×5 méteres ábrázolást a festő triptichon formájában jelenítette meg, s az a terem építészeti stílusának megfelelően gótikus fakeretet kapott.¹⁴⁹ A mű későbbi sorsáról nincs tudomásunk. Egy Remseytől származó, a kassai bevonulásról készült vízfestmény vázlata és a triptichonból egy részletet ábrázoló olajfestmény az 1949-es iratok tanúsága szerint az Országgyűlési Múzeumból a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe került.¹⁵⁰

A műalkotások megrendelésére irányuló törekvést a II. világháború eseményei megtörték, valamint az Országgyűlési Múzeum gyűjteményének szétszóródása is derékba vágta. A '45 utáni országközi leltárakban megfigyelhető, hogy az épület falain a történelmi képek, tájképek, virágcsendéletek mellett megjelentek a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság államférfiainak portréi és a városi, ipari munkásábrázolások is (például Sztálin portréi, Poór Bertalan *Rákosi a parlamenti fogadáson* című festmény vagy Skuteczky *Vasöntők* című munkája).¹⁵¹ E korszak és az ezt követő korszakok műalkotásainak bemutatása azonban önálló tanulmányt igényel.

---

¹⁴⁷ MNL OL K2 B XVII.1-8. A Házügyi Hivatal ügyei. A Nemzetgyűlés háznapjának jelentése az Országház épületének leltári állományáról és a Nemzetgyűlés feloszlásától az új országgyűlés összeüléseiig teljesített hivatali működéséről, Budapest, 1927. január 31.; Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Folia Historica, 14. évf. (1989) 110.; Lengyel Beatrix – Kedves Gyula: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*. Aetas, 31. évf. (2016) 1. sz. 181.

¹⁴⁸ *Remsey Jenő festménye a kassai bevonulásról*. Függetlenség. 1941. január 25. 9. évf. 20. sz. 3.; *Az Országház új faliképe*. Ujság. 1941. január 25. 18. évf. 20. sz. 4.

¹⁴⁹ *Kassa birtokbavétele*. Pesti Hírlap. 1940. január 23. 62. évf. 17. sz. 4.; *Az Országház új faliképe*. Ujság. 1941. január 25. 18. évf. 20. sz. 4.

¹⁵⁰ SZM I 810/1949. Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O.M. Szépművészeti Múzeumnak átadott képekről, 1949. december 9.

¹⁵¹ MNL OL XIX. A 2-y. Jegyzék a Minisztertanács Titkársága tulajdonát képező festmények 1957. XII. 31-i állapotáról.

ÉVA DÚZSI

Works of Art in the Parliament Before 1945

While planning the Parliament Building architect Imre Steindl designated a minor role to paintings and sculptures, wanting to integrate the interior architecture into the Gothic style of the building. He accepted murals as a compromise but refused to have any oil paintings. However, he failed to execute his vision due to the approach of the Hungarian Millennium of 1896, a series of celebrations commemorating the thousand-year anniversary of the Hungarian conquest of the Carpathian Basin. For this event an oil painting portraying the conquest was ordered from Mihály Munkácsy, as well as a pair of statues depicting Franz Joseph I, and his wife, Elisabeth, with the intention of displaying them in the Parliament. Further orders were made in 1902, when the lawmakers occupied the building. From the very beginning they wanted to decorate their rooms and offices with paintings, sculptures, and works of applied art. As representations of their positions, they usually displayed portraits of their predecessors, or important events and figures of Hungarian history and law-making. In the 1920s and 1930s the number of artworks in the Parliament significantly increased due to two Speakers of the National Assembly, Béla Scitovszky and Tibor Zsitvay. Their contributions included the galleries depicting the former speakers and first officers of the National Assembly, the large tapestry by Gyula Rudnay depicting the national assembly in Ópusztaszer, the painting by Gyula Benczúr about the national Assembly paying respect to the king at the Millennium, as well as the depictions of monarchs (Franz Joseph I, Charles IV) and statesmen (István Széchenyi, Lajos Kossuth, Ferenc Deák, Miklós Horthy). This study discusses the history of the most exceptional works of art among these until the middle of the 1940s.

FEITL ÍRISZ

Az eltörölt múlt

Adalékok az Országgyűlési Múzeum és 112 halálra ítélt műtárgya sorsához

A Nemzetgyűlés, majd Országgyűlés jelentőségét, illetve Hivatala szervezeti formáját a II. világháború lezárulta után 1949-ig többé-kevésbé még megőrizte. A polgári demokráciában a parlamenti munka fellendült, számtalan törvényt hoztak. A többpártrendszer felszámolása, a pártok kiszorítása a hatalomból 1948-ban gyorsult fel, majd az 1949. májusi választások és a sztálini alkotmány elfogadását követően valósult meg az egypártrendszer, a kommunista diktatúra. Az alkotmány hivatalos deklarációja szerint a legfőbb hatalom az Országgyűlés kezében volt, ezzel szemben a törvényhozás intézménye fokozatosan veszített jelentőségéből, míg végül 1950-re szerepe nullára csökkent. Az Országgyűlés rendszeres ülései megszűntek, évente két-három alkalommal került sor párnapos ülésszakra, a bizottságok száma négyre apadt, megszűnt többek között a Könyvtári és Múzeumi Bizottság is.

A törvényhozó testület szerepének csökkenésével párhuzamosan hivatali apparátusának apadása 1948-tól kezdve öltött drámai mértéket. Az Országgyűlés Gazdasági Bizottsága 1948. július 28-i határozatával az alkalmazottak számát 50 fővel csökkentette. Ezt követte szervezeteinek felszámolása, illetve kiszervezése, az Országgyűlési Őrség és az Országgyűlési Múzeum megszüntetése, az Országos Gyorsiroda, majd 1953-tól az Országgyűlési Könyvtár új fenntartóhoz rendelése.¹ A hivatal zsugorodása nem csupán számokban, hanem területben is mérhető volt. 1946 tavaszán költözött az Országgházba a Miniszterelnökség, az államminiszterek és a Tájékoztatásügyi Minisztérium, majd 1948-tól a Külföldi Kapcsolatok Hivatala, a Külföldi Sajtótudósítók Egyesülete és a Magyar Tudományos Tanács is.² A Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET), amely 1949-től – mint kollektív testület – átvette a köztársasági elnöki funkciókat, már abban az évben beköltözött az Országgház képviselőházi részébe. A NET hatásköre kiterjedt többek közt a törvényhozó testület helyettesítésére, vagyis az országgyűlés ülései között törvényalkotási joggal bírt. Az Országgyűlési Múzeum megszüntetése is a két hivatal viszonyát tükrözte: a múzeumot nem az Országgyűlés – mint fenntartó –, hanem a NET utalta a Nemzeti Múzeum kezelésébe.³

¹ A könyvtár területe 1949-től kezdve „összement”, elvesztette a városi oldalon a félemeleti olvasótereit, illetve hivatali helyiségeit. 1949-től 1952-ig „korlátozottan nyilvános” formában működött. Vilám Judit szóbeli közlése.

² Csáková Beáta – Samu Nagy Dániel: *Az Országgház helyiségeinek használata – történeti áttekintés*. Kézirat.

³ Feitl István: *Az államszocialista korszak álpárlamentje*. Budapest, 2019. 446.

A háborús veszteségek és a „fordulat” éveinek veszteségei

A második világháborút követően a múzeumok alapfunkciói – kiállítások rendezése, gyűjtés, tudományos feldolgozó munka – rövid időre szüneteltek. A kiállítások rendezését megelőzte a kiállító terek rendbehozatala, a gyűjtést a gyűjtemények számbavétele, a tudományos munkát a muzeológusok és a többi szakember visszatérése és politikai igazoltatása, a státuszok feltöltése.

A finanszírozást illetően a múzeumok esetében a legnagyobb összeget a háború okozta károk helyreállítása jelentette. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) kulturális intézményei közül a tudományos intézetek és múzeumok kára több mint 104 millió aranypengőt tett ki. Ez a veszteség az egyházi és oktatási intézmények után a legmagasabb volt.⁴ 1945-ben a múzeumok fő tevékenysége a háborús károk felmérése, a károk helyreállításának megkezdése és a munka feltételeinek megteremtése volt. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 1945. március 26-i határozata értelmében a múzeumoknak 1944. március 19-től kellett számba venni az egyes táruk károsodását. Elrendelték továbbá a károk felmérésének azonnali megkezdését, amelyről havonta jelentést kellett küldeni. Ezt megelőzően a múzeumok hozzávetőleges százalékos becslést adtak.⁵

A veszteségek felmérésére elsőként 1945-ben Budapest Székesfőváros Polgármestere szólította fel az Országgyűlési Múzeumot,⁶ majd az intézmény 1946-ban is beszámolt a gyűjtemény károsodásának mértékéről a Nemzetgyűlés Könyvtári és Múzeumi Bizottságának. Néhány évvel később az Országgyűlés hivatalai és az Országgyűlési Múzeum is számot adott a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások ügyei miniszteri biztosának.⁷ A jelentés elsőként az Országház veszteségeit és a keletkezett károkat vette számba. A főrendiházi elnöki és háznagy galériák Budapest ostroma alatt az Országház felsőházi oldalát ért találatok nyomán teljesen megsemmisültek – állapította meg dr. Demeter Géza⁸ a miniszteri biztosnak írt levelében 1948 áprilisában: „A volt főrendiházi elnökök és háznagyok arcképcsarnoka az országközi felsőházi értékóvhelyen az ostrom alatt támadt tűz következtében teljesen megsemmisült. A nagyméretű festményekkel együtt elpusztult az ott elhelyezett irattár és közte a képek részletes leltára is. Az iratok egy részét 1944 novemberében Sopronba, majd onnan nyugatra vitték. Az átirat kapcsán újból kerestük, azonban eredménytelenül.”⁹ Ezt erősíti meg az 1952-ben nyilvánosságra hozott, véglegesnek tekinthető háborús veszteséglista is, amely a múzeumokból és egyéb köztulajdonból elveszett műtárgyakra vonatkozott. A felsőházi elnöki galériából az iratok szerint összesen tizenöt festmény semmisült meg, amelyeket addig – leltár hiányában – pontosan nem sikerült azonosítani.¹⁰

⁴ Keresztury Dezső: *Emlékezéseim. Szülőföldem*. Budapest, 1993. 37.

⁵ Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Adattára, Főigazgatósági iratok (a továbbiakban: MNMI Főig.) 1/1945.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K_816_01 tétel_1945_028.

⁷ A miniszteri biztosságot 1947 januárjában állította fel Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁸ A Nemzetgyűlés hivatalát 1948 decemberéig dr. Lukács Gyula vezette. A hivatalvezető mellé 1945-ben létrehoztak egy másik osztályfőnöki állást, amelyet dr. Demeter Géza, az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni apparátusának vezetője töltött be.

⁹ MNL OL XIX-I-12-4. doboz Dr. Demeter Géza levele a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások ügyeinek biztosának, 1948. április 27.

¹⁰ MNL OL XIX-I-5-a 118. d. 863. cs. Közoktatásügyi minisztérium. Háborús műtárgyvesztesség jegyzék. 1–5. kötet, 1952. Háborús műtárgyvesztesség katalógusa. A témáról lásd: Gödölle Mátyas

Ezenkívül Demeter további hét olajfestmény megsemmisüléséről írt.¹¹ Egy másik dokumentumon, a „háborús események folytán elpusztult és megsérült művészeti alkotások jegyzékén” azonban több tétel szerepelt. Összesen 32 szobor (külső homlokzati és az épületen belül), 43 falfestmény, valamint megrongálódott Munkácsy Mihály Honfoglalás című festménye is. Ezt követte egy 33 tételből álló kimutatás az Országgyűlési Múzeum veszteségeiről. A műtárgyak vagy megsemmisültek, vagy elvesztek az ostrom alatt, többségében gipsz szobrok, olajfestmények és grafikák. A múzeum több mint 15 000 darabot számláló gyűjteményéhez viszonyítva a veszteség elhanyagolható volt.¹² Az igazi veszteség, sokk nem az ostrom alatt, hanem békeidőben, 1949-ben érte az intézményt.

A múzeumok esetében a kultúrpolitika diktálta átalakulásnak több hosszabb-rövidebb szakasza volt. A hatalom ebben az esetben is élt az intézményi struktúra felhasználásával és létező intézmények felszámolásával, új múzeum(ok) létrehozásával, átalakításával. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos álláspontja 1949 elején a tudományos intézetekkel kapcsolatban, főként a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve az irányító testület, a Tanács esetében az volt, hogy ezek még mindig a „Klebelsberg–Hóman saját képére formálta” képződményben működnek. Az autonómiát egyelőre nem változtatták meg, de az intézmények összetételében változásokat eszközöltek,¹³ majd 1949 januárjában elindult a vezetői állomány cseréje. A „vezérkar lefejezéséhez” az ürügyet a zajló Mindszenty-per és az ún. Esterházy-kincsek ügye szolgáltatta.¹⁴ Az utolsó „régí” igazgatót, Genthon Istvánt az ellene és a Szépművészeti Múzeum összes alkalmazottja ellen 1949 júliusában indított fegyelmi eljárás során függesztették fel.¹⁵ A Tanács összetételének megváltoztatása annak instabilitását, megtörését eredményezte. Ülésén 1949 tavaszától megjelentek a szakszervezeti megbízottak, augusztustól az MDP múzeumi szervezetének titkára. Az új, ideiglenes megbízással részt

---

(szerk.): *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka*. Budapest, 2020. 7–55.

¹¹ MNL OL XIX-I-12 4. doboz.

¹² MNL OL XIX-I-12 4. doboz. A veszteségekről lásd: Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Folia Historica, 14. sz. (1989) 115–116.

¹³ Egyes táruk vezetőit különböző indokokkal eltávolították.

¹⁴ A VKM kezdeményezésére a kincsek ügyében lefolytatott vizsgálat kettős funkcióval bírt: a Mindszenty-per negyedrendű vádlottjának, Esterházy Pálnak helyzetét súlyosbította, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum országos múzeumi vezetőinek eltávolítását eredményezte. Az idő tényező fontos volt, a vizsgálatot a február 3–8. között zajló Mindszenty-perhez kellett igazítani. Az Államvédelmi Hatóság nyomozása és a minisztérium fegyelmi eljárása kevesebb, mint egy hónap alatt zajlott le, 1949. február 10-én lezárták az ügyet. ÁBTL 3.1.9 V-77991. Géppel írt tisztaátol Tolnai Gábor és Kardos László aláírásával. A dokumentumot közli: Sümegi György: *Az Esterházy-kincsek és a Belügy-minisztérium Államvédelmi Hatósága, 1949*. Betekintő, 3. sz. (2009) (http://www.betekinto.hu/2009_3_sumegi) (letöltés: 2021. aug. 19.) Sümegi György forrásközlésében arra a következtetésre jut, hogy „az Esterházy-kincsek ügye, a szinte villámgyors kihallgatások, Esterházy Pálnak a Mindszenty-perben való korábbi letartóztatása mind együtt erősíti azt a föltételezést, hogy a koncepció Mindszenty-per mellé konstruált bolygó-per lett az Esterházy-kincsekre sebbel-lobbal elrendelt vizsgálat. A koncepció per logikájából következően föltehetően azért, hogy a Mindszenty-per negyedrendű vádlottjaként szereplő Esterházy Pál a kincsek ügyével nyomatékositva legyen még inkább elmarasztalható.”

¹⁵ MNL OL K 726 MNM Tanács 1600/1949 Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa igazgatóság tanácsai üléséről, 1949. szeptember 7.

vevő tagok Oltványi Imre¹⁶ elnök „iránymutatását” követték feltétel nélkül. A kulturális ágazatban sor kerülhetett a múzeumok irányításának átalakítására. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. évi 13. számú törvényerejű rendeletét – ami a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatának megszüntetését jelentette – 1949. november 24-i igazgatótanácsi ülésen jelentette be Dobrovits Aladár elnöki tanácsos. Az utolsó ülést 1949. december 30-án tartották.

A Tanács december 10-i ülésén Oltványi kötelességének érezte, hogy a testület végleges megszűnése előtt (december 15-i hatállyal) néhány szót szóljon: „Az elmúlt év jelentős előrehaladást hozott. [...] A népi demokrácia és a tudomány fejlesztését szolgáltuk. A munkánk eredménye, hogy a MUMOK¹⁷ előtt kevesebb lesz a nehézség.”¹⁸

Erre az időszakra tehető a múlt eltüntetésének másik, előkészítetlen mozzanata. A Klebelsberg-i és Hóman-i kultúrpolitikával összefüggésbe hozható, ugyanakkor nem a Tanács, hanem az Országgyűlés hatáskörébe tartozó intézmény volt az 1922-ben alapított Országgyűlési Múzeum.¹⁹ A múzeum már 1942 szeptembere után bezárta kapuit, s a világháborút követően sem nyitották meg újra. Kiállításokat nem rendeztek, a gyűjtőmunka azonban folyamatos volt, tárlatokra is kölcsönöztek műtárgyakat. A gyűjtemény utolsó igazgatója 1949. január 4-től dr. Magó János²⁰ lett.

Az 1920-ban hatalomra kerülő keresztény nemzeti és revizionista politikai erők reprezentatív ideológiai támogatására létrehozott múzeum a diktatúrában nem létezhetett tovább.²¹ A múzeum és egyes műtárgyainak sorsát egyértelművé tette bronzszobrainak 1949-ben történt beolvasztása is. A 22 darab, zömében a két világháború időszakában meghatározó szerepet játszó politikusokat ábrázoló bronz szobrot az Országház főkapuján lévő –

¹⁶ Oltványi Imre 1945-ben a Nemzeti Bank elnöke, majd a pénzügyminiszteri tárcát vezette, a művészeti köztéletben betöltött szerepe is jelentős volt. 1949-ben lett az MNM elnöke, majd 1950-től nyugdíjazásáig (1952) az Szépművészeti Múzeum főigazgatója volt.

¹⁷ A múzeumi szféra új irányító szerve a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja lett.

¹⁸ MNL OL K 726 MNM Tanács 1719/1949 Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa igazgatósgástanácsi üléséről, 1949. december 10.

¹⁹ Az egykori Országgyűlési Múzeum alapítása nem a vallás- és közoktatásügyi tárca javaslatára, hanem Scitovszky Béla házelnök kezdeményezésére történt. 1922-ben a nemzetgyűlés 100 000 koronát szavazott meg a múzeum alapítására, majd 1923. január 20-i ülésen hozott határozatot a múzeum létrehozásáról.

²⁰ Nagy Imre házelnök a háznagyi hivatal vezetői pozícióból 1949. január 4-én a Parlamenti Múzeum élére helyezte Magó Jánost. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. szeptember 28-ai határozatában a múzeum anyagának a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe történő átadásáról rendelkezett. A feladat elvégzéséről december 16-ai jelentésében számolt be Magó múzeumigazgató. A dokumentumban kérte saját maga, dr. Fejős Imre múzeumi őr, Istvánffy Hildegard irodaigazgató és Piros Árpád teremőr részére a szolgálat alóli felmentést, hogy elfoglalhassák a Nemzeti Múzeum vezetése által számukra kijelölt pozíciókat. Magó a Múzeum Központi Régészeti Könyvtárába került beosztottként, illetve ő lett az MNM párttitkára. A rendelkezésre álló információk szerint legalább 1955-ig a Múzeumnál dolgozott. Villám Judit szóbeli közlése.

²¹ Az Országgyűlési Múzeum alapításának háttérében elsősorban a függetlenség és szuverenitás eszméje, az első világháborút lezáró traumák – a forradalmak és a trianoni békediktátum – sorozata és azok feldolgozása játszott szerepet. A vesztes – ellenségektől körülvelt – állam egyetlen eszköze az ideológiai, vagyis a szellemi harc maradt egy jövőbeni revízió reményében. A múzeum ugyanakkor a királytól való közjogi függetlenség reprezentálására is hivatott volt. A hatalom – az Országgyűlés – legitimitációját jelképezte az uralkodó személyével szemben. Az új múzeum koncepciója, műtfeldolgozásának narratívája is ehhez az igényhez és szellemiséghez igazodott. Feitl Írisz: „*Am bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...*” *Az Országgyűlés múzeuma a két világháború között*. Múzeumcafé, 14. évf. (2020) 75–76., 156–171.

eredetileg Markup Béla készítette – bronz oroszlán újraöntéséhez használták fel.²² A szobrok válogatásánál szempont volt az ábrázolt személyek politikai életben betöltött szerepe is, „a múlt rendszer kárhuzatos politikájában szerepelt egyének” mellszobrát választották ki.²³ A kérdés már csupán a múzeum felszámolásának dátuma volt, ami végül egybeesett a múzeumi irányítás új alapokra helyezésével és az ideológiaképző intézményi struktúra kialakításával.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. szeptember 28-i határozatával felszámolta a huszonhét éves múltra visszatekintő Országgyűlési Múzeumot, gyűjteményét, költségvetését és munkatársait november 1-jei hatállyal a Magyar Nemzeti Múzeumba helyezte át, azzal a megszorítással, hogy a Nemzeti Múzeum „az egész anyagot saját helyiségeibe helyezze el, és lehetőség szerint mint a magyar törvényhozás múltbéli emlékeit külön kezelje”. A végrehajtással Oltványi Imrét bízták meg, aki a Történeti Múzeum frissen oklevelet szerzett munkatársára, dr. Vattai Erzsébet²⁴ muzeológusra és Höllrigl József²⁵ az MNM Iparművészeti Tára (Múzeuma) egykori vezetőjére osztotta ki a feladatot. A nagy sietséget bizonyítja egy – általuk jegyzett – 1949. október 13-án kelt jelentés is, miszerint a gyűjteményt – melyet akkor már szállításra összecsomagoltak és összezsúfoltak – a Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma helyhiány miatt képtelen volt elhelyezni. Javasolták az olajfestmények és metszetek Történelmi Arcképcsarnokba szállítását, a levéltári anyag Országos Levéltárba, a „Kossuth anyag” ceglédi Kossuth Múzeumba helyezését. Indítványozták továbbá a költséghatékonyság jegyében a tárgyak előzetes szétválogatását az egyes intézményekbe kerülésük szerint.²⁶ A gyors végrehajtás, a finanszírozás hiánya és a rendszer lelkiismeretlensége folytán az értékes és pótolhatatlan anyag az előzetes szándék ellenére nem maradt egyben. A felszámolás során a több mint 15 000 darabot számláló gyűjtemény szétszóródott.²⁷ A tárgyak tíz intézménybe kerültek, legnagyobb számban a Magyar Nemzeti Múzeumba és a Magyar Országos Levéltárba.

---

²² A szobor az ostrom alatt leesett a helyéről, majd elszállították. Később nem sikerült a nyomára bukkanni. MNL OL XIX-I-12 4. doboz.

²³ A beolvasztott szobrok listáját és az Országgyűlés Könyvtári és Múzeumi Bizottságának jelentése részletét közli: Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 137–138., 142. A beolvasztott szobrokat a leltárkönyvben is jelölték.

²⁴ Vattai Erzsébet 1948-tól volt a Történeti Múzeum önkéntes gyakornoka, 1949. május 15-től kezdve dolgozott muzeológusként, a középkori ötvösgyűjtemény kezelője lett. Bodó Sándor – Viga Gyula – Élesztős László (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. Budapest, 2002. 931.

²⁵ Höllrigl József, régész, művészettörténész, az MNM Történeti Osztályának munkatársa, igazgatóhelyettese. Ezt követően nyugdíjba vonulásáig (1939) MNM Iparművészeti Tár igazgatója volt. Bodó–Viga–Élesztős (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*, 403.

²⁶ MNMI Főig. 166/1949.

²⁷ Ekkor vesztett el Deák Ferencnek eredetileg az Országgyűlési Könyvtár részét képező könyvtára, amelyet a múzeum Deák Ferenc eredeti könyves szekrényében kapott kölcsön. A könyvtár feltételezhetően az Országos Széchényi Könyvtárba került, további sorsa ismeretlen. Villám Juditszóbeli közlése.

Az Országgyűlési Múzeum anyaga			
Összesítés			
1	Olajfestmény	430 db	Történelmi Arcképcsarnok
2	Vízfestmény és rajz	290 db	Történelmi Arcképcsarnok
3	Metszet és nyomat	4000 db	Történelmi Arcképcsarnok
4	Fénykép	5000 db	Történelmi Arcképcsarnok
5	Karikatúra	700 db	Történelmi Arcképcsarnok
6	Szobor és dombormű	140 db	Szépművészeti Múzeum
7	Érem	573 db	Éremtár
8	Irat 30 kadula és 3 nagy fascikulus	60 kötet	Könyvtár és Levéltár ²⁸
9	Könyv	1500 kötet	Könyvtár
10	Egy leveles nyomtatvány	8 doboz és 8 téka	Könyvtár és Levéltár
11	Hírlap	17 kötet	Könyvtár és Levéltár
12	Egyes hírlap példányok	3 téka	Könyvtár és Levéltár
13	Ereklyetárgyak: bútor	61 db	Cegléd Történelmi oszt.
14	Kisebber eklyetárgyak	300-400 db	Cegléd Történelmi oszt.
15	Tárló	70 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, Természet-tudományi Múzeum, KOF
16	Szoborállvány	80 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, vidék
17	Raktárszekrény	6 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, Természet-tudományi Múzeum, KOF
18	Raktárállvány	1 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, Természet-tudományi Múzeum, KOF

Forrás: MNMI Főig. 166/1949

A múzeum ezenkívül az Országgyűlés Hivatala szervezeti egységei részére is adott át tárgyakat. A gyűjteményből jutott a Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalathoz, a főváros Történelmi Múzeumába, a Hadtörténelmi Múzeumba, az Ipari Gimnáziumba, valamint a Magyar Munkásmozgalmi Intézetbe is.²⁹

Tekintettel arra, hogy hivatalos indoklás nem áll rendelkezésre, a múzeum megszüntetésének pontos oka nem ismert. Ismereteink szerint 1945 után csupán egy közgyűjtemény, az Országgyűlési Múzeum felszámolására került sor. A kérdés vizsgálata alapján egyértelműnek tűnik, hogy felszámolása politikai okokból történt, és a törvényhozás szimbolikussá válásával magyarázható. A Horthy-korszakban betöltött szerepét 1949-re teljesen elveszítette az Országgyűlés. Miért lett volna szükség annak múzeumára? Hiszen a többi parlamenti intézményt is megszüntették. A múzeum így csak a helyet foglalta az Országházban, amelyre az új – törvényhozáshoz nem köthető – testületeknek és hivataloknak volt szüksége. A múzeum felszámolásában emellett nem elhanyagolható szempont a kommunista ideológia hatása, amelyet a tanulmány további részében tárgyalok.

²⁸ Országos Széchényi Könyvtár és Országos Levéltár

²⁹ Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 113.

Az elmúlt politikai rendszer szellemében készült alkotások eltávolítása

A közgyűjtemények másik intézményi ágazatánál, a könyvtáraknál a „fasisztának” minősített nyomtatványok, könyvek összegyűjtése és megsemmisítésének igénye már 1944-ben felmerült, az ugyanis a békeszerződés kitételeiben is szerepelt. Az Országgyűlési Könyvtár is elkülönítette a megbélyegzett műveket, azokat egy erre a célra fenntartott helyiségben tárolta, majd 1947-ben átadta az Országos Széchényi Könyvtárnak, ahol Zárt Osztályként kezelték. Az ügy fontosságát jól mutatta, hogy a folyamatot a Szövetséges Ellenőrző Bizottság delegálta, Szergejcsuk alezredes útján közvetlenül ellenőrizte.³⁰

A békeszerződés kapcsán a múzeumokat a „fasiszta” műtárgyak elkülönítésének ügye nem, hanem a műtárgymentés és háborús jóvátétel foglalkoztatta. A Magyar Nemzeti Múzeum iratanyaga – eddigi ismereteink szerint – műtárgyak tekintetében nem tartalmaz „fasiszta” anyagra vonatkozó rendeletet, utasítást. A kommunista befolyás megerősödésekor azonban az általuk diktált emlékezetpolitika határozta meg a műtárgyakhoz való viszonyt. Az eddig feltárt források ismeretében erről egy dokumentum tanúskodik, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete (illetve az arra való hivatkozás), amely 1948 októberében arra utasította többek között a Nemzeti Múzeumot, hogy a „Horthy-kori politikusok képmásait”³¹ távolítsa el. A felszólítás Tolnai Gábor miniszteri osztályfőnöktől származott, aki nyomatékosan felhívta a Főigazgatóság figyelmét, hogy „amennyiben a vezetésem alatt álló intézmények helyiségeiben ilyen szobrok, reliefek, festmények, rajzok, fényképek stb. volnának, azok eltávolításáról azonnal intézkedni [...] szíveskedjék.” Továbbá leszögezte: „...azoknak az intézményeknek felelős vezetőivel szemben, ahol ily képmások kiállítása tudomásomra jut, haladéktalanul fegyelmi eljárást fogok indítani.”³² A rendelkezésünkre álló információk, források alapján feltételezzük, hogy e tekintetben a jogszabály a minisztérium egyik körrendelete volt, amelyet nem tettek közzé, hanem az alárendelt hatóságnak küldték meg.³³

Az egyes táruk közül egyedül a Történelmi Képcsarnok számolt be arról, hogy amennyiben szükséges, a kiállított arcképek elkülönítve is tárolhatók.³⁴ A Képcsarnok leltárkönyvei arról tanúskodnak, hogy ha el is távolították, illetve külön kezelték a kiállított portrékat, azokat végül nem semmisítették meg,³⁵ a raktárak mélyén „porosodtak”.

Az Országgyűlési Múzeum mint az elmúlt rendszer ideológiájának egyik fő megtestesítője ennél szigorúbb felügyelet és megítélés alá tartozott. A múzeum gyűjtési köre a „parlamentarizmus”, az alkotmánytörténet volt: a magyar politika kiemelkedő személyiségeihez és eseményeihez kapcsolódó tárgyak, a „nemzet ezeréves” múltja alapján. A korszak történelmszemléletéhez igazodott a gyűjtés, a gyűjtemény egészének felállítása is, amire emellett az adományozók – nagylelkű mecénások – kiléte is hatást gyakorolt. A múzeum profilja valójában megkövetelte a két világháború közötti, tulajdonképpen jelenkori gyűjtést, hiszen

³⁰ Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995*. Budapest, 1995. 195–198. Az 1947-ben elszállított könyveket és nyomtatványokat az 1950-es évektől kezdve 2000-ig folyamatosan juttatta vissza az OSZK az Országgyűlési Könyvtárnak.

³¹ 205.850/1948. VI. 1. sz. VKM rendelet.

³² MNMI Főig. 210/1948.

³³ A levéltári dokumentumból kiderül, hogy az adott rendelkezést közvetlenül küldték meg másolatban annak az érintett félnek, akitől az intézkedés megtételét várták.

³⁴ MNMI Főig. 210/1948.

³⁵ Király Attila, a Történelmi Képcsarnok gyűjteménykezelőjének szóbeli közlése.

hivatása szerint be kellett mutatnia a magyar politikum parlamenti tevékenységét és a törvényhozói munkát.³⁶

Gyűjteményi adottságai folytán a kommunista diktatúra „ellenségeit” ábrázoló műalkotások nagy számban gazdagították a múzeum tárgyi anyagát. Dokumentum nem tanúskodik róla, de a gyűjtemény szétszétlását megelőzően feltételezhetően felmérték azt politikai szempontból is. 1949-ből származik egy lista, amely az „I. számú jegyzék a Parlamenti Múzeum állományába tartozó fasiszta anyagról”³⁷ címet kapta. A dokumentumon hatvankilenc – eredetileg is a múzeum tulajdonát képező műtárgy –, valamint negyvenöt, az 1945-től kezdve a múzeum őrizetében lévő képviselőházi elnöki és háznagyi portré és a László Fülöp festette Horthy arckép szerepelt. A dokumentum műfajonként sorolja fel a tárgyakat, további sorokra vonatkozóan azonban nem közöl információt. A jegyzék elsősorban festményeket, rajzokat és nyomatokat tartalmaz, másodsorban szobrokat és egy fényképet. A műtárgyak azonosítását az egykori múzeum leltárkönyvei tették lehetővé, ugyanakkor a jegyzék készítője nem részletezte az adatokat, elnagyoltan fogalmazott, ami nem könnyítette meg az identifikációt. A tárgyak nyomát 1949 után a Magyar Nemzeti Múzeum releváns leltárkönyvei és leírókartonjai, valamint a Szépművészeti Múzeum Irattárában talált átvételi jegyzőkönyvek,³⁸ illetve a múzeum főigazgatóságának adatszolgáltatása segítségével kutattam fel.

Elsőként a Képviselőház arcképcsarnokainak darabjait vizsgáltam. A Tisza Kálmán kutatási program keretében a galériák rekonstruálása nagyrészt megvalósult. A festmények közül név szerint hetet, Zsitvay Tibor, Rakovszky István, Almásy László, Sztranyavszky Sándor, Darányi Kálmán és Kornis Gyula és Karafiáth Jenő portréját nyilvánították „fasiszta” anyagnak. Eddigi ismereteink szerint ez az utolsó írásos említésük. A galériák kapcsán folyamatban lévő kutatások megállapították,³⁹ hogy a dualizmus kori és két világháború közötti 33 darab képviselőházi elnöki festmény közül tizenegy portré – Perczel Dezső, Gál Sándor, Návay Lajos, Beóthy Pál, Rakovszky István, Almásy László, Scitovszky Béla, Zsitvay Tibor, Sztranyavszky Sándor, Kornis Gyula és Darányi Kálmán arcképe – napjainkig nem került elő.⁴⁰ A fennmaradó 22 festmény nagy részét a Magyar Nemzeti Múzeumban, két képet pedig a Szépművészeti Múzeumban sikerült azonosítani, a többinél jelenleg vitatható az Országházból való származás.⁴¹ A név szerint felsorolt alkotások közül csupán egy, Karlovszky Bertalan Karafiáth Jenőről készült portréja került elő. Karafiáth 1927. január 31. – 1931. december 22. között volt a Képviselőház háznagya. A személyét ábrázoló festmény 1949-ben került a Szépművészeti Múzeumba, majd 1954-ben (vagy előtte) helyezték át a Magyar

---

³⁶ Feitl: „*Ám bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk.*” *Az Országgyűlés múzeuma a két világháború között*, 168.

³⁷ MNL OL K_816_01_tétel_1949_072_073.

³⁸ Szépművészeti Múzeum Irattára (a továbbiakban: SZM Irattár) 810-1949 Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O. M. Szépművészeti Múzeumnak átadott szobrokról, 1949.; Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O. M. Szépművészeti Múzeumnak átadott képekről, 1949.; Átvételi elismervény a Történeti Képcsarnok és Szépművészeti Múzeum között történt átadásokról 1950.

³⁹ Az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága Tisza Kálmán kutatási programja.

⁴⁰ A témáról lásd bővebben: Feitl Írisz – Kerekes Margit: *A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története*. In: Gödölle Mátyás (szerk.): *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka*. Budapest, 2020. 7–55.

⁴¹ Feitl–Kerekes: *A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története*, 21., 50–51.

Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokába.⁴² A képviselőházi háznagyról készült portrék közül eddig hat darab került elő.

Ami a jegyzék utolsó tételét illeti, László Fülöp 1935-ben kapott felkérést Almásy László képviselőházi elnöktől Horthy Miklós kormányzó portréjának megfestésére a képviselőház számára. Az egykor a képviselőházi elnöki dolgozószobában díszelő híres Horthy Miklós portré sorsa a mai napig sem ismert.⁴³

Horthy Miklós ábrázolások túlsúlyban

A jegyzék másik részét képező (eredetileg is múzeumi anyagban) Horthy Miklóst ábrázoló alkotások vannak többségben: összesen tizenöt darab. Ennek magyarázata a Horthy Miklós kormányzóságát felölelő időszak értelmezése a kommunista ideológiában, amely azt „ellenforradalmi rendszernek, diktatórikusnak, militaristának” minősítette. A fő ellenség Horthy Miklós, a „véreskezű katonai diktátor”, aki huszonöt éven keresztül „véres terror” gyakorolt. A kormányzó és rendszere mögött a feudális nagybirtok (ebbe beleértendő az egyházi nagybirtok is) és a nagytőke szövetsége, a dzsentri eredetű katonatiszti, hivatalnoki osztály, valamint csendőri, rendőri, jogszolgáltatási („Horthy vérbírái”) csoport álltak.⁴⁴ Ez indokolta például a „csendőri emléklap” nyomat listázását, amely a leltárkönyvben a következő adatokkal szerepel: „Csendőremlékmű. Híven, becsülettel, vitézül, nyomat, Áll. Térképészet, 63×43 cm. 1941.”⁴⁵ A kormányzót ábrázoló alkotások a festmények kategóriában domináltak leginkább. A lista elején szereplő olajfestmények közül három köthető a kormányzó nevéhez. Nagy Zsigmond alkotását 1934-ben a művész özvegyétől vásárolta a múzeum, majd egy évvel később újabb képmás vásárlására került sor, ezúttal Kontuly Béla festőművésztől. A leltárkönyv adatai szerint 1935-ben még egy Horthy portréhoz jutott a múzeum: a képviselőház elnöki hivatala ekkor ajándékozta oda Szokol Vilibald művét.

Elsősorban portrékból állították össze a jegyzéket, ugyanakkor néhány eseménykép is rákerült. Az olajfestmények között tűnik fel Csengery István alkotása, „Horthy Miklós Őfőméltósága Magyarország kormányzójának bevonulása Szatmárnémetibe, 1940. szept. hó 5-én”,⁴⁶ amely a második bécsi döntés értelmében visszacsatolt erdélyi területekre bevonuló csapatokat és a Horthyt övező „virágésőt” örökítette meg. Horthy Miklós népszerűsége ekkor érte el csúcspontját.⁴⁷ A festményt a múzeum 1941-ben vásárolta a művésztől, 250 pengő értékben. Az alkotás nem vésztele át a háborút, a leltárkönyv megjegyzés rovatában szereplő „elveszett Bp. ostromakor 1945.”⁴⁸ bejegyzés szerint eltűnt (vagy megsemmisült).

⁴² Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok leírókarton adatai alapján. A festmény leltári száma: 54.55, származási helye: Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtára.

⁴³ László Fülöp: Horthy Miklós portréja. (Kézirat)

⁴⁴ Eszerint az ellenzék (kisgazdák, szociáldemokraták) nem, hanem csak a valódi kommunisták voltak azok, akik egyedül következetesen harcoltak a horthyizmus ellen, végig vezették a küzdelmet, és maguk mögé állították a rendszer ellenfeleit. A kommunisták a függetlenségi eszmét is következetesen képviselték, amennyiben 1933 után a német imperializmus hatásától védtek az országot.

⁴⁵ Országgyűlési Múzeum leltárkönyve (a továbbiakban OGYM leltárkönyv) 14 888. sor.

⁴⁶ OGYM leltárkönyv 14 482. sor.

⁴⁷ A második bécsi döntés értelmében Magyarország 43 ezer km² kapott vissza 2,5 millió lakossal: Székelyföldet és Erdély északi felét. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. 246.

⁴⁸ OGYM leltárkönyv 14 482. sor.

A két vízfestmény egyike az első bécsi döntést követő kassai bevonulást ábrázolta.⁴⁹ Az alkotást Remsey Jenő készítette a minisztertanácsi terem faliképéhez vázlatként. A „felejtetetlen felvidéki bevonulást” ugyanis művészek kísérték, és a jelentősebb eseményekről vázlatot készítettek.⁵⁰ Remsey vázlatát a képviselőház elnöke ajándékozta a múzeumnak 1940-ben. A triptichon 1941-ben került a minisztertanácsi terembe, ekkor mutatta be a nyilvánosságnak – a sajtó képviselőinek és műkritikusoknak – Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke.⁵¹ A minisztertanácsi teremben egykor díszelgő triptichon utóélete ismeretlen, a vázlatról azonban kiderült, hogy 1949-ben a Szépművészeti Múzeumba került, jelenleg (feltételezhetően) a múzeumhoz tartozó Magyar Nemzeti Galériában található.⁵² A kormányzó mellett fia, Horthy István mindössze a kormányzóhelyettségé válását megörökítő – a jegyzéken szereplő második – vízfestménnyel képviseltette magát, amely természetesen hasonló besorolás alá esett, mint a Horthy Miklós ábrázolások.

A nyomatok és rajzok közül nyolc kormányzót megörökítő műtárgy került a listára. A felsorolt alkotásoknak csupán a fele található fel a régi leltárkönyvben, valamint töredéke – összesen két darab – azonosítható közgyűjteményben. Nehezítette a műtárgyak felkutatását, hogy a „Horthy Miklós Vérmezőn”⁵³ megnevezésű két nyomat a leltárkönyv szerint nem létezett, az eseményről kizárólag fényképfelvételek szerepeltek nyilvántartásban. Kérdéses egy rézkarc és további két nyomat létezése is. Nagyon valószínű, hogy a tárgyakat rossz kategóriába sorolták: a leltárkönyvben többször szerepel a műfaji meghatározásban a „mélynyomat, fénykép” megnevezés, amely tulajdonképpen fotomechanikai eljárással készült, sokszorosított fénykép. Ezeket a fényképeket a lista összeállítója nyomatként kezelhette, ami megnehezíti az azonosítást.

Horthy gipszből készült mellszobra – melyet Stróbl Alajos készített – ezzel ellentétben egyértelműen azonosítható. A múzeum 1932-ben vásárolta a művész özvegyétől. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi lett a többi mellszobor sorsa, amelyek a jegyzékben nem, de a leltárkönyvben a következőképpen szerepelnek: „Horthy Miklós kormányzó mellszobor, bronz, ua. 3 pld. Elnöki hivataltól. 1946.”⁵⁴ Jelenleg nem sikerült még nyomukra bukkanni.

Miniszterelnökök, miniszterek és a két világháború közti időszak meghatározó politikusai – rajzok, nyomatok, szoborportrék

A „25 éves reakció többi megalapítója” – ahogy Andics Erzsébet fogalmazta a „Fasizmus és reakció Magyarországon” című füzetben – Gömbös Gyula, Bethlen István és Teleki Pál voltak.⁵⁵ A listán Horthy után a leggyakrabban előforduló személyek valóban Bethlen, Gömbös, majd Klebelsberg illetve Benito Mussolini. Andics értékelése szerint „Minden demokratikus törekvés csírájában való terrorisztikus elfojtása intézményesítve lett az 1921-ben hatalomra

⁴⁹ Az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében 11 927 km² és 1 millió 60 ezer fős lakosság került vissza Magyarországhoz. Romsics: *Magyarország története a XX. században*, 244.

⁵⁰ Elkészült Remsey Jenő festménye a kassai bevonulásról az Országház számára. Esti Újság, 1941. január 25. 3.

⁵¹ Uo.

⁵² SZM Irattár 810-1949. 1949. Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O. M. Szépművészeti Múzeumnak átadott képekről.

⁵³ Az 1848. évi törvények szentesítésének napjára emlékezve a nemzeti hadsereg budapesti helyőrsége 1920. április 11-én a Vérmezőn tett ünnepélyes fogadalmat (esküt) Horthy Miklós kormányzó előtt.

⁵⁴ OGYM leltárkönyv 1318. sor. Az alkotások a beolvasztott szobrok jegyzékén sem szerepelnek.

⁵⁵ Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. 1945. május 25. MKP KV Propaganda Osztály kiadása. Kézirat. 4.

jutott Bethlen-kormány által.⁵⁶ Bethlen István miniszterelnököt megörökítő négy műtárgy került fel a jegyzékre; László Fülöp után Diósy Antal festette portré, Lühnsdorf Károly ceruzarajza, valamint két nyomat, amelyet adatok hiányában nem lehetett azonosítani. Gömbös Gyula miniszterelnökről olajfestmény, mélynyomat és ceruzarajz gyarapította a műtárgyak sorát.

Klebsberg Kunót vallás- és közoktatásügyi miniszteri tevékenységéért marasztalta el a hivatalos kommunista álláspont: „Klebsberg a maga részéről kultuszminiszteri minőségében a leghalaszthatatlanabb tennivalóként az egyházaknak nyújtott, amúgy is horribilis öszszegű állami támogatást annak néhányszorosára emelte és a magyar népoktatás siralmas állapotát egy pár haszontalan, de annál drágább és mutatósabb reklámintézkedéssel igyekezett elleplezni”.⁵⁷ A listára két ábrázolása került fel; egy Hubay Andor festette olajfestmény (Klebsberg Kunó gr., Hubay Andor, olajfestmény, vászon, 80×64 cm), valamint egy nyomat, amelynek azonban nyoma sincs a leltárkönyvben. A múzeum a miniszter személyét kiemelten kezelte, özvegye többször adományozott, előtte tisztelegtek az 1930-as években hagyatékból összeállított Klebsberg emlékszoiba berendezésével is.

Többségében a korszak legmagasabb rangú tisztviselői, miniszterelnökök, miniszterek, nemzetgyűlési s képviselőházi elnökök, alelnökök nevei szerepelnek a listán. A minisztereken és országgyűlési tisztséget betöltő politikusokon kívül nem kívánatos személlyé nyilvánították például Wolff Károlyt, aki haláláig a fővárosi törvényhatósági bizottságban domináló Keresztény Községi Párt elnöke volt. A jegyzékben két műtárgy is kapcsolódott Prohászka Ottokár, a székesfehérvári egyházmegye főpásztora, országgyűlési képviselő nevéhez, kinek budapesti szobrát 1947-ben döntötték le. Ide sorolható Eckhart Tibor, aki párttagságát tekintve ugyan a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt egyik vezetője, majd a Független Kisgazdapárt tagja, Gaál Gaszton halála után a párt elnöke volt, ugyanakkor 1935 után ellenezte a német orientációt, az angolszász irányzat híveként tartották számon. A Sónyi Hugóról, a honvédség főparancsnokáról készült nyomat Sónyinak a Felvidék és Kárpátalja visszacsatolásában játszott szerepe miatt került a lajstromba.

A jegyzék nagy részét kitevő rajzok és nyomatok – a portréiról ismert – Lühnsdorf Károly⁵⁸ grafikus művei voltak. Összesen harminchárom alkotást, tizenhét rajzot és további tizenhat nyomatot jegyzett. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában végzett kutatás eredményeképp tizennyolc, többségében rajz került elő, melyek leltározására 1952 és 1956 között került sor. Az Országgyűlési Múzeum előszeretettel vásárolt és fogadott el ajándékot a művésztől, akitől több mint negyven politikus portré volt a gyűjteményben. A képviselőházi elnökök közül Sztranyavszky Sándor, Kornis Gyula, Darányi Kálmán és Tasnádi-Nagy András, az alelnökök közül Bessenyei Zénó, Czettler Jenő és Bobory Jenő, valamint a nyilas felsőházi elnök Rátz Jenő arcképét nyilvánították nem kívánatosnak. A házelnökök sorát gyarapította a lista első tétele, a Héya Zoltán festőművész által készített Zsitvay Tibor portré is.

A múzeum egyik épen fennmaradt szoborportréja, a Rakovszky István nemzetgyűlési elnököt ábrázoló darab is a lista részét képezte. Scitovszky Béla, Almásy László, Tasnádi-Nagy András, Zsitvay Tibor, Kornis Gyula, Sztranyavszky Sándor képviselőházi elnökök bronz szobraikat beolvasztották a főkaput díszítő új oroslánba, Rakovszky szobra megmenekült,

⁵⁶ Andics: *Fasizmus és reakció Magyarországon*, 11.

⁵⁷ Andics: *Fasizmus és reakció Magyarországon*, 19.

⁵⁸ Lühnsdorf Károly (1893–1958) az 1920-as években végezte tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán. Az 1930–1940-es évek kedvelt arcképfestője volt, az 1950-es években is folytatta munkáját: tudósok, közéleti személyiségek portréit készítette. *Művészeti Lexikon*. Budapest, 1983. 126.

1950-ben került a Szépművészeti Múzeumba, jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában található.⁵⁹

A korszak tizenhárom miniszterelnöke közül öt személy szerepel a dokumentumon: Teleki Pál, Bethlen István, Gömbös Gyula, Darányi Kálmán és Kállay Miklós. A leltárkönyv vizsgálatokor kiderült, hogy a miniszterelnökök közül csak ők rendelkeztek portréval (és mellszoborral) a gyűjteményben. Imrédy Béla és Bárdossy László szoborportróját sérüléseikre hivatkozva már korábban átadták a Műszaki Hivatalnak, később ezeket beolvasztották az új oroszlánba. A listára felkerült miniszterek közös vonása, hogy zömében az 1930-as években is hivatalban voltak. A kivételek között említhetjük Klebelsberg Kunót vagy Vass Józsefet, aki három különböző tárca vezetője volt. Amennyiben a listára kerülés egyik szempontjaként a betöltött legmagasabb politikai pozíciót vesszük alapul, a következő tárcavezetőket találjuk a jegyzéken: a földművelésügyi miniszterek közül Marschall Ferenc, Teleki Mihály, rajtuk kívül Mikecz Ödön, Lázár Andor igazságügyi miniszterek, valamint a belügyi, pénzügyi és a honvédelmi tárca vezetői (Perényi Zsigmond, Kozma Miklós, Széll József, Reményi Schneller Lajos, Somkuthy József, Róder Vilmos). A miniszterek sorába tartozik továbbá Kánya Kálmán külügyminiszter; Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter; Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, rövid ideig iparügyi miniszter; Winckler István kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, Fabinyi Tihamér kereskedelemügyi miniszter, pénzügyminiszter; Bornemissza Géza kereskedelemügyi miniszter, iparügyi miniszter és a rövid ideig tárca nélküli miniszter Pekár Gyula.⁶⁰ Perényi Zsigmond nem miniszteri, hanem inkább koronaőr minőségében kapott helyet a gyűjteményben. Két, gipszből készült mellszobra volt, a jegyzéken feltüntetett Szentesy Hiesz Géza alkotás, valamint Ligeti Miklós műve, amely azonban nem szerepel az iraton. Mindkét alkotás a Nemzeti Múzeumból került a Szépművészeti Múzeum birtokába.⁶¹

A kivételek: Gömbös és Mussolini fényképe, Tisza István meggyilkolása

A listán szereplő egyetlen fotót (fényképnek és nem nyomatnak minősített tételt) 1933-ban vásárolta a múzeum. A nagy méretű (18×23 centiméteres) felvétel 1932-ben készült, Gömbös Gyula miniszterelnököt ábrázolja Mussolinival olaszországi látogatásakor. Alkotót nem tüntettek fel a leltárkönyvben. Az Országgyűlési Múzeum fotói – felszámolását követően – először a Történelmi Képcsarnokba kerültek, majd 1957-ben adták át azokat a Legújabbkori Történelmi (1966-tól Munkásmozgalmi) Múzeumnak. A jogutód nélkül megszűnő intézmény gyűjteményeit – köztük a fényképeket 1995-ben vette át a Nemzeti Múzeum, a fotókat jelenleg a Történelmi Fényképtárban őrzik. A gyűjtemény egy részének leltározása 1957–1959 között zajlott le, ekkor még jelölték a leltárkönyvekben, hogy a tárgy a „PM”-ből⁶² érkezett. Sokat azonban csak később vettek leltárba, ekkor már eredeti lelőhelyük megjelölése nélkül.⁶³ A kutatás során számos egykori OGYM felvétel került elő Gömbös Gyula olaszországi útjáról, a nevezett kép mindezidáig nem, lelőhelye ismeretlen.

⁵⁹ A Szépművészeti Múzeum főigazgatóságának adatszolgáltatása alapján.

⁶⁰ Az adatok forrása: Bölöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Budapest, 2004. A miniszteri tárcákat a teljesség igénye nélkül soroltam fel. Voltak, akik az évek során miniszterelnökségüket vagy házelnöki (alelnöki, háznagyi) pozíciót követően vagy azt megelőzően valamilyen tárca élére kerültek, ezekben az esetekben az előbbit vettem alapul (például Teleki Pál).

⁶¹ A Szépművészeti Múzeum főigazgatóságának adatszolgáltatása alapján.

⁶² Parlamenti Múzeum.

⁶³ Cs. Lengyel Beatrix, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár osztályvezetőjének szóbeli közlése.

Az egykori miniszterelnök és képviselőházi elnök, Tisza István meggyilkolását ábrázoló olajfestményt 1934-ben ajándékozta a múzeumnak Tamássy Miklós festőművész. Az alkotás kapcsán nem az a kérdés, hogy miért került a jegyzékbe – hiszen a mártír politikus a kommunista emlékezetpolitikában Horthy előzményeként szerepelt⁶⁴ –, hanem az, hogy miért épp ezt a festményt választotta ki a lista összeállítója. Az állandó kiállítás egyik terme a Tisza István-szoba volt, amely a kor politikai életét is bemutatta. Személyéhez kapcsolódva több mint 200 műtárgyat birtokolt a múzeum, köztük szobrokat, festményeket, grafikákat, halálához kötődő emlékeket. A szobán forgó műtárgyak mind felkerülhettek volna a listára, hiszen Tisza Istvánt mint „elnyomót” különösen gyűlölte a kommunista „haladó társadalom”. Tamássy műve a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába került, és több más Tisza ábrázolással együtt fennmaradt. A festményt 2018-ban restaurálták, a közönség a politikai halálának évfordulójára rendezett „100 éve halt meg gróf Tisza István” című kamara kiállításon tekinthette meg a Magyar Nemzeti Múzeumban.

*

Mivel a képviselőházi elnöki és háznagyi galériák, illetve László Fülöp Horthy portréja külön kutatás tárgyát képezi, a jegyzék vizsgálata során az eredetileg is a múzeum állományát képező darabokkal foglalkoztam. Az irat kapcsán számos kérdés vetődött fel. Elsőként a lista létrejöttének okát, majd összeállítójának/összeállítóinak kilétét, illetve a műtárgyak kiválasztásának szempontjait vizsgáltam. Az ok szinte egyértelmű: a kommunista emlékezetpolitikában reakciónak minősített politikai szereplőktől való elhatárolódás és ennek megfelelően képmásaik kiiktatása. Nehezebb feladat a dokumentum készítőjének azonosítása. Feltevélesem szerint az iratot muzeológus szakember – adott esetben az intézmény beosztottja – állíthatta össze, de mindenképpen olyan személy, aki a múzeum gyűjteményét jól ismerte. A listát feltehetően gyorsan kellett összeírni, nem volt idő arra, hogy idegen szem vizsgálja át a hatalmas gyűjteményt. Erre utal, hogy a bal felső sarokban lévő iktatószám egyértelműen Fejős Imre múzeumi őr kézírása.

A műtárgyak kiválasztására vonatkozóan is tehetünk néhány általános érvényű megállapítást. A muzeális tárgyak nagy része portré, melyek között – a nyolc, zömében gipsz mellszobortól eltekintve – a festmények és a grafikák dominálnak. Kivételt képez és továbbra is kérdés marad a Gömbös Gyulát és Mussolinin ábrázoló fénykép listára kerülésének oka, amely csupán egy volt a múzeum több ezer fotója (portré és eseményképe) közül. A felsorolt személyeket nem egy-egy, hanem számtalan festményen vagy nyomaton ábrázolták, ráadásul többek személyes tárgyai, relikviái is megtalálhatók voltak a gyűjteményben. Jó példa erre Rakovszky István (1920. február 18. – 1921. július 30. között a nemzetgyűlés elnöke), akinek neve több mint negyven alkalommal bukkan fel a leltárkönyvekben, sok fénykép és különböző műtárgy, emlékérem, karikatúra, sőt még egy zászlószeg kapcsán is.⁶⁵ Teleki Pál egykori miniszterelnökről is csak egy ceruzarajz került a listára, annak ellenére, hogy számos fotó, azonkívül több karikatúra, egy bronzszobor, valamint egy porcelán mellszobor is kötődött személyéhez.

A jegyzék címében szereplő I-es jelölés szerint több lista készült vagy készült volna. Lehetséges, hogy a fényképfelvételek (illetve például karikatúrák és ereklyetárgyak) kiválasztása folyamatban volt, a munka befejezésére, több lista gyártására a gyűjtemény átadása miatt már nem volt mód. Egy másik lehetséges magyarázat a tárgyak hozzáférhetőségét tartja

⁶⁴ Pók Attila: *Tisza István baloldali kritikája és emlékezete*. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): *Tisza István, két korszak határán*. Budapest, 2016. 237.

⁶⁵ OGYM leltárkönyv adatai alapján.

szem előtt. A múzeum állandó kiállítását 1933-ban újították meg, tizenhatszáz, majd később huszonnégy terem foglalt magában. 1942 szeptemberében a műtárgyakat pinceraktárakban helyezték el,⁶⁶ illetve 1945-től a földszinti kiállítóhelyiségekben tárolták. Lehetséges, hogy a kiállított anyagot külön csomagolták. Magyarázatot adhat tehát a felmerülő kérdésekre – nevezetesen, hogy miért „csak” ennyi és miért épp a nevezett tárgyakat válogatták ki –, ha feltételezzük, elsőként az egykori állandó kiállítás anyagát vizsgálták át politikai szempontból, hiszen ez lehetett a legismertebb és könnyen hozzáférhető anyagcsoport. Arról azonban, hogy milyen tárgyak szerepeltek a kiállításon, nem áll rendelkezésre tételekre lebontott felsorolás 1930 után.

További kérdésként merül fel, hogy mi volt a jegyzék célja. A műtárgyak összegyűjtése és elkülönítése? Esetleg azok megsemmisítése? A válasz nem egyértelmű. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy meg akarták volna semmisíteni a szóban forgó alkotásokat. A tárgyak egy része fennmaradt, és ma is megtalálható közgyűjteményekben. Ugyanakkor egy részük nyom nélkül eltűnt, utolsó írásos említésük a vizsgált dokumentum. Feltételezhető, hogy a lista ellenére a műtárgyakat nem gyűjtötték össze, és ma már tudjuk, hogy ugyanúgy szétszóródtak és különböző intézményekbe kerültek, mint a gyűjtemény többi darabja.

További kutatás tárgyát képezi annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy volt-e (és ha igen, milyen) összefüggés a jegyzék elkészülte és a gyűjtemény feldarabolása között. A dokumentum összeállításának pontos dátuma nem ismert, azt viszont tudjuk, hogy a gyűjtemény szétosztásáról 1949 októberében döntöttek, majd azt bő két hónap alatt bonyolították le. Ezt a tényt erősíti meg a Történelmi Arcképcsarnokban folytatott kutatás, amely során kiderült, hogy a fennmaradt tárgyakat 1949 és 1956 között vették nyilvántartásba, az olajfestményeket már az átadás évében, 1949-ben beletárolták.⁶⁷

A téma feltárása nem zárult le, kutatásaim során számos olyan területtel és témakörrel találkoztam, amely új adalékokkal, kiegészítésekkel szolgálhat az Országgyűlési Múzeum múltjának feltárásához. A tárgyalt dokumentumon tizenkét darab festmény, tíz olaj- és két vízfestmény, 17 rajz, két rézkarc, 29 nyomat, nyolc szobor és egy fénykép, vagyis 69 műtárgy szerepel. Ebből eddig harmincnégy darabot sikerült azonosítani: többségüket a Nemzeti Múzeumban, kisebb részt a Szépművészeti Múzeumban.

---

⁶⁶ A háborús veszélyre való tekintettel a muzeológusok már 1940-ben felmérték a gyűjteményt, amely során megállapították a biztonságba helyezés feltételeit, valamint a helyigényeket.

⁶⁷ A kutatás ezen a ponton is további kérdéseket vetett fel. Egyes grafikából ugyanis duplum példányok bukkantak fel, amelyek a listán nem szerepeltek.

Az Országgyűlési Múzeum „fasisztának” minősített muzeális tárgyai			
Az „I. számú jegyzék a Parlamenti Múzeum állományába tartozó fasiszta anyagról” dokumentum adatai		Az egykori Országgyűlési Múzeum leltárkönyvének a tárgy azonosításban releváns adatai	Jelenlegi lelőhely
Személy/ téma	Alkotó		
Olajfestmények			
Zsitvay Tibor	Héya	Zsitvay Tibor olajfestmény, vászon, 73×53 cm, Héya Zoltán, Ajándék Héya Zoltántól	MNM Történelmi Képcsarnok
Prohászka Ottokár	Boryné	Prohászka Ottokár 1858-1927, olajfestmény falemez, Bory Jenőné, 49×40 cm, aranyozott keretben, Vétel Henter Zoltántól, érték: 160, 3250/1931 eln.sz.	MNM Történelmi Képcsarnok
Gömbös Gyula	Pólya	Gömbös Gyula portré, olajfestmény, Pólya Tibor, 122×80cm kerettel, keret javítása. 1937.	MNM Történelmi Képcsarnok
Tisza István megölése	Tamássy	Tisza István gr. meggyilkolása, olajfestmény, vászon, 128×150 cm, Tamássy Miklós. Ajándék Tamássy Miklóstól. 108/1934 O.M.sz. 1934. ápr. 19.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós	Szokol	Horthy Miklós kormányzó, festmény, vászon, Szokol Vilibald, 136×91 cm, aranyozott kerettel. Képviselőház elnökségétől. 1935.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós	Nagy ZS.	Horthy Miklós kormányzó, olajfestmény, vászon, Nagy Zsigmond, 65×80 cm, aranyozott keretben. Vétel özv. Nagy Zsigmondnétől. 351 pengő. 3070/1934 eln.sz. 1934. nov. 22.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós	Kontuly B.	Horthy Miklós kormányzó, olajfestmény, vászon, Kontuly Béla, 128×104 cm. Vétel Kontuly Bélától 100 pengő. 2448/1935 eln. Sz.Vétegetett 1935. júl. 5.	MNM Történelmi Képcsarnok
Klebelsberg Kunó	Hubay	Klebelsberg Kunó gr., Hubay Andor, olajfestmény, vászon, 80×64 cm. 300 pengő. 35/1938.	MNM Történelmi Képcsarnok
Bethlen István	másolat László Fülöp	Bethlen István gróf 1921. ápr. 14. – 1931. aug. 19. magyar királyi miniszterelnök, olajfestmény 130×94 cm László Fülöp után Diósy Antal. Vétel Diósy Antaltól 300 pengő. 2670/1933 eln. Sz.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy bevonulása Szatmárnémetibe	Csengery	A.1. Horthy Miklós Őfőmeltósága Magyarország kormányzójának bevonulása Szatmárnémetibe, 1940. szept. hó 5-én, tempera, Csengery István, 52×62 cm,	–

		keretezve. 250 pengő. 1/1941. Elveszett Budapest ostromakor 1945. F. 1940. szept. 5.	
Vízfestmények			
Horthy István kormányzó-helyettesé válassztása	Mohácsi	A.2. Horthy István, vitéz-, kormányzóhelyettes eskütétele 1942. febr. 19-én, vízfestmény, Mohácsy A. Győző és hozzávaló keret, 60×50 cm. /A múzeum megrendelésére helyszíni vázlat alapján készült./ 1942.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós bevonulása Kassára	A minisztertanács terem faliképehez vázlat. Remsey	A.2. Horthy Miklós Őfőméltósága, Magyarország kormányzójának bevonulása Kassára, 1939, vázlat, keretezve, 88×55 cm, triptichon /keret 112×80 cm/, Remsey. - vászonestmény; ua. a Parlament minisztertanács formában elhelyezett [...], 245×100 cm (olajfestmény); ua. a Parlament minisztertanács formában elhelyezett [...] újonnan készült [...] vázlata, 65×33 cm. Ajándék Képviselőház elnökétől. 75/1940. Rend. Alap.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria
Rajzok			
Teleki Pál	Lühnsdorf	Teleki Pál gr., ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×28 cm - keret. 1939.	MNM Történelmi Képcsarnok
Gömbös Gyula	Lühnsdorf	Gömbös Gyula, ceruzarajz portré, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő.	—
Horthy Miklós	Lühnsdorf	Horthy Miklós Kormányzó Úr Őfőméltósága portréja, Lühnsdorf Károly, ceruzarajz, 40×30 cm. 1938. ajándék	MNM Történelmi Képcsarnok
Mikecz Ödön	Lühnsdorf	Mikecz Ödön ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Kánya Kálmán	Lühnsdorf	Kánya Kálmán, ceruzarajz portré, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Lázár Andor	Lühnsdorf	Lázár Andor, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő 1936.	MNM Történelmi Képcsarnok
Darányi Kálmán	Lühnsdorf	Darányi Kálmán, ceruzarajz, portré, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Kornis Gyula	Lühnsdorf	Kornis Gyula, portré, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Róder Vilmos	Lühnsdorf	Róder Vilmos, ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Wolff Károly	Lühnsdorf	Wolff Károly, ceruzarajz, Lühnsdorf, 38×28 cm, 1935. 100 pengő 1939.	MNM Történelmi Képcsarnok
Tasnádi-Nagy András	Lühnsdorf	Tasnádi Nagy András, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×28 cm - keret. 1939.	MNM Történelmi Képcsarnok
Czettler Jenő	Lühnsdorf	Czettler Jenő, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×37 cm 1935. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok

Eckhart Tibor	Lühnsdorf	Eckhardt Tibor, ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938, 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Sztranyavszky Sándor	Lühnsdorf	Sztranyavszky Sándor a képviselőház elnöke, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×27 cm. 200 pengő. 1936	MNM Történelmi Képcsarnok
Bethlen István	Lühnsdorf	Bethlen István gr., ceruzarajz, Lühnsdorf Károly, 46×27 cm., keretezve. Vétel Strausz Ernőtől. 220/1932 eln.sz.	–
Bornemissza Géza	Lühnsdorf	Bornemissza Géza ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Bobory György	Lühnsdorf	Bobory György, ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Rézkarok			
Horthy Miklós	Boldizsár 2 pld.	A.3. Horthy Miklós Kormányzó Úr Ófömlétsága arcképe, rézkar, 40. szám, Boldizsár István, 42×32 cm. 100 pengő. 1942.	MNM Történelmi Képcsarnok
Nyomatok			
Horthy Miklós (4 db)	–	Horthy Miklós ófömlétsága, nyomat, 40×56 cm. 1936.; Horthy Miklós Ófömlétsága, Magyarország kormányzója, mélynyomat, fénykép u., Brunhuber, 66×50 cm. 1939.; Horthy Miklós kormányzó. Szinnyomat, László Fülöp festménye után Hanfstengel Ferenc ny. München, 64×43 cm keretezve üveg alatt. Ajándék Fekete Henriktől	–
Horthy Miklós Vérmézón (2db)	–	–	–
Prohászka Ottokár	–	Prohászka Ottokár, Boryné 1926. u. nyomat, 25×19 cm. 1941.	MNM Történelmi Képcsarnok
Csendőremléklap	–	Csendőremlékmű. Híven, becsülettel, vítéül, nyomat, Áll. Térképészet, 63×43 cm. 1941.	–
Besseney Zénó	–	Besseney Zénó, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1936. 27×20 cm. 1939.	–
Czettler Jenő	–	Czettler Jenő, Lühnsdorf, lytografia, 50×33 cm. 1936.	–
Kállay Miklós	–	Kállay Miklós, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1934. 27×20 cm. 1939.	–
Marschall Ferenc	–	Marschall Ferenc, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1938. 35×26 cm. 1939.	–
Karafiáth Jenő	–	Karafiáth Jenő, Lühnsdorf, nyomat, 1927. 47×35 cm. 1937.	–
Klebensberg Kunó	–	–	–

Kozma Miklós	–	Kozma Miklós, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 34×24 cm. 1939.	–
Reményi Schneller Lajos	–	Reményi Schneller Lajos, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1939.	–
Széll József	–	Széll József, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1937. 28×21 cm.	–
Teleki Mihály	–	Teleki Mihály gr., mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1939. 33×25 cm.	–
Vass József	–	–	–
Bethlen István (2 db)	–	–	MNM Történelmi Képcsarnokban található egy nyomtat, ami a leírókarton szerint nem volt OGYM tulajdon
Fabinyi Tihamér	–	Fabinyi Tihamér, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1934. 39×27 cm, Athenaeum ny.	–
Gömbös Gyula	–	Gömbös Gyula, vitéz jákfai -, m. kir. miniszterelnök, mélynyomat, fénykép után., Brunhuber, 66×50 cm. 1939.	–
Hóman Bálint	–	Hóman Bálint, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1934., 40×29 cm	MNM Történelmi Képcsarnok
Winckler István	–	Winckler István, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1935. 32×24 cm.	–
Rátz Jenő	–	Rátz Jenő, vitéz, altábornagy, m. kir. honvédelmi min., mélynyomat, fénykép után., Brunhuber, 66×50 cm.	–
Somkuthy Lajos	–	Somkuthy József, vitéz, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1936. 38×29 cm.	–
Kunder Antal	–	Kunder Antal, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1938., 34×25 cm.	–
Sónyi Hugó	–	Sónyi Hugó, vitéz -, gyalogsági tábornok, mélynyomat, fénykép után., Brunhuber, 66×50 cm. 1939.	–
Fénykép			
Gömbös és Mussolini /Nagy méret/	–	Gömbös Gyula miniszterelnök Mussolinival olaszországi látogatásakor, 1932., fénykép, 18×23 cm /Jelfy Gyula?/	–
Szobrok			
Perényi Zsigmond	gipsz, Hiesz	Perényi Zsigmond br. Melliszobor, bronzírozott gipsz, Istók János. Vétel Istók Jánostól. 3579/1931 eln.sz. 4 drb. Szoborral együtt vétetett meg 300 P-ért.	Szép művészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (átvétel a Nemzeti Múzeumtól)

Darányi Kálmán	bronz, Kiss J.	Darányi Kálmán, szoborportré, bronz, Kiss János. 600 pengő. 1939.	–
Horthy Miklós	gipsz, Stróbl A.	Horthy Miklós kormányzó mellszobor, bronz, ua. 3 pld. Elnöki hivataltól. 1946. Alkotó nincs feltüntetve.	–
Rakovszky István	gipsz, Ligeti E.	Rakovszky István, mellszobor, gipsz, Ligeti. Vétel Ligeti Miklóstól. 1932.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria
József főherceg	gipsz, Ligeti M.	József fhg. mellszobor, gipsz, Ligeti. Vétel Ligeti Miklóstól. 1932.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (átvétel a Nemzeti Múzeumtól)
Pekár Gyula	gipsz, ismeretlen művész	–	–
Mussolini	műanyag, ismeretlen olasz művész	–	–
Klebensberg Kunó	gipsz, Kisfaludy Stróbl	Klebensberg Kunó gr., mellszobor, gipsz, Kisfaludy Stróbl Zsigmond. Vétel Kisfaludy Stróbl Zsigmond. 150 pengő. 892/1933 eln.sz.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (átvétel a Nemzeti Múzeumtól)

Forrás: MNL OL K_816_01_tetel_1949_072_073 és OGYM leltárkönyv

NÓGRÁDI-KEREKES MARGIT – KELECSÉNYI KRISTÓF

Németh József 1944-es országközi fotósorozata

Dokumentatív célú színes fotózás a törvényhozás épületében

Az Országház Műszaki Osztálya tizenhárom, római számmal ellátott fadobozban összesen 573 darab Agfacolor színes diapozitívet őriz, melyeken döntően az épület belső tereiben készült felvételek láthatók. A szerzők 2017 márciusában kezdtek el részletesebben foglalkozni a páratlan fényképsorozattal, melyről előzetesen tudni lehetett, hogy a képeket Németh József (1911–2006) budapesti grafikus-fotográfus készítette 1944-ben.¹ A kutatás elsősorban a képek pontos készítési helyének azonosítására irányult, amelyet mind az 573 dia esetében legfeljebb kettő, de döntően egyetlen helyszínre leszűkítve sikerült is megadni.²

Dobozszám	Eredeti db.	Mai db.	Hiány db.	Tartalom
I	51	37	14	díszlépcsőház, kupolacsarnok
II	52	46	6	kupolacsarnok, társalgók
III	46	39	7	társalgók, üléstermek
IV	53	47	6	társalgók, üléstermek, delegációs terem
V	51	51	0	delegációs folyosó, folyosók, könyvtár
VI	48	47	1	folyosók, folyosói szobrok, főlépcsők
VII	50	50	0	famennyezetek
VIII	39	39	0	famennyezetek
IX	47	47	0	falburkolatok, ajtók
X	46	46	0	ajtók
XI	47	45	2	ajtók, ablakok, építészeti részletformák
XII	44	44	0	építészeti részletformák, bútorok
XIII	50	34	16	építészeti részletformák, folyosók, lámpák
Össz.	625	573	52	

1. táblázat: A dobozok és a bennük található képek eloszlása, és azok tartalma

A diák számozása folytán feltűnő, hogy egyes felvételek hiányoznak. Azt feltételezve, hogy minden dobozban megmaradt a legmagasabb sorszámot viselő dia, összesen 52 darab hiányzik, vagyis a teljes sorozat legalább 625 darabból állhatott eredetileg. A hiányzó diák tartalmára a teljes sorozat ismeretében csak korlátozott mértékben tudunk következtetni.

¹ Fejér Zoltán: *Németh József színes diáiról – Részletek egy készülő életrajzból*. Fotóművészet, 52. évf. (2009) 1. sz. 89–95.

² Sok esetben azért fordult elő a két helyszínre való leszűkítés, mivel az Országház főrendiházi és képviselőházi szárnyai építészetileg számos ponton azonos kialakítást mutatnak.

Ezt figyelmen kívül hagyva az rajzolódik ki, hogy majdnem mindegyik felvétel az épület belsőjében készült, mindössze egyetlen kép található a sorozatban, amely az épület külső homlokzatát ábrázolja. A felvételek döntő többsége a főemelet helyiségeiben készült, ez alól csak a díszlépcső földszinti előcsarnoka, a fő- és melléklépcsők, továbbá a könyvtár nagyolvasóterme képez kivételt.

A felvételek kétséget kizáróan dokumentatív céllal készültek, a fényképész négy fő szempontot figyelembe véve fotózott. Egyrészt megörökítette az egyes helyiségek térlefedését, azaz a falazott boltozatokat és famennyezeteket. Másrészt a nyílászárókat, főleg az ajtókat, de gyakran az ablakokat is. Harmadrészt a burkolatokat, úgymint az egyes helyiségek fa falburkolatait és padozatokat. Az utolsó csoportot pedig a társelméleti alkotások, azaz a szobrok, festmények, valamint némely bútorok és berendezési tárgyak rögzítése képezte. Kiegészítő világítás is rendelkezésére állhatott, és egyes beltéri szobrok és falképek fotózásához biztosan valamiféle állványt vagy létrát használhatott. A képek ugyanakkor művésziileg nem komponáltak, látványosan a dokumentálás céljával készültek, néhol a sietség jelei is felfedezhetők. Néhány kép – például a Könyves Kálmánt ábrázoló falképről készült két fotó – alapján feltehetőleg ugyanakkor az is, hogy a már elkészült felvételek alapján Németh korrigálta a fényképezőgép beállításait, a megvilágítást, és adott esetben megismételte a felvétel elkészítését egy jobb eredmény érdekében.

Áttekintve a megörökített helyszínek listáját kijelenthető, hogy az főemelet majdnem valamennyi helyiségéről fennmaradtak Németh fotói. A fényképész legalább három fotót készíthetett mindegyikben. Egyet a mennyezetről, egyet a jellemző ajtókról és egyet az ott található falburkolatról. A nagyobb közös helyiségeket nem számítva 27 olyan termet, szobát lehet összeszámolni, ahol fotót készített ezekről az elemekről. Az emeleten így mindössze nyolc olyan nagyobb helyiség van három csoportban, amelyről nem maradt fenn e sorozatban fotó. Az alaprajzi összefüggés miatt feltételezhetően ezekbe a szobacsoportokba egyszerűen nem jutott be. Az egyik ilyen az eredeti főrendiházi II. számú alelnöki irodacsoport az épület északi szárnyában (ekkor főrendiházi titkári helyiségek), a másik nagyobb csoport a főrendiházi küldöttek író-, olvasó- és társalgóterme a kupolacsarnok közelében (ekkor a főrendiházi jegyzők helyiségei), a harmadik pedig az eredetileg a képviselőházi elnöki titkári és tanácsosi szoba (ekkor képviselőházi elnöki főtanácsosi iroda) az épület déli szárnyában. Ezeket túl pedig nem ismert fotó még az igazságügyminiszter, a földművelésügyi miniszter és a vallás- és közoktatásiügyi miniszter közös előszobájáról sem. Ha abból indulunk ki, hogy a dobozok és a számozás eredeti rendszere maradt ránk, akkor szinte kizárható, hogy ezekről a termekről a mindenhol elkészített három fotó egyike sem maradt volna fenn, különösképp mivel a famennyezeteket, ajtókat és falburkolatokat tartalmazó dobozok a számozások szerint nem hiányosak. A fényképész a társelméleti alkotásokról is módszeresen készítette a felvételeket, így számos hiányzó dia eredeti tartalmára is következtethetünk.

A Németh József önéletrajzi kötetéből és a vele 1995-ben készült interjúból kiderülő információk is alátámasztják a kutatás feltételezéseit: „1944-ben hatszáz színes felvételt készítettem a Parlamentről, minden részletet, szobrot, címet le kellett fényképeznem arra az esetre, ha az épületet károsodás érné. A diaposzítíveket levitték egy alagútba a Duna alá; vajon mi történhetett velük?”³

Németh grafikus végzettséggel rendelkezett, és kamaszkorától fogva a fotózás iránti rajongásából fakadóan autodidakta módon sajátította el minden, a fotózással kapcsolatos

---

³ Németh Andrea (szerk.): *Németh Józsefképelemlékei*. Budapest, 2003.; Bacskai Sándor: *Nagyon megszerettem a Leica precizitását és megbízhatóságát – beszélgetés Németh Józseffel*. Fotóművészet, 38. évf. (1995) 3–4. sz. 25–29.

tudást. Kísérletezőkedve a legtöbb technológia kipróbálására, sőt saját fejlesztésekre is sarallta. Németh az 1940-es évek elejétől volt a „GAMMA” Finommechanikai és Optikai Művek Rt. munkatársa, amelynek vezérigazgatójával, Juhász Istvánnal, valamint az író, forgatókönyvíró, filmrendező és producer Zilahy Lajossal együtt 1944 májusában megalapították a Színes Film Kft.-t, amely alapvetően színes oktató és szórakoztató filmek és rajzfilmes produkciók gyártására jött létre.⁴ Németh e vállalkozás keretein belül városmonográfiákhoz készített fotókat számos magyar városról. Színes fotózásra kiterjedő tapasztalata, valamint a hadiüzemként működő gyár és annak igazgatójának kapcsolatai révén jöhetett létre a megbízás.⁵ Vélhetően 1944 nyarán, az amerikai légerő első Budapestet érintő bombázását követően kérhették fel Némethet, hogy színes filmet használva dokumentálja az épületet. A cél egyértelműen az volt, hogy ha bármiféle károsodás érné az Országházat, a meglévő tervek mellett fotók is segíthessék egyrészt a kárbecslést, másrészt a helyreállítást. A színes nyersanyag választása arra is visszavezethető, hogy a freskókkal, díszítőfestésekkel és egyéb színes részletekkel gazdagon berendezett Országházban a professzionális építészeti fényképezésben megszokott fekete-fehér technika nem hozott volna kellő eredményt. A színes diák egyediek voltak abban a tekintetben is, hogy ezek a transzparens, negatívok közbeiktatása nélkül készült pozitív felvételek nem voltak sokszorosíthatók, azaz nagyítani vagy egyéb módon másolni róluk nem lehetett. Érdekességük, hogy átnézetben pozitív képként funkcionáltak, és szemléltetésre, illetve vetítésre is alkalmasak voltak. Azt nem tudjuk, hogy az Országházban használták-e őket ilyen céllal, de a képek témája, szerzője és a készítésük körülményei mind a mai napig értéknövelő tényezők.

A fényképezés megszervezésekor még egyáltalán nem a földi harcokat jelentő frontvonal átvonulásától tartottak, sokkal inkább a tavasszal megkezdődött szövetséges bombázások esetleges hatásaitól. A fényképek 1944 nyarán–őszén készülhettek, jól látható némely fotón, így például a főrendiház és a képviselőház nagy társalgóin, hogy a színesüveg ablakokat már kiszerezték helyükről, illetve, hogy a könnyen mozdítható, vászonra készült festményeket is eltávolították az óvintézkedések részeként. A fenti idézetben említett alagút esetében rosszul emlékezhetett Németh, a filmeket valószínűleg inkább a Kossuth Lajos tér alatt húzódó építészeti szellőzőkutakhoz tartozó alagutak egyikébe vihették le, amelyek óvóhelyként és rak-tárként szolgáltak ekkor. Arról, hogy Magyarországon azonos célú fotósorozat készült volna más köz- vagy magánépületről a háború alatti időszakban, nincs tudomásunk.

Az 1940-es évek közepén már szűk egy évtizede nem csupán kísérleti technikának számított a színes fotózás. 1935-ben az amerikai Kodak, majd 1936-ban a német Agfa is piacra dobta többretegű, színes fordítós anyagát, Agfacolor néven, Németh ez utóbbira fényképezett. E két diafilm megjelenése tette lehetővé a színes fényképezés tömeges elterjedését. Bár nem mutatható ki szoros összefüggés, meg kell említeni, hogy a mintát valószínűleg az igen hasonló körülmények – azaz a szövetséges bombázások – hatására 1943 májusától elindult, a korabeli Németország műemlékeinek, egészen pontosan az azokban található fal- és mennyezeti festményeknek és egyéb értékes iparművészeti tartozékoknak az Agfa-féle színes filmekben való megörökítése nyújtotta. A kezdeményezés egészen a háború végéig kitartott. A mintegy 39 000 fennmaradt dián és fotón a 10–19. századi épületállomány mintegy 480

⁴ *Kivonat a kereskedelmi cégjegyzékből – Társas cégek.* Központi Értesítő. 69. évf. (1944) 38. sz. 1271. Továbbá lásd még: Miklauzic István: *Gamma-Juhász löelemképző – Hármass együttállás a Földön.* Budapest, 2017. 86–87.; Orosz Márton: *Kommersz spektakulum vagy avantgárd utópia? – Elfelejtett úttörők a magyar animáció hőskorából.* Metropolis, 19. évf. (2015) 8–22.

⁵ Az Országgyűlés Hivatala korabeli műszaki irattárának rendezés és feldolgozás alatt álló anyagából a közeljövőben további részletekre derülhet fény.

épületének részleteit örökítették meg, azaz egyetlen épületre átlagosan megközelítőleg 80 fotó jut. Ezek az emlékek hat mai ország – Németország, Ausztria, Csehország, Lengyelország, Oroszország, Olaszország – területén voltak megtalálhatók. Többek között olyan épületekről készültek fotók, mint az augsburgi városháza, a Bayreuth-i operaház, a berlini Altes és Neues Museum, a Stadtschloss, a Charlottenburg-i kastély, a drezdai Frauenkirche és a Semperoper, a fuldai bencés apátság, a kalinyingrádi dóm, a melki apátság, Bécs, München, Nürnberg, Prága és Salzburg számos műemléke.⁶

Az Országgházról készült, idehaza egyelőre páratlanként ismert fotósorozat háborút követő felhasználása szerencsére sokkal szűkebb körű volt, mint amire valóban alkalmas lett volna. Az Országgház bár jelentékeny károkat szenvedett el, a budapesti – és különösen a német területeken fekvő – középületekkel való összevetésben aránylag szerencsésen járt.⁷ Ipar- és képzőművészeti felszerelése, tartozékai döntő többségükben komolyabb sérülések nélkül vészelték át a harci cselekményeket. Németh József színes diái azonban évtizedekkel később, az Országgház berendezésének hiteles rekonstrukciójában is több ízben szerepet kaptak, a közelmúltban például a Delegációs terem faragott pulpitusát állították helyre felvételeinek segítségével.

1. kép:

Egy a sok közül – a kupolacsarnok csillárja, 1944. Fotó: Németh József.

Forrás: Országgyűlés Műszaki Hivatala – Németh József fotó I/17.

⁶ Forrás és a teljes archívum elérhetősége: <https://www.zi.fotothek.org/> (letöltés: 2021. ápr. 1.)

⁷ B. Müller Tamás – Csorba György: *A Nemzet Főtere – A Kossuth tér története*. Budapest, 2020. 30.

VILLÁM JUDIT

Az Országgyűlési Múzeum vezetői (1923–1949)

Az Országgyűlési Múzeum létrehozása már az 1922/1923. évi módosított költségvetésben szerepelt,¹ a szervezési munkálatok és az anyagi feltételek megteremtése azonban hosszú időt vett igénybe, így ünnepélyes megnyitására 1929. január 24-én kerülhetett sor. Létrehozásával egyrészt demonstrálni akarták, hogy Magyarországon az alkotmányosság tradíciói erős gyökerekkel rendelkeznek, és ez összekötő kapocs a régi és a trianoni állam között, másrészt a parlament munkáját közelebb akarták hozni a nagyközönséghez. Népszerűségéhez nagyban hozzájárult munkatársainak színvonalas, folyamatosan megújuló munkássága, de szerepet játszott abban a múzeum kiemelt politikai és anyagi támogatottsága és központi elhelyezkedése is. A II. világháborút követő kommunista hatalom a gyűjteményt felszámolta, a múzeumot pedig megszüntette.²

Kik voltak ennek a két háború között népszerű múzeumnak a vezetői? A szakirodalomban többször tévesen jelentek meg mind a nevek, mind a vezetési időszakok, többnyire a következőképp: Palmer Kálmán (1923–1929), Hollós Bálint (1929–1938), Fejős Imre (1938–1948), Magó János (1948–1949).

„Az Országgyűlési Múzeum élén igazgató állt, aki 2-3 rendes állásban lévő munkatársával látta el az irányítási, létygarapítási és muzeológusi funkciókat. A múzeum emblematisz vezetője volt Dr. Hollós Bálint, akinek posztját 1938-ban bekövetkezett halála után Dr. Fejős Imre vette át, őt 1948-ban Dr. Magó Imre váltotta fel a vezetői tisztségben.”³

„Az Országgyűlési Múzeumot 1938–1948 között igazgató, majd féltett gyűjteményével együtt a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába került Fejős Imre...”⁴ Valójában dr. Fejős Imre az 1930. májusi lakáskönyvben tiszteletdíjas múzeumi tisztviselőként, 1931 júliusában átalányos múzeumi tisztviselőként, 1935. novemberől 1943-ig múzeumi segédőrként szerepel.⁵

A képviselőházi lakáskönyvek és a korabeli sajtócikkek alapján a múzeum vezetője az Országgyűlés tisztviselői karának elnöki főtanácsosa vagy tanácsosa, vagyis előbb a Fogalmazási szak, később az Elnöki Hivatal vezetője volt. Az Elnöki Hivatal fő tevékenysége az elnök munkájának támogatása volt, emellett az ülésekkel, a képviselői tevékenységgel kapcsolatos

¹ Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlési irományai. 3. köt. Budapest, 1923. 201. sz.

² <https://www.parlament.hu/web/orszaggyulesi-muzeum/a-regi-orszaggyulesi-muzeum> (letöltés: 2021. máj. 1.)

³ Szécsényi András: A hajdani Országgyűlési Múzeum. Magyar Múzeumok, vol.14. (2008) 5. sz. 27.

⁴ Lengyel Beatrix – Kedves Gyula: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*. Aetas, 31. évf. (2016) 1. sz. 183.

⁵ Az országgyűlés kinevezett tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak jegyzéke az évente kiadott ún. Lakáskönyvek (*Az ... összehívott országgyűlés képviselőházának név- és lakjegyzéke*) végén jelent meg.

ügyek nyilvántartásával, adminisztrálásával, a különféle hivatalos iratok kezelésével foglalkozott, ellenőrizte az egyes képviselőházi hivatalok munkáját, személyi ügyeit, szervezte az elnök házon belüli és kívüli programjait.⁶ A hivatal vezetése különösen fontos, bizalmi pozíciónak számított, miután neki kellett ellenőriznie az egyes egységek munkáját, betartatnia az előírásokat, és ő referált minden ügyben az elnöknek, javaslatokat tett a fizetési fokozatokban való előléptetésekre is.⁷

Az Országgyűlési Múzeum vezetőinek életrajzai

Palmer Kálmán (1860. december 25. – 1933. május 23.)

Múzeumvezető: 1923-tól 1931. január 7-ig

Palmer Kálmán 1860. december 25-én Oláhláposbányán (később Erzsébetbánya, Máramaros vármegye) született. Testvérei közül Palmer Andor, magyar királyi főbányabiztos Nagybányán és Vilma (Stempel Gyula besztercebányai főbányabiztos felesége) fiatalon meghalt.⁸ Leánytestvérei: Mária, Róza (Tirscher Géza bányakapitány felesége), Irén (Bund Károly miniszteri tanácsos özvegye), Klára (Tavy Károly kohómérnök felesége).

Első felesége, fia anyja: Ember Irén, második felesége, lánya anyja: Hanzély Irma, német–angol–francia szakos gimnáziumi tanár (1870–1936).⁹ Fia, Tibor (1892–1915) az északi fronton súlyos sérülést kapott, és félévi szenvedés után huszonhárom éves korában meghalt egy kijeji kórházban.¹⁰ Lánya, Rózsi egy amerikai haditengerészeti korvett kapitány, William Francis Dietrich felesége lett 1929-ben.¹¹

Palmer Kálmán középiskoláit Egerben, illetve Máramaroszigeten végezte, majd 1878-ban Kolozsvárt fejezte be a piaristák főgimnáziumában. 1882-ig a budapesti egyetem bölcséleti tanfolyamán hallgatta Gyulai Pál, Greguss Ágost és Beöthy Zsolt irodalmi és esztétikai előadásait. Önkéntesként szolgált 1883-ban, majd a Nagyszalonta melletti Erdőgyarakon vállalt nevelői állást a Bessenyei-családnál, itt kapcsolatba került Arany János nagyszalontai rokonságával, főként annak sógorával, Ercsey Sándorral, akivel aztán évekig levelezett. Arany László biztatására jött a fővárosba és lépett a magyar földhitelintézet szolgálatába; onnét 1885-ben báró Nyári Adolf, József főherceg egykori főudvarmestere hívta fia mellé nevelőnek.¹²

⁶ Cieger András: *A képviselőház hivatali működése a dualizmus korában*. In: *Az Országgyűlés Hivatala 2014–2018*. Szerk. Pap József – Villám Judit. Budapest, 2018. 15.

⁷ Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Budapest, 2015. 390.

⁸ A kor szokásának megfelelően a teljes családot felsorolták a gyászjelentésekben. Országos Széchényi Könyvtár, Palmer Andor (38 évig élt) gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/453569#> (letöltés: 2021. febr. 7.); Stempel Gyuláné Palmer Vilma (30 évig élt) gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/548055#> (letöltés: 2021. febr. 7.)

⁹ A gyászjelentések adatai segítségével feltételezhetjük, hogy elvált fia anyjától: Ember Irén ugyanis 1898-ban már nem szerepel a családi gyászjelentéseken, viszont 1927-ben felbukkan a neve testvére, Ember Elemér gyászlevelén: Palmer Kálmánné Ember Irén névvel. A második feleség, Hanzély Irma viszont 1904-től szerepel a családi gyászjelentéseken.

¹⁰ Országos Széchényi Könyvtár, Palmer Tibor gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/453575#> (letöltés: 2021. febr. 7.)

¹¹ *Színházi Élet*, 1929. 28. sz. 51. (Kép az ifjú párról és képaláírás, cím nélkül.)

¹² Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkássága*. 10. kötet, Budapest, 1905. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/p/p18832.htm> (letöltés: 2021. febr. 7.)

Társadalmi és művészeti téren is jelentős tevékenységet fejtett ki, 1895-ig¹³ titkára volt a Nemzeti Szalonnak, 1902-től¹⁴ a Műbarátok Körének és a Klotild-Szeretetháznak, melynek negyedszázados történetét is megírta. Külföldi utakat tett Olasz- és Németországban, Svájcban, Dél-Franciaországban. 1899-ben állami segítséggel nevezetesebb külföldi szegénynevelő intézetek tanulmányozása céljával utazott, szerzett tapasztalatait a Budapesten 1903-ban felállított új Klotild-szeretetház berendezésében és szervezésében hasznosította.

Számos költeménye, több verseskötete,¹⁵ dalszövege (például *Páros csillag az ég alján* című közismert magyar nóta), cikke, műfordítása, irodalomtörténeti és történelmi munkája jelent meg a lapokban és önálló kiadásban. Könyveit és verseit Pálmai Kálmán, illetve Mai Pál néven írta. Lefordította Schiller *Tell Vilmosát*¹⁶ (Budapest, 1902.). 1894-ben többek közreműködésével *Nagybánya és környéke* címmel illusztrált monográfiát szerkesztett, melyet a magyar országos bányászati és kohászati egyesület első vándorgyűlése alkalmával adtak ki Nagybányán.¹⁷ Azóta is „Nagybánya monográfusának” tartják.¹⁸ A *Pesti Napló* tárca- és vezércikkírója is volt.

Palmer Kálmán 1890-től tizenhat éven át az országgyűlési gyorsíró-hivatal tisztviselője volt (előbb turnusvezetői, majd 1903-tól titkári beosztásban). Ebben az időszakban a gyorsíró-hivatalban olyan nagy tudású, jogi végzettségű, több nyelven beszélő, irodalmi tevékenységet művelő emberek dolgoztak, mint Endrődi Sándor (költő, író, MTA tag) naplószerkesztő, Vikár Béla magyar etnográfus, a Kalevala fordítójaként ismert műfordító, MTA levelezőtag, az országgyűlési iroda gyorsírója, és ehhez a körhöz tartozott 1896-tól Fülöp Áron (költő) is, aki 1904 és 1916 között volt a Képviselőházi Könyvtár vezetője. Nemcsak a munka kapcsolta őket össze, hanem a költészet révén barátok is lettek. A Naplószerkesztőségben Palmer Endrődi Sándor szerkesztőtársa volt. A napi munkájuk mellett négy év alatt elkészítették az 1861 és 1892 közötti Képviselőházi naplók tárgy- és névmutatóit tartalmazó mutatóköteteket, melyek máig az országgyűlési dokumentumok használatának megkerülhetetlen forrásai. Endrődi halála után szerkesztőtársáról Palmer Kálmán tartott méltató beszédet, melyet nyomtatásban is kiadtak.¹⁹

1907-ben Szerencs János főrendiházi főtitkár nyugdíjazásakor Palmert a főrendiházhoz nevezték ki, melynek 1913-tól elnöki tanácsosa volt, 1907 májusától lakást is kapott az Országházban. 1911-ben jelent meg a főrendiház működését 1861 és 1910 között összegző, ma is fontos forrás, melyet hivatalos megbízásból Palmer Kálmán állított össze.²⁰

1919. január 10-én Nagy Vince belügyminiszter a képviselőház elnöki hivatalának vezetőjévé kinevezett Palmer Kálmánt bízta meg a főrendiház ideiglenes hivatali adminisztráció-

¹³ *Nemzeti Szalon*. Vasárnapi Ujság, 1895. 15. sz. 244.

¹⁴ *A műbarátok köre*. Vasárnapi Ujság, 1902. 11. sz. 173.

¹⁵ *Költemények*. Írta Pálmai Kálmán. Nagybánya, 1882.; *Csendes hullámok. Költemények*. Budapest, 1888. (Eredetiek és Lenau, Heine, Lamartine, Müller von Guttenbrunn, Coppée és Lorm után ford. Ism. *Csendes hullámok*. Vasárnapi Ujság, 1887. 50. sz. 837.).

¹⁶ Schiller Frigyes: *Tell Vilmos*. Színmű 5 felv. Ford. Budapest, 1901. (Olcsó Könyvtár 1215-1217.)

¹⁷ Palmer Kálmán (szerk.): *Nagybánya és környéke*. Nagybánya, 1894. Számos műmelléklettel, térképpel, 77 képpel. (Wekerle, Jókai, Bartók kéziratmásaival.) Ismertette: *Nagybánya és környéke*. Vasárnapi Ujság, 1894. 31. sz. 516.).

¹⁸ Murádin Jenő - Szücs György: *Nagybánya 100 éve*. Miskolc–Nagybánya, 1996.

¹⁹ *Endrődi Sándor emlékezete a Nemzetgyűlés tisztviselői karának 1921. nov. 27-én az Országházban tartott Endrődi-emlékünnepén felolvasta Palmer Kálmán*. Budapest, 1921.

²⁰ Általános mutató a magyar országgyűlés főrendiházának naplóköteteihez. I. kötet A főrendiház tárgyalásai 1861-1906/10. Hivatalos megbízásból összeállította: Palmer Kálmán főrendiházi osztálytanácsos. Budapest, 1911. 604.

jával. Április közepén, a Magyar Tanácsköztársaság Háza Gondnoki Hivatalának vezetője, Engländer Fülöp utasítására – több vezető hivatalnokkal együtt – el kellett hagynia az Országházat és országházi lakását. Kalmár János, a kormányzótanács elnöki osztályának vezetője két héttel a diktatúra bukása előtt felkérte, hogy térjen vissza hivatalába, és kezdje meg az Engländer által felborított rend visszaállítását. Palmer augusztusban felkérést kapott előbb Peidl Gyula, majd Friedrich István miniszterelnöktől, hogy gondoskodjék az Országházban a diktatúra előtti állapot helyreállításáról.²¹

Palmer Kálmán 1920-tól a nemzetgyűlés elnöki tanácsosa, majd főtanácsosa, 1927-től a képviselőház elnöki főtanácsosa volt.²² Még Scitovszky Béla házelnöksége idején vetődött fel a Parlamenti Múzeum létrehozásának gondolata,²³ a szervezés és a gyűjtés Palmer Kálmán irányítása mellett nagy lendülettel megindult. Palmer célja az volt, hogy összegyűjtse Kossuth, Széchenyi, Deák, Andrássy és a magyar parlamentarizmus klasszikus korának több nagy szereplőjére vonatkozó relikviákat.²⁴ Több évtizedes parlamenti múltjának tapasztalataival rendezte, osztályozta az összegyűlt régi emlékeket, erre a célra saját országházi lakásának – mely a Duna felől, a földszint észak-nyugati sarkánál volt – két szobáját engedte át. Dr. Kunos Aladár elnöki titkár segédkezett a múzeum anyagának rendezésében, melynek végleges helyét az egykori főrendiházi háznagy, báró Rudnyánszky József földszinti lakásának helyiségeiben alakították ki.²⁵ A múzeumot 1929. január 24-én nyitották meg ünnepélyes keretek között a nagyközönség számára.

1926 januárjában a kormányzó a miniszterelnök előterjesztésére a II. osztályú érdemkeresztel tüntette ki őt a harmincöt éves köztisztviselői pályája alatt szerzett érdemei elismeréséül.²⁶ Az Országházban tartott ünnepségen a Ház elnöksége, Scitovszky Béla házelnök, Huszár Károly és Zsitvay Tibor alelnökök, valamint a Ház tisztikara is részt vett, az utóbbiak nevében Ágner László elnöki tanácsos mondott szép beszédet, és átnyújtotta a Ház tisztviselőinek emléklapoktjét, mely művészi keretben Palmer Kálmán portréját ábrázolta.²⁷

1929. július 1-jén Palmer Kálmán elnöki főtanácsos negyvenhárom év közszolgálat után nyugalomba vonult,²⁸ de díjazás nélkül tovább vezette a Parlamenti Múzeumot.²⁹ Még az

²¹ B. Müller Tamás: *A képviselőház hivatali vezetőinek jelentése a Tanácsköztársaság alatt történt országházi eseményekről (1919. augusztus 5.)*. Aetas, 31. évf. (2016) 1. sz. 195–208.

²² Az országgyűlés kinevezett tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak jegyzéke az ún. Lakáskönyvekben.

²³ Nemzetgyűlés Háznagyának jelentése az Országház épületének leltári állományáról és a Nemzetgyűlés feloszlásától az új országgyűlés összehívásáig teljesített hivatali működéséről. Az 1927. január 25-ére összehívott Nemzetgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok. 1. köt. Budapest, 1927. • 11. sz. (Karafiáth Jenő háznagy jelentése 1921. január 31.: „Az ő eszméje volt és nevéhez fűződik a Magyar Parlamenti Múzeum létesítése. Mint ahogy Berzeviczy Albert képviselőházi elnöksége idejétől kezdve serényen folyik az 1848. előtti országgyűlések okmányainak összegyűjtése, rendezése és tudományos feldolgozása, úgy ő most a magyar parlamentarizmus egyéb, az enyészet és elhallódás veszélyének kitett muzeális emlékeinek egybegyűjtését tűzte ki feladatul.”

²⁴ *Deák- és Kossuth-relikviák a Parlamenti Múzeumban*. Interjú Palmer Kálmánnal. Pesti Hírlap, 1928. január 1. 35.

²⁵ *Elkészült a Parlamenti Múzeum*. Pesti Napló, 1929. január 23. 8.

²⁶ *Palmer Kálmán kitüntetése*. Ország-Világ, 1926. január 31. 37.

²⁷ *Palmer Kálmán kitüntetése*. Budapesti Hírlap, 1926. január 24. 12.

²⁸ *Palmer Kálmán nyugalomba vonult*. Nemzeti Ujság, 1929. július 6. 8.

²⁹ Könyvtári és múzeumi bizottsági jegyzőkönyv, 1929. december 11. (kézirat, Országgyűlési Könyvtár). Még az 1930. májusi lakáskönyvben is dokumentált, hogy Palmer Kálmán ny. elnöki főtanácsos a múzeum vezetője. Az 1927. január 25-ére összehívott országgyűlés képviselőinek lakáskönyve (1930. május): Az országgyűlés kinevezett tisztviselői és egyéb alkalmazottai, 58.

1930. májusi lakáskönyvben is őt írták vezetőnek, 1930 novemberében azonban egészségi állapotára és korára való tekintettel benyújtotta lemondását. A múzeum vezetését 1931. január 7-én adta át az elnöki titkárságnak, tőle Hollós Bálint vette át, aki később a megüresedett Palmer lakással is bővítette a múzeum területét.³⁰

Tisztelet és megbecsülés övezte Palmer Kálmán személyét, kedves, közvetlen, nagy tudású, széles látókörű, gyors reagálású, kötelességtudó és lelkiismeretes köztisztviselőnek ismerték kortársai. Jól dokumentált a sajtóban hivatali tevékenysége is: vezette az országgyűlés hivatali adminisztrációját, ünnepélyes alkalmakat nyitott meg, köszöntőket, méltatásokat, nekrológot írt, díszvacsorai felköszöntőbeszédeket mondott, küldöttséget vezetett az országgyűlés tisztikarából stb.

Palmer Kálmán 1932 novemberében kiutazott a lányához Amerikába, Washingtonban halt meg³¹ 1933. május 23-án,³² ott temették el az Oak Hill temetőben.³³ A főrendiházi nekrológ szerint széles műveltségű, kiváló tollú, fáradhatatlan munkabírási, elsőrendű szervezőerejű tisztviselő volt, aki egy időben a Főrendiház elnöki hivatalát elnöki tanácsosi minőségben közmegelegedésre vezette.³⁴

Hollós Bálint (1890–1938)

Múzeumvezető: 1931. január 7-től haláláig, 1938. október 2-ig

Hollós Bálint 1890-ben született. Szülei: Hollós Gyula győri főreáliskolai tanár és Ódor Berta.³⁵ Három testvére volt: Albertin, Gyula, Izméne. Hollós Bálint 1906-ban a győri Állami Révai főreáliskolában érettségizett.³⁶ 1907-től joghallgató a budapesti egyetemen, 1914-ben szerez államtudományi doktorátust.

A képviselőház elnöke még egyetemista korában, 1908. január 1-jétől kinevezte képviselőházi gyakornoknak.³⁷ 1916 áprilisában a király által kitüntetett országgyűlési tisztviselők között szerepel (mint gyakornok) a Budapesti Közlönyben: arany érdemkeresztet kapott.³⁸ 1917-től a Fogalmazási szakban segédfogalmazó, 1918-ban fogalmazó lett, ebben az évben IV. Károly királytól a III. osztályú polgári hadi érdemkeresztet kapta. 1920-ban segédtitkár, 1922-ben titkár, 1925-ben elnöki titkár, 1926-tól címzetes osztálytanácsos, 1928-tól osztálytanácsos, 1929-től elnöki tanácsos.

Sokoldalú műveltségét, szolgálatkészségét, jó modorát mindenki nagyra becsülte: a képviselőház mindenkori elnökei, a Ház tagjai, tisztviselői, a parlamenti újságírói kar egyaránt. A lakáskönyvek adatai szerint 1911-től parlamenti szolgálati lakásban lakott a Személynök (ma Balassi Bálint) utca 3-ban, majd 1931-ben elnöki tanácsosként beköltözött az Országház

³⁰ Máté Rita: *Az Országgyűlési Múzeum Története (1923–1949). A két világháború közötti kultúrpolitika egy elfelejtett intézménye.* Szakdolgozat. Pécsi Tudományegyetem, 2006. 16. (kézirat, Országgyűlési Könyvtár).

³¹ Nekrológ: *Palmer Kálmán meghalt.* Budapesti Hírlap, 1933. május 25. 9.

³² Országos Széchényi Könyvtár: Palmer Kálmán gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/453572#> (letöltés: 2021. febr. 7.)

³³ <https://www.findagrave.com/memorial/47301147/palmer-kalman>. (letöltés: 2021. febr. 7.) A honlapon sírköve fényképe is szerepel, feleségét három évvel később temették ugyanide.

³⁴ Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott országgyűlés felsőházának naplója, 2. köt. Budapest, 1934. 195. 1933. május 31.

³⁵ Országos Széchényi Könyvtár: Hollós Gyula és Hollós Gyláné gyászlevele.

³⁶ Állami Révai Főreáliskola évkönyve, Győr, 1906., 1936.

³⁷ Budapesti Közlöny, 1907. november 20. 265. szám (gyakornoki kinevezés).

³⁸ Budapesti Közlöny, 1916. április 16. (napilapok, királyi kitüntetés).

épületébe. 1930-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi hallgatója lett.

Palmer Kálmán végleges nyugállományba vonulása után, 1931. január 7-től a képviselőház elnöke, Almásy László Hollós Bálint elnöki tanácsosra bízta az Országgyűlési Múzeum vezetését, továbbfejlesztését. Hollós Bálint „nagy tárgyszeretettel és lankadatlan buzgalommal” fogott hozzá egy modern múzeum kiépítéséhez. Először végigkutatatta az Országházat múzeumi tárgyakért, majd a korabeli és az egykori törvényhozókat és azok hozzátartozóit kereste meg emléktárgyak kérésével, azzal, hogy sehol méltóbban nem lehet bemutatni azokat, mint az Országgyűlési Múzeumban. Ennek eredményeként sok értékes ajándékot kaptak, de emellett 1931-ben az országos újságokban is beszámolt a múzeum bővítési tervéről, és kérte a nagyközönséget, hogy az országgyűlés múltjával kapcsolatos fényképeket, festményeket, metszeteket, hírlapokat, könyveket, okiratokat, levelezéseket adja át vagy adja el a múzeumnak. Az ajándékok érkezése 1938-ig folyamatos volt.

Hollós felkereste Európa legjelentősebb múzeumait, tapasztalatait felhasználta a Parlamenti Múzeum fejlesztésében. Ezekben az években folyamatosan zajlott a gyűjtés, rendszerezés, feldolgozás, kiállítás-készítés és -rendezés. 1932-ben már arról írt az újság, hogy a múzeum vezetője rövid idő alatt oly nagy mértékben fejlesztette a gyűjteményt, hogy a múzeum teljes átrendezését és a helyiségek bővítését is meg kellett oldani. 1933. február 7-én nyílt újra a kibővített kiállítás, ami ekkor tizenhét termet foglalt el.³⁹

Hollós Bálint 1931. december 18-án vett részt először a Képviselőház Könyvtári és Múzeumi Bizottságának ülésén, 1933. december 15-én számolt be először az ajándékokról, a vásárlásokról, a berendezési és átalakítási munkálatokról, valamint engedélyt kért a bizottságtól a múzeum előadótermében „a tél folyamán rendezendő előadás cyclus megtartására”, a sorozat témájául az országgyűlés múltjának, illetve az alkotmányfejlődés egy-egy kiemelkedő korszakának bemutatását jelölte meg.⁴⁰ Ettől kezdve évente beszámolt a gyarapodásról, a beszerzésekről, a látogatószámról a költségvetés részletes felhasználásáról, valamint a következő év programjáról, kiállításairól is. Az 1934. december 12-én tartott ülésen a leköszönő házelnök, Almásy László „maga és a bizottság teljes elismerését fejezi ki” Hollósnak a múzeum szakavatott és körültekintő vezetéséért.

Hollós kezdte el az időszakos kiállítások szervezését és rendezését is: 1935-ben *Húsz év politikatörténete 1914–1934*, 1936-ban alkotmánytörténeti kiállítás, 1938-ban a választójog története. Sok érdeklődőt vonzott a Rákóczi-szobor leleplezése alkalmából rendezett emlékkiállítás és az 1936-os Kossuth kiállítás is.⁴¹ Az időszakos kiállítások létrehozását is nagy felkészülés előzte meg, igyekeztek minden fontos dokumentumot, fényképet, filmet megszerezni, kölcsönözni, hogy minél hitelesebben mutassák be az adott kort, az adott témát. 1935. október 2-án nyílt meg a *Húsz év politikatörténete 1914–1934* című ideiglenes kiállítás, melyet Fejős Imrével és Mártonffy Marcellnével rendezett Hollós.⁴² A kiállítás a jelölt időszak politikatörténetét dolgozta fel, és annyira sikeres volt, hogy meg kellett hosszabbítani, 1937 végéig csaknem hatvannégyezren tekintették meg. Különlegessége volt, hogy a jelenkort volt hivatott bemutatni és természetesen értékelni, véleményt formálni. Ennek megfelelően

³⁹ *Verbőczy tripartituma, a Pragmatica Sanctio eredeti példányai, Kossuth Lajos zsinóros ruhája, Deák Ferenc választási zászlója, a Házelnök díszhintója és felbecsülhetetlen értékű relikviák a parlamenti múzeumban.* 8 órai Újság, 1933. február 5. 4.

⁴⁰ Könyvtári és múzeumi bizottsági jegyzőkönyv (kézirat, Országgyűlési Könyvtár).

⁴¹ Nyárády Gábor: *Feláldozott múlt. Az Országgyűlési Múzeum 1929–49.* Új Magyarország, 1989. 4. sz. 23.

⁴² *Húsz év politikai története.* Pesti Hírlap, 1935. október 19. 6.

természetesen a korszak látóköre határozta meg, annak megfelelően alakította a hazai és külföldi látogatók történelemszemléletét.⁴³

Nemcsak az összegyűjtött tárgyak hatottak, hanem azoknak a meggyőző és ötletes csoportosítása is, melyhez Hollósnak veleszületett tehetsége volt. Az ötletgazdag és dekoratív kiállítás nagy tömegű látogatót vonzott. A kiállítások népszerűségét nagymértékben növelték a hozzájuk kapcsolódó programokon bemutatott hangzó anyagok és filmek, amelyek használata érdekes újítás volt.⁴⁴ A kiállításokon rendszeresen tartottak ingyenes vezetéseket, ezeket a sajtóban is hirdették.⁴⁵

Hollós Bálint vezetésének időszakában élte fénykorát az Országgyűlési Múzeum. Elévülhetetlen érdeme a múzeum felvirágoztatása és népszerűvé tétele. A korabeli sajtó is elismerte a múzeum szakszerűségét, újszerűségét, történeti és művészeti értékét.⁴⁶ A múzeum 1937-ben érte el a látogatói csúcst 32 460 fővel.

Hollós Bálint másfél évvel halála előtt súlyos influenzán esett át, ez egész szervezetét megviselte, ő azonban megfeszített munkával dolgozott tovább, újrendezték, kibővítették az állandó kiállítást, mely 1938. május 28-án nyílt meg.

Hollós 1938. október 2-án hunyt el negyvennyolc évesen, tüdőgyulladásban.⁴⁷ Veszprémben, családi sírboltba temették.

A képviselőházi naplóban 1938. november 8-án Kornis Gyula házelnök így méltatta: „T. Ház! Kegyeletes érzéssel kívánok még megemlékezni az országgyűlési tisztviselői kar helyettes vezetőjének, dr. Hollós Bálint elnöki tanácsosnak idő előtt bekövetkezett elhunytáról. (A jelenlevők az elnök megemlékezését állva hallgatják végig.) Kiválóan képzett, munkaszerepetben és odaadásban példaadóan előjáró tisztviselője volt a Háznak, aki harmincegy éves közszolgálat alatt feletteseinek legteljesebb elismerését vívta ki s akinek külön érdeméül tudható be az Országgyűlési Múzeum szakszerű átszervezése és művészi érzékkel eszközölt továbbfejlesztése. Ravatalára a kegyelet jeléül koszorút helyeztettem.”⁴⁸

Dr. Lukács Gyula (?1889 – 1948)

Múzeumvezető 1940 elejétől haláláig, 1948. december 2-ig

Szülei: Lukács János (1856–1926) és Jakabffy Mária. Testvérei: Ilona, Kálmán, Matild. Első felesége: Magarasevits Mária (1888–1931), gyermekeik: Sándor (honvéd őrnagy) és ifj. dr. Lukács Gyula a műszaki tudomány kandidátusa, aki az Országgyűlési Könyvtár munkatársaként kezdte pályáját, és oda is tért vissza a háború után. Második felesége: Hódi Erzsébet, közös fiuk: János.⁴⁹ Lakása parlamenti szolgálati lakás volt az akkor Személynök, ma Balassi Bálint utca 3. sz. alatti házban, majd 1927-től az Országházban.

⁴³ Feitl Írisz: „Ámbár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...” *Az Országgyűlés Múzeuma a két világháború között*. Múzeumcafé 75-76., 14. (2020) 1-2. sz. 164.

⁴⁴ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 178.

⁴⁵ „Előadás az Országgyűlési Múzeum gyűjteménytárában. Ma, csütörtökön délelőtt fél 12 órakor az Országgyűlési Múzeum állandó gyűjteményeiben és Kossuth, Alkotmánytörténeti és az utolsó 10 év története című kiállításain vezetést rendez. Vezető dr. Mészáros Lajos országgyűlési naplószerkesztő, aki „Az alkotmányosság fejlődése” címmel bevezető előadást tart. Belépés díjtalan. Bejárat az Országháza felsőházi kapuján, szemben a Tisza-szoborral.” *Népszava*, 1937. augusztus 19. 11.

⁴⁶ Máté: *Az Országgyűlési Múzeum Története (1923–1949)*, 16.

⁴⁷ *Dr. Hollós Bálint meghalt*. Pesti Hírlap, 1938. október 4. 12.

⁴⁸ Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, 20. köt. Budapest, 1938. 252. (1938. november 8.)

⁴⁹ Országos Széchényi Könyvtár: Dr. Lukács Gyula, Magarasevics Mária, Lukács János, Lukács Sándor gyászjelentései.

A Házügyi Hivatalban gyakornokká nevezték ki 1909-ben.⁵⁰ 1915 januárjában a Fogalmazási szakban lett segédfogalmazó, 1917 szeptemberében fogalmazó, 1918 áprilisától segédtitkár. IV. Károly király 1918. július 11-én a háború tartama alatt teljesített buzgó szolgálata elismeréséül a II. osztályú polgári hadi érdemkeresztet adományozta számára.

1922-től osztálytanácsos, 1925-től címzetes elnöki tanácsos. 1927. június 30-án a házelnök országgyűlési elnöki tanácsossá nevezte ki a következő méltató szavakkal: „Dr. Lukács Gyula két évtized óta dolgozik páratlan buzgalommal a parlament szolgálatában. Alapos ismerője nemcsak a hazai, hanem külföldi hárszabályoknak is. A magyar hárszabályok fejlődésének történetéről írt háromkötetes műve, továbbá a parlamenti precedensekről írt tanulmánya, amely több mint négyezer precedenst dolgoz fel 1848-tól napjainkig nélkülözhetetlen forrásmunka politikusaink és történétíróink számára. Kinevezése őszinte örömet kelt mindazok körében, akiknek alkalma volt kiváló szaktudását és szeretetreméltó közvetlen egyéniségét közelebbről megismerni.”⁵¹

1928. december 23-án a képviselőház elnöke a képviselőház régi kiváló és nagy képzettségű főtisztviselőjét, az Elnöki Hivatal erősségét munkája elismeréséül az országgyűlési (címzetes) elnöki főtanácsosi cím használatára jogosította fel,⁵² 1929-ben pedig elnöki főtanácsossá nevezte ki.

1937. december 31-én a kormányzó a miniszterelnök előterjesztésére kiváló szolgálata elismeréséül a Magyar Érdemrend középkeresztjét adományozta.⁵³ Lukács Gyula ekkor már három évtizede állt a képviselőház szolgálatában, már több éve a képviselőház elnöki hivatalának élén, nagytekintélyű és melegszívű hivatalfőnöke volt a Ház tisztviselői karának. A hárszabályok általánosan elismert tudósa, a parlamenti tárgyalási rend, a régi parlamenti küzdelmek legalaposabb ismerője. Nagy tudása, évtizedes tapasztalata és igaz emberi tulajdonságai birtokában sok házelnök bizalmának letéteményese volt bizalmi posztján, a politikai pártok körében pedig nyugodtságával, felkészültségével, rokonszenves érintkezési modorával osztatlan megbecsülést és népszerűséget szerzett. A parlamentben mindenki szerte és nagyra értékelte őt.

A múzeumot 1938 novemberéig dr. Hollós Bálint elnöki tanácsos vezette, aki helyettese volt a hivatalban dr. Lukács Gyulának. Hollós hirtelen halála után 1940-ig nem volt a múzeum élére kinevezett vezető, dr. Nagy Miklós könyvtárigazgató számolt be a múzeum tevékenységéről 1938-ban és 1939 végén is a Könyvtári és Múzeumi Bizottságban. Őt bízták meg a következő évi kiállítások tervének elkészítésével is. Az 1940 márciusában megjelent lakás-könyvben viszont már dr. Lukács Gyula a múzeum vezetésével megbízott elnöki osztályfőnök. Az ő nevéhez is jelentős időszaki kiállítások fűződnek: 1940-ben a rendi országgyűlések emlékeit tárták a látogatók elé. Sok érdeklődőt vonzott a Rákóczi-szobor leleplezése alkalmából rendezett emlékkiállítás és az 1941-es Széchenyi-kiállítás. 1942 szeptemberétől a múzeum a háborús veszélyre való tekintettel nem volt látogatható, a muzeális anyagot 1943-tól védett helyre szállították, ennek ellenére a háborús károk jelentősek voltak a plakátgyűjteményben és a berendezési tárgyakban. Kossuth halálának 50. évfordulóján, 1944. március 20-án újabb Kossuth-kiállításnak kellett volna megnyílnia, s ez akkor tüntetés-számba ment volna. Az előző napon azonban német csapatok legázolták az országot, s a kapu zárva maradt.⁵⁴

⁵⁰ Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1909 (21. évfolyam) (gyakornoki kinevezése).

⁵¹ MTI Napi Hírek, 1927. június 30. (elnöki tanácsosi kinevezése).

⁵² Pesti Hírlap, 1928.12.23. (főtanácsosi cím elnyerése).

⁵³ Lukács Gyula országgyűlési elnöki osztályfőnök kitüntetése. Pesti Hírlap, 1937. december 31. 13.

⁵⁴ Nyárády: Feláldozott múlt, id. mű.

Lukács Gyula 1945 után elnöki osztályfőnökként a Nemzetgyűlés hivatalainak és egyben az Országgyűlési Múzeumnak a vezetője maradt egészen haláláig. A múzeum ebben az időszakban már nem nyitott ki, a teendők nagy részét a gyarapítás, a feldolgozás, a kutatószolgálat, valamint az ostrom alatt megrongálódott, elkallódott tárgyak számbavétele, újrarendezése jelentette. Saját kiállítások rendezése helyett más múzeumoknak adták kölcsön tárgyait.

Dr. Lukács Gyula több mint negyven esztendőn keresztül szolgálta a törvényhozást, páratlan lelkiismeretességgel, szorgalommal és tudással. 1948. december 2-án halt meg, ötvenkilenc éves korában. A Farkasréti temetőben temették el.⁵⁵

Dr. Magó János (1900–?)

Múzeumvezető igazgató: 1949. január 4-től a múzeum megszűnéséig

Nagykanizsán született 1900. március 26-án.⁵⁶ A Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett, államtudományi doktorátusát 1924-ben szerezte. 1925-ben állami szolgálatba állt, 1925. szeptembertől 1948. februárig a Fővárosi Pénzügyigazgatóságon dolgozott különféle beosztásokban.

1946. február 15-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, majd MDP, később MSZMP tag lett. 1947-ben és 1948-ban többször szerepelt a neve a *Szabad Népb*ben és a *Népszavában*, megnevezve az intézményt, ahol pártnapok vagy szakszervezeti napok keretében tartott előadást.⁵⁷

Az MDP országos káderosztálya 1948. február 1-jétől az Országgyűlésbe küldte, országgyűlési elnöki tanácsosként a háznagyi hivatalt vezette. Nagy Imre házelnök 1949. január 4-én a Parlamenti Múzeum élére helyezte.⁵⁸ A múzeum történetében ő volt az első igazgatói titlust viselő, elődei múzeumvezetőként szerepeltek mindvégig. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. szeptember 28-ai határozatában a múzeum anyagának a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe történő átadásáról rendelkezett. A feladat elvégzéséről december 16-ai jelentésében számolt be Magó múzeumigazgató. A dokumentumban kérte saját maga, dr. Fejős Imre múzeumi őr, Istvánffy Hildegard irodaigazgató és Piros Árpád teremőr részére a szolgálat alóli felmentést, hogy elfoglalhassák a Nemzeti Múzeum vezetése által számukra kijelölt pozíciókat.⁵⁹ 1950–1951 között muzeológus lett az Éremtárban, 1952-től az akkor alakult Központi Régészeti Könyvtárban könyvtáros. Ő volt a múzeum párttitkára 1956-ig,⁶⁰ majd 1957-től szemináriumvezető, propagandista. 1960-ban nyugállományba vonult, 1964-ben az ELTE BTK könyvtár szakán okleveles könyvtáros diplomát szerzett. További életútja nem ismert, gyászjelentése nem található a közgyűjteményekben.

⁵⁵ Haláláról megemlékezés: Az 1947. évi szeptember 16-ára összehívott országgyűlés naplója, 4. köt. Budapest, 1949. 1073. (1948. december 9.)

⁵⁶ A Magyar Nemzeti Múzeum személyi anyagából vett információk: önéletrajz és minősítések. Köszönöm Feitl Írisznek a dokumentumokat!

⁵⁷ *Pártnapok*. Szabad Nép, 1947. október 12. 10. o., október 19. 11.

⁵⁸ *A jövő héten összeül a Ház*. Világosság, 1949. január 6. 5.

⁵⁹ Jelentés a Parlamenti Múzeum anyagának a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe való átadásáról (1949. december 16.) In: Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923-1949)*. Folia historica, 14. Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve, 1989. 131–132.

⁶⁰ Jakabffy Imre visszaemlékezése: Balahó Zoltán – Gál Vilmos: *Jakabffy Imre életútja a nemzetiségi térképektől a régészeti bibliográfiáig*. In: Ihász István – Pintér János (szerk.): *Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve* 5. Budapest, 2005. 120., 124.

Összegzés

Az Országgyűlési Múzeum élén az Országgyűlés tisztviselői karának elnöki főtanácsosa, tanácsosa vagy annak helyettese állt, aki a házelnököt szolgáló alaptevékenysége mellett a múzeumot is vezette. A múzeum megszervezésében, gyűjteményének összeállításában oroszlanrész jutott Palmer Kálmánnak, aki 1923-tól 1930 végéig volt a múzeum élén. A múzeum felvirágoztatójaként tisztelt dr. Hollós Bálint 1931 januárjától 1938. novemberi haláláig volt vezető, ez alatt a múzeumot tizenhét helyiségre bővítették, gyűjteményét jelentősen átrendezték, népszerű időszak kiállításokat is rendeztek. Sikerükhöz nagyban hozzájárult munkatársaik színvonalas munkássága is. Palmer és Hollós mind a gyűjtőmunkában és a rendszerezésben, mind a múzeum reklámozásában kiemelkedőt alkottak. Mindketten bent laktak az Országházban, hivatali teendőik után, szabadidejükben is a múzeummal foglalkoztak. Dr. Lukács Gyula 1940 márciusától 1948 végén bekövetkezett haláláig volt az Országgyűlési Múzeum vezetésével megbízva. Ez már a hanyatlás időszaka volt, 1942 szeptemberétől a háborús viszonyok miatt határozatlan időre felfüggesztették a látogatást. A műtárgyak zömét a parlamenti pincében helyezték el, ennek ellenére sok eltűnt, megsemmisült vagy jelentősen megrongálódott. Az ostrom következményeként az intézményt megnyitni már nem lehetett, ám az anyaggyűjtés egy ideig nem állt le, dokumentumokat, műtárgyakat kölcsönöztek más múzeumok számára. 1949 januárjában a keményvonalas kommunista, dr. Magó János lett a múzeum igazgatója. Az ő feladata már nem az építés, hanem a rombolás: még abban az évben végrehajtja és levezényli a múzeum felszámolását.

N. PÁL JÓZSEF

Tanúságtétel – aranyak nélkül

Iharos Sándor életének titkai

Amikor a sportra 1967–1968 táján figyelni kezdtem, a magyar atlétika – igaz, „féloldalasan”, a dobószámokra jellemzően inkább – nagyon élénk s jelentős eredményeket ígérő volt még. Két aranyak (Németh Angéla, gerelyhajítás; Zsivótzky Gyula, kalapácsvetés) örülhettünk a mexikói olimpián – csak Londonban, 1948-ban volt ennyi –, hét érmet hoztunk összesen – a Helsinkiben elért öt s a tokiói négy volt a korábbi rekord –, s a szerzett pontok száma is több volt minden addiginál, az atlétika lett az egész olimpiai küldöttségünk „zászlóshajója” tehát. Aztán példátlan visszaesés köszöntött reánk.

A mexikói negyvenhárommal szemben Münchenben (1972) nyolc pontig ért csapatunk, és soha többé nem jutottunk tíz (!) fölé. Három arany akadt még (Németh Miklós 1976, Kiss Balázs 1996, Pars Krisztián 2012), ám az összes éremből (40) 1968 utánra öt jutott csupán (az aranyak melletti kettő Kővágó Zoltán ezüstje és Márton Anita bronz volt), s a megszerzett pontok alig húsz százaléka gyűlt össze az elmúlt jó fél évszázad alatt. S még egy tényező, ami beszédes lehet: tíz olimpiai aranyunk közül nyolc dobószámban (kettő meg – Csák Ibo-lyáé és Gyarmati Olgáé – ugrásban) született, futásban Rózsavölgyi István 1500-on nyert bronz (Róma, 1960) volt az utolsó medália eddig, s e szakágban pontunk – a moszkvai csonka játékok női 4x400-as váltója ötödik helyén túl – 1964 óta egy sem akadt. Voltak sikerek a háború előtt persze (Csák Ibo-lyá s Bauer Rudolf olimpiai aranya), Európa bajnokunk volt futásban (800-on Szabó Miklós, 110 gáton Kovács József 1934-ben), de „szóló” számban az utolsó olimpiai pontunkért – az 1956–1964 közti időt kivéve – az 1900-as játékokig, Speidl Zoltán Párizsban 800-on elért ötödik helyéig kell visszatekintenünk.

1968–1969 táján, atlétikabólond létem kezdetén¹ ily mértékű hanyatlást elképzelni sem tudtam. Iharos Sándor, Rózsavölgyi István, Tábory László, valamint Szentgáli Lajos, Rozsnyói Sándor, Földessy Ödön s a Zarándi–Varasdi–Csányi–Goldoványi féle 4x100-as váltóban versenyzők nevét (mind Európa-bajnokok voltak '54-ben az utóbbiak) a padlásunkon talált *Sportzsebkönyv 1945–1955* című, 1956-ban megjelent, alig száz lapos könyvecskéből tanultam meg. A kiadványban Iharos három fotón szerepelt, s a kötet függeléke azt is tudatta velem, hogy az esztendő legjobb sportolójának választották őt.² A világ legjobb-jává, mondtuk

¹ Az atlétika valóban nap mint nap jelen volt az életemben. E sportág testedzésbeli szerepének akkori állapotára, illetve az évtizedek alatt való nagy-nagy változásra lehet jellemző, hogy – mivel a magas-és távolugrás, a futás, a dobás (kislabdával) folyvást testnevelési óráink része volt – az 1967–1976 közti időből valamennyi általános és részben – mert kevesebb lett közben az atlétika már akkor! – középiskolai „eredményemre” emlékezem, míg az 1993-ban született fiam teljesítményeit egyszer sem (!) mérték meg körülbelül ugyanennyi év alatt.

² Dr. Tamásy József (szerk.): *Sportzsebkönyv 1945–1955*. Budapest, 1956. 96.

akkor, noha – a Helms Alapítvány kontinensenként, Észak- és Dél-Amerikát külön értékelve osztotta a címet – „csak” az egyik legjobbnak a hat közül, s az én gyermekesen romantikus fantáziám is elszabadult alighanem.

Tizenegy voltam, anyám s mások emlegették a közelmúltat ugyan (hogy nem lehetett levágni a disznót „csak úgy”, hogy a fináncok hosszú dárdákkal járták elásott boroshordók után kutatva a határt stb.), ám az „ötvenes évek” valóságáról semmit sem tudtam, nem is érdekelt volna tán. Vélem, Iharost, Papp Lászlót, az Aranycsapat játékosait valaminő héroszoknak, ma (az 1968–1969-es jelenben) már megismételhetetlen csodáknak láttam akkor, ahogy Toldi Miklóst, Kinizsi Pált vagy a gyermekként valóban létezett személynek hitt János Vitézt is biztosan. Esküszöm: arról, hogy fociban többször voltunk világbajnokok, úgy tízéves koromig magától értetődően képzeletem, s hogy mi történt az 1945–1956 közti időben velünk, magyarokkal is, csak jóval később kezdett derengeni bennem, kérdésekkel szembesülve persze.

Sportunk máig meghaladhatatlan sikereit – a német megszállás s a nyilas uralom infernóján túl – históriánk legsötétebb esztendeiben érte el, s ennek ambivalenciáját tökéletesen földolgozni azóta sem sikerült. A londoni olimpia minden korábbinál – még a berlininél is – jobb (10 arany, 5 ezüst, 13 bronz) eredményét úgy százezer ember köszöntötte a Keleti pályaudvaron, s a szurkolók aligha Kádár János kommunista belügyminiszter szavaira voltak leginkább kíváncsiak. De Rákosi Mátyáséra sem, aki két hét múltán (1948. augusztus 24-én) egy fogadáson a bajnokokat a sport „élmunkásainak” nevezte, egy hatalmi váltás tudatával a háttérben persze. A június elején – még az olimpia előtt – összeerőszkolt MDP az egypártrendszer uralmát jelentette lényegében, szeptemberben a BM-ÁVH is megalakult, s e folyamat a honi sportot sem kerülte el. Szovjet mintára való átszabásról volt szó, ami 1950 végére befejeztetett. Csapatok nevei, színei estek áldozatául az agresszív elszánásnak akkor, a budapesti (Honvéd, Dózsa, Kinizsi stb.) név e sodorban született, az a klub, a Budapesti Honvéd is tehát, aminek Iharos Sándor 1950 végén tagja lett. Mit jelentettek a sikerek, mit az ötvenes évek Magyarországan a sport, nem e dolgozat főadata kifejtteni, legyen elég annyi, hogy számos mesternek az 1945 előtről magával hozott hozzáértése, szocializációja, a harcok utáni életakarat, a kitörés egyetlen megmaradt esélye, a hatalom önfényező szándéka, nemkülönben az öröm és az önbecsülés érzelmi-tudati alkalma szerencsésen érett össze ekkor. Bár valóságos karanténban éltünk 1948–1949 után, számos Európa- és világbajnokságot – az 1950-es labdarúgó világbajnokságot is! – kihagytunk a „disszidálástól” való eszement félelem miatt, azért a sikerek csak-csak átmelegítették a szíveket. A Helsinkiben nyert tizenhat aranyat, összesen negyvenkettő érmet, az érem- és a ponttáblázaton – az USA és az olimpián először részt vett Szovjetunió mögött – elért harmadik helyet joggal gondoltuk világszámunknak, az ’52-es nyári aszály, a jegyrendszer és az országos rettegés idején. Tömegek ünnepeleték a tizenhatos számmal fölékesített „aranyvonatot” minden állomáson, Budapest népe szívből köszöntötte a hősoket. Szőke Katót, a másodszer győztes Papp Lászlót, az ifjú Csermák Józsefet, no, meg a futballistákat – ettől kezdve nevezték Aranycsapatnak a gárdát – valóságos szeretet s nem a mai „virtuális”, az identitás parancsát is átlépett „rajongás” vette körül. Hát még jó esztendő múltán, midőn ’53. november 25-én válogatottunk Londonban alázta le Angliát (6:3), s az ’54-re esedékes világbajnokság első számú esélyesévé emelkedett. Nagy Imrének, a Moszkvában kinevezett, de reményt ígérő miniszterelnöknek a Parlamentben ’54. január 23-án elejtett mondata nagyon sokak egyetértésével találkozhatott: Magyarország sportnagyhatalom!

Pedig hol volt még a történet vége? Sztálin halálát – 1953. március 5. – követően nem volt a csapatok utazásának különösebb akadálya már, a soros versenyeken rendre emlékezetesen szerepeltünk. A leginkább várt – elvart! – diadal elúszott ugyan, feldolgozhatatlan

traumát hagyva bennünk (az addig tüneményes, az angolok elleni budapesti visszavágót 7:1-re nyert, Braziliát és Uruguayt vert futballcsapat a világbajnoki döntőt 3:2-re veszítette el), „sportnagy hatalmi” létünk tovább lombosodott. A berni atlétikai Európa-bajnokságon négy, a torinói úszó kontinensviadalon a tizenhárom számból nyolc (!) arany lett a miénk (plusz a vízilabdáé is), hat világsőrséget szereztek a franciaországi Maconban az addigra végképp beérett kajak-kenusok – mind a három verseny ’54-ben volt –, de világbajnokságokat nyertünk vívásban, tornában, öttusában, asztaliteniszben s (Polyák Imre révén) birkózásban is. S ami elképzelhetetlen ma már: Európa-bajnok lett a férfi kosárlabdacsapatunk ’55-ben Budapesten, a Szovjetuniót verve többek között.

E folyamatban az atlétika is – különösen a közép- és hosszútávfutó szakágra nézve – jelentősen megizmosodott. Élvonalbeli (Németh Imre, Csermák József, kalapácsvetés) vagy azt közelítő szintű dobóink (Klics Ferenc, majd Széchényi József, diszkoszvetés), sőt ugróink (az olimpiai bajnok távolugró Gyamati Olga és az olimpiai bronzérmes, Európa-bajnok Földessy Ödön) akadtak addig is, ám a futás – az olimpiai bronzig, illetve Európa-bajnokságig ért 4x100-as „villámikrek” kivételével – elmaradt. Helsinkiben Béres Ernő 5000 méteren, Dobronyi József meg maratonin hetedikként ért célba – az említett váltóbronzon túl ezek voltak a legjobb futásban elért eredmények –, az egyértelmű elmozdulást a 4x1500-as váltó (Garay-Béres-Rózsavölgyi-Iharos összeállításban) ’53 szeptemberében elért világsőcsa, s Iharos Sándor ’54 augusztus elején, 1500-on futott Európa-rekordja jelezte talán. A berni kontinensbajnokságon Rozsnyói Sándor (3000 akadály) és Szentgáli Lajos (800) aranya meg Kovács József (10000) ezüstje (esetleg Kazi Aranka negyedik s Jeszenszky ötödik helye)³ lehetett e szempontból föltűnő, aztán a következő esztendőben nagyon megindult a bolt.

E fellendülésben – egyáltalán az atlétika népszerűségének növésében – a több halasztás után, ’53. augusztus 20-án „félkészen” átadott Népstadionnak alighanem nagy szerep jutott. Sorra rendezték több tízezer, alkalmasint 70–80 000 néző előtt a nemzetek közti atlétikai viadalokat, volt, hogy mérkőzések szünetében vagy a találkozót követően futottak vagy dobtak, ugrottak a versenyzők (Iharos 10 000-es világsőcsa a magyar–lengyel után, az ’56. július 15-i országos bajnokságon született), kiderült, a „sportok királynője” is képes maradéktalan örömet adni a szurkolónak. Aki Kovács József Vladimir Kuc elleni 5000-es győzelmének ’53. szeptember 20-án, a magyar–szovjet atlétikai viadal második napján tanúja lehetett, az élményt valószínűleg sosem feledte el. A világsőcsot tervezett, de a végére elfáradt oroszzt „Bütyök” 150 méteres (az utolsó körben meg 50 méteres) hátrányból előzte meg 80 000 örjögő magyar előtt. S majd’ ekkora öröm volt a kicsire nőtt Kovács diadala az addig 10 000-en veretlen Emil Zatopek ellenében ’54 július 3-án, a magyar–csehszlovák találkozóon, igaz, a második napot követő meccshallgatás az élményt alighanem alaposan megfakította (közel 40 000 ember figyelt, előbb – a Bernben játszott világbajnoki döntő első tíz percében – lelkenedezve, aztán szorongva, majd rémálomba zuhanva Szepesi hangjára a harmadik nyugatnémet gól után). Iharos 1955–1956-ban elért nyolc egyéni világsőcsából ötöt itt futott, de a Népstadion salakján ért célba szintén világrekorddal ’56 szeptemberében 3000 akadályon Rozsnyói Sándor is.

Nehéz átélni ma, de Rózsavölgyi István, Tábori László s főként Iharos Sándor népszerűsége a labdarúgókéval, Papp Lászlóéval vetekedett, s nevüket ’55-re külföldön is nagy tisztelet övezte már. Ők hárman voltak a legismertebbek – a tatai edzőtáborban a tréningjeiket áhítattal lesték a többiek –, de a magyar atlétika hírnevének fölfutásához a szintén honvédos Mikes Ferenc (a kétszeres világsőcsustartó 4x1500-as váltó negyedik tagja) neve is hozzá-

³ Kazi Aranka 800 méteres síkfutásban lett negyedik, Jeszenszky László meg 3000 akadályon ötödik.

tartozott. S ha e sportág akkori rangjáról beszélünk, az olimpiai és Európa-bajnoki ezüstérmes – már említett – Kovács „Bütyökről”, a nemzetközi élvonalat szintén súroló Garay Sándorról, Béres Ernőről, Szabó Miklósról (negyedik lett 5000-en a melbourne-i olimpián!),⁴ az olimpiai ezüstérmes, Európa-bajnok, kétszeres világrekorder Rozsnyói Sándorról (3000 akadály) vagy a nála alig gyengébb időt futott Jeszenszky Lászlóról sem illik megfeledkezni. Iharosról ’55 végén vers is született, hogy a világ (egyik) legjobb sportolójának választották ’56 januárjában,⁵ említettük már, s ’56 nyarán 1500-tól 10 000-ig minden olimpiai távon (plusz 3000-en, három és hat mérföldön) tartott már világsúcsot. Csoda-e, hogy a melbourne-i játékok közeledtével három–négy atlétikai aranyérmes „jósoltak” nekünk, nemcsak a magyar szurkolók, de a külhoni szakemberek is. Egy sem lett, mint tudható!

Magyarországról mint a (közép- és hosszú távú) futás világhatalmáról beszéltek az 1955–1956-os esztendőben, s így írtak atlétikánk e szakágáról rangos külföldi orgánumok is.⁶ A folyamat, ami a negyvenes évek második felében indult, ekkorra ért egyedi zenitjére hazánkban. Az intervallumos edzői módszer kibomlásáról van szó, ami a finn futás tapasztalataira is épített. Nem a monoton, sok-sok kilométert gyűjtő korábbi módi volt ennek már a lényege, hanem a rövid – 100, 200, 400, ritkábban 800–1000 méteres – távokon végzett, „kocogós” szünettel tarkított intenzív futás számos ismétlésre (30x100, 20x200 stb.) épülő gyakorlata, ami az állóképességet a gyorsasággal együtt fejlesztette az elképzelés szerint. Az 1948-ban olimpiai bajnok, ’52-ben meg három aranyat nyert Emil Zatopek is e módszert – vagy annak változatát – követte már, s a honi futás tündöklését is ez hozta el. S ez hozza el majd – több évtizedes távlatban persze – a hosszabb távok „képének” változását is. Aki Nurmi, Ritola idejéből – akár későbből – maradt filmtörédekeket néz, láthatja: ritkábban voltak nagy „hajrázások”, nagyobb különbséggel követték a futók egymást általában, a gyengébbeket kétszer is lekörözve néha, s természetesen „unalmasabbaknak” tűnnek a versenyek ma már.

A *Száz év atlétika* című könyv a magyar „váltás” idejét az 1951-es esztendőre teszi.⁷ Számos szakember – Csaplár András, Kelen János, Simek Ferenc stb. – munkájának összeérése volt a fordulat, ám e folyamat legerősebb „vektora” Iglói Mihály föllépése volt az emlékek szerint. Iglói (Ignác az eredeti vezetékneve, megszólítása – Náci bácsi – ennek becézett formája lett) 1950–1951 fordulójától az egy éve összehozott Budapesti Honvéd atlétáinak edzője, szakmai tapasztalatait, tudati-morális megszállottságát együtt mozgósítva határozott munkába fogott. Versenyzői pályája nem volt kiemelkedő (’36-ban részt vett az olimpián, egy egyéni s több magyar csapatbajnokságot nyert középtávokon), ám a finn módszert szorgalmasan tanulmányozta ’38-ban a helyszínen is, s emberi-szakmai növéstervét a világháború meg a reá következett két esztendő s egy „málenkij robotra” való invitálással kezdődött – szovjet rabság sem zúzhatta szét. A fogság idején mutatott emberségéről, életakarataról legendák beszéltek, s az ott kialakálódott tartás, elszántság lett-lehetett a vezéricsillaga, midőn atlétaedzőként számára értelmes pozícióba jutott, akkor is. Tudásához pedagógiai tapasztalatait – gimnáziumban is tanított! – hozzárendelve az intervallumos módszer korszakos nagyságává, egyben az atlétika történetjének egyik legnagyobb edzőjévé lett, ez ma már aligha vitatható.

⁴ Béres Ernő és Szabó Miklós életútjáról lásd: Török Ferenc: *Győzelmek és emlékek szögescipőben*. Budapest, 2020.

⁵ *A Helms-alapítvány Iharos Sándort jelölte Európa 1955. évi legkiválóbb sportolójának*. Népsport, 1956. január 22. 3.

⁶ Legismertebb a Times 1956. április 9-i számában megjelent Five Comrades („Öt elvtárs”) című méltató, de a politikai ironia elemeit is fölvonultató cikk lett talán.

⁷ Krasovec Ferenc (szerk.): *Száz év atlétika*, Budapest, 1997. 163.

Nevéhez az Iharos–Rózsavölgyi–Tábori hármast társítjuk, noha a Honvéd szakosztályánál másokat is edzett, ám az emlékezet e prioritását tagadni nem érdemes. A triász (egyéni világcúscsokig jutottak mind a hárman!) ABC-rendje az Iglói-tanítvánná válás időrendjét is jelentette történetesen, ami a ragaszkodás, az érzelmi kötődés s a remények intenzitását is determinálhatta alighanem. Hisz tökéletesen „objektív”, valamennyi versenyzőjét egyazon szinten kedvelő-kezelő edző a valóságban csak elméletileg vagy „szóban” létezik, ez örök törvény, ha tilos ezt hangosan kimondani, akkor is! (Széchy Tamásnál is így volt.)

Iglói Mihály edzői életének legnagyobb élménye, esélye, reménye, üdv-ígérete Iharos Sándor volt-lett törvényszerűen, nem lehetett másképp, s ha ezt nem fogadjuk el, e két zseni összefonódott pályáját sem fogjuk megérteni soha. Közös útjuk a sport – és benne emberi sorsunk – igen-igen tanulságos, egyben döbbenetes fejezetei közé tartozik, s e történetben a fölmutatható eredményesség vagy annak „lyukacsossága” – illetve e kettő együttlálása – az élet teljességének beszédes példázata lehet. Mert nem mindig a sikerek, a látványos, csodálatra, ma már inkább a tudatot felfüggesztő „rajongásra” szólító eredmények csak a fontosak, akadhat alkalom, amikor élete, fordulatos sorsa egész tanulságával üzen nekünk az ember.

Gondoljuk meg: a zaklatott életet megjárt edző kap egy máshogy „fordulatos”, ám szintén tépelt sorsot hordozó tanítványt 1951 elején, akinek adottságaira, képességeire rögvest fölfigyel. Arra, hogy ő lehet, aki a maga szakmai álmait – s ebben hite egyre erősödik majd! – beteljesítheti. Dolgozni kezdenek keményen, az edző nem tűr ellentmondást, nyomja a magáét, ám beszélgetnek is, egyre többet tudnak a másik históriájáról – így gondolom –, nő a bizalom közöttük, a közös és eredményes jövőben való reménykedés, s csendben – nem a világba kürtölve egyelőre – már tervezgetnek is talán.

Milyen volt az Iglói által kézhez vett Iharos, nem igazán tudhatom, élete első húsz évét kellene ismernem pontosabban, ám a történetet – segítség nélkül – képtelenség rekonstruálni ma már.⁸

Pestszentimrén született a fiú, 1930. március 10-én, „törvénytelen gyermekként”, ahogy akkoriban volt szokás mondani, ennek minden létfeltétel-béli, lélektani következményével persze. A történet summáját maga az egykori futó 1975-ben Vitray Tamás *Ötszemközt* című televíziós műsorában mondta el, szűkszavúan, de egyértelműen: „Édesanyám Pestre került. Egy egyszerű cselédlány volt. A régi időknek megfelelően, hát..., megtörtént. Apámat soha nem ösmertem.” Egyedül nevelte az anya a gyermeket, nevet is ő adott neki. A gazdasági világválság esztendeit élte Magyarország is akkor, majd a háborús évek jöttek, s a halmozott hátrányok könyörtelen együttállása a fiú lelki alkatát is meghatározta bizonyára. Érzékennyé lett, magányosságra, befele fordulásra hajlamos, a környezetével bizalmatlan is talán, a reá való kortársi emlékezések rendre e jellemzőket emlegetik róla, s mintha feltűnően szilfid alakja, vékony nyaka, keskeny arca, félre-félrehajtott feje is ezt a képzetet erősítené bennünk. Ráadásul rosszul látott már fiatalon is („Mindig vaksi volt. [...] Ha nem volt rajta szemüveg, elbizonytalanodott. Az edzéseken sem látta jól a pályát. [...] Egy méterre voltunk egymástól, de alig ismerte fel az arcomat” – mondta társa, Tábori László),⁹ ami egy gyermeket frusztráltta tesz-tehet a maga közegében, s érettebb korban sem a magabiztosságot növeli általában. A futáshoz való kiemelkedő tehetsége a fiúnak vigaszt is adhatott, majd versenyzőként a siker, a megbecsültség, a kitörés esélyét jelenthette neki. Mondta is az említett műsorban: „...ezért is erőlködtem önmagamban, hogy mutassam meg, hogy innét, legalulról is valami sikerülhet...”

⁸ Hogy Iharos élete első húsz évéről részletesebb információhoz jussak, kísérletet tettem. Eredménytelenül.

⁹ Kő András: *Tábori és a többiek*. Budapest, 2008. 148–149.

A „motivációt” – ahogy ma szokás mondani – személyes sorsa is gerjeszthette hát, szelőléptű volt, rendkívül jó izomrostokkal, izületekkel született, s a szorgalmával sem lehetett baj, így gondolom. Akadt futóelőélete – a BEAC meg a Budapesti Haladás színeiben edzett 1948–1950 között –, ám ez csak amolyan „futkározás” volt Iglói szava szerint. Az immár Iharosnak szólított atlétának (új nevét – Izraélról magyarosítva – a híres sportszázadba „vezényelve” parancsolták reá) gyorsan fejlődtek az eredményei, '51 nyarán az országos bajnokság második helyén végzett 1500-on, Béres Ernő mögött – fél év közös munka után! Esztendő múltán a helsinki olimpiára utazhatott, s noha gyakorlatlan versenyzőként az előfutamban kiesett, '53-ban – az említett 4x1500-as váltó befutójaként – már az első '45 után született magyar futó világcúcs részesének vallhatta magát.

A csapathoz az '52. nyári hadseregbajnokságon föltűnt Rózsavölgyi (akkor még Riedl) István '53 elején, a bevonultatott Tábori (Talabircsuk) László meg pár hónappal később csatlakozott, s a három név elválaszthatatlan lett ettől kezdve már. Rózsavölgyi és Tábori a két év Iglói-előnnel bíró Iharos társává vált tehát, s a nem igazán barátokzásra hajló, már olimpián is járt, náluk jobb időeredményeket tudó „edző-kedvenc” – a külvilág számára alig-alig látszó – pozícióját nem kérdőjelezheték meg pillanatra sem. A lazább, jó kedélyű, folyvást mosolygó Tábori nem is hajlott ilyesmire, a hármójuk közül – utólag – legtehetségesebbnek mondott Rózsavölgyi inkább berzenkedett a helyzet miatt néhanap,¹⁰ ám látványos konfliktusról a szurkoló nem tudhatott. Csak a javuló eredményeket látta a nép, hogy a három tünemény egymást segítve, egymást múlja felül általában, s más nem számított.

„Nem voltunk barátok, de jó bajtársak voltunk” – mondta Iharos ama '75-ös felvételen, s a szó (bajtárs) az ő látószögéből nézve a történetre hajszálpontos lehetett alighanem. Segítettük egymást a jobb eredmény elérésében a pályán, fölvezettük a másikat, ha a helyzet, a jó idő elérése ezt követelte meg, így emlékezett a két később csatlakozott atléta is, igaz, hozzátették, hogy e segítség (később „nyulazásnak” hívták) Iharos javára szólt általában, fordítva nemigen.

1954 a kemény munka éve volt az edző szándéka szerint,¹¹ mondta, hogy jelentős időeredmények abban az évben nem várhatók. Akadt, hogy napi hármat edzettek, s Rózsavölgyi és Tábori is az addig nem ismert gyötrelmekre emlékezett. Mi lett volna, ha kevésbé kegyetlenek a tréningek, nem tudható, tény, hogy a négy aranyat hozott genfi EB-n se Iharos (hatodik lett 1500-on), se Rózsavölgyi (az előfutamban kiesett) nem dobott még nagyot, ám az új váltóvilágcúcs (4x1500) és Iharos már említett Európa rekordja azért megszületett. Aztán '55-ben valóban „kijött” a sok-sok melő eredménye, mégpedig vastagon!

A 4x1500-as váltóban szeptember 29-én, a Fegyveres Erők napjára „felajánlott”, aztán a kisujjból kirázott újabb világcúcsot tán nem is érdemes említeni – az érte járó négy kupát előre elkészítették, s a négy futó nevét is fölvesték reá –, hisz ami májustól októberig megesezt, az egész világ csodálatát vívta ki. Az 1000 és a 2000 méter világrekordját Rózsavölgyi írta át, s az addigi legjobb időeredményt állította be 1500-on (3:40.8) Tábori László is, ám amit Iharos tett, az az atlétika történetének megismételhetetlen bravúrja azóta is alighanem.¹² Neve mellé hat egyéni világcúcs került ebben az évben (a váltó a hetedik), igaz, e

¹⁰ Erről lásd: Kő: *Tábori és a többiek*, 46.

¹¹ Török Ferenc: *Pergamen. Rózsavölgyi István futóévei*. Budapest, 1999. 46–47.

¹² Az ausztrál Ron Clarke 1965. június 4. és július 14. közt öt világcúcsot futott, kettőt Los Angelesben, három európai versenykörútja során. Ez az öt rekord azonban három futás „terméke” volt. Egyik 3 mérföldes csúcsát az 5000-es, a 6 mérföldesét meg a 10 000-es rekord részidejeként érte el. Közülük a legemlékezetesebb a július 14-én Oslóban 10 000-en elért 27:39.4 másodperces idő lett (a régi csúcsot 35.9 másodperccel javította meg!), ami az 1972-es müncheni olimpiáig, az ott győztes Lasse

csodát öt starttal érte el. (Az október 23-án, a magyar bajnokságon futott 5000-es csúcsa közben a három mérföldes rekordot is megjavította.) Az ember, akiről fél éve jobbra csak hazájában tudtak az atlétika barátai, a földkerekség egyik legismertebb versenyzőjévé lett. Hogy a világ legjobb európai sportolójának járó Helms-díjat ő kapta meg, senki sem csodálkozott.

Már májusban két rekordot futott a szezon nyitányaként Budapesten, a Tüzér utcai pályán (3000 méter) és Londonban (2 mérföld), a július 28-án Helsinkiben elért 1500-as világcúcs (3:40.8) pillanatait pedig filmfelvétel is őrzi nekünk. S jutott két (három) csúcs az őszre is: 5000 méteren szeptember 10-én 13:50.8-ig, október 23-án meg – a szovjet Kuc által szeptember 18-án Belgrádban elvett világelsőséget visszahódítva – 13:40.6-ig ért, ami közben – említettük – a 3 mérföldes rekordot is átírta. Népszerűsége az egekben járt ezután, tréfas verset írtak hozzá,¹³ cikkek alatt szerepelt a neve, ide-oda – például a Gamma gyárba, műszerésztanoncságának színhelyére – is hívták élménybeszámolóra,¹⁴ mindenki remélte, hitte, hogy a következő esztendő – az olimpia éve – még az '55-ösnél is szebb lesz biztosan. S jók is voltak az előjelek.

A december végi, január eleji ausztráliai túrán – önmagában is szenzáció volt az utazás – kétszer is legyőzték ugyan őt, ám mindez a hosszú útnak, a fáradtságnak s a futó sérülésének volt betudható. „Iharos jelenlegi felkészültségét teljesen kielégítőnek tartom” – ezt Iglói Mihály nyilatkozta a sportlapnak a sérüléséből felgyógyult versenyzőről május elején.¹⁵ A brit játékokra érkezett csapatot újságírók, fényképeszek rohama várta London repülőterén, s a 3000 méteren győztes sztárnak még tiszteletkört is kellett futnia. Nem nagy időkkal ugyan, de sorra nyerte a versenyeket júniusban is, aztán június 21-én apró légy került a levesbe (talán) váratlanul: a norvégiai Bergenben rendezett viadalon az angol Gordon Pirie az ő 5000-es világcúcsát elég alapos mértékben javította meg (13:36.8), sőt, Kuc is a korábbi rekordon belül (13:39.6) ért a célba. Nagyobb riadalmat, elbizonytalanodást a hír aligha okozhatott, hisz a Népstadion több tízezres közönsége július közepén valószínűleg szenzációnak lehetett részese. A szabadabbnak tetsző légkörben – a Petőfi Kör ezreket megmozgatott sajtóvitája után, három nappal Rákosi Mátyás leváltása előtt! – immár Bukovi Márton szövetségi kapitánnyal az élen játszott magyar–lengyel válogatott meccs után rendezett bajnokságon 10 000 méteren állt rajthoz. Mindössze egyszer, '52 novemberében szükségből futotta le addig a távot, most meg Zatopek felülmúlhatatlannak hitt világcúcsát tizenkét másodperccel megjavítva adta át a múltnak (28:42.8), egyedül körözve már az elejétől, hatalmas örömet okozva mindenkinek. A csúcsdöntésről maga a cseh legenda is szinte lelkesedve nyilatkozott,¹⁶ jósolván, hogy az új időt maga Iharos a melbourne-i olimpia döntőjében javítja meg, s ezt mi, magyarok is pontosan így gondoltuk alighanem. A három–négy arany reménye ez idő tájt – s Rozsnyói szeptemberi világcúcsa nyomán – vehette kezdetét. Aztán augusztus elejétől mintha behorpadt volna valami, amit – bár a bizakodás sokáig megmaradt – nem is sikerült kikalapálni már.

Viren új csúcsáig élt. Lásd: *Clarke fantasztikus világcúcsai lázba hozták a világot*. Népsport, 1965. július 16. 4.

¹³ Az egyik versszak így szól: „Eredményét papírra vetni, / Lapban kinyomtatni nem szabad, / Mert mire a hír megjelenne, / Iharos még jobban szalad.” Vö. Krasovecz Ferenc: *Száz év atlétika*. Budapest, 1997. 182.

¹⁴ *Készülnek az MHK-ra és a tömegversenyekre a Gammában*. Népsport, 1956. május 14. 3.

¹⁵ *Megfelelő alapokkal kezdték meg középtávfutóink, hosszútávfutóink és gyaloglóink a formábához edzéseket*. Népsport, 1956. május 8. 2.

¹⁶ *Zatopek véleménye Iharos világcúcs-javításáról*. Népsport, 1956. július 17. 3.

Legnagyobb reménységünk 1500-as rekordját augusztus 4-én Tatán a csendes ellenlábás, Rózsavölgyi javította meg (3:40.6). Egy kilencedikei hír szerint Iharos gyomormérgezéssel bajlódott,¹⁷ fájta a bokája is, ám sérülése – írta a *Népsport* 28-án – rendbe jött, amit a szeptember 3-án Svédországban futott 13:46.6-os 5000 bizonyítani látszott. Stockholmból Malmöbe érve közel sem ment a futás már annyira. 6-án Gordon Pirie az 5000 után a 3000-es csúcst is elvette tőle (a mi versenyzőnk negyedikként, 13 másodperccel lemaradva ért a célba, ráadásul a második Rózsavölgyi is jóval az ő régi idején belül futott), szeptember 11-én a 10 000-es rekord is odalett: Vladimir Kuc, a bivalyerős orosz jó 12 másodperccel (28:30.4) ért el jobb időt, mint Iharos alig két hónappal azelőtt. 14-én megint sérülésről meg a magyar–csehszlovák viadal kihagyásának kényszeréről szólt a hír, ám az angolok ellen szeptember 30-án startvonalra állt, hogy mereven, kedvetlenül futva – ezek a tudósító szavai – harmadik legyen csupán 5000 méteren, október 8-án meg a London–Budapest találkozón 1500-on lett gyenge idővel (3:50.4) csak harmadik. Ekkor már a kétely hangjai is megszólaltak olykor: a magyarok taktikailag nem eléggé felkészültek; Iharos meg inkább csúcstartó, de nem versenyző típus egy 15-én közölt olvasói levél (?) szerint, akit, hogy győzni tudjon, meg kell „keményíteni”.¹⁸ A MOB október 17-én véglegesített csapatnévsora atlétaként az ő nevét elsőként tüntette fel. Az október 20–21-én rendezett magyar–finn találkozón első helyen, de 14 percen kívüli idővel végzett 5000 méteren. 21-e volt, vasárnap, másnap Iglói gárdája Tatára indult, a 29-re tervezett utazásig edzeni. Iharos nem ment velük, ezért Rózsavölgyi – neki volt autója –, Tábori és a Mester 23-án Budapestre utazott előkeríteni, ám ő eltűnt, nem találták sehoh. ¹⁹ Tettével a magyar atlétika történetének nagy titkát hagyta reánk, amit nem volt hajlandó fölfedni soha, s azt hiszem – hangosan, a külvilág előtt – nem is lett volna képes reá.

A kettő – a lelkesebbek szerint három – aranya esélyes futó miért nem ment az olimpiára, ezt a kérdést számosan feltették már újra meg újra, de megnyugtató válasza senki sem juthatott. Azért nem, mert állítom, a tények egyértelmű egzaktságával bíró válasz nem létezik. Pontosabban: nincs, mert nem volt egy (!), mindent felülíró ok, ami a döntésre magyarázatot adna végre, sőt – s lehet, homályt teremtek a szurkolói agyban ezzel –, nem is „döntött” a futó akkor igazán! Hagyta, hogy a körülmények – a reá telepedett tétovaság, félelem –, „döntsenek” helyette inkább, s ezt később, a „mit is tettem?” rémületének fölismerésében magának sem tudta „bevallani”, nyílt szóval beszélni róla meg bizonyosan nem. Hisz amit „tett”, egy totálisan elbizonytalanodott, tehetetlenné vált lélek tipikus reakciója volt: eltűnt, menekült a társak, a világ, de önmaga elől is alighanem.

Hol volt Iharos Sándor 1956. október 22–30. közt, ezt kéne tudni, álljon elő a válasszal, ha – hitelt érdemlően s nem az „így hallottam” módján! – bizonyítani képes valaki. Tán vidéken töltötte a jó hétnyi időt – van adat reá²⁰ –, s ha így történt, ugyancsak beszédes ez. Akárhogy volt, október 30-ig nem látta őt Budapesten senki sem. A *Népszava* október 31-i számában (30-án, az olimpiára való indulás napján a lakásán beszélgettek vele) úgy nyilatkozott, nincs megfelelő formában, nem utazik, a reá eső költséget meg adják a harcokban megsebesültek gyógyítására.²¹ Iglói Mihály a másnapi *Magyar Népsport*-ban úgy beszélt, hogy

¹⁷ „Nem reményekkel, hanem tudással kell kimenni Melbourne-be!” *Népsport*, 1956. augusztus 9. 3.

¹⁸ *Levelek a szerkesztőséghez*. *Népsport*, 1956. október 15. 4.

¹⁹ Török: *Pergamen, Rózsavölgyi István futóévei*, 63.

²⁰ *Csermák é!* *Népszava*, 1956. október 28. 4. (A lap állítása szerint a futó ezekben a napokban Kis-kunhalason, a rokonainál tartózkodott, s szombaton, tehát 27-én! indul Tatára. Sosem érkezett meg!)

²¹ *Iharos: nem vállalom!* *Népszava*, 1956. október 31. 6.

idegileg nincs teljesen rendben a futó, és családi okokra való hivatkozással maradt itthon.²² Nem ült a végül Csehszlovákia felé induló buszra tehát, ám a Prága melletti Nymburkban – a felszerelést szállító busszal (teherautóval?) utazott oda november 2-án – megjelent, s a *Népakarat* november 3-i száma szerint ment volna Ausztráliába, de tudósítóként csupán,²³ ám – erről nem írt a lap – Iglói határozottan ellenezte ezt. Nem volt a 6-án induló repülőgépen. Új párjával, a gerelyhajító Laczó Ilonával december elején Bécsbe, majd Belgiumba utazott, s össze is házasodtak 1957. április 11-én. Iharos minden fölkérését elutasított közben, nem volt hajlandó futni, s noha szerződést, lakást, autót, munkalehetőséget is kapott a pár, a kínzó honvágy hazahozta őt.²⁴ Versenyzett még – nem a korábbi szinten²⁵ – 1962-ig (mezei csapatbajnokságon '63-64-ben is indult), ám itthoni élete tényszerűen egy másik történet része lenne már.

Megint a Vitray-interjúra gondolok. „Be kell valljam, azt az embert, akinek mindent köszönhettem, köszönhattünk [...] cserbenhagytam” – mondja, s látom zavarát, feszengését ott a széken. Telefonbeszélgetésről szól (nem említi – pedig jó lenne –, mely napon, honnan hívta a Mestert),²⁶ s hogy „személyi okra” hivatkozva nem utazott Melbourne-be.

Hát, igen! Meglehet, a história intim, kényes része ez, de hogy a legfontosabb, döntő eleme lett volna a történetnek egyértelműen, nemigen hiszem. A Laczó Ilonához fűződött szerelemről van szó, s ebben van, aki a futó itthon maradásának végső okát látja makacsul. Abban nem hiszek, hogy Iharos – Nymburkban vagy idehaza, 30-án még? – az olimpiai indulását kedvesének a csapatba választásához kötötte volna. E vélekedést életszerűtlennek és irracionálisnak gondolom, s nemcsak azért, mert Laczó Ilona is határozottan cáfolta ezt.²⁷ A gerelyhajító csapattagsága – '54-ben volt magyar bajnok – szóba sem került ugyanis (a nála hat méterrel jobbat tudó Vigh Erzsébet indult e számban és lett hetedik), s maga a futó is hol a formánkívüliségre – szerintem legőszintébb ekkor lehetett! –, hol a tudósítói szerep óhajára hivatkozott a történet idején, s ebbe e „zsarolási” szál nemigen illene bele.

Ami a hölgy és az atléta közt történt, természetesen kizárólag reájuk tartozott. Egyvalamit azonban tudunk kéne mégis ahhoz, hogy a história lélektani logikája s a futó akkori pszichés állapota – ami nem magánügy már! – érthetőbbé legyen. Mikor indult e kapcsolat? Nem dátum szerint mikor ('56 tavaszán, Tatán), hanem hogy a szerelem fellobbanásakor Iharos családja együtt volt-e még, vagy ő „szabad embernek” számított, hisz e tény a lelkiállapotra nézvést nagyon nem lehetett mindegy – ennyi talán belátható. Hogy nagy volt a szerelem, elhiszem, hogy félthette a hölgyet másfél hónapra itthon hagyni, szintén, ám azt, hogy az új kapcsolat egy családot bolydított fel, vagy a viszony „szabadon” volt szóhozható, fontos lenne tudni – mert nem ugyanazt az emocionális állapotot hozza elő az Iharoshoz hasonló hiperérzékeny emberből! – ezt állítani merem. E történetnek innét nézve lesz értelmezhető

²² *Kedden este elutazott a magyar olimpiai csapat Melbourne-be.* Magyar Népsport, 1956. november 1. 1.

²³ *Szájról szájra.* Népakarat, 1956. november 3. 6.

²⁴ Salánki Miklós: *Laczó Ilona vallomása*, Napi Magyarország, 1998. november 21. 18.; Arday Attila – L. Papp István – Thury Gábor: *Vér és aranyak*. Budapest, 2006. 59.

²⁵ Az 1958-as svédországi EB-n 5000 méteren hatodik (14:07.2), a '60-as római olimpián 5000-en tizedik (14:11.4), 10 000-en meg a tizenegyedik (29:15.8) helyen végzett, korábbi önmagához képest kifejezetten gyenge időeredményekkel tehát.

²⁶ Iglói Mihály emlékezése szerint a telefonbeszélgetés 22-én, a Tatára való indulás napján lehetett, amikor Iharos nem jelent meg a megbeszélthelyen. „Ekkor jött a telefon. Náci bácsi nem mehetek ki az olimpiára. Már felhívtam Hegyi Gyula bácsit, és neki elmondtam, hogy nem utazom. Vigyenek ki helyettem másik sportolót...” Vö. Arday – L. Papp – Thury: *Vér és aranyak*, 57.

²⁷ Lásd a 24. jegyzetet.

szerpe az augusztusban már kimutatható formahanyatlástól az október második felére kialakult helyzethez vezető úton.

Mert engem bizony az október végi állapot érdekelne módfelett, aminek összetett (szakmai, egészségügyi, érzelmi) elemei lehettek persze. Azt, hogy az eredmények – sérülésekkel is tarkítottan – augusztus elejétől romlottak inkább, vitathatatlanak gondolom, de ennek szigorúan szakmai okait (Iglói módszerének túlhajszolása, amit az érzékeny jobb boka nem bírt már? Túledzettség?) nem tisztem firtatni. Ám az eredmények alakulására s ennek a pszichére való hatására nézvést valamire fölfigyeltem.

Először: van az Iharos-legendáriumnak egy folyvást hajtogatott pontja, amit úton-útfélen leírni, noha nem igaz. Úgy szól, hogy a futó 1500-tól 10 000-ig egy időben volt a világcsúcs tulajdonosa, Nurmi egykori bravúráját ismételve ezzel. Nos, Iharos valóban volt az özsűs táv rekordere, de egyszerre nem. 1955-ben 1500 és 5000 közt övé volt a legjobb idő, ez igaz, ám amikor a 10 000-ét is megszerezte hozzá ('56. július 15-én), addigra az 5000-ét Gordon Pirie (június 29-én) elvette tőle már.

Miért lehet fontos ez? Különösebb szakmai jelentősége aligha volt ennek (hihette, júliusi állapotában a csúcstól bármikor visszaszerezheti), de kommunikációs és lélektani mégis talán. Mert azt hiszem, mindhármójuk tudatához, versenyzői „identitásához” a világcsúcs mint „olyan” igen erősen hozzátartozott, tán még a soros (addig nem igazán rangos!) győzelmeknél is jobban.²⁸ Iharos a világ legjobb közép- és hosszútávfutójává a rekordjaival lett, ez emelte önbecsülését az egekig '55-ben s '56 nyarán is egyértelműen (a Helms-tróféát Mező Ferenc a 10 000-es világcsúcs napján, a verseny előtt a Népstadionban – a válogatott labdarúgó mérkőzés szünetében – adta át neki), s e tényhez kapcsolódott az olimpiára vonatkozó jóslások, remények természete is. Hisz kitől várjunk aranyat, aranyakat, ha nem a csúcstartótól?

S itt álljunk meg egy pillanatra. Hogy hány világcsúcsot ért el a futó 1954–1956 között, az atlétika emlékezete számon szokta tartani hibátlanul (a váltókkal együtt tizenegyet), hogy ő volt a rekorder minden 1500 és 10 000 közti távon, ezt is még (mint írtam, egy időben nem!), ám lenne egy kérdésem, amin nem szokott elgondolkodni senki sem: Hány világcsúcs volt Iharosé, midőn – '56 október közepén – az utazásra kellett volna készülnie? Megmondom: egy sem! A futó, akinek a csúcs önazonosságához tartozott, minden rekordját elveszítette addigra már! Legjobb idejét 1500-on Rózsavölgyi ('56. augusztus 4.), 3000- és 5000-en Pirie ('56. szeptember 3.; '55. június 29.), 10 000-en Kuc ('56. szeptember 11.) javította meg, s – Rózsavölgyi kivételével – nem is kicsi különbséggel általában. (A 3 és 6 mérföldes – méteres távok közben mért – rekordok nem annyira fontosak.)

S ott volt közben ő, „jelvényeitől” megfosztottan, sajtó bokával, fájó gyomorral, romló eredményekkel, magánélete tépettségével is küzdve, miközben tőle mindenki aranyakat várt az olimpián, ahogy ő is azokat várt nyilvánvalóan pár hónapja még.

Aztán meg: versenyzési szokásainak természetével is tökéletesen tisztában volt, ez bizonyos. Szinte valamennyi világcsúcsát „kicsi” versenyen, kevés (3-5) ellenféllel szemben, társai segítségével („nyulazásával”) vagy a köröket egyedül róva (mint 10 000-en, ahol 43 másodperc előnnyel győzött!) érte el. Igazán rangos viadalt nem nyert '56 előtt (utána sem, de ez más lapra tartozik). Lehet, „iramfutó” volt inkább, mint a csúcsokat egymásra gyártó Ron Clarke, David Bedford vagy Henry Rono később, ezt nem tudjuk eldönteni már. Nem tudott versenyezni – ezt Rózsavölgyi mondta róla –, kellett a biztonságot adó „mankó”, a segítség

²⁸ Rózsavölgyi István mondta el, hogy amikor Iglói tanítványává lett, első kérdése az volt a mesterhez: mikor futok világcsúcsot, s hogy például a 2000-es rekordjához külön azért szervezték a versenyt Csepelen, hogy megfuthassa. Vö.:Török: *Pergamen, Rózsavölgyi István futóévei*, 31., 35., 44., 55.

neki, s ilyesmire az olimpiai döntőkben aligha számíthatott.²⁹ S még valami feltűnhet. A világ akkori legjobbjaival nemigen „párbajozott”! Se Zatopek (jó, ő kifele ment már ’54 után), se Kuc ellen nem futott, vagy ha mégis – az ausztrál Stephens, a brit Pirie ellen – ki is kapott többnyire.

Tudta: az olimpián nem lesz segítség. Hogy nem három–öt, hanem sok klasszis ellenféllel esetleg nagy bolyban futva kellene majd szembenéznie, s az ’56 augusztusa utáni eredményei sem voltak olyanok, amilyeneket az év első felében remélt, különösen a tüneményes 1955 után.

Szembe mer-e nézni saját bukásának esélyével, lehetőségével, ez volt a kérdés, vagy mindaz elől, ami reája zuhant, ösztönösen menekülni kezd? Lehetséges-e, hogy az a lélek, aki igen-igen mélyről indulva futott a világ tetejére, rémisztően sötét veremnek – a zuhanás rettegett alkalmának – látta azt, ami a nagy-nagy megmérettetésen várt volna reá? Amit nem akart átélni, s ez tökéletesen megérthető, ha az aranyakat követelő szurkoló nem fogadja ezt el, akkor is.

Szó, mi szó, azt gondolom: Iharos ’56 októberében mentálisan összeomlott. Érezte, hogy akkori szakmai-lélektani állapotában – csúcseitől is megfosztottan – győzni az olimpián fikarcnyi esélye sincs, s mindezt az őt tökéletesen ismerő edzője, Iglói Mihály tudta, még nála is jobban talán. Tudta a Mester, ha utazik, s odaáll a starthoz, kudarc várható, ami Iharoshoz, hozzá, az edzőhöz s az egész, harcát vívó magyarsághoz is méltatlan lenne egyértelműen. Ezért zavarta haza a nála, Nymburkban „tudósítónak” bejelentkezett futót! Tán a magyar atlétika történetének legragyogóbb kora fejeződött be akkor – szimbolikusan biztosan.

Volt-e szerepe a döntésben, illetve a „sodródásban” a forradalom kitörésének, nem tudom (egy biztos: Tatára még 22-én – mi lesz másnap, elképzelni sem lehetett – nem utazott el!), s azt sem pontosan (de sejtem!), hogy volt-e Budapesten az „események” első hetében egyáltalán. Lehet, mindazt, ami a magyarság történetében akkor megesett, kínzó zűrzavar-ként élte meg, ami a bizonytalanság riadalmát növelte benne inkább, még mindig csak huzsonhat évesen. Menekült, a világ s önmaga elől is talán – a számára alighanem nagyon ott-honosan ismerős vidékre, anyja rokonaihoz, ahol viszontagságos gyermekkorra meghatározó részét is tölthette a sejtésem szerint. (Jut eszembe: vajha az ismertem szót miért „ösmertemnek” ejtette a ’75-ös filmen?)

Hiába, vannak dolgok, amelyeket megfejtteni nem, csak – lehajtva a fejet – megérteni s belátással elfogadni lehet. S akinek a „miért nem ment el az olimpiára Iharos” kezdetű kérdésre válasznak mindez így együtt nem elég, az maradjon meg a sportban kizárólag a pályán s a konkrét „meccsen” történetekre reflektálni képes s mindig „egy” okot firtató szurkolónak. Mert egyetlen, mindenre magyarázatot adó válasz soha nincs, ez is tudható!

Mi történt az olimpián? Rózsavölgyi – az aktuális világcsúcstartó – legjobb idejétől kilenc másodperccel elmaradva, 1500-on rögtön kiesett. Tábori, aki „lazább” lélek volt, s nem kellett itthon maradt feleségért, gyermekért izgulnia, „hozta magát” valamennyire, 1500-on negyedik, 5000-en hatodik lett, noha egyéni legjobbait ő sem érte el. A várt aranyakból két ezüst lett csupán. Kovács „Bütyök” 10 000-en elért a második helye – a világrekorder Kuc mögött –, minden tiszteletet megérdemelt, s második lett a világcsúcsot tartó Rozsnyói Sándor is, aki edzettsége hiányát – nem bírta a hajrát – hátralévő életében sűrűn emlegette föl. Nincs mit csodálni, az egész csapat halványabb lett a vártnál (a helsinki 16 arany túlszárnyalására gondoltunk eredetileg), az atlétika – a tervtől elmaradva – huszonegy olimpiai pontot hozott. Több lett volna-e ha Iharos is rajthoz áll, nem fog kiderülni, s ez hősünket is nyugtalanította, amíg élt.

²⁹ Dobor Dezső: *Olimpiának indult...* Budapest, 2006. 74–76.

Sosem lett a „régí”. Azt, ami vele s benne történt akkor, lehetetlennek bizonyult feldolgoznia. Egy alig négy perces felvételt nézek, sokadjára már. 1994. március 15. körül készült, s a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét Gallov Rezső államtitkár a televízió nyilvánossága előtt egy vasárnap délelőtti műsorban adta át neki. A ziláltan ősz hajú, vastag szemüveget viselő férfi szabatosan, kerek mondatokban beszél, de a hangja el-elszorul. Mellette a botja, fájó lábairól („kétszer körülfutottam a földet, s most nyomorék vagyok”), méltatlanul kicsi nyugdíjáról szól, látszik, kényelmetlenül érzi magát, s mintha sugallná a tartása is: hagyjanak békén a fájdalommal engem! Az államtitkár átnyújtja a kitüntetést, alatta boríték, jól kivehetően. A műsor értémet akasztják a nyakába, esetlenül csókol kezét a hölgynek, s minden jót kíván mindenkinek. Szívet szorító jelenet az egész, alig két évvel korai halála előtt.

Marschall József fikciós elemekkel dúsitott történetét lapozva villanó mondat kerül a szemem elé. „Őt [mármint Pistát – Rózsavölgyit tehát] a siker éltette, engem pedig a kudarc réme üzött előre”,³⁰ mondja a regénybeli futó, aki – illetve a szerző – hajszálpontosan érezhetett rá valamire. Iharos valóban a kudarckerülő alkatok rendjébe tartozhatott, gátlásosságra, szorongásra hajló lelkéből ez törvényszerűen következhetett, s az is, hogy a vele, benne megesett traumát képtelen lett földolgozni egész életében, s róla, sorsa kudarcáról nem tudott beszélni soha. A pária-létből őt kiemelő csillogást néha karcosan ugyan (hitte, hogy ő a király – mondta versenyzőtársa róla), de jól kezelte még, ám e pozíció elvesztése – s ahogy, amilyen körülmények között elvesztette – lassan, a múlt évek, évtizedek során felőrölte őt. Ezért élt úgy, ahogy élt, gyötrődve, „menekülve”, mindenkit kerülve,³¹ roncsolva magát, mert ama belső, lélek mélyi béke, ami a sikereknél is előbbre való életünkben, nem adatott meg neki.

Az írásra készülve megnéztem a *Tűzszekerek* című film-remeket megint. Eric Lidell, az 1924-es párizsi olimpia 400-as bajnoka, a mindig – a futáshoz való viszonyában is – hite parancsát követve élt skót misszionárius mondja ott: „Istennek célja van velem. Adott nekem gyorsaságot is. Mikor futok, érzem, hogy kedve telik bennem. Ha abbahagynám a futást, az ő adományát vetném meg. Ha győzök, őt dicsőítem.” Érezte, átélte, vallotta-e ezt Iharos Sándor valaha, nem tudom, ám élete alig hatvanhat evilági esztendejének tanúsága – mert tanúság volt ez az élet, amiként minden emberé az –, ahogy volt, van, s ha jól „olvassuk”, holnap is az lehet számunkra, ezt a megfellebbezhetetlen igazságot üzenheti a maga döbbenetesen tanulságos teljességével nekünk. A világ egyik valaha volt legnagyobb futója, s futásainak, beszédes sorsának az emléke így lesz-lehet – csillogó aranyak nélkül is! – mindannyiunk tanítója egyben.

S így lehet nyugodt, békés, e sokat csillogott, még többet szenvedett ember álma is mindörökre!

---

³⁰ Marschall József: *Szélparipa*. Budapest, 2000. 106.

³¹ Lásd Tábori László megdöbbentő történetét, midőn Budapesten több évtized után megkereste Iharost, s egykori társa az ajtónyitás után a lakása ajtajában állva percekig hajtogatta, hogy nem ismeri őt. Vö. Dobor: *Olimpiának indult...*, 76.; Kő: *Tábori és a többiek*, 147–148. (Tábori megjegyzése: „Az volt az érzésem, szégyelli, ahogy él, ami történt vele. A lejtőt...”)

Megtört sorsok a Magyar Köztársaság Elnöki Hivatal Néphivatalához benyújtott útlevelekérelmek tükrében

1949. január – augusztus

Az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága, azon belül az Országgyűlési Múzeum 2020-ban egyik feladatául tűzte ki, hogy a Gazdasági Osztály Irattárát átnézzze, s a történeti szempontból értékes iratokat digitalizálja. Az iratsomók rendszerezése közben több mint kétszáz útlevelekérelmet találtunk, amelyeket a Magyar Köztársaság Elnöki Hivatal Néphivatalhoz (a továbbiakban: MKEHN) címeztek. Írásunkban röviden bemutatjuk az irattárban található források típusait, a Néphivatal működését, az útlevelekérelmek fajtaíát, s természetesen közreadunk több érdekes forrást is.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy nem egy lezárt kutatás eredményét tárjuk az olvasó elé. A fellelt egyedülálló irategyüttes egy részét szerettük volna minél hamarabb egy forrásközlő tanulmányban a kutatók és az érdeklődők számára elérhetővé tenni.¹ Mivel az irattárban található anyagok jelenleg még nincsenek levéltári állományba véve, nincsenek levéltári jelzetekkel ellátva, így a hivatkozásokban a saját jelzeteink alapján utalunk az egyes iratokra.²

Az Országgyűlés Hivatala Gazdasági Osztályának Irattára

Az Országgyűlés Hivatala (a továbbiakban: OGYH) Gazdasági Osztálya irategyüttesében évkörüket tekintve 1900-tól napjainkig található iratok. Az Irattár legnagyobb részét az OGYH gazdasági iratanyaga teszi ki: számlák és kimutatások, alkalmazotti nyilvántartások, az Országgyűlési Múzeum és az Országgyűlési Könyvtár leltáraival, gyarapodási jegyzékeivel kapcsolatos iratok, különböző iktatókönyvek, pénztár- és leltárnaplók, tárcafőkönyvek és beruházási dokumentációk. Érdekes iratsomóegyüttest képeznek a háborút követő helyreállítási munkálatokkal kapcsolatos dokumentumok.

Az Irattárban található az 1946 és 1949 között működő Magyar Köztársaság Elnöki Hivatal (a továbbiakban: MKEH) gazdasági iratanyaga is.³ A Második Magyar Köztársaság rövid fennállása alatt két köztársasági elnök töltötte be egymást követően a tisztséget: Tildy Zoltán és Szakasits Árpád. A több ezer irat remek korszakot ad a köztársasági elnök és hivatala

---

¹ Köszönetet mondunk azért, hogy a rendelkezésünkre álló rövid határidő ellenére Germuska Pál (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [a továbbiakban: MNL OL]), Feitl Írisz (Országgyűlés Hivatala [a továbbiakban: OGYH]), Főcze János (MNL OL), Haász Réka (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a továbbiakban: ÁBTL]), Horváth Miklós (Károli Gáspár Református Egyetem), Nógrádi-Kerekes Margit (OGYH), Reisz Tibor Csaba (MNL OL), Samu Nagy Dániel (OGYH), Stark Tamás (Bölcsészettudományi Kutatóközpont) és Szakály Sándor (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár) segítségünkre volt az iratanyag és különös tekintettel a MKEHN működésének feltárásában.

² Az irategyüttes levéltárba való áthelyezését követően azoknál az iratoknál, ahol nincsen iktatószám, a jelzetek valószínűleg változni fognak.

³ Az 1946. évi I. törvénycikk kimondta, hogy Magyarország államformája Köztársaság, melynek élén az elnök állt, ugyanezen törvénycikk rendelkezett a köztársasági elnöki tiszttel ellátásához szükséges hivatal felállításáról is. Boreczky Beatrix (szerk.): *Magyar Állam Szervei 1944–1950*. Budapest, 1985. 407–409.

működéséről. A házipénztári kimutatások alapján jól tükröződnek a köztársasági elnök és családjának mindennapjai, hogy melyik nyaralóban szerették a legtöbb időt eltölteni, milyen fogadásokat rendeztek, és kiket hívtak meg azokra, milyen szivart szívott Tildy Zoltán, vagy honnan öltözködött Tildy Zoltánné.

Magyar Köztársaság Elnöki Hivatal Néphivatala (1949. január 1. – augusztus 20.)

Nem a köztársasági elnök volt az első, aki Néphivalt hozott létre, az intézmény története a 20. század előtti időkre nyúlik vissza. A Néphivatal szerepét tekintve olyan intézmény volt, amely a hivatalok sokaságában nyújtott ingyenes jogi segítséget (a *pro bono* elvét követve) a tömegek számára, akik elvesznek a szerteágazó hivatali rendszerben.⁴ Ezt jól érzékelteti a *Zala Újság* 1948. július 13-i száma, amely a következőképpen fogalmazott a néphivatal feladatáról: „A felállított néphivatalnak az a célja, hogy a dolgozókat megkímélje a hivatalból-hivatalba való céltalan járkálástól és felvilágosítsa, hogy ügye hova tartozik és mi annak az elintézési módja.”⁵ A Néphivatal közvetlen történelmi előzményeit a Magyar Dolgozók Pártja (a továbbiakban: MDP) által több megyeszékhely és különböző település közigazgatási intézményeiben felállított néphivatali rendszerben találjuk.⁶

Az MKEHN működésének feltárásával kapcsolatban nem volt könnyű dolgunk, mivel a 20. századi intézménytörténet sincs feltárva teljeskörűen. A rendelkezésre álló forrásanyag igen hiányos, esetenként egy-egy szerv történetét jobb híján sajtóadatokból, valamint, ha lehetőség van rá, az *oral history* módszerét segítségül hívva lehet feltárni. Magáról a MKEHN hivataltörténetéről semmilyen szakirodalom nem áll rendelkezésünkre, így a sajtó, az állami költségvetés és az országgyűlési napló adataira, valamint az útlevelekérelmekre kellett hagyatkoznunk.

Forrásközlő tanulmányunk a hatalmas iratmennyiségből egy adott iratcsomóra fókuszál, amely az idáig feldolgozott anyagok közül a legegyszerűbb. A számlákkal teli iratcsomók között egy nagyméretű fehér borítékban 219 útlevelekérelmet találtunk, amelyeket Szakasits Árpád köztársasági elnöknek címeztek. Az írásokat olvasva feltűnt, hogy többen hivatkoznak egy-egy újságcikkre, amelyet 1949 januárjában olvastak különböző sajtóorgánumban.

„Mellékelem a Magyar Jövő szeretett újságunk jan. 20-i számát, amelyből igaz örömmel olvastam és feléledő reménnyel töltött el Ják Sándor cikke a Néphivatalról. Ennek a cikknek a nyomán fordulok Elvtársamhoz azzal a biztos reménnyel, amivel fizikai munkás fizikai munkásemberhez fordulhat.”⁷

A Magyar Távirati Irodától (a továbbiakban: MTI) minden napilap átvette a hírt,⁸ miszerint 1949. január 1-jével a MKEH mellett megkezdte működését a MKEHN, amelynek elnöke Michalkó László, egykori géplakatos volt.⁹ A Néphivatal Budapesten, közvetlenül a Köztár-

⁴ Hilscher Rezső: *A néphivatalok szerepe a szociális védelemben*. Társadalomtudományi füzetek, 4. kötet (1936) 4-6. sz. 23–30.

⁵ *Zala*, 53. évf. (1948) 158. sz. 3.

⁶ *Délmagyarország*, 5. évf. (1948) 243. sz. 3.; *Észak-Magyarország*, 5. évf. (1948) 291. sz. 4.

⁷ Részlet özv. É. Péterné útlevelekérelmének mellékletéből, melyet sógora, E. Gyula írt 1949. február 16-án Santiago de Chiléből. Feldolgozás során adott jelzet: 36/1949 MKEHN

⁸ Átvette a hírt többek között: a Magyar Nemzet, a Népszabadság, a Kis Újság, a Friss Újság, a Szabad Szó.

⁹ Ják Sándor: *Néphivatal – a nép hivatalával*. Magyar Jövő, 58. évf. (1949) 16. sz. 2.

óság Elnöki Palota mellett, az Eszterházy utca 30. szám alatt működött.¹⁰ Ügyfélfogadási ideje minden hétköznap 9 és 13 óra között volt, emellett a köztársasági elnöknek külön fogadóórája volt minden kedden 12 és 14 óra között.¹¹

„A Néphivatal célja az, hogy köztársaságunk minden polgára igazságos ügyével jogos panaszával személyesen vagy írásban fordulhasson az ország legmagasabb hivatalához és annak vezetőjéhez, a Köztársaság Elnökéhez. A Néphivatal alapelve az igazságos, gyors, bürokrácia mentes ügyintézés.”¹²

A Néphivatalt első naptól előzőnlötték panaszaikkal a magyar állampolgárok, különösen látogatott volt Szakasits fogadóórája. 1949. január 12-én, egy keddi fogadóóra után, másfél héttel a hivatal működésbe lépése után a köztársasági elnök így nyilatkozott a *Népszava* újságírójának: „Itt nem formálisan, hanem lényegében nyúlnak majd a kérdésekhez és oldják meg azokat. Senki ne érezze ebben az országban, hogy ha igazságos ügye van – azt nem intézik el.”¹³

Három héttel a hivatal megnyitását követően egy újabb MTI közleményben kérték a panaszos ügyeikkel a Néphivatalhoz fordulokat, hogy csak azok jelenjenek meg a köztársasági elnök szokásos keddi kihallgatásán, akiknek előzetes írásbeli értesítést küldtek válaszul a kérelmükre. Kérték továbbá, hogy csakis a legindokoltabb, rendkívüli intézkedést igénylő esetekben forduljanak a Néphivatalhoz, ugyanis „a hivatal gyorsan és eredményesen nem tud intézkedni akkor, ha a közönség – mint azt a tapasztalatok mutatják – a minisztériumok, polgármesteri hivatalok vagy más illetékes közigazgatási szervek kihagyásával közvetlenül fordul a hivatalhoz”.¹⁴ Ezt alátámasztják az útlevelekérelmekben olvasottak is. N. Zoltán mezőtúri lakos, aki szüleit szerette volna Erdélyből magához venni, ezt írja levelében: „Budapestben élő bátyám már felkereste az Elnöki hivatal mellett működő Néphivatalt, de olyan nagy számban vannak előtte jelentkezők, és Ő elfoglalt ember, így kénytelen voltam így, levél formájában felkeresni Elnök Urat.”¹⁵

A már említett *Magyar Jövő*, az Amerikában élő magyarok folyóiratának hasábjain Michalkó Lászlóval készült interjúból az is kiderül, hogy a Néphivatal megszervezéséhez már novemberben hozzáláttak.¹⁶ Működését még meg sem kezdte a hivatal, de 1948. december 23-án a MKEH dolgozói és családtagjai együtt ünnepeltek a MKEHN alkalmazottjaival a karácsonyfaünnep alkalmával.¹⁷

A Magyar Állam 1949. évi tervezett költségvetéséből is jól látszik, hogy a Néphivatal nem önálló intézményként, hanem a Köztársaság Elnöki Hivatal részeként jelenik meg: „Demokratikus államberendezésünkben kifolyólag szükségesnek tartottam egy olyan hivatal felállítását, amely a nemzet minden tagjának lehetővé teszi, hogy kérelmével, ügyes-bajos dolgával közvetlenül az Államfőhöz fordulhasson. Ennek megfelelően e fejezet keretében gondoskod-

¹⁰ Ma Pollack Mihály tér 8. Rozsnyai József: *A pesti Esterhazy palota és lakói*. Budapesti Negyed, 17. évf. (2009) 1- (63.) sz. 23.

¹¹ *Megalakult a Köztársaság Elnöki Néphivatal*. Szabad Nép, 6. évf. (1948) 297. sz. 3.

¹² *MTI Belföldi Hírek*, 1948. december 23. 16 óra 50 perc.

¹³ *A köztársasági elnök néphivatala megkezdte működését*. Népszava, 77. évf. (1949) 9. sz. 3.

¹⁴ *MTI Belföldi Hírek*, 1949. január 22. 17 óra 50 perc.

¹⁵ Részlet N. Zoltán 1949. május 26-án kelt útlevelekérelméből. Feldolgozás során adott jelzet: 129/1949 MKEHN

¹⁶ Ják: *Néphivatal*, 2.

¹⁷ *MTI Belföldi Hírek*, 1948. december 24. 13 óra 30 perc.

tam az Elnöki Hivatal keretében működő és az újonnan megszervezendő Néphivatal személyi, elhelyezési, fenntartási, működési stb. költségeiről is.”¹⁸

Az 1947/1948. évi költségvetésben előirányzott létszámmal szemben 1949-ben növelni kellett az alkalmazottak létszámát tíz fővel, melynek oka egyértelműen a Néphivatal felállítása volt. Eddig nem találtuk meg a MKEHN alkalmazotti listáját, azonban a kérelmekből jól látszik, hogy minimum négy-öt alkalmazottja volt a Néphivatalnak. A költségvetésből az is jól látszik, hogy a Néphivatal kulturális és szociálpolitikai céljainak eléréséhez, valamint a hivatal működéséhez szükséges berendezésekhez külön forrást biztosítottak, azonban gazdaságilag egyazon szerv alatt kezelték a Köztársaság Elnöki Hivatalt és a Néphivatalt.¹⁹

Ez a tény több kérdést is felvet. Ha a MKEH az Eszterházy palotában kapott otthont a Néphivattal együtt, akkor miért az OGYH Gazdasági Osztályán találtuk meg az MKEH gazdasági iratanyagát? A Köztársaság Elnöki Hivatalt az 1949-ben elfogadott alkotmány szerint az Elnöki Tanács intézménye váltotta fel, mely az Országházban működött, így célszerűnek mutatkozott a MKEH iratanyagát is az Országházba átszállítani.²⁰ Ott azután már szoros együttműködésben működtek az Országgyűlés és az Elnök Tanács hivatalszervei, s ez az együttműködés minden bizonnyal az irattározást is érintette. A további kutatások során érdemes lesz megvizsgálni azt is, hogy vajon 1949. augusztus 20-a után az Elnöki Tanácsban miképp jelenik meg a Néphivatal intézménye, vajon volt-e jogutódja, s ezt követően egyáltalán fogadtak-e kérelmeket.

Magyar Köztársaság Elnöki Hivatal Néphivatalának útlevelekérelmei

Pontosan nem tudni, hogy az Irattárban megtalált összesen 219 útlevelekérelmem hogyan kerülhetett az OGYH gazdasági iratai közé. Bárhogyan is legyen, ennek köszönhetően fennmaradtak az utókornak, és nem váltak az 1956-os tűzvész vagy az esetleges leselejtezések áldozatává.²¹

A Köztársaság Elnöki Hivatal 1946 és 1949 közötti iratanyaga megsemmisült, mindösszesen 1 doboz iratanyag²² és 4-4 iktatókönyv, valamint név- és tárgymutató maradt fent. 1949-ből két név- és tárgymutató is rendelkezésre áll. Az egyik iktatókönyv a Köztársaság Elnöki Hivatalé, a másik pedig a Néphivatalé volt. Megállapítottuk, hogy egy hivatalt alkotnak, de irataikat mégis külön iktatták. Erre szükségük is volt, hiszen a Néphivatalban a mindössze nyolc és fél hónapnyi működése alatt 7817 beérkezett kérvényt iktattak, míg a MKEH iktatókönyvében 1196 irat iktatását találjuk. A Néphivatalnak fennmaradt az iktatókönyve, valamint a név- és tárgymutatója is, melyben csak a beadványokat iktatták, a kimenő leveleket nem. Összesen ötven útlevelekérelmem hátoldalán találtunk iktatószámot, amelyeket összevetettünk az iktatókönyvekkel, minden esetben egyezést állapíthattunk meg. Az iktatókönyvben az alábbi adatokat jegyezték fel – a legtöbb esetben hiányosan: iktatószám; az érkezés ideje; a beadó hivatal vagy fél neve, kelte és száma; az iktatmány tárgya – itt jelölték, ha volt melléklet csatolva [mell.], valamint ha volt előzmény irat [e. i.]; az osztályelőadó neve; kiadóba érkezett; leíró; kiadás előtt hova, mikor küldetett; kiadóba visszaérkezett – az utóbbi négy részt mindenhol kitöltetlenül hagyták; kiadás után hova, mikor küldetett –

¹⁸ Állami Költségvetés az 1949. évre. Köztársaság Elnökség. 19.

¹⁹ Állami Költségvetés, 30–37.

²⁰ A Köztársaság Elnöki Hivatal az 1949. évi XX. törvény értelmében a Népköztársaság kikiáltásával megszűnt, szerepkörét az Elnöki Tanács vette át. Boreczky: *Magyar Állam Szervei*, 409.

²¹ Komjáthy Miklós: *Tűzvész az Országos Levéltárban*. Levéltári Híradó, 6.évf. (1956) 4. sz. 3–6.

²² MNL-OL XVIII-8 Magyar Köztársasági Elnök Elnöki Hivatal iratanyaga. 900-1195-ös számmal iktatott iratok maradtak fenn.

néhány esetben itt jelölték, ha valaki utólag küldött még egyszer kérelmet; a/a – ad acta, azaz véglegesen lezárt ügy, expedíaltatott, hova, mikor – itt jelezték, ha például a Belügy- vagy Külügyminisztériumba vagy máshová tovább küldtek egy kérelmet, néhány esetben itt jelölték, ha a kérelmet elutasították, dátummal együtt; az utolsó feljegyzés pedig egy iktatás során az irattárba helyezés időpontja volt.²³

Az útlevelek adatait felvittük egy Excel-táblázatba, ennek segítségével mind a kvantitatív, mind pedig a kvalitatív történetírás eszközeivel megvizsgáltuk az irategyüttest. Ezek alapján elmondható, hogy összesen 219 személyről tudunk, akik útlevelekért ügyében fordultak a Néphivatalhoz. A 219-ből 32 esetben csak a hivatal válasza van meg, a fennmaradt forrásokból tudjuk, hogy ezeket a kérelmeket a Belügyminisztériumba²⁴ (a továbbiakban: BM) vagy az Államvédelmi Hatóság (a továbbiakban: ÁVH) Útlevel Osztályához²⁵ továbbították.

Fontos lenne még a BM iratanyagát is áttekinteni, azonban időszíke miatt erre még nem volt lehetőségünk. Előzetes tájékoztatás alapján az MNL OL anyagában a BM Útlevelek évköre csak 1967 és 1990 közötti éveket öleli fel. Az ÁBTL-ben található a BM ÁVH iratanyaga, azonban előzetes tájékozódás szerint az Útlevel Osztály iratai itt is csak töredékesen maradtak fenn.²⁶ További kutatás tárgyát képezik még a Miniszterelnökség Általános iratai között a MKEH működésével és az útlevelekkel kapcsolatos iratok, valamint a Köztársaság Elnöki Hivatal 1948. évi fennmaradt iktatókönyve és tárgymutatója.

Azon 187 útlevelek közül, amelyekben maguk a kérelmek is megmaradtak, pusztán 50 esetben találunk iktatószámot a hátoldalon, tehát a beérkező útlevelek csupán 26%-át, azaz csak minden negyedik-ötödik kérelmet iktattak!²⁷ Ha ezt vesszük alapul, s a MKEHN 1949. évi iktatókönyvében szereplő 7817 iktatószámot 4-5-tel felszorozzuk, akkor 30–40 000 közé tehető a beérkezett kérelmek valódi mennyisége – itt nemcsak útlevelekre gondolunk, hanem minden egyéb ügyben érkezett kérelemre is, amelyekről később még szót ejtünk. Azt, hogy miért nem iktattak minden kérelmet, és miért nem szerepel

²³ Egy példa az MKEHN iktatókönyvéből egy olyan esetre, ami nem útlevelekkel kapcsolatos: iktatószám: 5258; érkezés ideje: 1949. 04. 22.; a beadó fél neve, kelte és száma: P. Mihály, Duna-földvár Teleki tér; az iktatmány tárgya: Büntetés elengedést kér; expedíaltatott, hova, mikor: MDP Igazságügyimin. kérve 05.16., telefonon közölte: elutasítva 05.20.; irattárba helyeztetett: 05.17.

²⁴ A Belügyminisztériumban ritkább esetben Kádár János belügyminiszternek, leggyakrabban Sándor Imre rendőr őrnagynak továbbították a kérelmeket felülvizsgálatra. Bajnok József elnöki titkár levelében röviden összefoglalta a kérelem tárgyát, az ügyben forgó személyek nevét, és a kérelmeket továbbküldték a Belügyminisztériumba az alábbi megjegyzésekkel ellátva: „illetékes helyre eljuttatni szíveskedjék”, „hogy a kérelmet kivizsgálni és saját belátás szerint intézni szíveskedjék”.

²⁵ Az ÁVH Útlevel Osztályon belül Zalai Sándor századosnak, az Útlevel Osztály vezetőjének, valamint Weller Antal őrnagynak küldte tovább a kérelmeket Bajnok József elnöki titkár. A döntést ilyen esetben is az ÁVH belátására bízták.

²⁶ Az Államrendőrség átszervezésével 1948. szeptember 10-én jött létre a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság, mely közvetlenül a BM alá tartozott, de pénzügyi tekintetben független maradt az Államrendőrségtől. A BM ÁVH hatáskörébe tartozott többek között az útlevelek kiállítási joga az ország egész területén, valamint a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság is. 1949. december 28-án szűnt meg a BM ÁVH, ezt követően létrehozták a BM-től független ÁVH-t, ami innentől fogva közvetlenül a Minisztertanács alá tartozott. Müller Rolf: *A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember)*. Betekintő, (2013) 3. sz. 1–2.

²⁷ Amennyiben 219 ismert útlevelekkel számolunk, melybe beletartoznak azok a kérelmek is, melyeket továbbküldtek a BM vagy az ÁVH Útlevel Osztályára, így az iratcsomóban csak Bajnok József válasza található meg, akkor 22%-ra csökken az iktatott kérelmek aránya!

minden beérkező kérelem a név- és tárgymutatóban, nem tudjuk. Szűrőpróbaszerűen rákerestünk néhány olyan személyre, akiknek a kérelmén nem találtunk iktatószámot, és valóban nem szerepeltek az iktatókönyvben sem. Feltételezésünk szerint egyszerűen nem szerették volna, hogy nyoma maradjon annak, hogy a valóságban hány ezer ember fordul kéréssel az ország első számú vezetőjéhez, hány ezer elégedetlen állampolgár van a „demokratikus” Magyarországon. Ugyanis kifelé ezt kommunikálták: „Ebben a hivatalban is érezheti a gondjaira, bajaira orvoslást kereső ember, hogy az államhatalom a dolgozó népé.”²⁸ Azonban a valóságot a kérelmezők írásai jól tükrözik. A köztársasági elnök már csak egy báb volt a Magyar Kommunista Párt kezében, és ahogy az az útlevelekérelmekből is nagyon jól látszik, a vasfüggöny 1949 nyarának végére Magyarország határait is lezárta. Se a beutazást, se a kiutazást nem engedélyezték. Családok, szerelmek, életek, sorsok szakadtak ketté és maradtak is így egészen az '50-es évek közepéig. „Naponta mintegy száz különböző irányú kérés érkezik be postán [...] Michalkó László miniszteri tanácsos néhány dossziét választ ki a sokból: mind-egyik dosszié más és más »eset«, s az összességükből kialakul a Néphivatal munkája.”²⁹

Külön dossziékban tárolták az egyes kérelemtípusokat. Erre utal a megtalált irategyűtesnél az, hogy ábécé sorrendben voltak a kérelmek, valamint bal szélükön megmaradtak a lefűzés nyomai. A legtöbb levél elejére vagy hátoldalára ceruzával ráírták a kérvény típusát, hogy kinek menjen válaszadásra, valamint sok esetben a levél tartalmi lényegét, kifejezéseit aláhúzták, ami egyértelmű bizonyíték arra, hogy a kérelmeket előszűrték és kategorizálták. Számos olyan kérelem van, amelyre ráírták, hogy nem válaszolnak rá. Az egyik ilyen eset G. Emil 100%-os hadirokkanté, aki az 1941. június 26-i kassai bombatámadásnál mindkét szemét elvesztette, és súlyos arcsérülést szenvedett. 1944 novemberéig a budapesti 205-ös hadikórházban feküdt, amikor a kórházat kitelepítették Németországba. Itt negyvenöt műtéten esett át egy világhírű osztrák arcpasztikai sebész keze által. 1948 augusztusában beadták családjával a hazautazási engedélyhez szükséges kérelmet, de a BM Hazahozatali Kormánybiztossága nem válaszolt nekik. Sajnos nem derül ki az iratokból, hogy vajon hazakerült-e G. Emil családjával Magyarországra, azonban az biztos, hogy a köztársasági elnöknek írt kérelmét még válasza sem méltatták. Ceruzával ennyi áll a dokumentumon: „nem válaszolunk”.³⁰

A korabeli újságcikkek, valamint a megtalált iktatókönyvek is bizonyítják, hogy nem csak útlevelekérelmek ügyében keresték meg a panaszos állampolgárok a Néphivatalt. A MKEHN 1949. évi iktatókönyvének, valamint név- és tárgymutatójának átvizsgálása alapján az alábbi ügytípusokat különböztethetjük meg a teljesség igénye nélkül, felsorolás jelleggel: rehabilitáció; segély és rokkantszegély; hadigondozás; kegyelmi kérelmek; internálási ügyekkel kapcsolatos kérelmek; amnesztia; nyugdíjkérelmek; pénzbüntetés elengedése; lakásügyekben való közbenjárás; (hadi)fogoly ügyek; a legkülönfélébb állásokba – például a honvédséghez vagy a rendőrséghez – való felvételek kérelme; a pártból való kilépés vagy éppenséggel az ellenkezője, a pártba való belépések kérelmei; a legkülönfélébb peres ügyekben való kedvezőbb elbírálásra vonatkozó kérelmek; a háború utáni súlyos szegénységet is jól mutató családi, hadiözvegyi és szociális segélyek kérései; a hadiárva járadékok ügye, valamint a hazahozatali kérelmek sokasága. A lista végeláthatatlan, oldalak sokaságán át vezet a 7817.

²⁸ Barcs Sándor, *a Független Kisgazda Párt alelnökének felszólalása 1949. január 18-án*. In: Országgyűlés Naplója. 5. köt. Budapest, 1949. 9–113. üls. 307.

²⁹ Ják: *Néphivatal*, 2.

³⁰ G. Emil útlevelekérelmét nem datálta, azonban egy megrázó fényképet mellékel, mely 1945 márciusában készült róla, dokumentálva, hogy a pasztikai beavatkozások előtt milyen állapotban volt az arca. Feldolgozás során adott jelzet: 64/1949 MKEHN

iktatószámig. Az első kérelmet 1949. január 3-án, az utolsót 1949. szeptember 28-án iktatták, ez azt jelenti, hogy bár 1949. augusztus 20-án megszűnt a MKEHN, de a feltorlódtótt kérelmek ügyét valószínűleg nem tudták néhány nap alatt lezárni, még bő egy hónap kellett erre.

A 20. század második felében nagymértékű népességmozgás, be- és kivándorlás figyelhető meg, mind Európában, mind Magyarországon. A jelenséghez nagyban hozzájárult a második világháború és annak következményei, valamint az azt követő időszak politikai, gazdasági és társadalmi változásai az egyes országokban.³¹ A kérelmek között nagyobb arányban találtunk kivándorlással és külföldi látogatással kapcsolatos leveleket. Borbándi Gyula mélyrehatóan foglalkozott a magyar emigráció jelenségével az 1945 utáni évtizedekben. Az eddigi kutatásokból kiténik, hogy 1944 végétől kezdetét vette egy kivándorlási hullám Magyarországon, melynek során megközelítőleg 500 000 és 1 millió közé tehető a kivándorolt magyarok száma, akik részben katonaként hagyták el az országot.³² Ezt követően 1947-től újabb hullám indult meg, ekkor személyes, illetve elsősorban politikai okok miatt hagyták el az emberek az országot.³³

Az előkerült iratanyagban számos alkalommal említést tett a kérelmező arról, hogy már 1947 és 1948 között benyújtotta kérelmét útlevélre és kiutazási engedélyre vonatkozóan, amelyet a BM Útlevel Osztálya elutasított. Ez alapján arra következtethetünk, hogy az 1949-ben a Néphivatalhoz kérelmet benyújtók is a már említett kivándorlási hullám érintettjei voltak.

A 219 útlevélkérelem statisztikai elemzését követően megállapítottuk, hogy a kérelmezők több mint 60%-a az országot kívánta elhagyni, és kevesebb mint 40%-uk írt beutazási engedély ügyében. Az útlevélkérelmek közül 102 gépelt, 81 kézzel írt levél és 4 távirat érkezett a Néphivatalba. Átlagosan 20–25 útlevélkérelem érkezett havonta, a Néphivatal fennállásának utolsó másfél hónapja kivételével, akkor kevesebb mint 10 kérelem érkezett be havonta. A kérelmek rendszerezése során négy nagyobb csoportot különítettünk el. Az első csoportba tartoznak azok a személyek, akik Magyarországot elhagyni szerették volna, és a kiutazásukhoz szükséges útlevelüket nem kapták meg a BM ÁVH Útlevel Osztályától: megközelítőleg 80 kérelemről van szó. A második nagyobb csoportot a magyarországi zsidóüldözés áldozatainak útlevélkérelmei alkotják: ez közel 60 kérelem. A harmadik csoportba a magyarországi bevándorláshoz beutazási engedélyt kérelmezők sokasága tartozik, több mint 40 kérelemmel. Az utolsó és egyben legkisebb csoportba a szovjet (hadi)fogságot³⁴ megjárt személyek útlevélkérelmeit, hozzávetőleg 10 személyt soroltunk. Megközelítőleg 30 kérelmet nem tudtunk kategorizálni, mivel azok nem tartalmaznak megfelelő információt, vagy éppenséggel maga a kérelem hiányzik, a már előzőleg ismertetett okokból.

Sok esetben nem első kérelmeiket fogalmazták a magyar állampolgárok, hiszen többen említést tesznek arról, hogy már egy pontos iktatószám alatt fut az ügyük a BM Útlevel

³¹ Puskás Julianna: *Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években*. In: Molnár János, Orbán Sándor, Urbán Károly (szerk.): *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Budapest, 1985. 237.

³² Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza*. 1. köt. Budapest, 1989. 13.

³³ Borbándi: *A magyar emigráció életrajza*, 133–134.

³⁴ A (hadi)fogoly kifejezés ilyen módon való írásánál a zárójel azt jelzi, hogy a szovjetek több mint 200 ezer civil magyar állampolgárt a katonaként fogságba esett, valódi hadifoglyok közé keverve hadifogolyként kezeltek, s a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon az ártatlanul elhurcolt polgári személyekről is csak mint hadifoglyokról lehetett beszélni. Bognár Zsolt: *„Málenkij robot” A Magyarországról ítélet nélkül a szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcolt civilek története*. Budapest, 2018. 651.

Osztályán, de szeretnének személyes meghallgatást kérni a köztársasági elnöktől. A kérelmeket a legtöbb esetben nem saját ügyükben, hanem egy családtagjuk vagy jó barátjuk nevében írják.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a levél írója bemutatja saját maga és a családja történetét, kálváriáját a második világháború időszakában, és kifejti, hogy melyik országba való beutazás érdekében kéri a köztársasági elnök segítségét. A kérelmek 98%-át a legfőbb közjogi méltóságnak címezték, azonban volt négy eset, amikor Szakasits Árpádnénak címezték a kérelmeket.³⁵ Ezeknél a leveleknél megfigyelhető, hogy igyekeztek az érzelmekre hatni, minthogy Szakasits Árpádné maga is feleség és édesanya. A kérelmek több mint felét maguk is aggódó édesanyák, feleségek, testvérek és leányok fogalmazták meg szeretettük érdekében.

A kérelmekben a magyarországi népességmozgás legfőbb okai között feltűnik a határok átrendeződése és abból adódóan a családok szétszakadása, egészségügyi állapotuk súlyos leromlása, néhány esetben konkrét egészségügyi beavatkozás szükségessége, az anyagi javak felélésével járó szegénység és a zsidóüldözések túlélői számára remény az új hazában való békés életre. A kivándorlási úticélok között gyakorta szerepelnek a következő országok: Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Svájc, Franciaország, Dél-Amerika több országa (Argentína, Brazília, Chile) és Izrael. Sokan hivatkoznak arra, hogy már kint él gyermekük, testvérük az általuk áhított országban, útiköltségük és későbbi eltartásuk így fedezve van. Számtalan kérelem írója már idős, egyedül maradt személy, aki az utolsó éveit szeretett családja körében szeretné leélni.

Az egyértelműen beazonosítható hazautazási kérelmek száma 37 darab. Először azt gondoltuk, hogy az irategyüttes nagyrészt a határon túl rekedt családtagok kérelmei fogják kitenni, azonban kevesebb mint 20 útlevelekérelem szól az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai területekre való ki- vagy azokról való beutazásról. F. István, pestszentlőrinci lakos így fogalmaz kérelmében: „Fájó tüske a szívünkben, hogy már 10 éve nem láthatjuk testvéreinket. Jelen kérelmem beadására az bátorított fel, hogy Groza miniszter úr 1945-ben Brassóban egy nagygyűlésen kijelentette, hogy a két ország viszonya olyan lesz, hogy szülő a gyermekét, testvér a testvérét akadálytalanul látogathassa.”³⁶ Bár a köztársasági elnökhöz, eddigi tudomásunk szerint, nem érkezett nagy számú megkeresés a határon túl rekedt családtagok újra egyesítése céljából, ez – ahogy ezt az idézetből is láthatjuk – a korabeli társadalomban igenis súlyos probléma volt.

A külföldi úthoz szükséges útlevelek kedvezőbb elbírálását kérő leveleknél nem minden esetben a letelepedés, a kivándorlás volt a kérelmező fő célja. Számtalan kérelem megemlíti, hogy csupán egy szerettük meglátogatása céljából szeretnének kiutazni külföldre, illetve olyan eset is előfordult, ahol a levél írója kéri a köztársasági elnököt, hogy évente két alkalommal hadd látogathassa meg szeretteit. Utazásuk végeztével tehát szerettek volna visszatérni otthonaikba, Magyarországra.

A kérelmek egy speciális csoportját alkotják azon levelek, amelyeket a Holokauszt üldözöttei fogalmaztak meg. Közel 60 olyan útlevelekérelem érkezett, ahol egyértelműen domináns a család zsidóüldözések alatti kálváriája és vágya egy új haza iránt. A második világháborút túlélő zsidóság egy része – Stark Tamás statisztikai számítása alapján körülbelül 40 000 fő – a kivándorlás mellett döntött, s a már említett országokba, illetve az új zsidó hazába szerettek volna eljutni, mely Palesztinaként és Izraelként jelenik meg a források-

³⁵ Ez a négy eset a feldolgozás során az alábbi jelzetet kapta: G. Árminné (62/1949 MKEHN); H. Andrásné (72/1949 MKEHN); H. Mihályné (71/1949 MKEHN); J. Lászlóné (82/1949 MKEHN)

³⁶ Részlet F. István 1949. március 28-án kelt kérelméből. Válasz a Néphivatal részéről nem érkezett. Feldolgozás során adott jelzet: 51/1949. MKEHN

ban.³⁷ A holokauszttal kapcsolatos kérelmekben megemlítik, hogy nem kívánnak visszatérni, mert felzaklatja őket a második világháború alatt átélt borzalmak emléke, és nem tudják Magyarországon tovább élni az életüket. A legnagyobb nyíltsággal találkozhatunk ezen iratokat olvasva. Több levél írója is megemlíti, hogy hány hozzátartozójukat veszítették el a vérszorkorokban, ugyanis sokszor nem egy-egy családtagról kell említést tenniük, hanem akad olyan személy, aki 76 családtagját siratta az 1944-es nyári deportálásokat követően. „Közel 160 tagot számlált hozzátartozóim 80%-a a nácik áldozata lett, míg a kevés megmaradt rokonaim pedig kint Izraelben élnek, és ott azok körében remélem, hogy nyugalmat fogunk találni.”³⁸ Érdekes, hogy öt kérelem esetében a Holokausztot túlélő személyek nem kívándorolni szeretnének, hanem hazatérni Magyarországra, régi otthonaikba. Erre jó példa F. Oszkár esete, aki 1948. december 1-jén utazott Izraelbe katonának, harcolni az angolok ellen, majd miután leszerelt, haza szeretett volna jönni a családjához, azonban a BM elutasította kérelmét. Kétségbeesésében, mint sokan mások, a köztársasági elnökhöz fordult segítségért.³⁹

Megrázó M. Jenőné levele, melyben kiutazási kérelmével fordul a Néphivatalhoz. „Férfjem, M. Jenő, aki mint tisztviselő 27 évig a Magyar Pamutiparnak alkalmazottja volt, 1942-től 1945-ig mint munkaszolgálatos Oroszországban a legszörnyűbb megpróbáltatásokon ment keresztül. A legsúlyosabb arcsérülést szenvedte, a szája és álla teljesen szétroncsolódott /100%-os hadirokkant/.”⁴⁰ Budapesten két év alatt több mint tíz alkalommal operálták, azonban az állkapcsa nagy része olyannyira megrongálódott, hogy csontátültetésre volt szüksége. Magyarországon ekkor nem tudtak ilyen műtétet végezni, ezért a Népjóléti Minisztérium támogatásával New Yorkban egy világhírű plasztikai sebész vállalta a műtétet. A feleség azonban nem tarthatott a férjével, de a hosszadalmas felépülés miatt szeretett volna kiutazási engedélyt szerezni, hogy ápolhassa igen sokat szenvedett szeretett társát.

Az útlevélkérelmek számát tekintve a legkisebb csoportot azon kérelmek alkotják, amelyekben a szovjet hadifogságban töltött időket elevenítik fel a levelek írói. A kérelmek túlnyomó többségében a kivándorláshoz szükséges dokumentumok beszerzési nehézségei miatt kérnek segítséget a köztársasági elnöktől. Részletesen kifejtik, hogy ki vagy éppen kik járták meg a hadifogságot, a kiemelt személy mennyi időt töltött a szovjet GUPVI táborokban,⁴¹ bizonyos esetekben az elhurcolásuk, valamint hazatérésük pontos dátumát is fel-

³⁷ Stark Tamás: *Zsidóság a vérszorkorokban és a felszabadulás után 1939–1955*. Budapest, 1995. 93–94.

³⁸ Részlet S. Imréné 1949. március 3-án Budapesten írt kérelméből, melyben családjához, Németországba való kivándorláshoz kért segítséget a köztársasági elnöktől. MKEHN iktatószám: 4132/949 Feldolgozás során adott jelzet: 172/1949. MKEHN

³⁹ F. Oszkár Telavivból írt útlevélkérelme 1949. március 27-én. MKEHN iktatószám: 4951/949. Feldolgozás során adott jelzet: 53/1949 MKEHN. Válasz levél a Néphivatal részéről nem maradt fenn. Ugyanakkor levelének tartalma ellentétben áll azzal, hogy 1948. május 14-én David Ben Gurion, Izrael első miniszterelnöke kikiáltotta Izrael Állam függetlenségét. Ezt követően a brit erők elkezdtek kivonni csapataikat az újonnan létrejött állam területeiről. Gazdik Gyula: *A közel-keleti térség*. In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet. II. Európán kívüli országok. Budapest, 2006. 273.

⁴⁰ Részlet M. Jenőné 1949. június 3-án Budapesten írt kérelméből. A kérelmet 1949. június 21-én Bajnok József elnöki titkár elutasította: „...ilyen irányú kérelemmel az Útlevél Osztályhoz, mint illetékes hatósághoz, szíveskedjék fordulni.” Két darab mellékletet is csatoltak az irathoz, az egyiket 1948. november 5-én Gusztáv A. sebészorvos írta, alátámasztva a feleség kérését (angol nyelvről fordítva magyarra). MKEHN iktatószám: 6561/949 Feldolgozás során adott jelzet: 119/1949. MKEHN

⁴¹ Главные Управленије по гвѣлам Војенноплених и Интернированих = GUPVI. Orosz mozaik szó, jelentése: Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság. A GULAG táborok mellett működött 1939-től. A korabeli Magyarország területéről több százezer polgári személyt hurcoltak el

jegyezték. „1913-ban születtem Beregszászon, és megszakítás nélkül ott laktam egészen addig, míg katonának nem hívtak be. 1944. aug. 16-án behívtak katonának, majd 1944. szept. 22-én orosz fogságba estem. 1948. nov. 27-én hazajöttem fogságból. Mivel magyar katona voltam, a fogolyigazolványomba magyar állampolgárságot írtak, és így nem tudtam hazamenni, hanem ide irányítottak Budapestre. Sajnos itt nem tudok megmaradni, mert törvényes feleségem és négy kicsi gyermekem Kárpátukrajnában élnek.”⁴² A volt hadifogoly idézett levele is jól mutatja, hogy a határok átrendeződése során milyen kihívásokkal kellett szembenéznük a hazatért katonáknak, hiszen otthonuk családjukkal együtt számos esetben a határon túli területeken helyezkedett el.

A Néphivatal válaszeveleinek 98%-át Bajnok József, elnöki titkár írta. Négy esetben azonban Sallai Miklósné titkár válaszolt a kérvényezőknak.⁴³ Michalkó Lászlóval együtt így már három személyről biztosan tudunk, akik a Néphivatal feladatainak ellátásában részt vettek, de a beérkező kérelmek mennyiségét látva biztosan több alkalmazottja is volt. A kérelmek többsége magyar nyelven íródott, azonban öt idegen nyelvű útlevélkérellem is érkezett a Néphivatalba.⁴⁴ Henryk P. Łódź városából írt a magyar köztársasági elnöknek 1949. június 23-án, miszerint szeretne magyar feleségének egyéves útlevéllengedélyt kérni, hogy míg ő egyetemi tanulmányait végzi, addig felesége hadd lehessen szüleinél Magyarországon. Válaszra azonban nem méltatták.⁴⁵

Érdeemes megemlíteni a kérelmekkel kapcsolatban, hogy hét esetről biztosan tudunk, amikor az ÁVH nyomozati jelentést készítettett a kérelmező személyét illetően. A jelentést készítő ilyenkor ellátogatott a levélíró lakhelyére és/vagy munkahelyére, és környezettanulmányt készített, hogy a lakók vagy éppenséggel a munkatársai milyen véleménnyel vannak az illetőről. Ezek a jelentések a kérvényekhez vannak tűzve, és mindegyik kérelemnek van iktatószáma, melyek a MKEHN iktatókönyvben is megtalálhatók.⁴⁶

Összességében elmondható, hogy az OGYH Gazdasági Osztályának Irattárában megtalált irategyüttes hiánypótló a maga nemében, jól kiegészíti a Magyar Nemzeti Levéltárban a MKEN 1,02 fm iratanyagát, mondhatni, a kirakós egy újabb darabja került a helyére. A forrásanyag olyan évkörből került elő, mely országos szinten szűkölködik a levéltári forrásokban. A Néphivatal kérelem típusainak mélyrehatóbb tanulmányozása betekintést nyújt Magyarország polgári lakosságának a második világháború időszakában és az azt követő

kényszermunkára a Szovjetunió területén lévő Gupvi táborokba, valamint ide kerültek a második világháborút megjárt magyar hadifoglyok is. Bognár: „*Málenkij robot*”, 35–38.

⁴² Részlet M. Dezső 1949. február 12-én Budapesten írt kérelméből. Választ 1949. február 28-án Bajnok József elnöki titkártól kapott, miszerint a kérelmével egyrészt az Útlevéllengedély Osztályhoz, másrészt a szovjet hatóságokhoz kell fordulni, „ezért kérelmében segítségére lenni – sajnálatunkra – nem áll módunkban”. MKEHN iktatószám: 3243/949. Feldolgozás során adott jelzet: 117/1949 MKEHN

⁴³ Ez a négy eset a feldolgozás során az alábbi jelzetet kapta: G. Árminné (62/1949 MKEHN); J. Lászlóné (82/1949 MKEHN); L. József (112/1949 MKEHN – iktatószáma volt: 6907/949); özv. dr. Sch. Imréné (82/1949 MKEHN- iktatószáma volt: 7151/49)

⁴⁴ Három német – dr. B. Erikné (8/1949 MKEHN), B. Lajosné (26/1949 MKEHN), M. Katalin (114/1949 MKEHN); egy angol – Samuel S. (164/1949 MKEHN) és egy lengyel – Henryk P. (74/1949 MKEHN) útlevélkérellem érkezett be a Néphivatalba.

⁴⁵ Köszönet a lengyel fordításért Szokola Lászlónak.

⁴⁶ Ez a hét eset a feldolgozás során az alábbi jelzetet kapta: F. Lajosné (41/1949 MKEHN, iktatószám: 4257/49); Dr. F. Győzőné (46/1949 MKEHN, iktatószám: 2440/1949); K. (93/1949 MKEHN, iktatószám: 7412/949); K. András (101/1949 MKEHN, iktatószám: 1549/1949); R. József (155/1949 MKEHN, iktatószám: 4260/949); S. Istvánné (177/1949 MKEHN, iktatószám: 5245/949); Z. Jenő (217/1949 MKEHN, iktatószám: 3884/949);

években megélt nehézségeibe, mindennapjaikba. Tanulmányunkban előre vetítettünk számos olyan kérdést, mely megválaszolásra vár mind intézménytörténeti szinten, mind pedig az irategyüttes összességét nézve. A MKEHN alaposabb feltérképezése és az említett levéltári források áttekintése a következő kutatási fázisban valósul meg.

Forrásközlés⁴⁷

~ 1. ~

G. Árminné kérelme

Debrecen, 1949. január 21.

Szakasits Árpádné Elnök asszony

Budapest.

Alulírott, G. Árminné mint volt tízgyermekes anya fordulok Elnök asszonyomhoz, hogy nehéz problémám megoldásához magas segítségét kérjem.

Huszonhat éve vagyok férjnél, és három gyermekem, kik koraszülöttek voltak, korán elhaltak, míg hét gyermeket felneveltem és igyekeztünk belőlük derék hasznos embereket nevelni. Férjem kereskedő volt az utolsó év végéig, amidőn a kényszerítő körülmények következtében üzletét feladta, minden tartozását, természetesen köztartozását is kifizette.

Az átkos deportáció reánk nézve azzal a szerencsétlenséggel járt, hogy a legidősebb fiam az 1944. évi ellenállási mozgalomban való részvétele folytán a nyilasok által lett kivégezve, 1 leányom 14 éves korban felszabadulás után a deportációban szerzett betegség folytán Wellsben halt el. Legidősebb leányom, ki férjzett, Palesztinában talált a deportálásból menedéket, míg kisebb fiam, aki ugyancsak Palesztinába menekült, a múlt évben a zsidó szabadságharcban hősi halált halt.

Jelenleg három leánnyal élünk itt, akik közül a legidősebb, 18 éves a múlt évben túlerőtetés következtében tüdőbeteg lett, a két kisebb 6 és 10 éves, iskolába járnak. Férjem a sok átélt szenvedés folytán olyan súlyos szembajt kapott, hogy most van szemműtét végett kórházban.

Tekintettel, hogy családunk megmaradt része és gyermekeink egy része Palesztinában él, és tekintettel arra, hogy férjem 53 éves, jómagam 50 éves korban képtelenek vagyunk itten existenciális bázist teremteni magunknak, elhatároztuk, hogy a megmaradt családdal együtt Palesztinában fogunk élni, és ott lakó testvéreink és munkaképes gyermekeink segítségével ez lehetővé is volna téve. Tüdőbeteg leányom gyógyulására orvosi vélemény szerint a mésztartalmú palesztinai éghajlat igen kedvező volna.

A belügyminisztérium útlevel osztálya útlevel iránti kéréseinket azzal utasította vissza, hogy kérésünk ez idő szerint nem teljesíthető. Ezen határozat ellen felszólamlással éltünk, és beadtunk egy felülvizsgálati kérelmet, hogy a kivándorlási útlevelet megkapjuk.

Az volna a tiszteletteljes kérésem Elnök asszonyomhoz, kegyeskednék jogos ügyem kedvező elintézésében segítségemre lenni és az Elnöki Iroda által odahatni, hogy az útlevelet megkaphassuk.

Mint anya fordulok Elnök asszonyomhoz, ki bizonyára megértéssel lesz, azon anyai érzéssel, hogy a nagycsalád megmaradt részeit egybehozva, öreg napjainkban ennyi kárpótlásunk legyen az elszenvedett borzalmakért, hogy együtt élhessünk a gyermekeinkkel.

Legyen szabad megemlítenem, hogy eredeti kérvényem az útlevelosztályon:

(G. Ármin), felesége Vera és Éva gyermekei 206.421/48

⁴⁷ A forrásokat a tanulmány egészében a mai helyesírási és központoszási szabályoknak megfelelően javítva gépeltük be. A kérelmet írók vezetéknevét a személyiségi jogokat tiszteletben tartva rövidítettük.

(G. Judit) 18 éves leánya 206.420/48

szám alatt lettek iktatva, és jelenleg a debr. államvédelmi osztályon lett az elutasító határozat elleni felülvizsgálati kérelem beadva 20.915 Ib, 20.916 Ib számok alatt.

Kérésem megismétlése mellett vagyok Elnök asszonyra és családjára a Mindenható leg-bősbőségesebb áldását kérve.

Mély tisztelettel
G. Árminné⁴⁸

~ 2. ~

Dr. F. Győzőné kérelme

Köztársasági Elnök Úr!

Alulírott tisztelettel kérem, hogy részemre és fiam, F. Vilmos részére kivándorlási útlevél kiadását engedélyezni szíveskedjék. Kérésem indokául a következőket adom elő.

Férjem, dr. F. Győző gyermekorvos volt Budapesten, s az V. Csáky u. 8. alatt volt rendelője, ahol két gyermekünkkel laktunk is. Az 1944. évi nyilas üldözések alatt férjemet és nagyobbik fiamat a nyilas gyilkosok kivégezték a Duna parton. Én kisebbik fiammal a „gettó”-ban voltam, a felszabadulás óta idegállapotom a szörnyű családi tragédia óta nem bír nyugvópontonra jutni, helyemet nem találom, abban remélek, hogy ha édes testvérem mellett lehetek, végre lelki megnyugvást nyerhetnék, ami visszaadna a dolgozó társadalomnak is.

Mivel pedig édes testvérem: dr. L. Henrikné amerikai lakos, akinél úgy magam, mint kiskorú fiam megélhetése biztosítva van, míg Budapesten a fentebb ismertetett idegállapotom miatt megélni nem tudunk, terjesztem elő azon kérésemet, hogy ezen kérésemet személyes kihallgatáson előterjeszteni engedélyezze.⁴⁹ Azért terjesztem elő ezen kérésemet, mert az útlevélosztály nem adott ki kérésemre útlevelet, s mivel az elutasítást nem indokolta, nem tudom, mi okból történt az, hisz oly tiszta és világos, hogy férjem és fiam elvesztése után csak édes testvérem mellett kereshetem megnyugvásomat és megélhetésemet.

Tisztelettel
Dr. F. Győzőné⁵⁰

---

⁴⁸ G. Árminné kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 62 /1949 MKEHN; 1949. július 4-én Sallai Miklósné írta a választ, miszerint nem szeretnék befolyásolni az Útlevél Osztály által hozott döntést. Hátoldalán MKEHN iktatószám: 6364/49. Az útlevélkérelmet gépelt szöveggként küldte meg a Nép-hivatalnak.

⁴⁹ A „személyes kihallgatáson előterjeszteni engedélyezze” részt a levél írója húzta alá a kérelmében.

⁵⁰ Dr. F. Győzőné kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 62 46/1949 MKEHN; Bajnok József 1949. február 18-án fogalmazott válaszlevelében értesítette a kérelem íróját, miszerint a BM Útlevél Osztály által hozott döntést nem áll módjukban megváltoztatni. Hátoldalán MKEHN iktatószám: 2440/1949. Az útlevélkérelmet gépelt szöveggként küldte meg a Nép-hivatalnak. A kérelemhez csatolva található egy jelentés, amelyet 1949. február 17-én jegyeztek fel. A jelentés tartalmát a házfelügyelőtől kapta a nyomozó. Részlet a jelentésből: „Útlevélkérelemmel személyes kihallgatást kér. Nevezett férjét és fiát megölték a nyilasok. Amerikába szeretne kivándorolni másik fiával. Beteges, dolgozni nem bír. Fia lakatostanonc az Elzett gyárban. Eddig is amerikai testvére tartotta el őket. Pártnak nem tagja.”

~ 3. ~

R. Sándor kérelme

Köztársasági Elnök Úr!

Alulírottak azzal a kéressel fordulunk a Köztársasági Elnök Úrhoz, hogy T. Béla és családja részére, akik 1947. november 30-án mint kivándorlók Chilébe távoztak, a hazájukba való visszatérést tegye lehetővé. Kérésünk támogatására ismertetni szeretnénk azokat az okokat, amelyek e kérvényhez vezettek.

T. Béla és családja a fasiszta deportálás és faji üldözés utóhatása alatt hagyták el hazájukat. Bátyjuk, aki 10 éve chilei lakos, a háború után minden eszközt felhasznált, hogy öccsét és családját a kivándorlásra rábírja. Leveleiben elferdített tényekkel úgy írta le Chilét, saját anyagi helyzetét és segítő készségét, hogy a T. család teljesen elszédülve engedett ennek a csábításnak. Elindultak és megérkezve kiábrándulva látták, hogy félrevezették őket. Az ott lévő állapotok életüknek legnagyobb csapódása lett, mint azt számtalan levelükben nekünk megírták. Rájöttek arra, hogy az amerikai áldemokrácia részükre csak szenvedést és félelmet tud biztosítani. A faji üldözés mellett, mely ott most kezd elterjedni, a hatalmas osztálykülönbség felismerése elviselhetetlenné teszi az ott tartózkodást. A chilei klímát bátyjuk nagyon jónak írta le, de mint minden, ez sem volt igaz. T. Bélát és feleségét oly betegség támadta meg, mely az orvosok szerint az éghajlattal jár, s bár mindkettőjüket megoperálták, ott kigyógyítani nem lehet.

A T. család minden tagja a munkásosztályhoz tartozik, a család két tagja vasesztergályos. T. Endre, fiúk, aki jelenleg 23 éves, a felszabadulás után a SZIM. megalakulásánál aktív részt vett propagandista, később titkár volt. Elnök Úr bizonyára emlékezni fog a SZIM. ifjúsági jelvény felavatására, mely a Sportcsarnokban folyt le 1946-ban, azt a jelvényt T. Endre tervezte. Chilei egyéves tartózkodása alatt az imperialista világban szerzett tapasztalatait minden bizonnyal mint propagandista pártunk érdekében és szocializmus jövőjéért fogja felhasználni.

Kapcsolatunk a családdal nem rokoni, de több annál. Fiúk, T. Endre S. Ibolya vőlegénye, leányuk, R. Sándor menyasszonya volt. Kivándorlásukkor szakadt meg ez a kapcsolat, mert mi hazánkat elhagyni nem akartuk. Leveleztünk egymással, és mikor belátták tévedésüket, boldog örömmel igyekeztünk segíteni őket abban, hogy visszatérésükkel az ő boldogságukkal együtt a saját boldogságunkat is megtaláljuk. Mikor elszakadtunk egymástól, jöttünk rá, mennyire egymáshoz tartozunk, és hogy egymás nélkül nem tudjuk elképzelni életünket. Itt szeretnénk mindannyian megtalálni a boldogságot, és ehhez kérjük a Köztársasági Elnök Úr segítségét.

Hónapok óta több kérvényt juttattunk el a belügyi hatóságokhoz, melyet a Belügyminisztérium útlevel osztályán, 113612 számon tartanak nyilván, de ott minden esetben elutasító választ kaptunk. Utolsó reményként fordulunk a Köztársasági Elnök Úrhoz, és kérjük, segítse elő négy fiatal boldogságát, hogy együtt dolgozhassunk a népi demokráciánk és a szocialista jövőnk érdekében.

A Köztársasági Elnök Úr részükre sorsdöntő választ várva
Budapest, 1949. március 1.

Tisztelettel

R. Sándor⁵¹

⁵¹ R. Sándor kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 149/1949 MKEHN. A kérelmet a T. család nevében fogalmazták meg Szakasits Árpádnak. Az 1949. március 8-i válaszlevélből kiderül, hogy a hivatalnak nem áll módjában a hazatérési engedély megszerzéséhez támogatást nyújtani, és kéri a levél íróját, kérésével forduljon az Útlevel Osztályhoz. Az útlevelkérelmet gépelt szöveggként küldte meg a Néphivatalnak.

~ 4. ~

P. Borbála kérelme

A Magyar Köztársaság Elnökének,

Budapest.

Elnök Úr!

Mély tisztelettel kérem, hogy az alábbi indokok alapján nekem útlevelet kiadatni szíveskedjék:

Vőlegényem 1928-ban ment ki Kanadába, hogy egybekelésünkhöz szükséges anyagi erőket megszerezze. Most van abban a helyzetben, hogy magához kivitethet. Útlevelekérelmem elutasították. Közel 21, azaz huszonegy éve várok arra, hogy életcélom – férjhez menetel – valóra válhassék. Elnök Úrnak csak egyetlen tollvonásba kerül, hogy annyi sok-sok évi várakozás után vágyam teljesülhessen.

Az egyetlen alkalom most kínálkozik, hiszen 1906-ban születtem.

Vőlegényem címe: D. Kálmán, 3908, Henri Julien St. Montreal, 18, Canada

Beutazási engedély, kifizetett utazási jegyem birtokomban van, és kívánatra felmutatom. Kérem Elnök Urat, hogy boldogságom útjába került akadályokat elháríttatni szíveskedjék.

Hazaftias tisztelettel

P. Borbála⁵²

~ 5. ~

Dr. R. Ignác kérelme

Szakasits Árpád Köztársasági elnök elvtárshoz

Budapest

Miniszterelnök Elvtárs!

Leányom, a hadiözvegy W. Lászlóné, R. Vera a bécsi állami operaháznak évek óta szerződötetett tagja, magyar útlevelének meghosszabbítását kérte. Ezt megtagadták tőle azzal a megjegyzéssel, hogy kivándorló útlevelet kaphat.

Mínthogy leányom nem akar kivándorolni, fellebbezett e határozat ellen, ezt táviratban közölte velem, és arra kért, hogy mindent kövessék el útlevelének a lehető leggyorsabb meghosszabbításáért, mert a Staats-Oper személyzete tavaszi vendégszereplésre megy Svájcba, neki több szerepe van, s útlevél nélkül lemaradna erről a reá nézve nagy fontosságú művészi feladatról. 2 héttel ezelőtt kérvényt adtam be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz azért, hogy támogassa R. Vera fellebbezésének kedvező elintézését a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályán. Mínthogy attól tartok, hogy ez az elintézés vagy késni fog vagy nem lesz kedvező, tisztelettel kérem Elnök úr elvtársi segítségét.

Tisztelt Miniszter Elvtárs ismeri az én 50 esztendőös szocialista múltamat, és jól ismeri Vera lányom művészi kvalitásait is, a sok együttes szerepléséből a Vasmunkások nagytermében és egyebütt is.⁵³

Vera nem ment passzióból Wienbe, hanem azért, mert bár a felszabadulás után szerződötték a Magyar Állami Operához, több ízben visszavették tőle a már reá kiosztott szerepet és másnak adták még az előadás előtt. S nem passzióból követte őt Wienbe fiatalabb leányom, dr. K. Lászlóné, R. Mária sem, akit Budapesten kivételes tehetsége elismerése dacára

⁵² P. Borbála kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 134. / 1949 MKEHN; Bajnok József 1949. április 21-i válaszüzenetében értesítette a hölgyet, hogy az illetékes hatóság által hozott döntést nem áll módjukban megváltoztatni. Az útlevelekérelmet gépelt szöveggként küldte meg a Néphivatalnak.

⁵³ A szövegben R. Vera neve és a fentebbi bekezdés utólag ceruzával lett aláhúzva.

egyetlenegy igazgató sem szerződtetett, míg Bécsben hamarosan szerződtette előbb az Ensel, majd a Burgtheater.

Az ő művészi nyugalmat és tanulását is megkeseríti az útlevelének bizonytalansága. Nem mer hazajönni itt lakó orvos férjéhez és 5 éves kislányához, mert attól fél, nem engedik vissza idejében, és így veszélybe kerül művészi karrierje. Ez legutóbb is megtörtént vele. Minthogy jelenleg Vera kérése aktuális, elvtársi bizalommal kérem Elnök elvtárs sürgős segítségét.
Budapest. 1949. március hó 29.

Szabadság!

Dr. R. Ignác⁵⁴

ny. felsőkereskedelmi iskolai igazgató.
Budapest, V. Kresz Géza u. 16.⁵⁵

~ 6. ~

D. Miklós kérelme

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK ÚRNAK

BUDAPEST.

Alulírott, D. Miklós mély tisztelettel kérem, hogy feleségem: sz. C. Bertha hazatérési kérelmét pártfogásába véve lehetővé tegye, hogy 46 évi házasságunk után, öreg korunkra együtt lehessünk. Feleségem ez iránti kérelmét még 1948. évi május havában a bécsi magyar követségénél benyújtotta. Ezen kérelem folytán az Útlevelesztály egy nyomozója 1948. július hó 13-án nálam felvette személyi körülményeimre vonatkozó adataimat azzal, hogy hamarosan értesítést kapok. Ezen ügydarab azután a B. M. Népgondozó Kirendeltségéhez került, ahol októberben értesültem arról, hogy feleségem kérvényének elintézése az 1941. évi népszámlálás személyi ívén hibás a „Nemzetiség”-re vonatkozó adat miatt nehézségekbe ütközik.⁵⁶

Erre benyújtottam ott kérelmemet 1948. október 21-én /melynek másolatát tisztelettel mellékelem/,⁵⁷ amely feleségem kérvényéhez lett csatolva. Azt hiszem, ezen beadványomban mindaz bennfoglaltatik, ami az ügy megvilágítására szükséges.

A fő bajt ott csináltam, mikor az 1941-i népszámlálási személyi lapon feleségemre vonatkozólag a „Nemzetiség” rovatában tévedésből és mert vagy nem bírtam elolvasni, vagy a kis nyomás miatt elkerülte a figyelmemet, vagy sietségből – mert az ív kitöltését sürgették – a lejjebb kis nyomással nyomott megjegyzést: „minden befolyástól menten és anyanyelvére való tekintet nélkül stb.stb.” nem vettem észre, hanem ott is, mint feljebb az „Anyanyelv” rovatban, tudat alatt gépiesen „Német” szócskát húztam alá. Ezt én hibáztam el, mert feleségem mégse bírta a magyar hivatalos nyelvet, és a lapot én töltöttem ki. Hogy milyen

⁵⁴ Dr. R. Ignác kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 157./ 1949 MKEHN; Bajnok József 1949. április 13-án kelt válaszüzenetében értesítette az urat, hogy útlevélkérelmének intézésében kizárólag az Útlevel Osztály illetékes, annak határozatát nem kívánja befolyásolni a Néphivatal. Az útlevélkérelmet gépelt szöveggént küldte meg a Néphivatalnak.

⁵⁵ Ceruzával az alábbi kifejezések vannak a kérelem hátoldalára írva: hivatali úton, sürgős, Bajnok, Faragó.

⁵⁶ Az 1941. évi népszámlálás alapján listázták mind „málenkij robotra”, mind pedig kitelepítésre Magyarország német nemzetiségű lakosságát. Azok nevét, akik 1941-ben német anyanyelvűnek vagy német nemzetiségűnek vallották magukat, 1944-ben listákba szedték. Makra Mónika – Gárdonyi Adrienn: *Emlékezz Ránk!... azokra, akik „egy kis munkán” voltunk a Szovjetunióban*. Szigethalom, 2017. 41.

⁵⁷ Másolat ténylegesen mellékelve van. D. Miklós kérelmét a Belügyminisztériumba 1948. október 21-én adta be és 76.458/48. számon iktatták elutasított kérelmét.

végzetes hibát követtem el, azt csak a kérvény ügyében történt érdeklődésem alkalmával tudtam meg a Statisztikai Hivatalban, ahol a hibát megmagyarázták.

A Népgondozó Kirendeltségnél nemrég arról értesültem, hogy kérelmünket megfelelő javaslatral 1948. november 18-án N. G. K. 77.058/48. szám alatt a Belügyminisztérium Elnöki Csoportjának kézbesítették⁵⁸ – további határozathozatal végett. Kérvényünk további sorsát nem sikerül megtudnom. Az iratok, mellékletek stb. a N. G. K.-nél vannak.

Mély tisztelettel kérem Elnök Urat, hogy tekintetbe véve idős korunkat és kizárólag a fatális tévedésből eredt hibát, méltóztassék lehetővé tenni, hogy 46 év házasság után – melyben nehéz körülmények mellett együtt tartottunk ki – bár a legszerényebb körülmények között, újból együtt élhessünk, gyermekünk közelében. Nagyon szegények lettünk, mert egyetlen és legértékesebb tulajdonunkat, ú. m. teljes ezüstünket, perzsaszőnyegeinket, fehér- és asztalneműinket stb., valamint versenydíjaimat pótolhatatlanul elvesztettük. Egyéb vagyónk nem maradt.

Tisztelettel kérem, hogy engem kérelmem élőlőszóban való előterjesztése céljából egy egészen rövid kihallgatáson fogadni méltóztassék.

Fogadja ELNÖK URAM őszinte tiszteletem nyilvánítását.
Budapest, 1949. április hó 21. 09. 10.

D. Miklós⁵⁹
ny.ezredes
XI., Bartók Béla út 36/38.

1 db melléklet⁶⁰

~ 7. ~

özv. H. Józsefné kérelme

Magyar Köztársasági Néphivatal
Budapest

Alulírott özv. H. Józsefné R. Julianna, jelenleg Orosháza Bercsényi utca 15. szám alatti lakos azzal a kérelemmel fordulok a Néphivatalhoz, hogy a Román Követséghez 1948. június 18-án erdélyi otthonomba való hazatérésemet kérelmeztem. A beküldött kérvény, mellékelve anyakönyvi kivonatom, román állampolgárságom, az idegeneket ellenőrző fényképes igazolvány, 2 darab fénykép, egy községi bizonyítvány, mely bizonyítja, hogy Háromszék m. Szotyori községben saját házam kis földem van, melyet ott élő gyermekeim művelnek. Miután a mai napig a Román Követségtől semmi intézkedés nem jött, és fiam nehéz anyagi helyzete miatt személyesen nem tud intézkedni, így kérem, a Köztársasági Néphivatalt, az ügyemben intézkedni szíveskedjék.

Kérelmem támogatására előadom, hogy román állampolgár vagyok. Szotyori otthonomból 1944. április havában Orosházán élő egyik fiam, H. József meglátogatására Orosházára utaztam azzal a szándékkal, hogy néhány hónapon át náluk tartózkodom. Azonban a háborús

⁵⁸ Ezt a részt a levél írója húzta alá a kérelmében.

⁵⁹ D. Miklós kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 33./ 1949 MKEHN. 1949. április 12-én Bajnok József, elnöki titkár válaszolt D. Miklós ny. ezredesnek, hogy felesége hazatérési ügyének intézését nem áll módjukban meggyorsítani, és az illetékes hatóság által hozott döntésről feltétlen értesítést fog kapni. Az útlevelekérelmet gépelt szöveggként küldte meg a Néphivatalnak.

⁶⁰ Ceruzával a hátuljára írva: Bajnok.

események következtében erdélyi otthonomba visszatérni a mai napig nem tudtam. Tekintettel arra, hogy egy beteges öregasszony vagyok, és a fiam nagy családja mellett engem is eltartani képtelen, erdélyi otthonomban pedig létfenntartásom biztosítva van, nagyon szeretném otthonomba mielőbb visszatérni.

Ismételten kérve a Köztársasági Néphivatalt kérelmem mielőbbi teljesítésére, vagyok Orosháza, 1949. január 19.⁶¹
Bercsényi u. 15.

Tisztelettel,
özv. H. Józsefné⁶²

~ 8. ~

K. Elek kérelme

Köztársasági Elnök Úrnak!
Budapest

Alulírott azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a Köztársasági Elnök Úrhoz, hogy anyósomnak, H. Alajosné sz. R. Erzsébetnek szülővárosába Sopronba, beutazást és ott tartózkodást engedélyezzen.

Még 1946 márciusában kiköltözött Kismartonba (Eisenstadt), mert legény nagybátyja hosszabb betegség után meghalt, s gazdaság lévén, neki segíteni kellett. Az 1946. májusi kitelepítéskor listára került, s így a mai napig sem mert hazatérni — anyósom 61 éves özvegyasszony. (Apósom 1944-ben halt meg. Bombatámadás áldozata.) 81 éves édesanyja és gyermekei Sopronban tartózkodnak. Szegény már 3 ^{1/2} egyedül számúzve van otthonától, és jelenleg nyomorban él (St. Margareten, Hauptstrasse 33. Burgenland) egyik rokonánál. Nagyon szeretnénk, ha haza jöhetne hozzám, Sopronba, Szeder u. 2. sz. alá. Politikailag vállalom érte a felelősséget.

Kérésemet szíves figyelmébe ajánlom, és kérem annak mielőbbi elintézését.
Sopron, 1949. aug. 12.

K. Elek⁶³
Magasépítési N. V.
dolgozója⁶⁴

⁶¹ A kérvényhez csatolva van egy postai feladóvevény is a Román Követség budapesti címére.

⁶² Özv. H. Józsefné kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 78./ 1949 MKEHN; Bajnok József 1949. február 2-án válaszüzenetében értesítette a hölgyet, hogy a román területre való beutazási engedélye csak a román hatóságokra tartozik, ezért nem áll módjukba támogatást nyújtani ennek beszerzéséhez. Az útlevelekérelmet kézzel írt szöveggént küldte meg a Néphivatalnak.

⁶³ K. Elek kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 96./ 1949 MKEHN; Bajnok József 1949. augusztus 18-án válaszüzenetében értesítette az urat, hogy „H. Alajosné hazatéréséhez nem kívánnak támogatást nyújtani”. Az útlevelekérelmet kézzel írt szöveggént küldte meg a Néphivatalnak.

⁶⁴ Ceruzával az alábbi kifejezés van a kérelem hátoldalára írva: Bajnok.

~ 9. ~

P. József kérelme

A Magyar Köztársaság Elnökének

Budapest.

Tisztelettel kérem Elnök Úr szíves támogatását, hogy feleségem, P. Józsefné született K. Margit és feleségem édesanyja, özv. P. Ádámné született N. Krisztina, kik Jugoszláviában, Apatin községben Petőfi Sándor utca 22. szám alatt laknak, hogy hazatérhessenek.

Már kértem hazatérésüket, de hatóságaink nem találták teljesíthetőnek kérésemet, az elutasítást másolatban bátorkodom mellékelni.

Feleségemnek egyszer már megadták hatóságaink a hazatérési engedélyt, de édesanyjának nem, feleségem pedig anyja nélkül nem indulhatott útnak, és nem is kérhette a jugoszláv hatóságoktól a kiutazási engedélyt, mert teljesen vagyontalan öreg édesanyját nem hagyhatta volna senkire, mert sem rokonai, sem hozzátartozói a Délvidéken nincsenek.

Új kérvényt szándékoztam itt beadni a Belügyminisztériumban, de azt nem fogadták el azzal az indoklással, hogy azt feleségemnek kell beadni a belgrádi követség útján. Értesítem alapján feleségem most a kérvényt beadta a belgrádi követség útján a magyar belügyminiszter úrhoz címezve.

Kérésemet hatóságaink nyilván egy félreértés alapján nem találták teljesíthetőnek, én magyar állampolgár vagyok, s törvényeink értelmében feleségem az én állampolgárságomat is követi.

Tisztelettel kérem Elnök Urat nekem módot adni vagy [...] ⁶⁵ szíveskedjék, hogy kérésemet személyesen részleteiben is előadhassam.

Tiszteletteljes kérésem megisméltése mellett maradtam,

Budapest, 1949. április hó 29-én⁶⁶

Teljes tisztelettel,

P. József⁶⁷

P. József építész

Budapest, VII: Rákóczi út 60.

II.29.

~ 10. ~

R. Károly kérelme

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Alulírott azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok az Elnök Úrhoz, hogy Ausztriából való hazatérésem iránt beadott kérelmem engedélyezésében segítségemre lenni szíveskedjék.

Kérésem támogatására legyen szabad felhozni, hogy 1945. III. 26-án, miután a székesfehérvári Vadásztöltény Gyárat a Honvédelmi Minisztérium Ausztriába telepítette ki, én és családom is a székesfehérvári nehéz harcok elől, miután december és január hóban az egy

⁶⁵ Olvashatatlan szövegrész.

⁶⁶ P. József kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 142./ 1949 MKEHN. 1949. május 17-én Bajnok József, elnöki titkár válaszában értesítette, hogy az illetékes hatóság által hozott határozatot nem kívánják megváltoztatni. Az útlevelekérelmet gépelt szöveggént küldte meg a Néphivatalnak.

⁶⁷ A kérelem mellé csatoltak egy korábbi kérvényre válaszként érkezett elutasító levelet a Belgrádi Magyar Nagykövetségről. Marjai József attasé válaszolt 1949. március 29-én: „Okmányai egyidejű visszaküldése mellett értesítem, hogy az illetékes magyar hatóságok sem az Ön, sem édesanyja, özv. P. Ádámné hazatérési kérelmét nem találták teljesíthetőnek.”

hónapig tartó harcokban oly sokat szenvedtünk és nélkülöztünk, a gépekkel ide kijöttünk. Ezen idő óta, mivel úgy volt, hogy a gépeket rövid időn belül haza tudjuk vinni, a Magyar Pénzügyminisztérium Visszaszolgáltatási Bizottság megbízásából mint a Vadásztöltény Gyár kitélepített részleg névjegyzékben 4. számú vagyonőr tartózkodom ide kint.

1948. IV. 14-én, azután, hogy már 3 nehéz telet és sok-sok nélkülözést éltem át feleséggel és 7 éves kisfiammal idekint, azzal a kérelemmel fordultam a Bécsben székelő fent említett Bizottsághoz, hogy a vagyonőri szolgálat alól mentsen fel, mert haza szeretnék térni Magyarországra.

A bécsi Visszaszolgáltatási Bizottság 1948. VI. 12-én a gyárunkhoz küldött leiratával ehhez hozzá is járult és úgy intézkedett, hogy amint megkapom az amerikai megszállási zónában működő magyar Hazatelepítési Bizottságtól a hazatérési engedélyt, a vagyonőri bizonyítványt részemre kiadja.

1948. IX. 2-án a bécsi magyar követség arról értesített, hogy időközben az amerikai zónában működő magyar Hazatelepítési Bizottságot az amerikai hatóságok kutasították, tehát nincs más mód, mint a budapesti Hazahozatali Kormánybiztossághoz folyamodjak hazatérési engedélyem ügyében.

Ekkor az össze erre az ügyre vonatkozó irataimat hazaküldtem Székesfehérváron lakó apósomhoz, M. Ferenc vasutashoz (Sarló utca 25.), aki 1948. szeptemberben felvitte Budapestre és beadta a Hazahozatali Kormánybiztossághoz, ahol 76 899/48. sz. alatt lett beiktatva.

A bécsi követségnél, miután magyar állampolgárnak az amerikai zónából nem lehet Bécsbe utazni, tehát személyesen nem tudtam az ügyben eljárni, többszöri levélbeli érdeklődésemre mindig csak azt a választ kapom, hogy a hazai hatóságtól az engedély még nem érkezett meg.

Miután hazatérési ügyem már több mint egy éve húzódik, és ismét közeledik egy még nehezebb 5-ik tél, aggodalmamat közöltem szakszervezetünkben K. Alajos felső-ausztriai vas- és fémipari tartományi főtítkárnkkal, aki rég húzódó ügyemet ismervé azt tanácsolta, hogy forduljak a Köztársasági Elnök Úrhoz, aki hazatérési ügyemben segítségemre fog lenni, és az elnöki iroda közbeiktatásával haza tud segíteni.

Sajnos rokonom csak Székesfehérváron van, akik onnan a távolság és a hivatali ügyekben való járatlanság folytán nemigen tudnak ebben az ügyben eljárni.

Ismételten kérem az Elnök Urat, ha csak egy mód van rá, hazatérési engedélyem ügyében közbenjárni szíveskedjék, hogy végre visszanyerje családom a rég óhajtott otthonát. Wartenburg, 1949. június 8.⁶⁸

Maradok tisztelettel
R. Károly⁶⁹
Wartenburg bei
Vöcklabruch
Oberösterreich

⁶⁸ Válaszlevelet nem csatoltak a kérelemhez. Ceruzával a hátuljára írva: Bajnok.

⁶⁹ R. Károly kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 146/1949 MKEHN. Az útlevílkérelmet kézzel írt szöveggént küldte meg a Néphivatalnak.

~ 11. ~

K. Lajos kérelme

Pesterzsébet, 1949.VII.18.

Köztársasági Elnök Úr!

Alulírott K. Lajos azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a T. Köztársasági Elnök Úrhoz, hogy az elnöki hivatalon keresztül az édesanyám Romániából való hazatelepülését engedélyezni szíveskedjen.⁷⁰

Tekintettel arra, hogy minden hivatalos fórumot megkerestem, kérésemre még megfelelő választ nem kaptam.

Indokképpen felhozom, hogy édesapám 1918-ban mint pénzügyőr 20 éves magyarországi szolgálata után lett Medgyesre kihelyezve. Erdély Romániához való csatolása után 1929-ig teljesített a román állam kötelékében szolgálatot, majd 1929. XII. 31-én, beszámítva a magyar államnál letöltött szolgálatot, nyugdíjazták. 1948. XII. 22-én édesapám elhunytával édesanyám teljesen egyedül, minden támasz nélkül magára maradt.

Hárman vagyunk fiútestvérek, ketten Magyarországon élünk 1940 óta, egy testvérbátyánk pedig családjával együtt a Szovjetunió állampolgára /Huszton/. Én, mint édesanyám legkisebb gyermeke, szeretném öreg napjait biztosítani oly módon, ha Medgyesről Magyarországra visszatelepülhetne.

Egyetlen kis ingatlan családi házacskánk okozza a legnagyobb nehézséget, mert abban az esetben, ha azt ott értékesíteni tudnánk is, annak ellenértékét a két szövetséges állam nemzeti bankjai, a Magyar Nemzeti Bank felvilágosítása szerint, nem közvetítik. Így egyetlen kis értékünk, amiből itt, Magyarországon hajlékot tudnánk biztosítani magunknak, a fennforgó akadályok miatt átmentése lehetetlennek látszik.

Kérem a T. Elnök Urat, hogy ebben a részünkre életfontossággal bíró kérdésben segítségünkre lenni szíveskedjék.

Én 1940 óta élek Magyarországon. Jelenleg a Csepeli Papírgyár Nemzeti Vállalatnál dolgozom mint papírgyári segédmunkás.

Kérésem megismételve és támogatását kérve, maradok⁷¹

Teljes tisztelettel,
K. Lajos⁷²

⁷⁰ A szövegben utólag piros ceruzával lett ez a mondatrész aláhúzva.

⁷¹ A kérelemhez csatolva van egy nyomozati jelentés is, amelyre a MKEHN iktatószámát (7412/949) is ráírták. Részlet a nyomozati jelentésből, amely 1949. augusztus 10-én Budapesten íródott: „K. Lajos édesanyjának Romániából Magyarországra telepítésének ügyében támogatást kér. A nevezett a fenti lakásban 1948. IX. óta lakik, mint albérlő. A Csepeli Papír N. V.-nél dolgozik, 1948. augusztus óta. Munkahelyén nagyon szorgalmas, megbízható. Heti 130 forint fizetéssel. 1944-ig a WM-ben dolgozott XII. hóban katonai kiképzésre behívták, innen Németországba vitték, 1945. IX. 16-án jött haza. Itt azonnal igazoltatták. A MDP-nek nem tagja, de Szabad Nép előfizető. A Papíripari Szakszervezetnek 1948 óta tagja. Jelenleg tagjelöltnek van ajánlva.”

⁷² K. Lajos kérelme, a feldolgozás során adott jelzet: 93 /1949 MKEHN; 1949. augusztus 22-én Bajnok József írta a választ, miszerint édesanyja hazatelepítési kérelmével forduljon az Államvédelmi Hatóság Útlevel Osztályához. Hátoldalán MKEHN iktatószám: 7412/949. Az útlevélkérelmet kézzel írt szöveggént küldte meg a Néphivatalnak.

~ 12. ~

N. Lajosné kérelme

Igen tisztelt Képviselő Úr!

B. Ferenc elvtársunk, családunk régi ismerőse és elhunyt édesapámnak több évtizeden át a baloldali mozgalomban fegyvertársa által Képviselő Úrhoz írt levelét tisztelettel megküldöm.

A pártban és telefon útján a lakáson már több ízben kerestem Képviselő Urat, de mivel személyesen nem tudtam Képviselő Úrral beszélni, ezért ezúton kérem, hogy édesanyám: özv. U. Ferencné részére Magyarországra szóló beutazási és letelepülési engedély elnyeréséhez segítséget nyújtani szíveskedjék.

B. Ferenc elvtársunk levelében jelzett és a kolozsvári vezetőség által aláírt „tanúvallomás” eredetijét az időközben a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóságnál /Csokonai u. 14./ már beadtam. A kérvény a beköltözési osztályon 6/661. sz. alatt van iktatva, s értesülésem szerint a közeli napokban kerül döntés alá.

Elhunyt édesapámat Szakasits Árpád Köztársasági Elnök Úr ugyancsak személyesen és jól ismerte.

Özvegy édesanyám ma minden támasz nélkül egyedül a legnagyobb nyomorban él Kolozsváron. Férjemmel vállaltuk, hogy eltartásáról gondoskodunk, s így a magyar állam terhére nem lesz, csupán azt kérjük, hogy mint régi harcos és sokat üldözött, többször bebörtönzött munkásvezető özvegye részére beutazási engedélyt kapjunk.

Szíves fáradozásáért előre köszönetet mondva vagyok

teljes tisztelettel és elvtársi köszöntéssel:

N. Lajosné sz. U. Margit⁷³

Budapest, 1949. április 27.⁷⁴

2 drb. melléklet⁷⁵

Ganz Hajógyár tisztviselő

telefon: 200-800/52 mellék

Lakás: IV., Petőfi Sándor u. 10. II. 6.

Schiffer Pál országgyűlési képviselő úrnak,

Budapest.

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta DÁN VANDA és MAKRA MÓNIKA

⁷³ N. Lajosné kérelmét eredetileg Schiffer Pál országgyűlési képviselőnek küldte, aki továbbította azt Szakasitsnak. N. Lajosné kérelme azon kevés kérelmek egyike, melyet a BM a Néphivatal kérésére jóváhagyott. A kérelemnek a feldolgozás során adott jelzet: 131 /1949 MKEHN; 1949. Az útlevélkérelmet gépelt szöveggé küldte meg a Néphivatalnak.

⁷⁴ Bajnok József 1949. május 3-án a kérelmet továbbította Sándor Imre rendőr őrnagynak a Belügyminisztériumba: „Köztársasági Elnök Úrhoz kérelemmel fordult N. Lajosné, édesanyja/özv. U. Ferencné/ Romániából Magyarországra szóló beutazási engedély ügyében. Miután nevezett elvtársnő kérelmét Szakasits elvtárs támogatja, kérek, hogy azt lehetőleg elintézni szíveskedj.” A válasz 1949. június 4-én érkezett meg a 651.188/1/1949.BÁH iktatószámán: „Értesítlek, hogy özv. U. Ferencné sz. K. Margit kolozsvári lakos beköltözését a KEOKH [Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság] engedélyezte, s erről a Külügyminisztérium Útlevélosztályát, valamint N. Lajosné sz. U. Margit budapesti lakos kérelmezőt értesítette.”

⁷⁵ Mellékelve B. Ferenc kolozsvári lakos tanúvallomása U. Ferencről, amelyet a terjedelmi korlát miatt most nem teszünk közzé. A tanúvallomást szintén Schiffer Pál képviselőnek címezték az alábbi kísérelő levéllel: „Kedves Shiffer elvtárs, U. Ferenc elvtárs felesége Bpestre akar költözni leányához, aki Pesten lakik. A mellékelt tanúvallomásból világosan kiténik az, hogy ki volt U. Ferenc. Nyilván megérdemli egyedül maradt özvegye, hogy támogassuk abban, hogy leányához Pestre jusson. U-t Árpád is jól ismerte, arra kérek, tegyél meg mindent, hogy az oda költözéshez szükséges iratokat megkaphassa. Cluj Kolozsvár 1949. jan. 7.”

Körkapcsolás ötszáz év távlatából: az európai haderők és fejlődésük a 15–16. században

Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. Szerkesztette B. Szabó János – Fodor Pál. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019. 295 oldal

Az 1526-ban vívott mohácsi csata az ötödik centenáriumához közeledve sem veszített aktualitásából. Az augusztus 29-én vívott összecsapás jelentősége az ország történetében nyilvánvaló, politikai többlettartalma pedig az évek során folyamatos viták célkeresztjébe helyezte. A „Mohács 1526–2026: Rekonstrukció és emlékezet” című, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának és a Pécsi Tudományegyetem együttműködésével végrehajtott projekt keretében végzett kutatások írásbeli összefoglalójának célja a mohácsi csata tágabb, európai kontextusának megismerése és közvetítése. A kötet szerkesztői B. Szabó János és Fodor Pál voltak, akik egyben a mohácsi csatában szembenálló felek – a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom – hadseregeinek bemutatását is magukra vállalták.

A kötet az általánosnak mondható duális (magyar–oszmán) szemlélettel szemben párhuzamos történeteket (szólamokat) kíván megszólítani magyar történészek segítségével. Egyik legnagyobb erénye az, hogy e vállalkozás közelebb viheti a tudományos diskurzus képviselőit és az érdeklődő olvasókat a hadtörténeti viszonyok megismeréséhez, mivel a különböző országok korabeli történelmének egy kötetbe szerkesztett, magyar nyelvű összefoglalása eddig még váratott magára.

A tanulmányok – kimondatlanul is – arra keresik a választ, hogy a 16. század közepén létezett-e olyan állam és hadsereg, ami

fel tudta volna venni a versenyt az oszmán hadi gépezettel szemben. A szerzők tanulmányaikban látképet kívánnak adni tíz különböző európai államról és hadseregéről, ugyanakkor nem csak arra kíváncsiak, hogy vajon az adott hadseregnek lett volna-e esélye az oszmánokkal szemben. A könyv horizontja az orosz sztyeppéktől egészen a skót lochokig vezet végig olvasóját, hol lóháton, hol a német *landsknechtek* bakancsainak nyomában, amivel teljessé válik a hadtörténeti panoptikum.

A mohácsi csata beillesztése az európai hadviselés és hadművészet történetébe több módon valósulhatott meg. Az első módszer – szinte hérodotoszi példát idézve – a Nyugat (Magyar Királyság) és a Kelet (Oszmán Birodalom) összetűzéseként írta le az eseményeket, ami később nagymértékben hozzájárult a „kereszténység védőbástyája” kép kialakulásához. A civilizációk küzdelmeként leírt mohácsi csata így szignifikáns helyet foglalt el az európai történelemben. A második értelmezési lehetőséget a „hadügyi forradalom” elmélete körüli diskurzus adta. A tűzfegyverek elterjedésével párhuzamosan több kutató úgy véli, hogy ezek közvetlenül hozzájárultak a nehézlovasságon alapuló „lovagi” hadviselés visszaszorulásához. Ez szinte elkerülhetetlenül magával hozta a gyalogság – lovasság ellentétpár előtérbe állítását, mivel a mohácsi síkon rohamozó magyar nehézlovasságot az oszmán gyalogos janicsárok és a tűzérés együttes erővel küzdötték le. A hadügyi változásokat követő „forradalmi” szemléletben ezt többen a gyalogság forradalmaként írják le, ilyen értelemben az 1526-os mohácsi csatát például az 1525-ös paviai csatával vetik össze, ahol a gyalogság már főszerepet játszott. A tudományos diskurzusok velejárója, hogy a fentiekben megjelölt

érvelési struktúrák önmagukban nem, csak keveredve léteztek és léteznek a mai napig is, ahogyan ezt a kiadvány is tükrözi.

A tanulmányok gerincét a különböző államok történeti bemutatása adja, kiegészülve egy tematikai fejezettel, ami a korabeli erődítési technikák kronologikus fejlődését tekinti át. Az összehasonlítást nagyban megkönnyíti, hogy a tanulmányok közel egységes struktúrát követnek: bemutatásra kerül az államok területe és népessége, az állami bevételek mértéke, a becsült és tényleges hadipotenciál (és az azok között fennálló anomáliák), a hadszervezet és hadvezetés, a fegyverzet, a taktika és stratégia, illetve több esetben találhatunk a praktikum felől közelítő fejezetet, ami egy konkrét csatán keresztül mutatja be az adott hadszervezet működését.

A seregszempléket végigtekintve szinte mindegyik állam esetén találhatunk olyan elemet, ami összehasonlíthatóvá teszi őket az oszmán hadsereggel. Az orosz állam vonatkozásában a tűzfegyverek alkalmazása jelenti ezt a kapcsolatot, mivel a kezdeti időszakban náluk is komoly szerepet szántak ezeknek az eszközöknek. Alkalmazásukkal komoly eredményeket tudtak elérni a Fekete-tenger környékét birtokló Oszmán Birodalommal szemben, noha a győzelmet nem adták azonnal. Első nagy sikerüket a 18. század második felében, az 1774-es kücsük-kajnardzsi béke jelentette, ami az orosz terjeszkedés első állomása lett. Szokola László írásából kiderül, hogy a lengyel állam esetében egyértelműen a közös határszakasz – és a későbbi háborúk – jelentik a kapcsolatot, valamint a harctéren alkalmazott taktikai hasonlóságok. Az oszmán hadsereg ugyanis nemcsak a janicsárságra támaszkodott, hanem a különböző lovassági alakulatokra (például a szpáhikra), akik pusztán tömegükkel képesek voltak eldönteni a csatákat.

Földrajzi – és hadművészeti – tekintetben a török példától legtávolabb a Brit-szigetek két állama, Anglia és Skócia esett, amelyeket Bárány Attila dolgozott fel. Az előbbi állam a rózsák háborúja (1455–1485) után –

ami a hosszúsága ellenére csak rövid, kis létszámokkal vívott összecsapásokat jelentett –, a Tudorok hatalomra kerülésével indíthatta meg hadügyi fejlődését. A 15. század végén megerősödő királyi hatalom – a később konfiskált egyházi javak birtokában – felkészítette az országot a későbbi háborúskodásra. Angliát szigetléte ellenére komoly kapcsolatok fűzték az „öreg kontinenshez” Calais birtoklásával. Az angol hadügyi fejlődés sajátossága pontosan ebből fakadt: míg Európában képesek voltak átvenni az ottani hadviselési és taktikai szokásokat, addig otthonukban – a skótokkal szemben – tradicionális formákhoz nyúltak vissza határaik védelme során. Egyedül akkor alkalmaztak „európai” megoldásokat, amikor a skótok a „szokásos” havi betörések helyett teljes haderejüket mozgósították IV. Jakab vezetésével. A francia tűzfegyverekkel (ágyúkkal) bíró skót hadsereg taktikai és számbeli fölényének birtokában sem volt képes legyőzni a határőrizetet ellátó angol hadsereget a floddeni (1513) csatában. Technikailag ugyanis a skótok gyalogsági taktikája (*schiltron*) – ami egy szinte áthatolhatatlan pajzsfalra és lándzsás katonaságra épült – kiegészülve az újabb tűzfegyverekkel komoly fenyegetést jelenthetett volna az angolok számára. Az ő példájuk pontosan megmutatja, hogy a katonai fegyelem és maga a drill elsajátítása nélküli sereg sohasem lehetett képes átvenni a csatátér feletti irányítást.

A velük szomszédosnak mondható francia hadsereg fejlődését Györkös Attila mutatja be. A különböző hadipotenciálok számítása során figyelembe kell venni, hogy az adott állam hadserege mely részeit is kívánta fejleszteni. VII. Károly francia király 1445-ben hozta létre az állandó nehézlovasságot (*grande ordonnance*), ami sokáig a hadsereg döntő fegyverneme maradt. A százéves háború (1337–1453) tapasztalatai ugyanakkor felhívták a figyelmet a megfelelően kiképzett gyalogság fontosságára, így ekkoriban hozták létre az ún. szabad íjászok (*francs archers*) intézményét is.

A kötet nagy előnye, hogy igyekszik összehasonlíthatóvá tenni a 16. századi Európa hadseregeit és hadművészetét. Ahogyan a történelem is több szólammal rendelkezik, úgy a hadtörténelmet sem egy hangszerre írták a szerzők: csak kevés olyan elem van, ami mindegyik hadseregnél megjelent. Ezek közül kiemelkedik a tűzfegyver, ami különböző módokon alakította az európai országok – és egyben a világ – történelmét. A Kínából kalandos módon ide érkező eszköz gyökeresen átalakította a csatamezőket: a százéves háború kezdetén még csak hanghatásával, később az általa repített lövedékekkel sokkolta az ellenfeleket. A tűzfegyverek elterjedésével párhuzamosan megkezdődött erődítési folyamatok az itáliai háborúk idején (1494–1559) gyorsultak fel igazán, ahogyan azt F. Molnár Mónika kitűnően leírja. Az itt kidolgozott építészeti megoldások és az ún. *trace italienne* (olaszbástya) volt az, amely a hadügyi forradalom egyik legkézzelfoghatóbb eredményét jelentette. A várak fejlődését és a magyar viszonyok kapcsolatát Buzás Gergely járja körül írásában. Itáliából származó építészek olyan épületeket álmodtak meg és készítettek el, amik eddig elképzelhetetlenek voltak, gondoljunk csak a moszkvai Kremlre, ami később mintává vált orosz területeken a 16. században. A spanyol konkvisztádorok, a portugál és holland kereskedők munkálkodását a 17. században ilyen szellemben épült erődök kísérték szerte a világban: a dél-amerikai pampákon és az ázsiai Tajvanon is ilyen „európai erődök” vigyázták a kereskedelmet.

A másik nagyobb tematikai egységet a már említett „gyalogsági forradalom” jelenti, vagyis az a folyamat, ami során a korábban nagyrészt lovasságra támaszkodó haderők gyalogsággal egészülnek ki, akik később csatát nyernek velük szemben. A gyalogsági formációk közül ki szokták emelni a svájci katonák harcmódozatát, akik például a morgarteni csatában (1315) legyőzték az ellenük küldött császári lovasságot; az angol hosszújászok működését az azincourt-i (1415) csatában vagy a skótok említett lándzsás-pajzsos egységeit. Az Itáliából kiinduló, alapvetően

szerződésért harcoló zsoldosok (*condottieri*) elterjedése a hadviselésben felhívta a figyelmet a háborús professzió kialakulására. A korszak zsoldos gyalogságát ezért többen csak így, *condottieronak* nevezik, pedig lehetnek köztük svájciak, német *landsknechtek* vagy angol hosszújászok egyaránt. A tűzfegyverek megjelenése pontosan ehhez a réteghez köthető, hiszen számukra az emberi élet kioltása – történjen az hideg szálfegyverrel vagy tűzfegyverrel – a munkakörükhöz tartozott. A főgékony katonai csoportok számára előnnyé vált, ha ismerik a modern technológiát, mivel ennek segítségével maguk is könnyebben találhattak munkát máshol. A leggyakrabban megemlített egységek a svájci kantonok gyalogsága, valamint a különböző német *landknechtek* voltak, akik hamar keresetté váltak a „*piacon*”, ahogyan azt Péterfi Bence jól illusztrálja írásában. A *condottieri*-rendszer viszont nem volt alkalmas arra, hogy az uralkodó (esetleg állam) szolgálatában álló hadsereg alapjaként szolgáljon hosszú távon. Ennek egyik lehetséges oka a háborúzáshoz szükséges költségek megnövekedése (új fegyverek beszerzése, katonák toborzása, erődök építése) volt, ami nem tette lehetővé az ilyen fajta fegyveres erő exponenciális növelését. A gyalogságra támaszkodó hadseregek változását legtöbbször a pika – arkebúz/muskéta arány kiszámítása segítségével szokták lemérni. Sashalmi Endre tanulmányából megtudhatjuk, hogy az orosz hadsereg sokáig nélkülözte a nehézfegyverzettel bíró gyalogságot, ami gondot okozott a hadsereg európai mintájúvá szervezésében.

A 16–17. század legfőbb hadügyi kérdése pontosan ebben gyökerezett: a haderő-fejlesztés finanszírozásának megteremtésében. Az oszmán hadseregben szolgáló janicsárok („új sereg”) számának bővítése hasonló problémákat vetett fel, ráadásul ők elit alakulatként szolgáltak a vizsgált korszakban. Az oszmán hadsereg nem pusztán a tűzfegyvereknek köszönhetette sikerét, hanem a fegyvernemek közötti komoly együttműködésnek, amiben Európa sokáig le volt ma-

radva. A gyalogság szerepének felértékelődésével és a számos helyi konfliktus következményeként a 17. század végén teljesen új játékszabályok szerint vívhatták ütközeteiket az európai seregek az oszmánok ellenében.

A téma tágabb kereteit jelzi, hogy a bemutatott államok közül volt egy, amely nem Európában, hanem a Közel-Keleten csapott össze az oszmánokkal. A szárazföldön viszonylag kis erővel bíró Portugál Királyság tengeri hódításai során többször keresztezte az oszmánok érdekeit, ahogyan azt Igaz Levente jól bemutatja írásában. I. Szulejmán hatalomra kerülése (1520) kezdetén két lehetséges katonai akcióval számolhatott. Az egyik épp a portugál tengeri fenyegetés volt a Hormuzi-szoros környékén, a másik pedig a szárazföldi előre nyomulás Európa irányába – mint tudjuk, az utóbbi mellett döntött a szultán. A flottafejlesztés másik nagy képviselője a Velencei Köztársaság volt, amely a területfoglalások és erődépítések után úgy döntött, hogy jó viszonyt ápol az oszmánokkal, viszont több háború bizonyította (1463–1479, 1499–1503, 1537–1540) ennek a politikának az árnyoldalait. Az európai államok közül ekkoriban még a Spanyol Monarchia bírt számottevő flottával, amely szembe szállva az oszmánokkal Lepantonál (1571) győzelmet aratott. Korpás Zoltán jól rávilágít arra, hogy a spanyol győzelem bebizonyította az európai flottafejlesztések és a távoli tengereken való hódítások kedvező hatásait. Ennek következtében ugyanis az európai hajók nyílt vízen is könnyen navigálhattak, míg az oszmán flotta többnyire a part mentén segítette a szárazföldi haderőt, így kiegészítő szerepet játszott. A tengeri haderőt említve a kötetben egyetlen olyan állam szerepel, amelyik hadi potenciálja megközelítette az oszmánokét e korszakban. Az angol flotta teljesítménye csapatszállítás, erődök és seregek ellátása, valamint stratégiai gon-

dolkodás terén megközelítette az oszmánok erejét.

A tanulmányok közül egyik sem vállalkozott választ adni arra a rejtett kérdésre, miszerint kinek lett volna esélye eredményesen felvenni a küzdelmet az oszmánok ellen a 15–16. században. Feltételezhetjük, hogy csakis különböző együttműködések és szövetségek lettek volna erre képesek – ha az államok érdekei úgy diktálták volna. Az olvasó számára a tanulmányok mindegyike tartalmaz olyan elemeket, amiket fejben összefűzve kiadhatnak egy olyan képzeletbeli „győzhetetlen sereget”, aminek segítségével esetleg meg lehetett volna állítani I. Szulejmán támadását 1526-ban.

A kiadvány eredményesen teljesíti a bevezetőben vállalt feladatot, és hozzájárul a mohácsi csata tágabb történeti kontextusának bemutatásához. Külön kiemelendő, hogy külön személy- és földrajzinév-mutató segítségével kereshetővé válnak a korszak fontos szereplői és eseményei. A kötet végén egy több mint húsz oldalas képmelléklet találhatóunk. Néhány észrevételünk a továbbgondolást kívánja segíteni. Célszerű lett volna egy összefoglaló táblázat készítése a kötetben szereplő nagyobb ütközetekről, amivel még inkább kidomborodhatna a komparatív szemlélet. Hasonló megfontolásból érdemes lett volna a különböző tanulmányokban szereplő tűzfegyverek neveit és megjelenési idejét is táblázatba rendezni, segítő „kronológiai váz”-t nyújtva az olvasónak. A megértést tovább könnyíthetné egy bevezető esszé a hadtörténeti elméletek áttekintésével, aminek segítségével a tanulmányokban szereplő folyamatok jobban érzékelhetővé válnának.

KISS MÁRTON

Lehet-e egyedül tekézni?

Körmendy Lajos: *A közösség nélküli ember*. Ad Librum Kft., Budapest, 2020.
479 oldal

A szerző nem árul zsákbamacskát. Erről tanúskodik mind a könyv elülső borítója, mind pedig maga a cím. A borítón egy fotó: repedezett, vizet időtlen idők óta nem látott föld, kiszáradt, halott fa, a háttérben báránnyelű kék ég. A cím a kortárs kultúrkritika irodalmában járatos olvasónak az amerikai Robert Putnam 1995-ös esszéjét és az ebből született későbbi könyvet idézi (*Bowling Alone: America's Declining Social Capital*). A vaskos kötet egy nagy múltú tradícióba illeszkedik. Oswald Spengleről, Arnold Toynbee-től, Pitirim Sorokintól Ortega y Gassetig, Johann Huizingáig, Németh Lászlóig vagy éppen a – többször hivatkozott – kortárs belga spengleriánus ókortörténész, David Engelsig számos nagyon és kevésbé ismert nevet lehet itt felidézni. Hasonló zsánerű, magyar szerző által jegyzett mű Gyurgyák János 2018-ban megjelent könyve, az *Európa alkonya*.

Az ilyesfajta munkák válságos időszakokra adott intellektuális reflexiók: szerzőik azt firtatják, hogy mik az okai annak a civilizációs krízisnek, amelyben élünk. Hogyan jutottunk ide, miben is vagyunk, mi vár ránk, van-e kiút a sötét jelenből? Ez a megközelítés óhatatlanul történeti megközelítést kíván. Az eredmény a historikus anyagot a szerző értékvilágának perspektívájából értelmező esszé. Nem kockázat nélküli vállalkozás ez – Körmendy Lajos ennek láthatóan tudatában van, amikor az előszóban a lehetséges buktatókat sorolja: a szerzőnek *generalistának* kell lennie; mások kutatásaira van ráutalva, szintetizáló látásmódja óhatatlanul kihívja a specialisták rosszsallását, akik aztán nagy elégtétellel mutatnak rá a hiányosságokra. A műfaj alapművének, *A Nyugat alkonyának* a recepciótörténete

ennek jó példája. Spengler monumentális, szépirodalmi színvonalon megírt, rendkívül szuggesztív kétkötetes történeti esszéjének téziseit 1921-en a *Logos* című folyóiratban neves korabeli szakemberek egész sora próbálta meg a maga szűk szakmai szemszögéből megcáfolni. Azon túl, hogy ez nem különösképpen ártott az írás népszerűségének, nem is volt teljesen korrekt eljárás: erre a korszak egyik legismertebb német ókortörténésze, a Spengler teljesítményét nagyra tartó Eduard Meyer mutatott rá.

Lehet mondani, persze – mondták is számosan –, hogy Spengler dilettáns volt. Ez a vád azonban nem állja meg a helyét brit kortársával, az *A Study of History* kötetét évtizedeken át író, eredetileg ugyancsak ókortörténész Arnold J. Toynbee-vel szemben. Az ő esete azt bizonyítja, hogy bizony szakörtörténész is késztetést érezhet arra – Körmendy Lajost idézve –, hogy ne csak a fát lássa, hanem az erdőt is. *A közösség nélküli ember* szerzője maga is tisztos iparosember: a történeti tényekhez igencsak közel levő levéltáros. Nem példa nélküli eset ez a magyar történettudomány históriájában: annak idején Hajnal István ugyancsak a levéltárosságtól jutott el nagy, szintetizáló, erősen kultúrkritikai jellegű munkáig.

Végiglapozva *A közösség nélküli ember* tartalomjegyzékét első látásra is nyilvánvaló, hogy a szerző alapvetőnek tartja a szisztematikus fogalom-definíciót. Ebben teljesen igaza van: tisztáznunk kell az általunk használt fogalmakat! Ez nem könnyű feladat: a fejlődés, modernitás, nemzet, globalizáció, individualizmus stb. terminusok nem semleges analitikus eszközök. Szakirodalmi meghatározásuk a legkevésbé sem egységes: ez nem véletlen, hiszen értéktelített, az értelmező világmépét magukon hordozó definíciókkal van dolgunk. A könyvben a történeti és szociológiai látásmód együttesen érvényesül: a bevezető rész fogalomértelmezését

követően a fogalmak tárgyát képező entitások történelmi dinamikájának tárgyalása következik. A gondolatmenet öt nagy szerkezeti egységre tagolódik: 1. *Egyén és közösség*; 2. *Fejlődés és modernitás*; 3. *Az európai/nyugati modern ember kialakulása és sikerei az újkorban*; 4. *Modern és posztmodern európai/nyugati társadalom: az individualizmus diadala*; 5. *Külső kihívások*.

A gondolatmenet vonatkoztatási kerete az európai, tágabb értelemben euro-amerikai, néha nyugatiként emlegetett, napjainkra globálissá váló világcivilizáció. A szerzőt azért mindenekelőtt Európa sorsa izgatja: jól mutatja ezt a záró rész, amely – Arnold J. Toynbee kihívás–válasz koncepciójának szellemében – azokkal a belső és külső civilizációs kihívásokkal foglalkozik, amelyekkel földrészünknek szembe kell néznie: egyfelől az európai muszlim közösségek jelenlétéből fakadó belső, másfelől a távol-keleti civilizáció jelentette külső kihívást tárgyalja. A könyv gondolati tengelyét a modernitás története adja: itt természetesen nem lehet megkerülni azt az alapvető – a komparatív megközelítést szükségképpen igénylő – kérdést, hogy miért is Európában történt meg a történelmi áttörés a premodern világból a modernbe. Körmendy Lajos a klasszikus weberi megközelítést, illetve annak a későbbi értelmezők által cizellált, finomított változatait fogadja el. Eszerint a vallási alapú – a későbbi századokban szekularizálódó –, puritán individualisztikus racionalitás és az általa inspirált kapitalizmus frigye volt az a *differentia specifica*, amely Európának helyzeti előnyt jelentett a kortárs – a muszlim és a kínai – civilizációkkal szemben. Kétségtelen, hogy ez a szakirodalom főáramának domináns magyarázatípusa, mindazonáltal talán érdemes lett volna itt kitérni a magyar Hajnal István rendkívül originális modernitáskonceptiójára, amely a Max Weber elméletével való polémiából nőtt ki. Hajnalnak a két háború közötti kultúrkritikától és a német, valamint francia szociológiától erősen inspirált, sok tekintetben – a Körmendy Lajos által egyébként nagyra becsült – francia

Annales-kör strukturalista felfogásával párhuzamos történelemkonceptiója a weberi teória oppozicionális fogalom párját, a tradicionalizmus – racionalizmus kettősségét használja kiindulópontként, jóllehet ezeket a terminusokat Hajnal magyarítja. Ő ugyanis szokásszerűségről és okszerűségről, a két nagy alapvető társadalomszervezési módszerről beszél; az európai civilizáció egyediségét az európai középkoraknak a szokásszerű társadalomszervezés rugalmas, evolutív változásokat lehetővé tevő, nem stagnálást, hanem történelmi dinamikát eredményező mivoltában látja. Ilyenformán az újat nem egy addig nem létező tényező – a protestáns etika – megjelenésével, hanem az európai premodern struktúrák sajátágaival magyarázza. A kortárs történelmi szakirodalomból – a Körmendy Lajos által többször is hivatkozott – brit történész, Alan Macfarlane koncepciója hasonló a Hajnaléhoz: ő a modern világ megteremtésében úttörő szerepet játszó Angliának a korabeli társadalmi struktúrákban intézményesülő középkori individualizmusát látja döntő tényezőnek.

A *közösség nélküli ember* a modern, majd ebből kinövő posztmodern civilizáció történetét konzervatív narratívába ágyazza. A szerző nézete szerint a modernitás félre-siklott: ennek végső oka a társadalom alap-sejtjét jelentő családnak, illetve a modern világ fölemelkedését lehetővé tevő vallási alapú, közösség- és kötelességelvű etikai normáknak az eróziója, illetve az individualizmus és kollektívizmussal közöti egyensúlynak a megbomlása. A szerző konzervativizmusa leginkább – a többször is kifejezett respektussal emlegetett – Edmund Burke-féle brit konzervativizmussal tart rokonságot: nem a modern világ *in toto* elutasításáról van itt szó, hanem a poszt-modernitás működésmódjainak – leginkább a túlhajtott individualizmus és fogyasztói hedonizmus bírálatával találkozunk a könyv lapjain – kritikájáról. A szerző ugyanakkor korrekt módon tárgyalja az övétől eltérő szakirodalmi álláspontokat is; ám jelzi, hogy ezekkel nem ért egyet. Láthatólag hajlik annak elfogadására,

hogy az általa kritizált fejlemények a modernitás dinamikájának lényegi elemei, amelyek a fogyasztói posztmodern civilizáció működéséből fakadnak; ide vezethetők vissza az európai modell válságtünetei is. A nagy kérdés az, hogy lehetséges-e vajon a történeti korrekció, le lehet-e térni a szerző által felrajzolt hanyatlástörténeti pályáról. Ennek a kérdésnek a megválaszolása a koncepció mögötti történelemfilozófia függvénye. Determinista alapállásból kiindulva ez nem lehetséges: a progressziós pszeudo-válási koncepciókból és a hanyatláselméletekből egyaránt fatalizmus következik, lett legyen szó a hegeli–marxi történelemfilozófiáról vagy éppen a spengleri cikluselméletéről. A pályakorrekció gondolatának fölvetése az emberi cselekvés legalább bizonyos mértékű mozgásterének elfogadása nélkül nemigen lehetséges. A kortárs belgiumi konzervatív spengleriánus történész, David Engels – Európa-kritikájának bizonyos elemei visszaköszönek Körmeny könyvében – az Európai Unió és a császárkori Róma válsága közötti analógiákra építve úgy látja, hogy Augustus princípátusának posztmodern változata gyógyszer lehetne a hanyatlás ellen. Nézete szerint olyasféle politikai–társadalmi reformra lenne szükség, amely megerősítené a családot és a hagyományos erkölcsi értékeket; ezáltal lehetséges válna a bomlás és a hanyatlás megállítás.

A közösség nélküli emberben tétélesen kifejtve ilyen koncepciót nem találunk. A szerző az európai válságjelenségekkel szemben kontrasztként és pozitív példaként a Távol-Kelet viharos gyorsasággal modernizálódó országait állítja. Egyetértőleg idézi a

szakirodalom azon szerzőit, akik szerint sikerük oka a hagyomány – a premodern közösségi formák és világképek –, illetve a modernizáció közötti egyensúly megőrzése. Ugyanakkor kétségei vannak afelől, hogy mennyire tartós ez az állapot, s nem arról van-e szó, hogy a modernitás dinamikája ott is előbb-utóbb az európaihoz hasonló végki-fejletthez vezet majd. Rámutat arra, hogy a régióból legelőször modernizálódó Japánban ugyanazokat az általa erősen bírált fejleményeket – egoizmusba átcsapó individualizmus és fogyasztói hedonizmus – lehet látni, mint Európában, s másutt is vannak erre a végkimenetelre utaló jelek. Szóval – visszautalva a könyv borítóképére – a nemigen kapunk egyértelmű biztatást arra nézve, hogy vajon jön-e majd az éltető eső, és kiszárad-e még a kiszáradt fa.

A vaskos kötet igen nagy szakirodalmi anyagot mozgat mondanója kifejtéséhez. Tanulságos olvasmány mindazoknak, akiket érdekel a modern világ története, haszonnal forgatható egyetemi tankönyvként is: miközben a szerző világossá teszi értékvalasztását, ez nem eredményez dogmatizmust: mindig az általa tárgyalt problémák szakirodalmának széles spektrumát nyújtja át az olvasónak pro és kontra. Ismereteket ad, egyben pedig gondolkodtat és vitára ingerel. Mondanójának jelentőségét még inkább aláhúzzák az utóbbi hónapok történései. A koronajárvány sok tekintetben ugyanis azokra a civilizációs válságtünetekre mutatott rá, amelyeket e könyv oly kimerítően tárgyal.

KOVÁCS GÁBOR

A „nagyszerű halál”, és ami utána jött

Süli Attila: Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról. F&F International Kiadó, Gyergyószentmiklós, 2019. 208 oldal

Az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc egy nemzedék meghatározó élménye volt, így közel annyi napló, illetve visszaemlékezés maradt fent vele kapcsolatban, mint az azt megelőző évszázadokból összesen. Köszönhető volt ez egyrészt annak, hogy az írni-olvasni tudó emberek száma már elég jelentős volt; másrészt pedig annak is, hogy a „nagy év” társadalmi megítélése az ország aktuális helyzetétől függetlenül kezdettől pozitív volt, így aki csak tehetett, igyekezett megörökíteni az emlékeit. A 170. évforduló kapcsán ezekből az írásokból jó néhányat kiadtak; ezek egyike Mikó Mihály csíkszéki kormánybiztos naplója, amelyet Süli Attila, Erdély 1848–1849-es történetének jeles kutatója rendezett sajtó alá, illetve látott el bevezető tanulmánnyal.

Ahogy a kötet előszavát jegyző Hermann Róbert, a korszak ismert szakértője is megjegyzi, az 1848–1849-es időszakra vonatkozó memoárirodalom hatalmas, és ennek eddig csak egy része látott napvilágot nyomtatásban. Pedig az egyszerű polgároktól és parasztoktól a csatatereken küzdő honvédek és tisztiken át egészen az eseményekre legnagyobb befolyást gyakorló politikusokig, illetve hadvezérekig sokan írtak naplót vagy visszaemlékezést. Ezek egy része utóbb „javításra került”, amikor az adott szerző már „érettebb fővel” vagy a korszaknak hódolva igyekezett saját korábbi tetteit megszépíteni, a „nagy emberekhez” való kapcsolatát kidomborítani, vagy utólag „a múlt prófétájaként” olyan későbbi történéseket is előre látni, amelyekről az adott időszakban igazából fogalma sem volt. E szempontokból nézve az alább bemutatott napló külön érdeme, hogy szinte az eseményekkel egy

időben született, és szerzője a nagyszerű küzdelem bukása után sem ragadtatta el magát annyira, hogy kortársai zöméhez hasonlóan igaztalan vádakot fogalmazzon meg.

A naplót felvezető tanulmányban Süli Attila röviden összefoglalja írójának, Mikó Mihálynak a pályafutását. Oroszfői Mikó Mihály 1817. szeptember 29-én született Gyergyóalfaluban egy római katolikus vallású, székely köznemesi, középirtokos család sarjaként. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában kezdte, 1828-ban Gyergyószentmiklóson fejezte be. A gimnáziumot Csíksomlyón, a ferences rendnél végezte, majd 1834-ben a kolozsvári királyi liceumban tanult tovább 1837-ig. Két év gyakorlat után 1839-ben Marosvásárhelyen sikeres ügyvédi vizsgát tett, és praktizálni kezdett. Kortársai közül hamar kitűnt képességeivel, illetve reformer hozzáállásával; így 1839-ben előbb Csíkszék jegyzője, 1840-ben pedig Gyergyóalszék alkirálybírója lett. Mind az 1841-es, mind az 1846–1847-es kolozsvári országgyűlésre követték választották, ahol a reformellenzék soraiban küzdött; fő célkitűzése a székelységet elnyomó cs. kir. határőri rendszer felszámolása volt.

Az 1848-as márciusi forradalmat örömmel fogadta, és sokat tett Csíkszékben azért, hogy az eseményekre zömmel rossz szemmel tekintő cs. kir. határőr tisztikar fellépése ellenére a szék lakossága azonosuljon a változásokkal. Az április 12–13-án Csíksomlyón tartott székgyűlésen ismét követte választották az erdélyi országgyűlésre, ahol a Magyarországgal való unióért, a polgári alkotmányosság bevezetéséért, illetve a határőri rendszer eltörléséért szállt síkra. Az egyesülés után, június 15-én a szék közfelkiáltással választotta meg egyik képviselőjévé a Pesten tartandó népképviselői országgyűlésen. Ezt követően Mikó a fővárosba utazott, ahol a július elején megnyíló országgyűlés egyik legaktívabb képviselője lett. Tagja volt az ún.

Unió-bizottságnak, kiegyezésre törekedett az erdélyi szász, illetve román nemzetiségekkel, küzdött a határőri rendszer eltörléséért (ezt szeptember 19-én az országgyűlés megszavazta, de a kialakuló válsághelyzet miatt a határozat végül nem lépett életbe), a szavazásokkor pedig többnyire a kormányt támogatta.

Az Erdélyben növekvő nemzetiségi feszültségek miatt gróf Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. szeptember 20-án Mikót Csíkszereda, illetve a Csíkszék kormánybiztosává nevezte ki. Mikó október elejétől kapcsolódott be a szék önvédelmébe, részt vett az október 16–18-i agyagfalvi székely népgyűlésen, ahol a mérsékelt álláspont híve volt. A polgárháború kitörése, majd a székely tábor november 5-i marosvásárhelyi veresége után tovább szervezte a Csíkszék önvédelmét, de végül az erőviszonyok miatt elfogadta a cs. kir. haderő, illetve a szék katonai vezetése által szorgalmazott december 3-i, oláhfalui egyezséget. Ezzel Csík elkerülte a megszállást, de cserébe hűségesküt tett a császárra, szakított a magyar kormányzattal, és nem csatlakozott Háromszék önvédelmi harcához. Az e miatt belső emigrációba vonuló Mikó 1849. január második felétől lépett újra a cselekvés terére, amikor a hadihelyzet fordultával a szék felszabadult a helyi cs. kir. szervek elnyomása alól. A kormánybiztos 1849. február elejétől egészen július közepéig állt Csíkszék élén, végrehajtotta a kormányzat utasításait, és nagy szerepe volt abban, hogy a terület jelentős számú honvéddel, illetve hadianyaggal látta el az erdélyi magyar hadsereget.

Az 1849. nyári orosz intervenció után József Bem altábornagy a Székelyföldet ostromállapotba helyezte, így a polgári hatóságok a katonai szervek irányítása alá kerültek. Mikó ezért megbízatásáról lemondott, majd az

ügyek átadása után július 25-én indult el, hogy képviselőként újra az országgyűlés munkájában vegyen részt. Az összeomlás miatt azonban csak Nagyváradig jutott, majd a vereségek hírére álnéven bujkálni kezdett ismerős családoknál. Jó egy évnyi rejtőzködés után, az 1850 nyarán bekövetkező első amnesztiák nyomán ez év augusztus 16-án Marosvásárhelyen jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál, amelyek ügyét a pesti cs. kir. hadbírószág elé utalták. Mikó pere igencsak elhúzódott, és végül csak 1851. október 24-én született meg az elsőfokú ítélet, amely felégárlásért kötél általi halált és teljes vagyonelkobzást tartalmazott. Ezt azonban másodfokon az uralkodói kegyelem 1852. április 10-én négy év várfogságra enyhítette; az ítélet hivatalos kihirdetésére 1852. május 5-én került sor. Büntetését Mikó végül Josefstadtnban töltötte le; 1856. május 4-én amnesztiával szabadult. Ezt követően a cs. kir. rendőrség megfigyelte; egy alkalommal fél évig vizsgálati fogságban is volt. Még 1857-ben megnősült, házasságából négy gyermek született.

Az abszolutizmus enyhülésével 1861-ben Csíkszék alkirálybírója lett, de a provizórium bevezetése után lemondott. Mind 1863-ban, mind 1865-ben követte választották a kolozsvári országgyűlésre, de annak törvényességét nem ismerte el, így azon nem vett részt. A kiegyezés előkészítésére 1866-ban képviselővé választották a pesti országgyűlésbe, ahol a 67-es Unió-bizottság és a Deák-párt tagja lett. 1867 júniusában a Csíkszék főkirálybírójává nevezték ki, így a képviselőségről lemondott. 1874-től Csík vármegye főispánja volt. Kortársai megbecsülésétől övezve 1881. február 21-én (más forrás szerint 25-én) hunyt el, és Gyergyóalfaluban temették el.¹

¹ Az életrajzra még lásd: Egyed Ákos: *Mikó Mihály, oroszféjje*. In: Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002. 569–571.; a hadbíróági perre és az

ítéletre pedig HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. IV. 7. Cs. kir. pesti hadbírószág 1852-6/97. (Mikó Mihály pere).

Maga a kötet kétharmadát kitevő napló jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található, összesen 176 kisméretű oldal terjedelemben.² Sajnos, egyes részei (összesen nagyjából 30 oldal) hiányoznak, Mikó diszkréciója miatt pedig egyes személyek nem azonosíthatók, de ennek ellenére az események aránylag jól követhetők. A kézirat feljegyzései korhűek, de azt maga a szerző saját bevallása szerint csak pesti tartózkodása alatt, 1851 nyarán dolgozta össze, és ekkor már néhol széljegyzetekkel és megjegyzésekkel is ellátta. Saját bevallása szerint nem a nagyközönségnek, hanem saját maga okulására, illetve családja számára írta, arra az esetre, ha bujdosása alatt odaveszne. Így remélte, hogy sikerül olyan munkát hagynia maga után, amelyből szerettei megismerhetik élete ezen időszakát.

A napló általános korfestéssel indul, amelyben Mikó szemléletesen bemutatja, hogyan fordultak a diadalmas márciusi napok ádáz polgárháborúba, amit különösen Erdély szenvedett meg nagyon. Noha dátum szerint 1849. július 24-vel veszi fel a történések fonalát, igazából az 1849. június 17–21. között bekövetkező erdélyi orosz intervencióval kezdődik a munka, és az író ismét csak érzékletesen ábrázolja a hadműveletekről érkező hírek és ellenhírek, a vélt sikerek, majd a valódi vereségek okozta káoszt, mely a lakosság körében egyre nagyobb zavart, majd pánikot keltett. Noha a viszonyok között Mikó igyekezett továbbra is helytállni, végül Bem július 3-i, majd Gál Sándor ezredes július 10-i, ostromállapotot elrendelő intézkedései miatt működési köre lényegében megszűnt, és a polgári szervek önállóságára mindig is kényesen ügyelő kormánybiztos végül a lemondás és az elszámolás beadása után a Magyarországra való távozás mellett döntött. Július 25-én indulva Csíkszeredáról

Gyergyóalfalun, majd Kolozsváron keresztül augusztus elején érkezett meg Nagyváradra, ám a magyar hadsereg augusztus 2-i debreceni veresége miatt tovább már nem tudott jutni; így augusztus 3-tól álnéven, külsejét és ruházatát teljesen megváltoztatva kezdett bujkálni a közeli Bihardiószegen egy ismerőse rokonainál. Mikó szemléletesen írja le a korabeli viszonyokat, a vidéki lakosság életét és befogadót, de egyben kíváncsi, minden idegennel kapcsolatban érdeklődő, viszont a cs. kir. hatóságokkal szemben „összezáró” viselkedését. A romantika korának szülöttjeként az író nagyon megviselte a nagy küzdelem bukása: szentimentalizmusa a nemzet-halál víziójában, rémálmokban, teljes elcsüggedésben mutatkozott meg, amelyet csak az írás, a háziaknál végzett értelmes munka, illetve persze a hölgytársaság tudott oldani. Noha a cs. kir. szervek megtorló akcióiról, a kompromittált személyek befogásáról és a vagyonelkobzásokról számos hír érkezett, mégis annyira elterjedt a várható amnesztia reménye, hogy hősünk szeptember 29–30-án maga jelentkezett Nagyváradon gróf Zichy Ferenc cs. kir. biztosnál „biztosító levélért”. Az október 6-val induló kivégzésekről tudomást szerezve azonban mégis jobbnak látta ismét illegalitásba vonulni, majd november közepétől 1850. január közepéig betegen Nagyváradon rejtőzködött. Ezt követően az év áprilisáig ismét Bihardiószegen bujkált, majd köröztetésének hírére előbb a Szabolcs vármegyei Szakolyban húzódott meg, ahol bújtatói, a Gulácsyak a helyi szolgabíróhoz is beajánlották írónak és tanítónak. Az itteni munka hősünket teljesen lekötötte; a hivatalos ügyintézés során még az is előfordult vele, hogy saját magát kellett köröztetnie. Júniusban aztán rokonai segítségével előbb ismét Bihardiószegre, majd Debrecenen és Kassán keresztül a felvidéki Ránk fürdőhelyre ment,

² A mű első 18 oldala (a csíkszéki történések a szabadságharc vereségéig) korábban már megjelent nyomtatásban. In: Pál-Antal Sándor (s. a. r.): *Csíkszék az 1848-49-es forradal-*

om és szabadságharc idején. Korabeli források. Csíkszereda, 2017. 350–353.

ahol sikeresen vegyült el a pihenésre és felüdülésre vágyó honfitársai között. Itt több lovagias ügybe is sikerült belekeverednie, mivel a hölgytársaságot továbbra sem vette meg. Noha többször felmerült benne, hogy emigrál, ezt végül elvetette, és az 1850. júniusi első amnesztiák után végül is úgy döntött, hogy feladja magát. Július 20-án indulva Szobráncon és Ungváron, majd Debrecenen át előbb visszatért Bihardiószegre, majd Kolozsváron keresztül utazva augusztus 16-án Marosvásárhelyen jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál. Pestre utasították, ahová augusztus 25-én érkezett meg. Augusztus 26-án jelentette magát a cs. kir. hadbírósnál, ahol benyújtotta védelmét; szeptember 5–7. között pedig kihallgatták. A per alatt nem bőrtönözték be: szabadon mozoghatott Pesten, csak nem hagyhatta el a várost. A megtorlás első, véres hullámának lezárulásával a további vizsgálatok és perek eléggé elhúzódtak: hősünk ügyében is csak 1851. október 24-én hozták meg az elsőfokú ítéletet, amit aztán jóváhagyásra terjesztettek fel Bécsbe. Az ügy lezárulásáról a napló már nem tájékoztat, utolsó bejegyzése november 17-hez köthető. Ez az időszak kínosan hosszúra nyúlt Mikó számára: a szállás drága volt, a hírek bizonytalanok, sorstársai hasonló kétségekkel küzdöttek; ráadásul tervezett házassága is kútba esett egy korábbi ránci „lovagias kaland” következményeként. Végül (nyilván a halálos ítélet hatására) elkészítette végrendeletét, és költségkimutatást készített, amelyből kiderült, hogy az egy évnyi bujkálása kevesebb pénzbe került, mint a hadbírósi per és az ítéletre való várakozás a fővárosban. Hát igen: a „férfias helyállás” már akkor sem volt olcsó...

A színvonalas kiállítású kötetet név- és helynévmutató, bibliográfiának is beillő rövidítésjegyzék, valamint igényes képmelléklet zárja.

A kiadványban, mint minden munkában, előfordulnak betű- és nyomdahibák, valamint elírások és tévesztések is. Mégis a legfeltűnőbb az a sietség, mondhatni kapkodás, amely Süli Attila utóbbi műveit egyre inkább

jellemzi. Ez már a címadásnál is megmutatkozik, hiszen az csak a szabadságharc végére, illetve a bujdosásra utal; a jó tizenhat hónapos, érzékletesen bemutatott hadbírósi vizsgálat alatti időszakra nem. Szintén csak ezzel magyarázható a bevezető tanulmány több téves megállapítása is: Mikó gyergyószéki alkirálybíróvá választását 1848-ra teszi 1840 helyett (9. old.); bujdosását 1852-ig tolja ki (60. old.), miközben a naplóból kiderül, hogy a kormánybiztos már 1850. augusztus 16-án feladta magát (156. old.); ítéletével kapcsolatban csak a négy év várfogságot említi (61. old.), noha az elsőfokon kötél általi halálra és teljes vagyonekbobzára szolt; valamint 1867-ben Marosszék főkirálybírójaként nevezi meg (66. old.), noha Mikó valójában Csíkszékben lett az. Hasonlóképpen: az agyagfalvi székely nemzetgyűlés 1848. október 16-tól 18-ig, és nem 20-ig tartott (22. old.), míg Bem 1849. január 13-án és nem 12-én vonult be Marosvásárhelyre (46. old.).

Szintén problémák vannak a napló közlésével és jegyzetelésével is. A cári orosz csapatok a Borgói-szoroson 1849. június 17-én és nem 21-én törtek be (70. old. 213. lj.). A naplóban az 1849. július 6. után szereplő csatavesztés egyértelműen a július 5-i epres-tetői–sepsiszentgyörgyi ütközetre utal; a Süli által említett, a július 2-i kökös–uzoni ütközet inkább magyar sikernek számít (74. old. 234. lj.). A szövegben a „prima furia” inkább „első haragnak” értendő, nem pedig „első olyan embernek, aki a helyére pályázik” (75. old. 240. lj.). Bem a Háromszékről előbb kiszorította a cs. kir., illetve az orosz csapatokat 1849. július 20–21-én, és csak ezután tört be Moldvába július 23-án, nem fordítva (76. old. 246., 247. lj.). Bem erőket elaprózó hadvezetését illetően Süli megjegyzésével szemben Mikó kritikája helytálló: noha az erdélyi hadsereg valóban komoly felszerelési problémákkal küszködött, és sok újonccal is rendelkezett, ám amikor sikerült egyenlő vagy az ellenséget számban meghaladó csapatokat felsorakoztatni a csataterén, sem a cs. kir., sem az orosz haderő nem bizonyult legyőzhetetlennek (76. old. 252. lj.). Mivel

korábban (117. old.) 1850. április 29-ről szól egy diószegi bejegyzés, a Szakolyba történő utazás, majd az írnokei-tanítói állás elfoglalása aligha eshetett március 10-re, a helyes dátum valószínűleg május 10. (127. old.). A szövegben említett „abocé” értelmezése helyesen „ABC”, nem pedig „abonnement, bérleti szerződés” (128. old. 507. lj.). A „conceptus” értelmezése helyesen „fogalmazvány” nemcsak az első, hanem a hetedik sorban is (129. old. 512., 518. lj.).

A bibliográfiában hiába keressük a „Csikány 2015” jegyzet feloldását (39. old. 111. lj., 188. old.).³ A képmellékletben a „Honvéd altiszt” című kép valójában „Honvéd törzstiszt” (199. old.). A tartalomjegyzékben a „Forrásközlés” két fejezetnek is egyaránt a címe (66., 68. old.), ami zavaró. Végezetül számos nyelvhelyességi probléma (egyezte-

tés, központosítás, elválasztás), valamint következetlenség (például: 1. [Székely] határőrezred–1. [székely] határőrezred; alkirálybíró–királybíró; császári királyi–császári–királyi) is rontja a mű értékét.

A hibákért egyértelműen kár; ezeket némi odafigyeléssel és időráfordítással ki lehetett volna küszöbölni. Azonban a fenti megjegyzéseket leszámítva a recenzens csak ajánlani tudja ezt a munkát mindenkinek, aki közelebbről szeretné megismerni a szabadságharc végnapjainak viszonyait, a bujkálás nehézségeit és a korabeli Magyarország vidéki életét az abszolutizmus kezdeti időszakában egy kortárs elbeszélése alapján.

KEMÉNY KRISZTIÁN

---

³ Feloldása: Csikány Tamás: *Kisháború a Háromszéken 1848. december*. Barót, 2015.

Megért egy havannát!

Az Országház építése és művészete. Szerkesztette Sisa József. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020. Nemzet Főtere Kézikönyvek sorozat, 805 oldal. Szerzők: Andrassy Dorottya, Dúzi Éva, Horváth Zsuzsa, Katona Júlia, Kelecsényi Kristóf, Kerekes Margit, Lukács József, Sisa József.

Az anekdota szerint Mikszáth Kálmán országgyűlési képviselőként jellemezte az érdekes parlamenti beszédeket a címben jelölt módon. Akkoriban még lehetett dohányozni az épületben, de a szivarokat az ülésterembe már nem vihették be, letették a folyosón elhelyezett sorszámozott szivartartóra. Ha érdekes volt a beszéd, a szivar bizony csonkig égett, de ezt a nagy író nem bánta. Így vagyok én is az *Országház építése és művészete* című könyvvel: nagyon hosszú és sokszor túl részletező, de mégis nagy élmény. 2020-ban jelent meg, a Nemzeti összetartozás évében, amikor a trianoni békediktátum centenáriuma emlékeztünk.

A történelmileg jelentős évben történelmi mű született, melynek megjelenése már régóta esedékes volt. Az elmúlt évtizedekben ugyanis különösen nagy figyelem irányult az Országházra, ami indokolta egy alapos, tudományos mű kiadását. Történelmi abból a szempontból is, hogy több évtizedes kutatómunka áll már mögötte. Szerkesztője Sisa József, aki a közelmúltig a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörté-

neti Intézetének vezetője volt, korábban több könyvben írt már az épületről,¹ és a mostani kiadványhoz is több fejezettel járult hozzá. Az Országház főépítésze, Lukács József is évtizedek óta foglalkozik a témával, és az ő kutatási eredményeit is tartalmazza a kötet. Hozzájuk csatlakozott egy fiatal, művészettörténészekből álló csoport, akik az elmúlt néhány évben az Országházi Séták című sorozatban mutatták be az épület egyes elemeit, de közben részt vettek annak a terjedelmes terv- és iratanyagának a rendszerezésében, amely az Országgyűlés Hivatala gyűjteményében található, és a jelen mű elsődleges forrásaként szolgált. A terjedelmes bibliográfiában szerepelnek természetesen az Országházról korábban megjelent kiadványok, melyek szintén hasznos információkat szolgáltathattak. A szerzők a legtöbbször Steindl Imre 1899-ben előadott akadémiai székfoglaló beszédére,² valamint Csányi Károly és Birchbacher Károly 1902-es közös művére hivatkoznak.³ Említésreméltó Zámboreszky Ilona 1937-ben megjelent monográfiája,⁴ sőt talán a nagy kötet egyúttal tisztelés is előtte, hiszen szinte azonos a szerkezete, mintha ezt a viszonylag karcsú füzetet egészítené ki az elmúlt bő nyolcvan év kutatási eredményeivel és modern szemléletével.

A kötet tíz fejezetéből hatot Sisa József, egyet pedig Lukács József írt önállóan, a fiatal szerzők két fejezethez járultak hozzá. Az utolsó számozott fejezetnél nincs szerző felüntetve, ebben csak a kronológiai adatok

¹ Csorba László – Sisa József – Szalay Zoltán: *Az Országház*. Budapest, 1993.; Sisa József: *A pályázati tervtől a végleges tervig*. In: *Az ország háza*. Buda-pesti országháza tervek 1784–1884. Kiállítási katalógus. Szépművészeti Múzeum. Szerk.: Gábor Eszter – Verő Mária. Budapest, 2000. 255–264., 394–405.; Sisa József: *Százéves az Országház*. Az Országgyűlés kiállítása az Országház átadásának századik évfordulója alkalmából, 2002. október–november. Budapest, 2002.; Sisa József:

Az Országház: épület és műalkotás. Ars Hungarica, 32. évf. (2004) 2. sz. 323–340.

² Steindl Imre: *Az új országházról*. Akadémiai Értesítő X. 1899. 3. sz. 117–125.

³ Csányi Károly – Birchbauer Károly: *Az új országház*. Budapest, 1902.

⁴ Zámboreszky Ilona: *A magyar országház – Le parlement hongrois*. Budapest, 1937. (A budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai, 44.)

szerepelnek. A mű tudományos voltát mutatja, hogy a Források és rövidítések, a Bibliográfia, a változatos Függelék – melyben többek között korabeli nyomtatványok reprintjei és összefoglaló táblázat is szerepel –, valamint a Képjegyzék együttesen 90 oldalat tesznek ki, a tíz fejezet együttesen pedig 715 oldal terjedelmű. A jegyzetek a könnyebb kezelhetőség érdekében a fejezetek végén kaptak helyet. A szerkesztés gondosságát mutatja, hogy a sok szerző ellenére csak kevés helyen figyelhető meg nagyobb stílusbeli eltérés, és ott is főleg a tartalom jellege miatt.

Történelmi mű a tartalmát tekintve is, ugyanis nem csak az épületről szól, annál sokkal több. Az első fejezetben megismerhetjük a magyar országgyűlések történetét, illetve a dualizmus korának politikai, gazdasági körülményeit, a közeget, mely megteremtette az építkezés feltételeit. A második fejezetben (Sisa József) hangsúlyozza gróf Andrassy Gyula szerepét, mert a kortársak szerint a „volt miniszterelnökünk londoni visszaemlékezései abban az irányban döntöttek el a kérdést, hogy mint a londoni Temze-parti parlament, a magyar állandó Országház is gót stílusban épüljön meg a Duna partján”. (39. old.)⁵ Steindl Imre pályaterve így győzelemre volt ítélve az amúgy meglepően kevés vetélytárral szemben. A pályázattal a sajtó is élénken foglalkozott, a korabeli hírlapok cikkeiből hosszan idéz a könyv. A legtöbbször hivatkozott forrás viszont az Országgyűlés Hivatalában őrzött Végrehajtó Bizottsági iratok. A győzelem után a tervet Steindlnek több alkalommal is át kellett dolgoznia, mire megindult az építkezés, sőt még menet közben is bővültek az elképzelések, így az épület költségei végül az eredetileg tervezett duplájára nőttek. Az adatokban rendkívül gazdag szöveget Steindl Imre életének és munkásságának bemutatása tagolja, akiről egyébként a szerző

2005-ben már írt monográfiát.⁶ A fejezet az épület makettjének regényes történetével zárul, melynek újonnan csodájára jártak az emberek az ábrázolt témán túl a mérete miatt is, ugyanis 14 méter hosszú és 5 méter magas volt. Később viszont épp hatalmas mérete okozta a vesztét. Alkotója az Országház díszítőszobrása, Marhenke Vilmos volt, akiről a kötetben több helyütt olvashatunk. Itteni munkásságának részletezése azért is örömteli, mert pályája annak ellenére alig feldolgozott, hogy a dualizmus korának egyik sokat alkotó épületszobrása volt.⁷

A harmadik fejezet az építkezés történetét tárgyalja több szerző tollából. Sisa Józseftől megtudjuk, hogy a munkálatokat a Végrehajtó Bizottság felügyelte. Steindl azonban „az épületet, felszerelését és műalkotásait egyetlen egységként képzelte el, aminek eléréséhez nélkülözhetetlen volt egy meghatározó akarat irányító szerepe. A cél érdekében a megvalósítást szorosan kézben tartotta, és ügyesen manőverezve kártyáit gyakran még megbízóival szemben sem terítette ki.” (119–120. old.) Lukács József írt az alapozásról, melyet két éven át készítettek, mert folyamatosan küzdeni kellett a Duna vizével is. A rengeteg aprólékos adat egy részét folyószöveg helyett talán célszerűbb lett volna táblázatos formában közreadni. Egyébként a kövek származási helyének ismertetésénél éltek is ezzel a lehetőséggel, mivel azok több különböző bányából származnak (Bia, Dunaalmás, Süttő stb.). Andrassy Dorottytól megtudjuk, hogy az építkezést sztrájkok és baleset is nehezítette, valamint a millenniumi ünnepségek miatt is át kellett ütemezni az eredetileg tervezett menetrendet. Az elkészült épületről színes leírást is ad: „A tetők részét képezik, de kiemelt helyük és művészi jellegük miatt külön figyelmet érdemelnek a domborítási munkák között felsorolt majomkutyák és lovagszobrok. [...] Ezek a ked-

⁵ Az idézet Foerk Ernőtől származik. Foerk Ernő: *Steindl Imre emlékezete*. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1927. 49–50. szám 307.

⁶ Sisa József: *Steindl Imre. Az építészet mesterei*. Budapest, 2005.

⁷ Andrassy Dorottya: *Az Országház építéstörténete*. Országházi Séták. Budapest, 2016. 54.

ves torz lények [...] a középkori székesegyházak világát idézik.” (200. old.) Műszaki érdekesség az, hogy fűtéséhez szükséges kazánházat nem is az épületben helyezték el, hanem emeltek egy külön épületet erre a célra, mely bérházként is működött. A friss levegő biztosításához szintén az épületen kívül, parkos környezetben helyeztek el szellőző kutakat.⁸

A negyedik fejezetben Lukács József mérnöki szempontból mutatja be az épületet az alaptól a tetőig. A hosszú, precíz leírások nehézségét könnyedebb bekezdések is oldják, melyekből azt is érezhetjük, hogy a főépítés nemcsak rendkívül jól ismeri, de szereti is az épületet: „A főbejárat feletti markáns, magas tetőfelépítmény mögött szerényen húzódik meg az a máshonnan is alig észrevehető, egyszerű kialakítású konty-tető, amely a főlépcsőházat fedi. [...] Ez az egyszerű kialakítású tető egy műszaki érdekességet rejt.” (310. old.) Tőle tudhatjuk meg, hogy a kupola csúcsdíszére a szocializmus idején ötágú vörös csillagot szereltek, illetve hogy a képviselők számának csökkentésekor az üléstermet akadálymentesíteni is tudták. Ha a kötetet művészettörténeti szempontból akarjuk tagolni, akkor az első rész – melyben az építészettörténet a meghatározó – itt ér véget.

Az ötödik fejezet nagyrészt az iparművészetről szól, melyben Sisa Józseftől megtudjuk, hogy Steindl a kor legjelentősebb építőipari gyárosait bízta meg a feladatokkal: Zsolnay Vilmost, Róth Miksát, Thék Endrét, Jungfer Gyulát. A berendezés tervezésében Foerk Ernő volt a jobb keze, akiről jelentős művészi tevékenysége ellenére máig nem jelent meg önálló monográfia, így öröm, hogy ebben a kötetben viszonylag részletesen tárgyalják az Országházon végzett feladatait.⁹

A berendezést alapvetően történeti stílusokat felhasználva tervezték meg, de a századfordulón mindenkit foglalkoztató nemzeti stílus kérdése is megjelenik: „Steindl számára elsősorban a hazai növényvilág hordozta a nemzeti sajátosságot.” (340. old.) A díszítőköveknél (Horváth Zsuzsa) viszont már nem a hazai származás volt a döntő, a legjobb minőségű külföldi márványok és gránitok is helyet kaptak. A figurális és geometrikus elemekből is álló „díszítőfestés számottevőbb és részletgazdagabb formában nem a termekben, hanem a közlekedő terekben [...] mutatkozik meg”. (367. old.) Az épületet festett üveglakok (Kerekes Margit) is díszítik, de azok – mivel fontos, hogy elegendő fényt eresszenek be – nem lehetnek igazán dekoratívok, így „az utókor nem tartja számon Róth Miksának, a magyar üveglak-művészet kétségkívül legnagyobb mestérének legkiemelkedőbb alkotásai között”. (390. old.) A fa mennyezetek és lambériák (Kelecsényi Kristóf) hatalmas volumenű munkáját egyetlen gyáros nem is tudta önállóan vállalni, ezért itt az amúgy konkurens cégek összefogtak, így természetesen megemelve az árat is. A művészi kivitelezésű bútorokat – melyek tervezésében Foerk Ernőn kívül Wigand Ede is részt vett – az ezredéves budapesti és az 1900-as párizsi világiállítás is bemutatták. A szerző nagyon helyesen rávilágít a bútorok és a falburkoló asztalosmunkák stílusa közötti esetleges disszonanciákra: „...a miniszterelnöki bútororganizáció olyan szervetlenül és társtalannul létezik az Országház épületében, mintha eredetileg nem is oda szánták volna.” (418. old.) A felszereléséhez tartozó fémtárgyak (Dúzi Éva) között a szivartartók szerepét már láttuk, de fontos volt a szőnyegek eltérő színe is: „...a főrendiházi társalgó szőnyegének kék alap-

⁸ Lukács József: *Egy világ a kövezet alatt*. In: *A nemzet főtere. Az Országgyűlés Hivatalának kiadványa a Kossuth tér történetéről*. Budapest, 2014. 42–45.

⁹ Megjelent fontosabb művek: Hadik András: *Foerk Ernő, az építész*. In: *Foerk Ernő (1868–*

1934) építész emlékkiállítás. Budapest, 1984; *Ernő Foerk*. Ybl Journal of Built Environment published by SZIU Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering. Volume 7/2. 2019.

színe a terem egykorú »kékvérű« használatára, [...] a képviselőházi társalgó szőnyegének vörös alapszíne pedig a nép választott fiaira utal.” (447-448. old.)

A következő két szakasz az eddigi műfaji felosztás után tartalmi szempontból mutatja be az Országház díszítését. Megtudjuk, hogy az Országházon szerepel az akkori Magyar Királyság összes vármegyéjének és törvényhatóságának címere (Kelecsényi Kristóf), összesen 386 pajzs sorakozik a homlokzaton, de azokat egyáltalán nem volt egyszerű beszerezni, elhelyezésük sorrendjében végül nem is igazán alakult ki rendezőelv. Az épület ornamentikáját tárgyaló kiváló tanulmány (Katona Júlia) rávilágít a színek fontosságára: „...Steindl rajongása a polikrómia iránt, amely a kortársak számára is feltűnő jelenség volt [...] az Országház belső kiképzésének egyik kulcseleme.” (470. old.) Ez a 19. századra általánosan jellemző volt, és Steindlt is külföldi szakirodalom motiválhatta, elsősorban William és George Ashdown Audsley középkori falfestészetet bemutató könyve.¹⁰ A tanulmány számos más külföldi szakirodalmat is felsorol, melyeket Steindl ismerhetett, ami a szerző alaposágát és a témában való jártasságát mutatja.

Az Országház képzőművészeti alkotásairól összefoglalóan megállapítható, hogy Steindl akarata szerint „a szobroknak és festményeknek leginkább történeti illusztrációként és építészeti dekorációként kellett szolgálniuk, nem pedig egyedi műalkotásként érvényesülniük”. (491. old.) A hatodik fejezetben megtudjuk, hogy uralkodói pantheon létrehozására már korábban is voltak próbálkozások hazánkban, de igazán reprezentatív szobrokat először az Országház kupolacsarnokában állítottak fel, melyek megformálásához a történelemtudományt is segítségül hívták. Az aktuális uralkodó pár szobrát külön formázták meg, de az – Steindl túlságosan erős irányítása miatt – nagyon

gyenge minőségű lett, így fel sem állították. Kétségtelen, hogy ennek a történelmi kötetnek ezt a fejezetét itatja át leginkább a történelem, és egyúttal azt is remekül kifejezi, hogy a historizmus nemcsak az építészetben volt jelen. A hetedik fejezetből kiderül, hogy festmények csak a Végrehajtó Bizottság nyomására kerültek az Országházba, nagyobb számban a Delegációs és a Vadászterembe. Ezeket főleg akadémikus szellemben alkotó festők készítették, bár a kor modern művészei is küldtek vázlatokat a Bizottságnak. A világhírű Munkácsy Mihály *Honfoglalás* című hatalmas festményét szintén a Bizottság elnöke, Tisza Lajos rendelte meg, de váratlan halála után Steindlnek sikerült kiszorítania az épületből – legalábbis egy időre. A vaskezű építész szerepét tárgyilagosan értékeli a szerző, mert kiemeli, hogy a nagyobb festmények esetében „Jó szemmel látta meg, hogy a rendkívüli nagy felület megkíván némi plasztikai tagolást...” (580. old.)

A következő két rövidebb fejezet tulajdonképpen elhelyezi az Országházat térben és időben, tehát az eddigi alapos leírás után kissé távolabbról tekint az épületre. A nyolcadikból kiderül, hogy az 1900-as párizsi világkiállításon bemutatott bútorok és tervek nem arattak nagy sikert, mert a századfordulóra „a Steindl Imre által képviselt művészet felett lassan eljárt az idő”. (640. old.) Ugyanakkor ez az épület külső megjelenésére nem vonatkozik: Steindl „olyan alkotást hozott létre, amely a századforduló szecesszió felé orientálódó felfogásától sem esett távol. A mozgalmas körvonal, a festői öszkép, a vibráló részletgazdagság mind olyan vonások, amelyek végeredményben összecsengenek a korszak újabb törekvéseivel.” (646. old.) Rendkívül drága megvalósítása miatt az ellenzéki honatyák erősen kritizálták a kormánypártiakat, ami némileg ironikus módon előrevetíti, hogy milyen hangulat tölti majd be az átadás előtt álló épületet.

¹⁰ William et George Audsley: *Le peinture murale décorative, dans le style du Moyen age.* Paris, 1881.

A kilencedik fejezetben pedig a szerző az épületikonológia eszköztárát használva más országok parlamentjeivel hasonlítja össze, és a konklúziót is levonja: „A világ törvényhozási épületei közül hosszúságban és alapterületben a budapestit csak a londoni Parlament múlta fölül.” (697. old.)

A kötet rengeteg jó minőségű képet tartalmaz, melyeket nemcsak illusztrációnak, hanem az egyes fejezetek tagolására is használnak, azokat ugyanis egészoldalas archív felvételek választják el. Kurióznak számítanak az épületbelső és berendezést ábrázoló 1944-es színes fotók, melyeket az ostrom után szükséges helyreállításhoz készítettek. Az archív és a modern felvételeken kívül építészeti tervek sokasága is színesíti a könyvet. A képek számozása a könnyebb kezelhetőség kedvéért fejezetenként történik, amit a nagy mennyiségén túl az is indokolt, hogy egy képre több különböző fejezetben is

hivatkoznak, így gyakran kell előre vagy visszalapozgatni értük.

A hatalmas és lenyűgöző épületről igazán méltó kötet született, mely a témában korábban megjelent számos kiadvány után végre az adatok és dokumentumok teljességén alapul, tehát nagymonográfiának tekinthető. Így rengeteg aprólékos részletet is tartalmaz, de a leírások szárazságát az olvasmányos szakaszok remekül kiegyensúlyozzák. Tudományos igénnyel megírt és jól szerkesztett szövege miatt elsősorban művészettörténészeknek és történészeknek ajánlom, a pontos műszaki leírások miatt viszont az építészek számára is hasznos lehet. Rendkívül gazdag képanyaga pedig tulajdonképpen minden kultúra iránt érdeklődő ember számára érdekessé teszi ezt a nemzeti jelképnek számító épületről írott kötetet.

BODÓ PÉTER

Lángoló könyvtárak: a kultúra elleni támadások anatómiája

Richard Ovenden: *Burning the Books: a History of Knowledge Under Attack.*
John Murray Publishers, London, 2020.
308 oldal

A könyv szimbólum. Szimbóluma az emberi-
ség által felhalmozott tudásnak, az emberi
kultúrának és kíváncsiságnak. Ebből követ-
kezően egyben alapvető és megkerülhetetlen
kulturális kincs, megsemmisíteni, megron-
gálni, szemétdombra hajítani tabu, egyben
szintén szimbólum, mégpedig a barbariz-
musé. Sajnos mégis számtalan példát találni
arra, hogy könyveket, illetve könyvtárakat –
továbbá levéltári dokumentumokat és egyéb,
kulturális örökségünk védendő értékei közé
tartozó tárgyakat – pusztítanak el.

Richard Ovenden, az Oxfordban talál-
ható Bodleian Libraries igazgatója tavaly év
végén megjelent könyvében, amely a saját
szavaival élve „történeti beszámoló a tudás,
különösen a könyvtárak és levéltárak elleni
támadásokról” (8. old.), a fentebb ismerte-
tett, aggasztó jelenséget járja körül. A kötet
célját is meghatározza: adott, a tudás, illetve
a kultúra elleni támadásokon keresztül be-
mutatni, hogy miért létfontosságú kulturális
javaink védelme. Tizennégy, különböző tör-
ténelmi korszakból – az ókortól a 21. száza-
dig –, illetve kultúrákból – az ókori asszírok-
tól a kora újkori Anglián át a 20. századi Ira-
kig – származó esettanulmányt dolgozott ki.

Miért is kezdett el a témával foglalkozni,
teszi fel a kérdést a kötet bevezetőjében. Vé-
leménye szerint a könyvtárak, illetve a levél-
tárak, a „tudás szervezett intézményei” ma-
napság is támadás alatt állnak. Nem meg-

felelő anyagi támogatás híján állandó pénz-
ügyi problémákkal kénytelenek küzdeni, il-
letve ellenük dolgozik a nagy technológiai
cégek egyre növekvő dominanciája – hiszen
ha például a Google milliárd számra digitali-
zálja és teszi szabadon elérhetővé a könyve-
ket, akkor hosszabb távon miért is lesz szük-
ség a könyvtárakra? Ovenden véleménye
szerint mind a könyvtárak, mind a levéltárak
léte és működése elengedhetetlen egy de-
mokratikus társadalom egészséges működé-
séhez, főleg napjainkban, amikor gyakran
egyrészt a demokratikus intézmények és a
jogállam, másrészt „maga a tudás áll táma-
dások kereszttüzében”. (4. old.) Két a közel-
múltban történt, emlékezetes eseményt is
említ, amelyek kiválóan alátámasztják a tézi-
sét.

Az egyik egy 2017-es interjú volt, amiben
Kellyanne Conway, az Amerikai Egyesült Ál-
lamok akkori elnökének tanácsadója Sean
Spicer, a Fehér Ház egykori szóvivőjének va-
lótanságokat tartalmazó nyilatkozatát –
nem akarván kimondani a „hazugság” vagy
„valótlanág” kifejezéseket – „*alternatív té-
nyekként*” jellemezte. Ha vannak olyan in-
tézményeink, amelyek adatokat őriznek meg
és szolgáltatnak, akkor azok referenciapont-
ként szolgálva védik meg a valóságot az „*al-
ternatív tényekkel*”, azaz a valótlanágokkal
szemben. A másik nagy port felkavaró ügy az
úgynevezett *Windrush-botrány* volt. 2018-
ban, Theresa May miniszterelnöksége idején
nagyszámú, az úgynevezett *Windrush-gene-
rációhoz*² tartozó bevándorló vagy leszáрма-
zottjaik kaptak értesítést a brit Belügymi-
nisztériumtól, miszerint állítólagos rende-

² 1948 és 1971 között a Nyugat-Indiákról az
Egyesült Királyságba vándorló személyek ösz-
szefoglaló elnevezése. A *Windrush* az *Empire*
Windrush nevű hajóra utal, amellyel 1948-
ban az első nagyobb csoport a szigetországba

érkezett. Windrush generation: Who are they
and why are they facing problems? [https://
www.bbc.com/news/uk-43782241](https://www.bbc.com/news/uk-43782241) (letöltés:
2021. febr. 25.)

zetlen státuszuk miatt ki fogják őket toloncolni az országból, jóllehet már az Egyesült Királyságban születtek, avagy 1973 előtt érkeztek oda, és így az 1948-as állampolgársági törvény szerint brit állampolgárnak számítottak. A belügyminisztériumi figyelmeztetések nem csupán üres fenyegetések voltak: számos embert kiutasítottak az Egyesült Királyság területéről, sokan elvesztették az állásukat, nem kevesen közülük azzal szembeültek, hogy nem jogosultak az állami egészségügyi ellátásra. Mint ahogy arra Ovenden rámutat, az egész ügy háttérében prózai ok fedezhető fel: a brit belügyminisztérium tömeges mennyiségben semmisítette meg 2010 környékén azokat a dokumentumokat,³ amelyek az országba korábban bevándorolt személyek adatait tartalmazták, így igazolhatatlanná vált, hogy az adott személy 1973 előtt érkezett-e az országba. A szerző szerint egyértelmű, hogy ha nagyobb figyelmet fordítanak az archív anyagok megőrzésére, akkor számos ártatlan ember szenvedése elkerülhető lett volna.

A továbbiakban a kötetben olvasható, korszakokon és kontinenseken átívelő esettanulmányokból – bár mindegyik önálló bemutatást érdemelne – egy önmagában is értelmezhető fogunk kiemelni, illetve a szerző téziseit plasztikusan leíró két jelenséget fogunk ismertetni.

Az Alexandriai Könyvtár elpusztításának krónikája talán a legközismertebb példája a mű témájául szolgáló jelenségnek, más szavakkal élve a kultúra elleni támadások archetipikus esete. A történet több változatban is ismert. A különböző verziók középpontjában mindig barbárok – a könyvtárban a pogányság központját látó keresztények vagy a minden nem muszlim dolgot pusztulásra

ítélő arab hódítók – állnak, akik kéjes örömmel semmisítik meg a messze földön híres intézmény állományát. Az alapvető probléma ezzel a történettel az, hogy ebben a formában nem igaz, mutat rá Ovenden. Már a kiindulópontja sem. Nem volt ugyanis egy nagybetűs Alexandriai Könyvtár: az ókorban két intézmény, a Museion és a Serapeum is könyvtárként funkcionált. Továbbá, bár érték támadások – például Kr. e 4748-ban, Julius Caesar és Pompeius harcai során a könyvtárak papirusztekercseinek egy része megsemmisült –, nincsen régészeti vagy történeti bizonyíték arra vonatkozóan, hogy egyszerre, egy adott időpontban, szándékosan megsemmisítették volna az(oka)t.⁴

Mindezek ellenére az Alexandriai Könyvtár szimbolikus intézménnyé nemesült a nyugati civilizáció közös emlékezetében. A „minden tudás őrzőjévé” vált – annak ellenére, hogy a jelen tudás szerint nem maradt fent egyetlen dokumentum sem az állományából, illetve a róla tudósító források is más, általunk nem ismert forrásokra hivatkoznak. (29. old.) Ovenden megfogalmazása szerint a könyvtár(ak) állítólagos elpusztítása tulajdonképpen legalább olyan fontossá, ha nem fontosabbá vált, mint a léte.⁶ (31. old.)

Az egyik, a kötet több fejezetében is felbukkanó problémakör a „*displaced or migrated archives*” – magyarul áthelyezett vagy áttelepített archívumok. Maga a fogalom rendkívül kurrens, legszigorúbb értelemben véve a korábbi brit gyarmatokról a dekolonizáció utolsó pillanataiban az Egyesült Királyság területére szállított, majd ott évtizedekre titkosított és csak az utóbbi néhány évben kutathatóvá tett levéltári dokumentumokat jelöli. Ovenden ennél szabadabban

³ Angolul „*landing card*”, az országba belépéskor kiállított dokumentum.

⁴ A témával kapcsolatban részletesebben lásd: Greenblatt, Stephen: *Egy reneszánsz könyv- vadász*. Budapest, 2015. 63–67.

⁶ Ezen idealizált kép kialakulásában nagy szerepe volt Edward Gibbon 18. századi angol

történésznek, aki a *római birodalom hanyatlásának és bukásának története* című fő művében emlékezetesen írt az eseményről. A híres leírás a következő linken olvasható angolul: <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/library-alexandria/content-section-6.6> (letöltés: 2021. máj. 19.)

használja a kifejezést. Több olyan történelmi eseményre is alkalmazza, amikor egy adott uralkodó, hadvezér vagy állam egy másik állam területéről könyveket, teljes könyvgyűjteményeket vagy kéziratokat tulajdonított el. A tudás elleni támadás körmönfont módja ez: fizikai értelemben nem semmisülnek meg az elhurcolt dokumentumok, de az adott közösség számára – vagy a titkosított levéltári anyagok esetében a kutatók és az adott téma iránt érdeklődő állampolgárok számára is – elérhetetlenné válnak. Nem kétséges, hogy a fentebb bemutatott események komoly sebeket ejtenek az azokat elszervező közösségek kulturális emlékeztén.⁷

Ovenden részben a „*displaced archives*” problémakör általa vizsgált legkorábbi, ókori eseteként mutatja be Assur-bán-apli asszír király⁸ ninivei könyvtárának állománygyarapítási gyakorlatát. Ezt az egyedi gyűjteményt Austen Henry Laynard, angol assziriológus és régész fedezte fel az ókori Ninive városa romjainak területén végzett ásatásai során. A könyvtár fő szabályként akkád, illetve sumér nyelven írt, szerteágazó tematikájú – háborús események leírása, vallással kapcsolatos, adminisztratív,⁹ diplomáciai jellegű¹⁰ anyagok – ékírásos táblákat tartalmazott. A megtalált táblák oroszlánrészét – mintegy 28 ezret – Laynard Londonba szállította, ahol azok többsége a British Mu-

seum állományának része lett, de több ezer darab került Európa más intézményeibe is.¹¹

A ninivei könyvtár megkerülhetetlen jelentőségű: egyrészt feltehetőleg az első arra irányuló próbálkozás volt, hogy az adott korban elérhető tudás teljes korpuszát egy helyen, egy intézményben összegyűjtsék. Továbbá egyértelműen igazolható, hogy az intézmény olyan ismérvekkel rendelkezett, illetve a benne dolgozók olyan gyakorlatokat folytattak, amelyek ma is ismerősek lehetnek számunkra: például számos olyan tábla is fennmaradt, amely kolofon-oddallal rendelkezik, amelyen az írnok dokumentálta az adott tábla legfontosabb ismérveit – miről szól a szöveg, ki volt az írnok, hol írta –, ez a metaadat legkorábbi ismert formája. (21–22. old.) Másrészt a ninivei könyvtár szakképzett személyzettel rendelkezett – bár nem könyvtárosoknak, hanem írnokoknak hívták őket –, akik egyfelől lejegyezték a szövegeket, másfelől az ékírásos táblákat – csakúgy, ahogyan ma a könyveket egy modern könyvtárban – rendszerezték.

Korszakalkotó jelentősége ellenére Assur-bán-apli könyvtára nem kis részben más államalakulatok anyagainak megszerzéséből – jobb esetben felvásárlásából, rosszabb esetben eltulajdonításából – építette fel a saját állományát, ebből kiindulva Ovenden, talán anakronisztikusan, a „*displaced archives*” jelenségének körébe sorolja. Több

⁷ Nem véletlen, hogy a IV. Genfi Egyezmény tiltja a hadviselő felek által elkövetett fosztogatást. „1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900020.TVR> (letöltés: 2021. máj. 17.)

⁸ Assur-bán-apli, más formában Assurbanipál, az Újasszír Birodalom utolsó jelentős uralkodója volt Kr. e. 668–627 között. Donald John Wiseman: *Ashurbanipal, King of Assyria* <https://www.britannica.com/biography/Ashurbanipal>. (letöltés: 2021. máj. 16.)

⁹ Levelek, beszámolók, szerződések, népszámlálási felmérések.

¹⁰ Például Shabaka fáraó és egy asszír uralkodó – feltehetőleg Szín-ahhé-eriba – közötti levelezés. Ovenden: *Burning the Books*, 21.

¹¹ A könyvtár állományának részletesebb bemutatásával kapcsolatban lásd: Finkel, Irving: *Ashurbanipal's Library: Content and Significance*, in: *I am Ashurbanipal, king of the world, king of Assyria*. Thames and Hudson – The British Museum, London, 2019. 80–87. A British Museum honlapján digitalizált formában megtekinthető Assur-bán-apli könyvtárának egy része is: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_K-251. (letöltés: 2021. máj. 16.)

forrás is igazolja a fentebbi gyakorlatot, ismerünk például olyan levelet, amelyben egy bizonyos Shadanut az asszír uralkodó azzal bíz meg, hogy Borsippa városából minden olyan táblát, ami hiányzik Ninivéből, gyűjtössel össze és szállíttasson a fővárosba.¹⁴

Assur-bán-apli gyűjteménye a sorsa miatt is beleillik a kötet tematikájába. Kr. e. 612-ben ugyanis a méd és babiloni csapatok elfoglalták Ninivét. Pontosán nem rekonstruálható, hogy mi történt a könyvtárral, nem lehet egyértelműen igazolni, hogy szándékosan tettek-e benne kárt, de az biztos, hogy az állomány egy részét megsemmisítették – mivel a hordozó itt égetett tábla volt, nem elégették, hanem szétörték azokat.

Az előbbinél kurrensebb példákat is tárgyal a szerző a „*displaced archives*” jelenségével kapcsolatban a kötet tizenegyedik fejezetében. Az 1960-as évek közepén Kenya függetlenedésével párhuzamosan jelentős számú, főleg a brit gyarmatosítók ellen harcoló, úgynevezett Mau-Mau-mozgalommal szembeni, gyakran az alapvető jogokat nem tiszteletben tartó fellépéssel kapcsolatos iratokat szállítottak Londonba, majd azokat titkosították. 2011-ben néhány egykori Mau-Mau-gerilla által indított perben született ítélet nyomán ismerték el a dokumentumok létezését, majd katalogizálták és nyilvánossá tették azokat. A korábbi gyarmatok függetlenedése idején több hasonló eljárásra is találunk példát. A francia hatóságok Algéria függetlenedése idején hurcoltak el nagy mennyiségű levéltári dokumentumot, Rhodéziában (ma: Zimbabwe) a hadsereg archívumát vitték jogszerűtlenül először Dél-Afrikába, majd az Egyesült Királyságba. A különbség a kenyai esettel szemben az, hogy ezeket sem Algériának, sem Zimbabwének nem sikerült azóta sem visszaszereznie vagy legalább ott kutathatóvá tenni, ahol jelenleg megtalálhatók.

Mindkét esetben felfedezhető egy közös szándék: annak mindenáron való megakadályozása, hogy a dekolonizációs folyamat, illetve a függetlenségi harcok során elkövetett jogsértéseket, kínzásokat, törvénytelen kivégzéseket bizonyító iratok kutathatók legyenek. Mint már említettük, ezáltal egyfelől hátrányt szenved a tudományos közösség, hiszen az adott ország történelmének egy szelete nem vagy csak részben kutatható, másfelől az az állampolgárok kulturális emlékezetén, történelmi identitásán is csorbát ejt.

A másik, bemutatni kívánt problémakör a tömeges és totális digitalizálás mellékhatásainak jelensége. A szerző ezt összefoglalóan a „*digital deluge*”, azaz „*digitális özönvíz*” kifejezéssel írja le, utalva ezzel arra, hogy milyen nagy mértékben határozza meg napjaink átlagemberének mindennapjait a digitális információk tömkelege. 2019-ben például világszerte percnként átlagosan 18,1 millió szöveges üzenetet küldtek el, illetve 390 ezer applikációt tölthettek le. (197. old.) Komoly kihívás elé állítja ez a könyvtárakat is, és nem teljesen tisztázott, hogy feladatuk-e az, hogy a felfoghatatlan mennyiségben keletkező digitális emlékeket, információkat az utókor számára megőrizzék.

Továbbá súlyos kérdéseket vet fel az a tény, hogy a digitális formában létrejövő tudásanyagot viszonylag kis számú, ám annál nagyobb befolyással rendelkező óriáscég hozza létre, ezáltal a kulturális emlékezetünk jövője is részben a kezükben van – hatalmukat Ovenden a római katolikus egyház középkori hatalmához hasonlítja. (198–199. old.) Ezek a vállalatok gyakran élnek vissza az általuk bírt befolyással abban az értelemben, hogy tömegesen semmisítenek meg vagy tesznek ideiglenesen vagy végleg elérhetelenné tartalmakat. A YouTube például 2017-ben több ezer órányi, a szíriai polgárháborúval kapcsolatos videofelvételt törölt

¹⁴ Bizonyos nézőpontból a levélben szereplő lista szintén megfeleltethető egy modern könyvtár-tudományi fogalomnak, a deziderátumnak,

azaz a beszerezni kívánt könyvek jegyzékének. Ovenden: *Burning the Books*, 24.

az oldaláról, beláthatatlan károkat okozva ezzel a kutatóknak, újságíróknak és az érdeklődő állampolgároknak. 2019-ben a Google+, illetve a MySpace nevű közösségi oldalakat szüntette meg a tulajdonosuk, hatalmas mennyiségű adatot elérhetetlenné téve (200. oldal). Talán elsőre nem tűnik ez problémának, legalábbis tudományos szempontból, de jobban megvizsgálva a hasonló eseteket, arra jutunk kissé sarkítva: ami az ókori Pompeiben egy vulgáris latin nyelven íródott, falba vésett felirat volt, az ma egy Twitter-poszt vagy YouTube-videó.

Richard Ovenden stílusa közérthető, ismeretterjesztő jellegű, minimális történelmi alapműveltség birtokában abszolút befogadható. A bevezetőben megfogalmazott téziseit fejezetről fejezetre bizonyítja, ám ennek eredménye – az ismeretterjesztő stílussal párban – az, hogy a kötet vége felé enyhén önisméltóvá válik.

Minden fejezet komoly jegyzetapparátussal van ellátva, és egy közel harminc oldalas bibliográfiát is találhatunk a kötet végén. A felhasznált források sokrétűek. Szerepelnek köztük klasszikus auktorok – Xenophón, Cassius Dio, Plutarkhosz –, visszaemlékezések, történet-, politika-, illetve könyvtartudományi szakirodalom, továbbá – elsősorban angolszász – napi- és hetilapok cikkei.

A *Burning the Books* igényes stílusban megírt, olvasmányos, kiválóan szerkesztett, komoly tudásanyagot megmozgató mű, amely egyértelműen teljesíti a bevezető fejezetében megfogalmazott célokat. A kötet témájának univerzalizálása, illetve égető aktualitása miatt üdvözlendő lenne, ha a közeljövőben magyar fordításban is megjelenhetne.

ZÁGONI-BOGSCH GERGELY

Rabszolgák, kereskedelem, Észak-Amerika

Lévai Csaba, *Förtelmes kereskedelem. A rabszolga-kereskedelem és a rabszolgatartó rendszerek kialakulása a kora újkori Észak-Amerikában. L'Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alap, Budapest, 2020. 518 oldal*

Az utóbbi időben a globális közbeszédben is egyre nagyot teret nyert az Amerikai Egyesült Államok múltjában gyökerező faji kérdés, a társadalmi igazságtalanságot és egyenlőtlenséget a faj és etnicitás perspektívájából vizsgáló szemlélet, mely a politikai dimenzió szempontjából is jelentős figyelmet kapott. A folyamatnak különös lendületet adott az előző amerikai elnöki ciklust jellemző markáns ideológiai és retorikai elköteleződés. Ebben a közegben pedig az amerikai történelem eredendően egyik sötét korszakának tekintett néger rabszolgaság intézménye és annak következményei erőteljes hatást gyakorolnak a köz- és tudományos gondolkodásra. Ráadásul mára már egyre több olyan munka született amerikai történészek tollából, amely a nemzet történeti fejlődésének középpontjába állítva azt akár az alkotmányos rend, akár a kapitalista fejlődési pálya meghatározó elemeként tételezi.¹ Ezen kutatók közül sokan korábbi kutatási

témájuktól eltérő perspektívából jutottak el a rabszolgaság hatásának kutatásáig, illetve jelentőségének feltételezésig az amerikai történelem egyéb problémáit illetően. Lévai Csabáról ezzel szemben elmondható: eddigi munkásságában már jó ideje jelen van a rabszolgaság témája,² így könyve szervesen illeszkedik eddigi kutatási profiljába.

A vaskos mű a L'Harmattan kiadó *Bibliotheca Americana* sorozatának nyitó darabjaként az atlanti rabszolga-kereskedelem és az észak-amerikai rabszolgatartó rendszerek korai időszakának elemzésére vállalkozik – elsősorban gazdaságtörténeti megközelítésben. Lévai könyvének egyik fő törekvése az, hogy a rabszolgaság intézményét és a rabszolga-kereskedelmet integrált módon mutassa be, egymáshoz szorosan kapcsolódó történeti jelenségekként, s a transznacionális szemléletet alkalmazza, a vizsgált történeti jelenséget nemzetállami határokon túl mutató dimenzióban tárgyalja. (20. old.) Ez alatt a szerző az „afrikai”, „amerikai” és „európai” történelmi folyamatok interakciójának vizsgálatát érti. Gyáni Gábor nyomán földrajzi „lépték”-ekben, illetve léptékváltásokban gondolkodik a rabszolgaság és rabszolga-kereskedelem tárgyalása kapcsán. Szintén Gyánt követve gondolja úgy, hogy a

¹ Waldstreicher, David: *Slavery's Constitution: From Revolution to Ratification*. New York, 2009.; Van Cleve, George William: *A Slaveholders' Union: Slavery, Politics, and the Constitution in the Early American Republic*. Chicago–London, 2010.; Beckert, Sven – Rockman, Seth (eds.): *Slavery's Capitalism. A New History of American Economic Development*. Philadelphia, 2016.; Schermerhorn, Jack Lawrence: *The Business of Slavery and the Rise of American Capitalism, 1815–1860*. New Haven, 2015.

² „Reszketek hazámért, ha arra gondolok, hogy Isten igazságos” (Thomas Jefferson és a rabszolgaság problémája). *Aetas*, 15. évf. (2001) 1. sz. 5–26.; *Szabadságot a szolgaság*

fenntartásával: Az amerikai forradalom alapidokumentumai és a rabszolgaság kérdése. In: ifj. Barta János – Pallai László (szerk.): *Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára*. Debrecen, 2004.; *Politika, média és történetírás: Thomas Jefferson és Sally Hemings esete*. *Aetas*, 23. évf. (2008) 2. sz. 83–94.; *Egy rabszolgafelkelés és megítélése az újabb történetírásban: az 1739-es Stono felkelés a gyarmati Dél-Karolinában*. In: Bárány Attila – Györkös Attila – Pallai László (szerk.): „A francia história hazai nagykövete”. Ünnepi kötet Papp Imre 65. születésnapjára. Debrecen: 2013. 131–144.

transznacionális történetírás hozadéka a demográfia, társadalom- és gazdaságtörténet előtérbe kerülése. Ezen túlmenően hangsúlyozza a komparatív perspektíva létjogosultságát transznacionális viszonylatban. Azt elsősorban az összehasonlítás tárgyául szolgáló területi egységek tekintetében kívánja érvényesíteni, amennyiben a politikai határokkal nem feltétlenül egybeeső „földrajzi, illetve gazdaság- és társadalomtörténeti régiókat” veszi alapul. (22. old.) Végül leszögezi, hogy módszertani alapvetésének fontos eleme még a nemzeti és transznacionális szemlélet „összecsiszolása”, azaz ezek együttes érvényesítése a rabszolgaság és rabszolga-kereskedelem észak-amerikai régióban megfigyelhető sajátosságait illetően. A fenti módszertani megfontolások létjogosultsága, illetve érvényesülése adja – a tartalmi jellemzőkön túl – a kötet érdekességét.

Lévai a régió nem szabad munkaerőn alapuló gazdasági rendszereit merészen tág idő- és földrajzi keretbe helyezi, amennyiben az atlanti-óceáni térség késő-középkori, korai újkorai rendszereit éppúgy tárgyalja, mint az afrikai kontinens rabszolgatartó rendszereit. Így fontos szerepet szán a Földközi-tenger térségében és a portugálok által birtokolt atlanti-óceáni szigeteken a 15–16. századra kiteljesedő folyamatoknak, melyek során egyrészt a Mediterráneumban kialakuló cukornádtermesztés átkerült az Azori-szigetekre, Madeirára vagy a Zöldfoki-szigetekre, és társult hozzá a rabszolga munkaerő a portugálok jóvoltából, akik fekete afrikaiakkal műveltették meg ültetvényeiket. Ez a rendszer a szerző által idézett történészek szerint modellként szolgált az amerikai gyarmatok számára, csakúgy, mint a nyugat-afrikai rabszolga-kereskedelem, mely a nem szabad munkaerőt szolgáltatta a portugálok cukornádültetvényei számára.

Ami pedig a nyugat-afrikai rabszolgaság jellegét illeti, Lévai a külföldi szakirodalom alapján hangsúlyozza, hogy bár részleteiben jelentősen különbözött az újvilági formától, de az európai rabszolga-kereskedők megjelenése idején már jelentős hagyományokkal

bírt, és az afrikai társadalmak integráns részét alkotta, azaz nem az európaiak megjelenése generálta azt.

A szerző részletesen bemutatja az atlanti rabszolga-kereskedelem strukturális jellemzőit, kiemelt teret szentelve a „háromszög alakú” kereskedelem elméletének és az azt vitató nézeteknek. Az Amerika, Afrika és Európa viszonylatában a nyersanyagok, rabszolgák és késztermékek forgalmát leíró modell komoly vitát generált a történészek körében, és többen megkérdőjelezték annak szabályos voltát. Elsősorban azt vitatták, hogy a folyamat utolsó mozzanataként, Amerikából Európába indultak ugyanazok a hajók, ugyanazzal a legénységgel, amelyek Afrikából rabszolgákat szállítottak az Újvilágba, így téve teljessé az alakzatot. A kutatások által feltárt hajózási adatok, a hajók és a legénység létszáma azonban nem ezt igazolják. Lévai itt inkább a cáfolatokat ismerteti, nem pedig az alternatív nézeteket. Ezt követően viszont részletesen bemutatja az angolok bekapcsolódását a nyugat-afrikai rabszolga-kereskedelembé, ami portugál előzményekre és kapcsolatokra is építve a 16. század közepére tehető, bár ekkor még meglehetősen esetleges módon kerültek afrikai rabszolgák angol közvetítéssel az amerikai kontinensre.

Szervezett formában a monarchia restaurációja (1660) után alakult ki az angolok által ellenőrzött rabszolga-kereskedelem intézményrendszere, elsősorban a karibi térség angol gyarmatain jelentkező munkaerő-igény kielégítésére. Különböző társaságok jöttek létre e célból, amelyek az uralkodótól kapott monopólium alapján kapcsolódtak be az afrikai emberkereskedelembé. Egyre kedvezőbb feltételek nyíltak előttük, miután az angolok több tengeri háborúban csapást mértek holland riválisaikra, akik ennek nyomán elvesztették eladdig vezető pozíciójukat az atlanti rabszolga-kereskedelemben. Ráadásul a 17. század végére már az amerikai gyarmatokon is kereslet jelentkezett a rabszolgamunkaerő iránti. Ugyanakkor a monopóliumot élvező társaságoknak gyakran meg

kellett küzdeniük a kiváltsággal nem rendelkező angol „magánzó” kereskedőkkel. A 18. század elejére pedig a rabszolga-kereskedelem monopóliumát élvező Királyi Afrika Társaság szerepe jelentősen gyengült, és az új szabályozások következtében a tevékenységet engedélyezték az angliai vállalkozások számára. Lévai részletesen tárgyalja egyes angliai nagyvárosok (Bristol, Liverpool) szerepét az afrikai rabszolga-kereskedelem megszervezésében, illetve az észak-amerikai gyarmatok egyes kereskedelmi központjainak a helyzetét a „háromszög alakú” kereskedelemben. (Ezen a ponton a szerző elfogadja a tézis érvényességét, 88–89. old.) A klasszikus séma szerint a newporti (Rhode Island gyarmat) kereskedők melaszt, illetve rumot szereztek be a karibi térségből, félkész termékekért cserébe, majd rumot állítottak elő a melasz lepárlásából, amit az afrikai rabszolgaszállítmányok ellentételezésére használtak.

A szerző jelentős teret szentel Eric Williams trinidadai politikus és történész 1944-ben megjelent, nagyhatású munkájának, amely a rabszolgaság és a kapitalizmus brit változatának felemelkedése közötti összefüggésekre mutat rá. Korabeli forrásokra építve a brit rabszolga-kereskedelem nagy profithozamát tételezte, amit a 2010-es évekre más történészek cáfolni látszottak (30% helyett átlagosan 7% körüli mérték). Ugyanígy cáfolják azt a tézist, hogy a rabszolga-kereskedelemből befolyó hasznon közvetlenül és nagy mértékben hozzájárult a brit iparosodáshoz, s hogy a rabszolga-kereskedelem és rabszolgaság intézménye hanyatlásának az oka a cukornádtermesztés válsága, nem pedig az abolicionista mozgalom hathatós tevékenysége volt.

Ezt követően Lévai részletezi a nyugat-afrikai és európai államok közötti rabszolga-kereskedelem mechanizmusát, a rabszolgaszállítmányok származási területeit, valamint a regionális különbségeket, illetve az európai kereskedők egymás közötti versengését. Jelentős teret szentel az afrikai és amerikai kontinens között kialakuló rab-

szolga-kereskedelem kérdéskörének, mivel az hagyományosan az egész rabszolga-kereskedelem leginkább bírált eleme volt a 19. században, elsősorban a rabszolgaság eltörlését követelő erők jóvoltából. Az ő becsléseik a tengeri út során elhalálozott rabszolgákkal kapcsolatban szintén fontos támpontot adnak a modern kor történészei számára, akik rámutatnak a regionális különbségekre a mortalitást illetően, és annak arányát az elszállított emberek egészségi állapotával hozzák összefüggésbe. Lévai hosszasan taglalja a tengeri útra jellemző halálozási arányokat és az azt befolyásoló tényezőket. Ezen túlmenően képet kapunk a rabszolgák demográfiai jellemzőiről csakúgy, mint az Újvilágba szállított afrikaiak számáról. Külön fejezetet szentel a szerző az észak-amerikai brit gyarmatokra érkező rabszolgák tárgyalásának. Rámutat arra, hogy a 17. században főleg a karibi térségből érkezett ide nem szabad fekete munkaerő, míg a 18. században, az atlanti rabszolga-kereskedelem fénykorában már közvetlenül Afrikából érkeztek a szállítmányok. Gregory O'Malley amerikai történészt követve csoportosítja a gyarmatokat a beszerzés módzatai alapján. Megállapítja, hogy több mint hetvenezer rabszolga érkezett a karibi térségből 1616 és 1810 között, és körülbelül 350 ezer volt az Afrikában rabszolgaságba ejtett és Észak-Amerikába szállított személyek száma.

Ezt követően a különféle nemzetállamok által gyarmatosított karib-szigeteki rabszolgatartó rendszerek kialakulását ismerteti, bemutatva, hogy mely térségben milyen termény határozta meg a gazdasági tevékenység fő profilját. Érdeklődésének homlokterében a barbadosi cukornádtermesztés áll. Az ültetvényeken kezdetben angliai szerződéses szolgákat alkalmaztak, később pedig afrikai rabszolgákat. A technológiát – a cukorlepárlást is beleértve – a holland ültetvényesektől sajátították el. Lévai részletezi a cukornádtermesztés kereskedelmi és gazdasági vetületeit, demográfiai következményeit is, valamint az ültetvényes elit társadalmi szerepét, amely kiterjedt az anyaországra is: az egész-

ségtelen klíma miatt Angliában tartózkodó barbadosi fehér ültetvényesek jelentős lobbierőt képviseltek hazájuk politikájában.

Lévai külön fejezetben tárgyalja az észak-amerikai indiánok rabszolgasorba való kényszerítését, rámutatva, hogy a korábbi nézetekkel szemben a történészek ma már jelentős mértékűnek tartják azt. Eközben részletezi az indián népesség létszámára vonatkozó becslésekről folyó vitát, mely még ma is tart, körülbelül 500 ezerre teszik a keleti parton élő őslakosok számát az angol gyarmatosítók érkezésekor. Azt is bemutatja, hogy alapvetően miért nem vált dominánssá az indiánok rabszolgaként való alkalmazásának gyakorlata az angol gyarmatosítók körében, egyúttal hangsúlyozza, hogy az indián törzsek maguk is részt vettek a rabszolga-kereskedelemben, azaz más törzsek tagjait rabszolgának adták el az amerikai fehéreknek. Bemutatja a regionális különbségeket, amelyekben szerepet játszott a különböző európai gyarmatosító nagyhatalmak eltérő viszonyulása a helyi adminisztratív jogkörökhöz, mely jogkörök a spanyol és francia gyakorlattól eltérően a holland vagy angol fennhatóság alatt álló területeken szélesebbek voltak. Ennek következtében pedig a helyi adminisztráció számára az utóbbi területeken nagyobb lehetőség nyílt az indiánokkal való kapcsolatra és így a rabszolgaság formájának alakítására. Ráadásul különböző történelmi időszakokban már más feltételek jellemezték az egyes gyarmatokat, beleértve az indiánokkal vívott háborúkat és az ezek következményeként megjelenő rabszolgákat. Az indián rabszolgatartás csúcspontja a 18. század eleje volt, ezt követően az afrikai rabszolgák vették át a nem szabad munkaerő szerepét a gyarmatokon.

Hasonló regionális különbségek jellemezték a fekete afrikaiakra épülő rabszolgatartó rendszert az angol gyarmatokon, amely a 17. század második felétől kezdve kezdett megszilárdulni, elsősorban Virginia és Maryland gyarmatokon. Lévai részletezi azokat a gazdasági és kulturális tényezőket, amelyek a nem szabad munkaerő alkalmazá-

sának ezen formáját tették uralkodóvá – elsősorban a déli gyarmatokon. Amíg a dohány jelentette a Chesapeake-öböl környékén a jellemző terméket a 18. század végéig, addig Dél-Karolinában például a rizs és indigó termesztése biztosította a rendszer gazdasági alapját és határozta meg a munkaszervezés módozatait. Lévai kitér a rabszolgaság mint jogi státusz kodifikálásának folyamatára és ennek a korábban meghatározó fehér szerződéses szolgálattal való összevetésére. Részletezi továbbá a rabszolgaság intézményének a feketék életére gyakorolt hatását. Különös gonddal mutatja be a különféle termények (rizs, dohány, indigó, búza) termesztésének sajátosságait és jelentőségét, és tárgyalja a rabszolgák munkakörhöz kapcsolódó társadalmi tagozódását is.

A többi gyarmaton a francia Louisiana területét leszámítva nem volt jelentős a rabszolgaság jelenléte, a munkaerőt ott döntően a fehér lakosság szolgáltatta, és a rabszolgaság inkább a házi rabszolgaság szerepét töltötte be. Végül a szerző bemutatja a rabszolga-ellenállás különféle formáit a 18. században – a szabotázstól a felkelésekig.

Lévai Csaba könyvének erőssége panorámajellege, az észak-amerikai gyarmatok rabszolgatartó rendszereinek, valamint a rabszolgakereskedelem problémájának átfogó bemutatása tág idő- és térbeli perspektívában. Ugyanakkor, jóllehet a rabszolgaság intézményrendszere és a rabszolga-kereskedelem egy kötetben való tárgyalásával a szerző többletértelmezést ígér, nem világos a létrejövő új minőség mibenléte, s hogy esetleg milyen új összefüggések mutathatók ki az egyikről a másik ismeretében.

Egy másik probléma a kötettel kapcsolatban az, hogy a transznacionális történelem mint szemléletmód érdekes vállalkozása kapcsán a munka végére nem kristályosodnak ki markánsan a különbségek a nemzeti és a transznacionális megközelítés között, nem beszélve a különbségtétel episztemológiai hozadékáról. Ez abból fakadhat, hogy a témával kapcsolatban nehéz lenne figyelmen kívül hagyni, hogy a rendszer meghatározó

elemei az újkori nemzetállamok, amelyek egymással versengve kapcsolódtak be az Európán kívüli területek gyarmatosításába, valamint a folyamatot támogató munkaerő biztosítását szolgáló rabszolgaság intézményrendszerének kiépítésébe. Ennek megfelelően nemzeti entitások interakciója dominálja Lévai narratíváját, illetve annak középontjában egy ilyen egység, az angol monarchia és annak rabszolgatartó rendszerei állnak. Az összehasonlító szemlélet alkalmazása pedig szintén a nemzeti történeti központot erősíti: Lévai az európai gyarmatosító hatalmakat vizsgálja, az összehasonlítás alapját pedig – akár gazdaság- vagy társadalomtörténeti, akár demográfiai jellegű összehasonlításról van szó a könyvben – a nem-

zetállamok képezik, még ha a tér, ahol tevékenységüket folytatták, nem is nemzetállamokra, hanem gyarmatokra, illetve az őshonos lakosság által benépesített területekre tagolódott.

Mindezekkel együtt Lévai Csaba könyve hasznos olvasmány lehet mindazok számára, akik érdeklődéssel fordulnak az újvilági történetírás felé, azon belül pedig érzékenyek a faji kérdés komplex problémátömege iránt, mely azonban aligha vizsgálható eredményesen a modern kori kapitalista világrendszer tágabb kontextusának figyelembevételével, amivel Lévai Csaba is tisztában van.

VAJDA ZOLTÁN

Számunk szerzői

- B. MÜLLER TAMÁS (tamas.muller@parlament.hu) – történész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Képviselői Információs Szolgálat, Budapest
- BODÓ PÉTER (peter.bodo@szepmuveszeti.hu) – művészettörténész, Szépművészeti Múzeum, Budapest
- DÁN VANDA (vandaa.dan@gmail.com) – PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest
- DÚZSI ÉVA (duzsieva@gmail.com) – művészettörténész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Budapest
- FEITL ÍRISZ (feitl.irisz@parlament.hu) – történész-muzeológus, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Országgyűlési Múzeum, Budapest
- GYETVAINÉ BALOGH ÁGNES – építész, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest
- HEINCZ ORSOLYA (orsolya.heincz@gmail.com) – művészettörténész-kutató, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest
- KEMÉNY KRISZTIÁN (kemenykp1@gmail.com) – történész-levéltáros, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
- KELECSÉNYI KRISTÓF (kristof.kelecsenyi@gmail.com) – művészettörténész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Budapest
- KISS MÁRTON (kiss.marton1990@gmail.com) – doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs
- KOVÁCS GÁBOR (gbrkvc3@gmail.com) – filozófus, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófia Intézet, Budapest
- MAKRA MÓNIKA (makra.monika10@gmail.com) – PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest
- NÓGRÁDI-KEREKES MARGIT (kerekas.margit@parlament.hu) – művészettörténész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Országgyűlési Múzeum, Budapest
- N. PÁL JÓZSEF (npjosef@gmail.com) – irodalomtörténész, sporttörténész, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Budapest
- SAMU NAGY DÁNIEL (samunagydaniel@gmail.com) – történész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Képviselői Információs Szolgálat, Budapest
- VAJDA ZOLTÁN (vajda@lit.u-szeged.hu) – történész, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Amerikanisztika Tanszék, Szeged
- VILLÁM JUDIT (villam.judit@ogyk.hu) – történész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Országgyűlési Könyvtár, Budapest
- ZÁGONI-BOGSCH GERGELY (zagoni-bogsch.gergely@parlament.hu) – könyvtáros-történész, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, Országgyűlési Könyvtár, Budapest

A fordításokat RAKOVSZKY ANDRÁS készítette

Contents

Essays

ÁGNES GYETVAINÉ BALOG – KRISTÓF KELECSÉNYI The Foremen of the Construction of the Parliament in Budapest	5
TAMÁS B. MÜLLER From Haven of Tyrants to the House of the Soviet Republic	25
SAMU NAGY DÁNIEL Restaurant-Owners in the Service of Representatives. The Restaurants of the Parliament and their Operators	42
ORSOLYA HEINCZ The Caricature Collection of the Museum of the National Assembly (1923– 1949)	67
ÉVA DÚZSI Works of Art in the Parliament Before 1945	84
ÍRISZ FEITL The Abolished Past. Additions to the Fate of the Museum of the National As- sembly and its 112 Condemned Articles	107

Workshop

MARGIT NÓGRÁDI-KEREKES – KRISTÓF KELECSÉNYI József Németh's 1944 Photograph Series About the Parliament – Documen- tary Colour Photography in the Building of the Legislation	126
JUDIT VILLÁM The Heads of the Museum of the National Assembly (1923–1949)	130

Outlook

JÓZSEF N. PÁL Testimony – Without Gold Medals. The Secrets of the Life of Sándor Iharos .	140
--	-----

Retrospective

Broken Fates Through Passport Requests to the Office of the President of the Republic between January and August 1949 (Editors, preface and notes writ- ten by: <i>Vanda Dán</i> and <i>Mónika Makra</i>)	152
--	-----

Reviews

A Muster with the Hindsight of 500 Years: European Militaries and Their Development in the 15th and 16th Centuries (<i>Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. Szerkesztette B. Szabó János – Fodor Pál. MTA Bölcsészettu- dományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.</i>) MÁRTON KISS	173
---	-----

Can You Play Bowling Alone? (Körmendy Lajos: <i>A közösség nélküli ember. Ad Librum Kft., Budapest, 2020.</i>)	
GÁBOR KOVÁCS	177
The “Glorious Death”, And What Comes After (Süli Attila: <i>Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról. F&F International Kiadó, Gyergyószentmiklós, 2019.</i>)	
KRISZTIÁN KEMÉNY	180
It’s Worth a Havanna! (Az Országház építése és művészete. Szerkesztette Sisa József. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.)	
PÉTER BODÓ	185
Burning Libraries: The Anatomy of Attacks on Culture (Richard Ovenden: <i>Burning the Books: a History of Knowledge Under Attack. John Murray Publishers, London, 2020.</i>)	
GERGELY ZÁGONI-BOGSCH	190
Slaves, trade, North America (Lévai Csaba, <i>Förtelmes kereskedelem. A rabszolga-kereskedelem és a rabszolgatartó rendszerek kialakulása a kora újkori Észak-Amerikában. L’Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alap, Budapest, 2020.</i>)	
ZOLTÁN VAJDA	195
<i>Authors</i>	201

**Az Aetas történettudományi folyóirat
2021. évi előfizetői felhívása**

2021-re tervezett tematikus számaink a következők:

Elmúlt napok – velünk élő történetek
Mediterrán históriák
Az Országház múltja
Kelet-Közép-Európa 1945 után

Folytatjuk „**Elmélet és módszer**” rovatunkat. **Interjú**t tervezünk Mark Cornwall-lal (Nagy-Britannia) és Salvatore Bonoval (Olaszország).

Eddigi gyakorlatunknak megfelelően a 2021-es évfolyamra is **kedvezményt** biztosítunk előfizető olvasóinknak, hogy ezzel is jelezzük, nagyra becüljük bizalmukat és támogatásukat.

Többféle előfizetői módot ajánlunk fel, hogy alkalmazkodjunk olvasóink igényeihez:

Éves előfizetői ár:

4000 Ft (tartalmazza a postaköltséget, az év végén pdf formátumban elektronikusan is előfizetőink rendelkezésére bocsátjuk az évi négy számunkat!)

Éves elektronikus előfizetői ár:

3500 Ft (pdf file-ban e-mailen a lapszámok megjelenésekor)

Egy számot megrendelőnek:

1000 Ft + postaköltség

Egy szám könyvesbolti ára:

1100 Ft

A folyóirat megrendelhető a kiadó e-mail és postai címén.

Korábbi számunkat (postaköltség felszámolásával) a szerkesztőség címén szintén meg lehet rendelni.

Rendkívül fontos folyóiratunk számára előfizetőink támogatása és hűségese kitartása.

Jövedelemadójának 1%át ebben az évben is felajánlhatja egy olyan egyesületnek, alapítványnak, amelyet arra érdemesnek ítél. Folyóiratunk szerkesztői azzal a kéréssel fordulnak Önnek, hogy ha támogatásra méltónak tartja folyóiratunkat, válassza az AETAS-t.

Adószámunk: 19079581-2-06

Nagyon köszönjük Olvasóinknak eddigi támogatásukat!

Aetas Könyv- és Lapkiadó Egyesület
6701 Szeged, Pf. 1179
<http://www.aetas.hu>
aetas@mail.u-szeged.hu